

Szegedi Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Modernkori történeti program

BÁN MÓNKA EDINA

VILÁGKÉPEK ÉS ÉLETRAJZOK

*A spanyolországi Habsburg uralkodók a XIX. századi spanyol történetírás múltképében
biografikus művek alapján*

PhD-értekezés

Témavezető: Dr. Anderle Ádám
egyetemi tanár

Szeged
2002

B3874

Köszönetnyilvánítás

Ez úton szeretnék köszönetet mondani azoknak, akik értekezésem létrejöttében a segítségemre voltak.

Mindenekelőtt köszönetet mondok témavezetőmnek, dr. Anderle Ádámnak, aki végig figyelemmel kísérte munkámat, de emellett nagyfokú önállóságra buzdított.

Megköszönöm a Hispanisztika Tanszék tanárainak, különösen pedig dr. Tóth Ágnesnek, dr. Csikós Zsuzsannának és Nagy Marcellnek, hogy munkámat megismerve tanácsaikkal segítettek, valamint dr. Kaczúr Ágnesnek, aki a tanszéki könyvtár vezetőjeként a könyvtárban fellelhető szakirodalmat biztosította számomra.

Köszönetemet fejezem ki a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának és dékánjának, hogy a PhD-ösztöndíj után további egy éven keresztül predoktori ösztöndíjat biztosított a számomra abból a célból, hogy értekezésemet befejezhessem.

Szintén köszönettel tartozom a Magyar Ösztöndíjbizottságnak, azért a féléves madridi ösztöndíjért, mely lehetővé tette számomra, hogy értekezésem fő részét, a corpust összegyűjthessem.

Végül szeretném megköszönni a bécsi Collegium Hungaricum négyhetes ösztöndíját, melynek keretében alkalmam volt tanulmányozni a bécsi könyvtárakban fellelhető, kiegészítő irodalmat.

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ	4
BEVEZETÉS - A "FEKETE LEGENDA" ÉS AZ EURÓPAI TÖRTÉNETÍRÁS	8
A "fekete legenda" kialakulása	8
A "fekete legenda" a XVII-XIX. században.....	10
A történetírás európai klasszikusai Spanyolországról	14
Robertson	14
Ranke	16
Mignet.....	20
Prescott.....	22
1. BIOGRÁFIA ÉS BIOGRAFIKUSSÁG	25
Az életrajz és műfajai.....	25
2. BIOGRAFIKUSSÁG A SPANYOL TÖRTÉNETÍRÁSBAN.....	33
A kezdetektől a XIV. századig.....	33
A XIV- XV. század	36
XVI-XVII. század.....	44
A XVIII. század	59
3. A XIX. SZÁZAD: SZELLEMI ÉS POLITIKAI HÁTTÉR	64
A függetlenségi háborúk és VII. Ferdinánd kora (1808-1833)	64
A romantika	70
Az Izabella-korszak (1845-1868)	74
Köztársaság és restauráció (1868-1898).....	77
4. A SPANYOL TÖRTÉNETÍRÁS A XIX. SZÁZADBAN.....	80
A spanyol történetírás az Izabella-korszakban (1834-1868).....	80
Intézményesülés és professzionalizálódás.....	80
Romantika és történettudomány	82
A romantikus történetírás kedvelt korszakai	85
A történettudomány főbb műfajai és témái	87
A spanyol történetírás a XIX. század második felében és a XX. század elején	90

A történettudomány szemléletváltása	90
INTÉZMÉNYI ÉS TECHNIKAI HÁTTÉR	91
A történettudomány műfajai és korszakai	92
ÉLETRAJZOK ÉS BIOGRAFIKUS MŰVEK A XIX. SZÁZAD TÖRTÉNETÍRÁSÁBAN	93
A XIX. századi életrajzi műfajok klasszifikációs problémái	94
A XIX. SZÁZADI ÉLETRAJZI MŰFAJOK A XX. SZÁZAD HISTORIOGRÁFIÁJÁBAN	96
5. HABSBURGOK A XIX. SZÁZAD TÖRTÉNETÍRÁSÁBAN	100
A corpus bemutatása	100
Az Izabella-korszak 1834-1849-ig (A régensség kora)	100
Az Izabella korszak 1850-1869-ig	101
A XIX. század utolsó harmada (1870-1900)	104
A nemzettörténetek szerepe a corpusban	106
Habsburgok a XIX. századi történetírásban (1834-1849)	108
V. Károly	108
II. Fülöp	122
II. Fülöp és Antonio Pérez	140
III. Fülöp	147
IV. Fülöp	154
II. Károly	160
Összefoglalás	163
Habsburgok a XIX. századi történetírásban 1850-től 1869-ig	170
V. Károly	170
II. Fülöp	183
Antonio Pérez és II. Fülöp	197
Kis Habsburgok	201
III. Fülöp	201
IV. Fülöp	205
II. Károly	210
Összefoglalás	215
Habsburgok a XIX. századi történetírásban 1870 után	221
V. Károly	221
II. Fülöp	233
Antonio Pérez	245
III. Fülöp	247
IV. Fülöp	249
II. Károly	251
Összefoglalás	253
Antonio Cánovas del Castillo	258
6. A XIX. SZÁZAD IRODALMA	269

Történelmi regények és irodalmi művek	271
7. KONKLÚZIÓK	282
FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS SZAKIRODALOM	290
MELLÉKLET.....	303

Előszó

Értekezésemben a XIX. századi spanyol történetírás múltképét vizsgálom a XVI-XVII. századról, pontosabban a XVI-XVII. századi spanyolországi Habsburg uralkodókról¹: személyükről, uralkodásukról és korukról a XIX. századi történelmi életrajzok és életrajzi művek alapján, rövid kitekintéssel az irodalomra is.

A XIX. század a spanyol történettudományban a professzionalizálódásnak és a nemzeti múlt kutatásának a korszaka, melyben a történelemmel foglalkozók és az írók először alkottak képet Spanyolország múltjáról. Ebben a múltképben nagy szerepet játszott a spanyol Habsburgok uralkodásának a kora. Ez volt az a kor, melyben az egységesülési tendenciákat mutató Hispánia - dolgozatomban az egyszerűség kedvéért a "Spanyolország" szót használom, tekintettel arra, hogy a XIX. század szerzői is az "España" szót alkalmazzák a XVI-XVII. századi Hispániára - elérte legnagyobb területi kiterjedtségét, és az egyik első európai hatalommá vált; emellett ez a kor volt az irodalom és a művészetek fénykora, az úgynevezett Aranyszázad. Ugyanakkor szintén a spanyol Habsburgok uralkodásához köthető az ország gyors hanyatlása, mély gazdasági, - és a felsőbb köröket érintő - erkölcsi válsága is. Ebben a korban érte el működésének tetőfokát a XIX. században már annyira vitatott és misztikus intézmény, az inkvizíció is.

A XVI-XVII. századi kortárs művek, krónikák természetesen apologetikus hangnemben írtak a spanyol Habsburg uralkodókról. Az első kritikus hangvételű művek a felvilágosodás korában, a XVIII. század végén jelentek meg. A XIX. században született meg aztán a nézőpontok sokszínűsége és a tudományos kutatás módszerei. Nem szabad elfeledkezni az európai romantika hatásáról sem, mely mintegy megadta a "kezdő lökést" ebben a témában.

A XIX. század történetírásában nagy szerepet kapott az életrajzműfaj és az életrajz-centrikusság is. Ismét felfedezték az európai történetírásban már korábban is periodikusan fel-felbukkanó életrajzgyűjteményt, mely könyvtípus Spanyolországban az 1860-as években különösen népszerű lett.

A modern szakirodalom egyes művei² említik ugyan az életrajzok számának jelentős növekedését a XIX. század folyamán, de a történelmi életrajz elmélete, az életrajzok kategorizációja, a spanyol életrajz-irodalom historiográfiája egyaránt hiányoznak a szakirodalomból. A modern szakirodalom nem foglalkozik az életrajzokban és a biografikus műfajokban megjelenő múltképpel a XIX. században, a történelmi életrajzok tartalmi szempontból történő vizsgálata is várat még magára, a biografikusságot, mint a XIX. századi történelmi művek jó részét átható szemléletet is vizsgálni kellene.

Dolgozatom vizsgálati anyagát, a *corpus*t, a XIX. századi spanyol történetírás spanyolországi Habsburg uralkodóiról szóló életrajzok és életrajz-centrikus történelmi és kisebb részben irodalmi művei képezik, melyet a Madridi Nemzeti Könyvtárban gyűjtöttem össze, a témában fellelhető anyagot csaknem teljes egészében áttekintve. Dolgozatom fő célja a gyűjtött anyag bemutatásán és elemzésén keresztül kísérletet tenni egy olyan spanyol múltkép feltárására, melyet a XIX. század történetírása alkotott a spanyol történelmi múlt egyik legmeghatározóbb korszakáról. Az elemzés során kiemelt szerepet kap a biografikusság mely szorosan összekapcsolódik a múltkép megalkotásával. Ugyancsak hangsúlyos lesz a spanyol történetírás romantikus vonulatának, különösen pedig a romantikus vonulat népszerűsítő művekben való továbbélésének a bemutatása is.

Dolgozatom felépítésének egyik jellegzetessége az, hogy kiemelt szerepet kapnak a *corpus* elemzését előkészítő fejezetek. Értekezésem első négy fejezetét ugyanis a főrész két építőkövének - a biografikusságnak és a XIX. század múltteremtő szellemi és politikai hátterének - "körüljárására" szántam. Különösen fontosak a biográfiákkal és a biografikussággal foglalkozó részek - az első és a második fejezet - mivel, mint azt éppen ezekben a fejezetekben látni fogjuk, a spanyol életrajzműfaj kutatása csupán a kezdeténél tart.

Az első fejezet az életrajzok elméleti hátterével és kategorizációjával foglalkozik, melyből az is kiderül, hogy a társadalomtudományok közül a

---

¹ V. Károly, II. Fülöp, III. Fülöp, IV. Fülöp, II. Károly

² Paloma Cirujano Marin - Teresa Elorriaga Planes - Juan Sisinio Pérez Garzon: *Historiografía y nacionalismo español (1834-1868)*, Madrid, C.S.I.C., 1985

szociológiában és az antropológiában az életrajzok a tudományos kutatások forrásanyagai és módszerei is lehetnek, s ennek érdekében már megteremtődött az elméleti háttérük is, a történettudományban azonban - az általam ismert szakirodalom alapján - még nem.

A második fejezet a spanyol életrajzműfaj történetét vázolja fel a kezdetektől a XVIII. század végéig. Ez a fejezet azért tölt be fontos szerepet, mivel tudomásom szerint a spanyol életrajzműfaj történetének szisztematikus kutatására még nem történt komoly kísérlet. Létezik két életrajztörténet - Ortega Exequiel Césaré és Alone-é³ -, ezek azonban az életrajzok világtörténetével foglalkoznak, a spanyol életrajzműfaj történetéből csak néhány művet ragadnak ki.

Ezen kívül az életrajzműfaj egyes korszakairól születtek még tanulmányok, illetve a történetírás történetével foglalkozó művekben szoktak kitérni az életrajzokra is, a spanyol életrajzműfaj történetét azonban tudomásom szerint önálló munkában még nem dolgozták fel. Az a vázlat, melyet e műfaj fejlődésének bemutatásával kínálok a második fejezetben, bemutatja az életrajzműfaj hispán hagyományait, legismertebb műveit, tendenciáit, valamint a XVI-XVII. századról szóló részben a Habsburg uralkodókról szóló biografikus krónikákat, tehát azt a forrásanyagot és szellemi háttérrel, melyből a XIX. század életrajzírói merítettek.

Dolgozatom harmadik fejezete azzal spanyol szellemi és politikai háttérrel foglalkozik, mely a XIX. század történettudományát is meghatározta. A negyedik fejezet szól a XIX. század történetírásának fejlődéséről, melyben a történelem és irodalom egymásra hatása, a romantika és posztromantika, valamint az életrajzok szerepe meghatározó. E két utóbbi fejezetet a történelmi események a alapján a XIX. századot korszakokra bontva osztottam alfejezetekre.

Az ötödik fejezet a dolgozat fő része, a corpus bemutatása és elemzése, melyet az előző fejezetek szerinti felosztás alapján az egyes korszakokon belül vizsgálók. Az ötödik fejezet *A corpus bemutatása* című alfejezetében, közvetlenül az elemzés előtt részletesebben szólok a következő alfejezetek felosztásáról és anyagáról.

A hatodik fejezetben áttekintettem a szépirodalmat is, mely a spanyolországi Habsburgokról a XIX. században kialakított kép szempontjából fontos szerepet

---

³ Ezekről a vonatkozó fejezetekben részletesebben lesz szó.

játszott, ugyanakkor az irodalmi corpus nagysága, valamint terjedelmi okok miatt nem vállalkoztam az irodalmi művek részletes elemzésére, csupán néhány olyan művet elemeztem részletesebben, melyek az irodalomtörténeti szakirodalomban nem vagy csak kevésbé ismertek.

Végül a hetedik, Konklúziók című fejezetben a corpus elemzésének tapasztalatait foglaltam össze.

Az értekezést egy tematikus bibliográfia, valamint egy bibliografikus függelék zárják.

Bevezetés - A "fekete legenda" és az európai történetírás

A "fekete legenda" kialakulása

A spanyolországi Habsburg uralkodók mindenkori megítélésének egyik legfontosabb összetevője az úgynevezett "fekete legenda". A "fekete legenda" elnevezés Julián Juderíastól származik; 1913-ban megjelent könyvében, illetve könyvének címében találkozunk vele először: *La leyenda negra*⁴.

A "fekete legenda" a spanyolokról, illetve Spanyolországról kialakult negatív hangulatú kép, mely Európa országaiban és később Amerikában terjedt el a XVI. század folyamán. Elterjedésében nagy szerepet kapott néhány "botránykönyv", köztük Antonio Pérez és Orániai Vilmos művei⁵. Gyökerei azonban⁶ a XV. századba és a XVI. század elejére nyúlnak vissza, és szorosan összefüggenek a katalán aspirációkkal Itáliában, valamint Róma 1527-es kirablásával. A "fekete legenda" kialakulása Spanyolország formálódásával, nagypolitikai szerepvállalásával, a nagyhatalmakkal való rivalizálásával hozható kapcsolatba, egyfajta politikai propagandának is tekinthető⁷.

Ricardo García Cárcel szerint a "fekete legenda" elterjesztésében szerepet kaptak a Spanyolországból a XV-XVI. század folyamán kiűzött embercsoportok - moriszkók, zsidók -, Spanyolország katonai ellenfelei, a kasztíliai-katalán ellenségeskedés miatt a katalánok, valamint az olaszok, mivel Itáliában a XVI. századra erős hispanofóbia alakult ki⁸. A spanyolokat külföldről érő kritikák nagyobb részt Franciaországból indultak ki, emellett pedig Anglia és Németalföld voltak

---

⁴ Julian Juderías: *La leyenda negra: Estudios acerca del concepto de España en el extranjero*, Madrid, 1914 (1923). A könyvről Wittman Tibor írt magyar nyelvű recenziót, mely az 1965-ös *Világtörténet* 5-6. számában jelent meg (182-183.o.).

⁵ Orániai Vilmos: *Apología*, 1580; Antonio Pérez: *Relaciones*, 1594.

⁶ Anderle Ádám: "A <<fekete legenda>> Magyarországon a 19. és a 20. században", In: *Világtörténet*, 1985, 3. sz., 4-16.o.

⁷ Anderle Ádám: "A <<fekete legenda>> Magyarországon a 19. és a 20. században", id. mű, 4-5.o.

⁸ Ricardo García Cárcel. *La leyenda negra*, (Historia y opinión), Altaya, Barcelona, 1997, 23-28.o.

Spanyolország legfőbb kritikusai⁹. Ezeket a kritikákat Ricardo García Cárcel tematikus csoportokra osztva mutatja be¹⁰: a külföldiek kritizálták a spanyol királyokat, fősvényességgel és kegyetlenséggel vádolva őket. A spanyol Habsburg királyok közül V. Károlyt gögösnek, ambiciózusnak és álszentnek tartották, II. Fülöpöt pedig zsarnoknak, inkvizitornak nevezték, sőt, érdekes módon még új kereszténynek, illetve szaracénnak is. A kritikák második csoportja a spanyol politikai hatalmat érintette, a külföldiek úgy érezték, hogy a spanyolok ténykedése Flandriában és az amerikai gyarmatokon gyűlöletes. Erős kritika érte a vallási okokból elkövetett kegyetlenségeket, erőszakot, azaz az inkvizíció működését is. A XVI. század végén pedig megjelentek az első antropológiai alapú kritikák is a spanyolok ellen, elsősorban Franciaországban. Ezekben a spanyolokat gögösnek, fősvénynek és kegyetlennek titulálták. A külföldi kritikák erejét a belülről kiinduló spanyol önkritika is fokozta, mely elsősorban a humanistáktól - Vives, Huarte de San Juan, Alejo de Venegas, stb. - indult ki. Ezek a kritikák elsősorban kulturálatlansággal, tudatlansággal vádolták a spanyolokat.

Ricardo García Cárcel a "fekete legenda" főbb összetevőit tartalmazó öt klasszikus forrást tart számon, ezek közül a két legismertebbet - Antonio Pérez és Orániai Vilmos művét - már említettem. A másik három mű közül időben az első John Foxe *El libro de los mártires*¹¹ című könyve. A szerzőt Tudor Mária száműzte Angliából Hollandiába. Könyvében elsősorban az inkvizíció szörnyűségeit írja le, melynek a spanyolok szerint az áldozatai. Az ellenséget számára az inkvizíción kívül a pápa testesíti meg. A következő mű egy spanyol protestáns, Reginaldo González Montes szerzeménye¹², és szintén az inkvizíció rémtetteiről szól. Orániai Vilmos és Antonio Pérez már említett művei II. Fülöpöt érintik, mindkét mű elítéli a spanyol királyt államférfiként és magánemberként egyaránt, ez utóbbi tekintetében különféle bűncselekményekkel vádolják meg. A II. Fülöp alakját körülölelő legendák és

---

⁹ Philip W. Powell: *Arbol de odio* (La leyenda negra y sus consecuencias en las relaciones entre Estados Unidos y el Mundo Hispánico, Ediciones Iris de Paz, Madrid, 1991, Fordította: Carlos Sáinz de Tejada. Eredeti cím: Tree of Hate.) című könyvének második részének harmadik fejezetében részletesen, országok és népek szerint lebontva bemutatja a hispanofóbia gyökereit Európában, a XVI. században.

¹⁰ Ricardo García Cárcel, id.mű, 40-50.o.

¹¹ (Eredeti címe: Acts and Monuments) 1554

¹² Reginaldo González Montes: *Exposición de algunas mañas de la Santa Inquisición española*, 1567.

botrányos történetek nagy része tőlük származik. Orániai Vilmos többek között vérfertőzéssel, házasságtöréssel, gyilkosságokkal és bigámiával vádolta¹³. Antonio Pérez méregkeverőként és született zsarnokként mutatja be. A "fekete legenda" klasszikus forrásai közül az ötödik, Las Casas atya műve¹⁴, mely Amerikára, az Új Világ spanyolok általi kifosztására és az ártatlan őslakókkal szembeni agresszióra helyezi a hangsúlyt.

A "fekete legenda" a XVII-XIX. században

A XVII. században a spanyolokat érintő "fekete legenda" bizonyos alaptémák köré szerveződött. Ezek között első helyen áll II. Fülöp személye és a Don Carlos-eset. Míg II. Fülöpről életében bizonyos tisztelettel beszéltek az angolok és a hollandok, addig az *Apología*, majd a *Relaciones* hatására, a XVII. században a kegyetlenség mintájává vált a köztudatban. A Don Carlos-eset már 1672-ben bekrült a szépirodalomba. A francia César Vichard Saint-Réal írt erről regényt¹⁵, mely később Schillert is inspirálta¹⁶. A XVII. században belső kritikák is érték a spanyolokat, ezek Katalóniából indultak ki¹⁷.

A XVIII. században a felvilágosodás írói és gondolkodói - főként a külföldiek - nagyrészt továbbra is kritikával illették Spanyolországot. Philip W. Powel szerint ebben annak is szerepe lehetett, hogy Anglia és Franciaország terjeszkedni akartak az amerikai kontinensen¹⁸. A felvilágosodás szerzői azonban főként az Inkvizíciót és a spanyol elmaradottságot kritizálták¹⁹. Ugyanakkor nem minden megnyilvánulás volt negatív Spanyolország számára, a Grimm testvérek, De Vayrac, Feijoo és Masdeu pozitívan írtak az országról, főként középkori kultúráját és Cervantes munkásságát

---

¹³ Philip W. Powel (id. mű, 86.o.) szerint Orániai Vilmos műve egyike az első "fegyverként" használt nyomtatott propagandáknak.

¹⁴ *Brevisima relación de la destrucción de las Indias*, 1578.

¹⁵ César Vichard Saint-Réal: *Don Carlos*, nouvelle historique, Amsterdam, 1672.

¹⁶ Philip W. Powel, id. mű, V. Cap. Arrogancia de la Ilustración, 119-124.o.

¹⁷ Ricardo García Cárcel, id. mű, 41.o.

¹⁸ Philip W. Powel, id. mű, 136.o.

¹⁹ Például Montesquieu, Watson, Robertson. - Ricardo García Cárcel, id. mű, 133.o.

méltatták²⁰. Az irodalomban azonban Schiller *Don Carlos* című drámája²¹ nagy ismertséget szerzett a "fekete legenda" II. Fülöpöt érintő aspektusának. A felvilágosodás korának a végére a "fekete legenda" egységessé vált, azaz kialakultak állandó elemei. Az európai Spanyolországot érintő elemei voltak: a spanyol típus deformációja, illetve a spanyolokat érintő toposzok; a vallási fanatizmus vádja; a történelemhamisítás vádja, és a kulturálatlanság. Az Amerikával, illetve a spanyol gyarmatokkal kapcsolatos vádak nagyrészt a hódítók kegyetlenségeit tartalmazták, ezen kívül pedig a gyarmati adminisztráció visszasságait²².

A spanyolok elleni kritikák és negatív kép megjelenésével csaknem egy időben felbukkantak a spanyolokat védő vélemények is, melyek főként a spanyol kultúra dicséretében és a spanyol birodalmi politika igazolásában nyilvánultak meg. Ezt a "fekete legendával" szemben fellépő aktivitást nevezik a történészek "rózsaszín legendának", és már a XVI. századtól jelentek meg ide sorolható művek²³. A "rózsaszín legenda" hívei arra törekedtek, hogy a "fekete legenda" valamennyi állítását megcáfolják, a történelmi eseményeket és a vitatott történelmi személyiségeket teljesen ellentétes színben tüntessék fel, mint ahogy azok a "fekete legendában" tükröződnek. Így például míg a "fekete legenda" változatban II. Fülöp gonosz zsarnok, Don Carlos pedig áldozat; addig a "rózsaszín" változatban II. Fülöp jó ember, jó keresztény és aggódó apa, Don Carlos pedig örült.

A XIX. század európai liberálisai a felvilágosodás korának íróira és gondolkodóira támaszkodva tovább kultiválták a "fekete legendát", beillesztve azt antifeudális, polgári ideológiájukba²⁴. Ugyanakkor a XIX. század a "fekete legenda" kifulladásának az időszaka is; az inkvizíciót érintő külföldi kritikák a spanyol inkvizíció gyengülésével párhuzamosan kezdenek eltűnedezni, II. Fülöp alakja pedig inkább az

---

²⁰ Ricarco García Cárcel, id. mű, 133.o.

²¹ Friedrich Schiller: *Don Carlos, Infant von Spanien*, 1787

²² Augusto José Conte y Lacave. *La leyenda negra en la primera mitad del siglo XIX*, Imprenta Ordóñez Cádiz, 1923, 6.o.

²³ Ide sorolható például: Alfonso García de Matamoros: *Apología de Adserenda hispanorum...* c. műve 1553-ból, stb. - Ricarco García Cárcel - Lourdes Mateo Bretos: *La Leyenda Negra*, Anaya Madrid, 1990, 43-48.o.

²⁴ Anderle Ádám, 1985, id. mű, 5-6.o.

irodalomba szorult vissza. Ezzel egy időben az európaiak érdeklődése megnőtt Spanyolország iránt, elsősorban egzotikussága miatt²⁵.

A spanyol történetírásban komoly polémiák kezdetét jelentette a XIX. század. A franciák elleni függetlenségi háború szellemileg is felpezsdítette Spanyolországot, mely a "tradicionalisták" és az "afrancesadók" ellentétével indult. A viták legfőbb tárgya ekkor, a XIX. század elején az inkvizíció volt²⁶. Juan Antonio Llorente műve²⁷ volt az első olyan mű az inkvizícióról, mely megpróbálta a témát távolságtartóan, történészi szigorúsággal kezelni.

A romantika megjelenésével a történetírás központi kérdésévé vált a nemzeti egység és a nemzeti identitás. A romantikus spanyol történetírásban a liberális történészek voltak a nemzeti egység legfőbb támogatói, így ők a Katolikus Királyok korát és tevékenységét pozitívan értékelték, mivel a spanyol egység megvalósulását látták benne²⁸. Ugyanakkor a liberális történészek negatívan értékelték a Habsburgok ténykedését, mivel úgy tartották, hogy egy idegen dinasztiáról van szó, melytől távol állnak a spanyol érdekek, nem törődött a belső fejlődéssel, és letörte a spanyolok szabadságjogait. A romantikus historiográfia jobban érdeklődött a középkor iránt, a Habsburgok korát pedig egyértelműen dekadens korszaknak fogta fel. A Bourbonok színre lépése ismét pozitív színezetet kap a romantikus historiográfiában, mivel a szerzők úgy találták, hogy Spanyolország ebben az időszakban közelebb került Európához.

A spanyol történetírás romantikus-liberális irányzata nem ér véget az európai romantika hanyatlásával, hanem a spanyol 1868-as forradalom után is folytatódik. A

---

²⁵ Ricarco García Cárcel - Lourdes Mateo Bretos, id. mű, 35-37.o.

²⁶ Ricarco García Cárcel - Lourdes Mateo Bretos, 69-70.o.

²⁷ *Historia crítica de la Inquisición de España*, 1817. - Magyarul 1863-ban adták ki *A spanyol inkvizíció története* címmel.

²⁸ "Los factores de integración nacional se sitúan en la triada: una religión, una ley y un trono. En último extremo, fueron los Reyes Católicos los que, a través de la unidad política, consiguieron la unidad nacional, identificando de manera reduccionista Corona con Estado. La historiografía romántico-liberal efectivamente convirtió a los Reyes Católicos en símbolo de españolidad, ya que lograron unificar esta nación en héroes y formar de varios gloriosos reinados, uno solo y gloriosísimo." - "A nemzeti integráció faktorai a következő hármassá tömörülnek: egy vallás, egy törvény, egy trón. Különösképpen ez utóbbit tekintve a Katolikus Királyok voltak azok, akik a politikai egységen keresztül elérték a nemzeti egységet, azonosítva - reduktív módon - a Koronát az Állammal. A romantikus-liberális történetírás így a Katolikus Királyokat tette meg a spanyolság szimbólumánká, mivel elérték a nemzet egységesítését a hősök segítségével, és több dicső királyságból egyet, egy még dicsőbbet formáltak." - Ricardo García Cárcel, id. mű, 173-174.o.

liberális hagyomány számára II. Fülöp alakja különösen negatív, leggyakrabban intoleranciával, a szabadság eltiprásával vádolják²⁹.

A "fekete legenda" preferálása az egész XIX. század folyamán elsősorban a liberális szemléletű történészekhez köthető, míg a "rózsaszín" változatot a katolikus-konzervatív történészek részesítették előnyben. A XIX. század folyamán a "fekete legendának" több árnyalata is megtalálható a spanyol történetírásban. Szélsőségesen negatív képet nyújtó változatai első sorban protestáns történészekhez köthetők. Ebben a változatban - mint ezt például a későbbiekben Adolfo Castro műveiben látni fogjuk - akár a történelmi tények elferdítése vagy egyoldalú felhasználása árán is arra törekedtek a szerzők, hogy szélsőségesen negatív színben tüntessék fel a protestantizmus ellenfeleit, így például II. Fülöpöt. Ezzel a változattal állítható szembe az ultrakatolikus "rózsaszín legenda". A spanyol történelmi, életrajzi művek többsége azonban, mint látni fogjuk, a kettő közötti skálán helyezkedik el.

A pozitivizmus megjelenése - Spanyolországban az 1880-as években - ellensúlyként szolgált a liberális történetírás számára. Ekkor kiemelt jelentősége lesz a régi szövegek tanulmányozásának, így a paleográfiának is. A konzervatív történészek a konzervatív ideológia megjelenítése mellett pozitivisták módszereket használnak.

Az úgynevezett „'98-as nemzedék” megjelenésekor a spanyol történetírásnak sokféle vonulata létezik, melyek eltérően viszonyulnak a történelmi múlthoz. A '98-as nemzedékből többen is bekapcsolódnak a "rózsaszín legenda" vonulatába³⁰, a legtöbben - Unamuno, Pío Baroja - azonban Spanyolország általános problémáit vizsgálták.

A Franco-diktatúra idején a hivatalos álláspont a "fekete legenda" elleni harcot hirdette meg, de ebből még nem született meg automatikusan egy kiegyensúlyozott múltkép, inkább a "rózsaszín legenda" került előtérbe³¹.

---

²⁹ "El apasionamiento de la historiografía romántico-liberal se acentúa efectivamente en la historiografía surgida al calor de la revolución de 1868: las historias de España de Morayta (1889) y Ortega Rubio (1889) y las historias de Felipe II de Cayetano Manrique (1868), el duque de S. Miguel (1868)..." - "A romantikus-liberális történetírás szenvedélessége még hangsúlyosabb lesz az 1868-as forradalom tüze után megjelenő történetírásban: Morayta és Ortega Rubio Spanyolország-történetei (1889) és Cayetano Manrique és S. Miguel herceg II. Fülöp történetei (1868)..." - *Ibidem*. 174-177.o.

³⁰ Macías Picavea: *El problema nacional* - Ricarco García Cárcel - Lourdes Mateo Bretos, id.mű 74.o.

³¹ Anderle Ádám, 1985, id. mű, 6.o.

A történetírás európai klasszikusai Spanyolországról

Robertson

William Robertson angol történetíró 1721-ben született Skóciában. Munkássága a felvilágosodás korához és szellemiségéhez köthető. 1743-ban pappá szentelték. Hamarosan egyetemi tanár lett, és elismert történetíróvá vált. 1793-ban halt meg. Történetírói munkássága első sorban a XVI-XVII. század történetére koncentrálódik, de műveire a történelmi előzmények részletes bemutatása is jellemző. Monumentális életrajzot ír V. Károlyról³², mely a felvilágosodás igényeinek megfelelően univerzális jellegű, nemcsak magát az életrajzot tartalmazza, hanem – bevezetésként – egész Európa történetét a Római Birodalom bukásától kezdve. Exequiel César Ortega a franciaországi és angol életrajzokkal kapcsolatban megállapítja, hogy azok a legcsekélyebb mértékben sem törődnek magánéleti kérdésekkel, a személyiséggel, hanem csakis a kormányzás módjára, az átfogó eseményekre összpontosítanak, s egyik példaként Robertson V. Károly-történetét hozza fel³³. Robertson valóban a politikai eseményekre koncentrál, azonban műve enciklopédikus jellegéből kifolyólag nem hagyja figyelmen kívül a személyiséget, az egyén vágyainak és érzelmeinek történelembefolyásoló szerepét sem. Jellemző példa erre, amikor Robertson műve III. Könyvében leírja, milyen személyes okok készítették a Bourbon hadseregparancsnokot arra, hogy I. Ferenc francia királytól V. Károlyhoz pártoljon³⁴. A IX. Könyvben, I. Ferenc halála kapcsán Robertson összehasonlítja I.

---

³² William Robertson: *Historia del emperador Carlos Quinto*, precedida de una descripción de los progresos de la sociedad en Europa desde la ruina del imperio romano hasta principios del siglo XVI, 1-4 kötet, Madrid, Imprenta de I. Sancha, 1821, angolból fordította: Félix Ramón Alvarado y Velaustegui.

³³ Exequiel César Ortega, id. mű, 188.o.

³⁴ I. Ferenc anyja gyűlölte a Bourbonokat és fia befolyásolásán keresztül ott ártott nekik, ahol tudott, mégis, mikor Bourbon Károly megözvegyült, felkínálkozott neki. I. Ferenc anyja, Lujza 46 éves volt ekkor, Károly pedig fiatal és csinos. Bourbon Károly nemcsak hogy visszautasította a nőt, de még gúnyosan is viselkedett vele, így Lujza bosszút forralt, és meg akarta fosztani Bourbon minden

Ferencet és V. Károlyt, s ebben az összehasonlításban – igaz, hogy a kormányzás szempontjából – a személyiségjegyek is helyet kapnak. Leírja például, hogy míg I. Ferenc türelmetlen és állhatatlan volt, addig V. Károly szilárdan ragaszkodott már meghozott döntéseihez. Műve végén pedig összefoglaló képet nyújt V. Károly jelleméről. Bölcsnek, körültekintőnek nevezi és jó emberismerőnek. Robertson szerint számos ifjúkori (rossz) tulajdonsága idővel eltűnt, megváltozott; ahogy V. Károly felnőtté és éretté vált. Politikai tekintetben legnagyobb hibájának túlzott ambícióját tekinti³⁵.

Robertson könyvében Magyarországnak kiemelt szerepe van, a császár politikai tetteinek egyik fő mozgatórugója, illetve befolyásoló tényezője a magyarországi események. Magyarországról már az 1522-es év kapcsán szó esik, amikor Szulejmán Belgrádot ostromolta. A könyv jegyzeteiből kitűnik, hogy Robertson Magyarország történelmével kapcsolatban elsősorban Istvánffy művével, az *Historia Hungariae*-vel konzultál. Robertson az 1526-os eseményeket meglehetősen részletesen tárgyalja, a mohácsi vereséget egyértelműen Tomori érsek hibájának tartja. Ír a magyar nemesek királyválasztási jogáról is Ferdinánd trónörökléssel kapcsolatos problémái okán. Az 1541-es év tárgyalásakor egyébként egy egészen hosszú rész kizárólag a Ferdinánd és Szapolyai özvegye közti viszálykodásról szól. Robertson részletesen ábrázolja a politikai élet szereplőit, ír életükről, jellemükről, egymáshoz való viszonyukról. Magyarország háttérként jelenik meg, az országról, lakóiról viszont – a vallási problémákon kívül – nem sokat tudunk meg. Bár Robertson többször is erős kritikával illeti V. Károlyt – hatalmi törekvései és Spanyolország kihasználása miatt –, éppen a magyarországi katasztrófa és az Európát fenyegető veszedelem kapcsán – amikor 1529-ben V. Károly sereget gyűjtött Magyarország védelmére – elismeri, hogy V. Károly képes volt felülemelkedni a kizárólag saját érdekeiket leső európai fejedelmeken, és kitartóan harcolni az egész kereszténység ügyéért³⁶.

---

vagyonától. Erre az felújította kapcsolatait a császári udvarral, és felajánlotta szolgálatait V. Károlynak.

³⁵ William Robertson, id. mű, Negyedik kötet, IX. Könyv és XII. Könyv, 1558-as év.

³⁶ „Mientras que todos estos príncipes no se ocupaban sino de sí mismos y de sus intereses particulares, se mostró digno de llenar el puesto de primer soberano de la cristiandad, pareciendo no pensar sino en defender el honor del nombre cristiano, y en asegurar el bien-estar y tranquilidad de Europa.” Ibidem, Harmadik kötet, V. Könyv, 102.o.

Robertson műve szerkezetében, terjedelmében, műfaji sajátosságaiban egyaránt távol áll a klasszikus, plutarkhoszi-suetoniusi életrajzoktól; nála az életrajz egy enciklopédikus Európa-történet része, melynek leíró és elemző részeibe az életrajzi részletek szinte észrevétlenül simulnak bele. Robertson már szigorúan tudományos alapon dolgozik, V. Károly-története olyan gazdag forrásanyagon és szakirodalmon alapszik, hogy egészen 1999-ig, Manuel Fernández Álvarez *Carlos V, el César y e hombre* című könyve³⁷ megjelenéséig ez volt az egyik legrészletesebb és tudományosabb V. Károly-történet.

Ranke

Leopold von Ranke német történetíró (1795-1886) a spanyol történelm, azon belül belül elsősorban a Habsburg-korszak iránt érdeklődött, és meg is írta ennek a korszaknak a történetét *La Monarquía española de los siglos XVI y XVII*³⁸ címmel. Rankénak ezt a művét 1845-ben fordították le spanyolra, de először Philadelphiában jelent meg, Madridban csak 1857-ben, ezért feltételezhető, hogy ez utóbbi időponttól kezdett hatni jelentősebb mértékben a spanyol történetírássra³⁹. Bár Ranke tudatosan a történelem elméleti kérdéseire igyekezett műveiben összpontosítani⁴⁰, az idők során egyre növekvő életrajzi érdeklődése ebben a művében is karakterisztikusan megjelenik. A könyv első fele, melynek témája a kormányzás és a területek kapcsolata, a spanyol királyok bemutatásával kezdődik. Ezek a fejezetek alapvetően életrajzcentrikusak. Az uralkodók egyénisége, jellemfejlődése, szokásai és történelmi, politikai tettei között szoros kapcsolatot teremt. Ranke igyekszik az adott uralkodó természetét részletesen,

---

³⁷ Madrid, Espasa-Calpe, 2000, Negyedik kiadás. (Első kiadás: 1999).

³⁸ Leopold von Ranke: *La Monarquía española de los siglos XVI y XVII*, Spanyolra fordította: Manuel Pedroso, México, Leyenda, 1946, (1827). Eredeti címe: *Die Osmanen und die spanische Monarchie im 16. und 17. Jh.*

³⁹ Franciául többször is megjelent, először 1839-ben, majd 1873-ban.

⁴⁰ Manuel Fernández Álvarez: *Breve historia de la historiografía*, Ed. Nacional, Madrid, 1955, 74-77.o. (Fernández Álvarez szerint Ranke inmanens szemléletű történészként a történelmi folyamatot uraló alapelvek vizsgálatából indult ki; az egyéni élettörténetek iránt kezdetben csak azért érdeklődött, hogy ezekkel illusztrálja illetve emelje ki a fent említett folyamatok természetét, de az életrajzok, élettörténetek iránti érdeklődése egyre nőtt. Ez a biografikus érdeklődés különösen karakterisztikusan

elemző módon ábrázolni, de ehhez az ábrázoláshoz nem az ismert, közhelyszerű toposzokat használja fel, nem is az uralkodó tetteiből von le történeti következtetéseket, hanem kizárólag kortárs dokumentumokat használ, nem csak krónikákat, hanem politikai leveleket, követi jelentéseket is⁴¹. Ranke az adott uralkodót, mint embert igyekszik a lehető legalaposabban bemutatni. Nemcsak jellemképet fest, de számos személyes apróságot is közöl⁴². Ennek az aprólékos analízisnek, valamint a kortárs források felhasználásának köszönhető, hogy II. Fülöpről nem fest a korban szokásos végletes képet. Egy különös, erősen introvertált, szorongó, ugyanakkor okos, megfontolt, mértékletes ember képe bontakozik ki, akinek az olvasó megismeri szokásait, gyengeségeit is⁴³. A Don Carlos-esetet is óvatosan kezeli. Biztosra veszi, hogy Don Carlos lázadt az apja ellen, és ez olyan konfliktust eredményezett, amiért az apja bezáratta, sőt, Ranke nem zárja ki a nem-természetes halál lehetőségét sem⁴⁴. A következmények mégis Fülöpre hárultak Ranke szerint, hiszen uralkodása végén látnia kellett, hogy fia – a későbbi III. Fülöp – teljesen alkalmatlan a kormányzásra.

A spanyolországi Habsburgok közül még III. Fülöpről ír hasonló részletességgel, IV. Fülöpöt és II. Károlyt nem említi, mivel csak ennek a három uralkodónak az intézkedéseit, kormányzási módját kívánta tanulmányozni. III. Fülöppel kapcsolatban is kortárs forrásokra támaszkodik, de kritikusan kezeli azokat. Elemzi például a Baltasar Porreño által írt, III. Fülöpöt dicsőítő, kortárs művet is, a *Dichos y*

---

jelenik meg a spanyolországi Habsburg-ággal kapcsolatos műveiben. Az ország hanyatlását összekapcsolja a dinasztia hanyatlásával).

⁴¹ Mikor például arról ír, hogy a 17 éves Károly még erősen Chievres befolyása alatt állt, Marino Zorzi levelére hivatkozik, mely 1517 márciusában kelt.

⁴² Megemlíti például, hogy V. Károly későn érő típus volt, még 21 éves korában sem serkent ki a szakálla, ugyanakkor már 36 évesen erősen őszült és hanyatlani kezdett az egészsége is. – Ranke, id. mű, 18.o.

⁴³ Néhány példa: "No era tan amable con la gente que su padre" (20.o.) - "De vez en cuando comía con la reina o con sus hijos pero por regla general lo hacía solo..." (21.o.) - "Incluso los más hábiles y afamados oradores perdían en su presencia el hilo del discurso cuando, como tenía por costumbre, les media con la mirada." (22.o.) - "Trataba de saberlo todo y de mantenerlo en secreto." (23.o.) - ("Nem volt olyan kedves az emberekkel, mint az apja" 20.o. - "Néha a királynéval vagy a gyerekeivel étkezett, de általában inkább külön." 21.o. - "Még a legügyesebb és híresebb szónokok is elvesztették jelenlétében beszédük fonalát, ha méregetni kezdte őket a pillantásával." 22.o. - "Arra törekedett, hogy mindent megtudjon és titokban tartsa." 23.o. - - Ranke, id. mű.

⁴⁴ „En suma, que en tan triste condición vivía Felipe que temía todo de su hijo o tenía que mandarlo matar sin compasión.” („Összességében tehát az a szerencsétlen helyzet adódott Fülöp számára, hogy vagy félnie kellett volna a fiától, vagy el kellett rendelnie a megöletését kímélet nélkül.” Ranke, id. mű, 30.o.

hechos del Rey Don Felipe III-t. Ranke némi iróniával kommentálja a Portfólió által III. Fülöpre aggatott dicsőítő jelzőket: a király szabadsága például abban állt, hogy annyi templomot támogatott és annyi iskolát alapított, amennyit csak akart, bölcsessége pedig abból, hogy hagyta, hogy kegyence kormányozzon helyette. Politikai téren összehasonlítva III. Fülöpöt V. Károllyal, arra a következtetésre jut, hogy az unoka a nagyapa ellentéte: míg V. Károly egész élete során háborúzott, utazott és tárgyalt, addig III. Fülöp teljes mértékben távol tartotta magát mindettől. A fejezet végére érve Ranke biológiai alapon keres hasonlóságokat és különbségeket a korábban bemutatott uralkodók között. Arra a következtetésre jut, hogy sok tekintetben hasonlítottak egymásra: a családon végighúzó legkarakterisztikusabb jellemző a Habsburg-száj, ugyanakkor megfigyelhető a Habsburg-ház spanyol ágán belül a folyamatos degeneráció is, melyet Ranke a rokonok közti házasságok sorozatának tulajdonít⁴⁵. A további fejezeteket Ranke a kormányzás módjának elemzésének és a politikai eseményeknek szenteli. Az a tény azonban, hogy az uralkodók részletes, emberközeli, jellemábrázoló bemutatásával indította művét, azt fejezi ki, hogy Ranke nagy fontosságot tulajdonított az irányító egyén személyiségének a politikában. A kormányzás módjának, a politikai döntéseknek és így az eseményeknek is kiinduló pontjává az egyén vált, akinek tetteit elsősorban természete határozza meg. Itt alapvető fontosságúvá válik a biológiai tényező is, elsősorban az egymásközi házasságok, azaz a beltenyészet degradáló hatása, mely nemcsak a három bemutatott spanyolországi Habsburg gyenge és fokozatosan gyengülő egészségi állapotán, hanem szellemi, akaratbeli, jellembeli hanyatlásán keresztül is megfigyelhető.

Leopold von Ranke egyik kevésbé ismert műve egy életrajz-gyűjtemény⁴⁶, mely morális, spirituális életrajzokat tartalmaz. Alanyai a spanyolországi Habsburg uralkodók idején élt személyek, ideértve az uralkodókat is III. Fülöpig. Rankét munkássága kezdetén nem vonzották az élettörténetek, hanem egy meghatározott korszak. Az idő előrehaladtával azonban egyre inkább érdeklődött az általa tanulmányozott kor nagy alakjainak élettörténete iránt, míg végül eljutott arra a pontra,

⁴⁵ Ranke, id. mű, 32-35.o.

⁴⁶ Leopold von Ranke: *Grandes figuras de la historia*, Barcelona, 1966 és 1984 (Fordította Wenceslao Roces, eredeti címe: *Manner der Weltgeschichte*).

hogy miután behatóan foglalkozott a XVI-XVII. század politikai eseményeivel⁴⁷, a kor nagy alakjainak a tevékenységével, szükségét érezte, hogy utána járjon a történelmi személyiségek tetteinek mozgatórugóinak, hogy feltárja a jellemüket. A *Grandes figuras de la historia* kizárólag jellemképeket, arcképeket tartalmaz, a történelmi, politikai események, vagy akár az egyén életútjának az eseményei nem, vagy csak vázlatosan, illusztrációként jelennek meg. A jellemábrázolás mindig szubjektivitásra enged következtetni, és csak Ranke tudományos munkásságát és korrekt történész magatartását, munkamódszerét ismerve következtethetünk arra, hogy a jellemképek írásakor nem vezérelték saját érzelmei, hanem korabeli forrásokra, dokumentumokra épített⁴⁸, akárcsak a *La Monarquía española de los siglos XVI y XVII* című művében. Elsődleges forrásai az uralkodók életrajzának megírásakor a kortárs krónikák voltak; a krónikákban található tulajdonságok képezik Ranke-féle arcképekben is az egyéniség gerincét. V. Károly alaptulajdonságaiként – tevékeny, aktív, független, lassú döntéshozó, de döntéseihez a végletekig ragaszkodó, türelmes, de ellenségeihez kemény, a bosszúállást a megfelelő időpontra időzítő, stb. – azokat említi, amelyek a császár főbb krónikásainál, például Mexiánál is szerepelnek, bizonyos mértékig ismételve a *La Monarquía española de los siglos XVI y XVII*-ban már elmondottakat, de sokkal részletesebben. Számos olyan személyes apróságot is leír a császárral kapcsolatban, melyeknek a forrásai szintén a krónikák: például azt, hogy a császár csak teljes fegyverzetben érezte magát magabiztosnak, hogy későn érő, korán öregedő ember volt, egészsége hamar meggyengült. Bár Ranke nem írja le alanyainak élettörténetét, az arcképek felépítése mégis a kronológián alapszik. Ifjúságukkal, ifjúkori jellemükkel kezdi, melynek kibontakozását végigkíréri, bemutatja őket mint érett személyiségeket, majd egészségük hanyatlásának első jeleit, körülményeiket életük végén. Az életrajzok alanyairól kialakított kép árnyalt, mellőzi a polaritást, az uralkodókat is emberként ábrázolja és kerüli az ítélezést. Ugyanakkor oly módon ábrázolja a két „Nagy” Habsburg uralkodót, hogy az olvasó V. Károly aktivitását, közvetlenségét, nyíltságát akaratlanul is szembeállítja II. Fülöp zárkózott,

---

⁴⁷ Leopold von Ranke: *Monarquía española de los siglos XVI y XVII*, Leyenda México, 1946; U.ő: *Los imperios otomano y español en los siglos XVI y XVII*, Madrid, 1865.

⁴⁸ Szövegében utal egyes forrásaira, krónikákra, levelekre, de nem közli a fellelhetőségüket, pontos adataikat.

távolságtartó, titkolózó személyiségével. II. Fülöp jellemének gerincét Ranke megközelítésében a fenti tulajdonságok adják. Ranke fontosnak tartja kiemelni azt is, hogy II. Fülöp nem volt kegyetlen – ezt még az olaszok is elismerték – ugyanakkor nem ismert irgalmat, ha az állam vagy az egyház érdekeiről volt szó. Gyanakvó természete ellenére megfelelő viselkedéssel a bizalmába lehetett férkőzni, a látszat erősen befolyásolta. Így az Antonio Pérez ügyben – Ranke könyvében Antonio Pérez jellemrajz is található, melyben Antonio Pérez olyan intrikusként jelenik meg, aki maga is az intrikák áldozatává vált – az udvar intrikusai levelekkel, üzenetekkel, pletykákkal befolyásolták a királyt. Ranke elveti az Antonio Pérez-ügy kapcsán megszokott három szereplős játékot; helyette bemutatja II. Fülöp udvarának fontosabb alakjait, az udvarban kialakult rokonszenvek és ellenszenvek szövevényes rendszerét, melyet az érdekek mozgattak. Ranke változatában II. Fülöp saját akaratán kívül vált az udvari intrikusok – például Mateo Vázquez – szándékainak végrehajtójává.

Mignet⁴⁹

Francios Auguste Alexis Mignet francia történetíró volt. 1796-ban született Franciaországban. Eredetileg jogot tanult, de már fiatalon érdeklődni kezdett az irodalom és a történelem iránt. 1822-től kezdődően újságíróként tevékenykedett, de történelmi felolvasásokat is tartott. Az 1830-as évektől kezdődően közéleti megbízatásokat kapott, a külügyminisztérium levéltárának az igazgatója lett, majd képviselő. 1836-ban az akadémia rendes tagja lett. Első *munkája A francia forradalom története 1789-től 1814-ig*, mely 1824-ben jelent meg. Trefort Ágoston szerint a francia forradalom és a reneszánsz, illetve a reformáció kora sok hasonlóságot mutat, így nem véletlen, hogy Mignet történészként hamarosan a XVI. század iránt kezdett érdeklődni. 1836 és 1844 között négy kötetben megjelent *Negotiations relatives a la succession d'Espagne* című műve. Legjelentősebb történelmi művei is spanyol tárgyúak, illetve spanyol vonatkozásúak. 1845-ben jelent meg *Antonio Perez et*

Philippe II című műve, melyet franciául 1881-ben is kiadtak, és még abban az évben megjelent Madridban is spanyolul⁵⁰. 1854-ben adták ki először *Charles V son abdication, son séjour et sa mort au monastère de Yuste* című művét, mely 1855-ben spanyolul is megjelent⁵¹. Szintén tartalmaz spanyol vonatkozásokat Stuart Máriáról szóló életrajza.

Mignet spanyol tárgyú művei többnyire negatív színben tüntetik fel a spanyolokat, illetve a félsziget uralkodóit. I. Ferenc és V. Károly háborúskodásáról szóló művében a hatalmi kérdés kerül előtérbe, mely a spanyol monarchia javára dőlt el, Itália és Franciaország rovására. Mignet művének főszereplői ellentétes színekben tűnnek fel: míg I. Ferenc külsőleg is szép, erős, ügyes ember volt, nagyravágyó, szellemes, a művészetek iránt érdeklődő igazi gavallér; addig V. Károly nem volt sem erős, sem szép, túlságosan is komoly jellemmel rendelkezett, ugyanakkor rendkívül érzéki ember volt, hajszolta az élvezeteket, s mindezt a vallásosság külsőségeivel leplezte. V. Károly visszavonulását *Yuste kolostorába Charles V son abdication, son séjour et sa mort au monastère de Yuste* című művében ugyanakkor lélektani rejtélyként értékeli. Mignet feltételezi, hogy visszavonulásának több oka is lehetett: testi betegségek és lelki okok. A szerző úgy véli, hogy V. Károly nem bánta meg visszavonulását, de továbbra is érdeklődött a politika iránt. Negatív elemként jelenik meg ebben a műben az az értékelő jellegű megállapítás, miszerint V. Károly egész életében a protestánsok kiirtásán fáradozott.

Antonio Pérez et Philippe II című művének egyértelműen II. Fülöp a negatív főszereplője. Igaz ugyan, hogy Antonio Pérez gyilkoltatta meg Escobedót, de II. Fülöp parancsára, és mihamarabb ráterelődött a gyanú, II. Fülöp azonnal kiadta őt az igazságszolgáltatásnak, hosszas procedúra végén halálra íteltette, a családját is meghurcolta, megfosztotta őket vagyonuktól; végül pedig, amikor Antonio Pérez Aragóniába menekült, eretneknek nyilvánította, hogy az aragón előjogokban ne találhasson védelmet, és az inkvizíció fennahtósága alá kerüljön. Aragóniában erre

---

⁴⁹ A Mignet-életrajz fő forrásai: *A Pallasz Nagy Lexikona*, XII. kötet, Budapest, 1896, Mignet címszó, Trefort Ágoston: *Emlékbeszéd Mignet Ferencz a Magyar Tudományos Akadémia kültagja felett*, In: *A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek*, Budapest, 1885.

⁵⁰ *Antonio Pérez y Felipe II*, Madrid, 1845. - 1852-ben ismét megjelent Madridban, Mignet Stuart Máriáról szóló művével egybekötve.

népfelkelés tört ki, melyet II. Fülöp kegyetlenül megtorolt, és eltörölte a régió előjogait is. A műben II. Fülöp sötét, bosszúálló személyiségként jelenik meg.

Stuart Mária életrajzában Mignet igazságtalannak ítéli ugyan Erzsébet eljárását Máriával szemben, de úgy véli, hogy Erzsébet győzelme jót tett az emberiségnek. Kettejük küzdelmét a protestantizmus és a katolicizmus harcaként tárgyalja, és pozitívan értékeli a protestantizmus győzelmét.

Prescott⁵²

William Hicking Prescott, amerikai történétíró 1796-ban született. Jogi pályára lépett, de egyik szemének elvesztése után a történelemmel kezdett foglalkozni. Első jelentős műve spanyol tárgyú: *History of Ferdinand and Isabella*⁵³. A spanyol és az amerikai, dél-amerikai történelem egyaránt érdekelte. Megírta Mexikó és Peru meghódításának a történetét, illetve Mexikó történetét Miksa császárig⁵⁴. A spanyol történelmen belül leginkább a "nagy" Habsburgok korával foglalkozott. Szentelt egy-egy művet V. Károly lemondásának és II. Fülöpnek⁵⁵.

Szász Károly szerint⁵⁶ Prescott munkásságát a történészi pontosságon és korrektségen kívül a művészi alakítás illetve stílus jellemzi, mely szerinte a tudományban éppúgy szükséges, mint a költészetben, mivel Szász Károly szerint a tudomány legfőbb célja az, hogy népszerű legyen. A művészi sajátságokon kívül azonban fontosnak tartja kiemelni azt is, hogy Prescott mindenütt első forrásokból dolgozott.

---

⁵¹ *El emperador Carlos V: su abdicación, su residencia y su muerte en el monasterio de Yuste*, h.n., 1855, Fordította: Miguel Lobo Cadiz.

⁵² Az életrajz és Prescott történészi munkásságának a forrásai: Révai Nagy Lexikona, XV. Kötet, Prescott címszó, Budapest, 1922; Szász Károly bevezetője *II. Fülöp* című művéhez, melyet Prescott *History of the reign of Philip the second, king of Spain* című műve alapján írt, Franklin Társulat Budapest, 1887. A bevezető az I. fejezet része.

⁵³ Boston, 1838. Magyar ismertető: Szász Károly, *Budapesti Szemle* LX.

⁵⁴ *History of the conquest of Mexico*, 1843; *History of the conquest of Peru*, 1847; *Mexikó Miksa császárig*, 1866, Fordította Szokoly Viktor.

⁵⁵ *The life of Charles V after his abdication*, 1857 (*V. Károly lemondása és végnapjai a szent-justi kolostorban*, Fordította Szathmáry Károly, 1866); *II. Fülöp* (Prescott alapján: Szász Károly, 1886).

⁵⁶ Szász Károly, id. mű, I. fejezet, 3-4.o.

Prescott "nagy" Habsburgokról szóló művei csaknem egy időben jelentek meg II. Fülöpről szóló műve nagyszabású, kétkötetes munka, melyet Szász Károly dolgozott fel, és jelentetett meg *II. Fülöp* címen⁵⁷. A szerző fontosnak tartja leszögezni, hogy II. Fülöp valamennyi tettét buzgó és minenek fölött álló katolikussága szempontjából kell megítélni. Az első fejezetben képet kapunk emellett Spanyolország helyzetéről II. Fülöp trónra lépésekor. Ez a kép egy hatalmas hadsereggel rendelkező, hódítani szándékozó, kincsekre éhes országot mutat, melynek pénzügyi helyzete ekkor elég jó a folyamatosan érkező adók miatt. A társadalmi kép legfontosabb tényezője az, hogy a korábban nagy szabadságjogokkal rendelkező nemesség Villalar után a királyi hatalomtól függő helyzetbe került. Ezután II. Fülöp háborúit sorolja fel a szerző röviden. Uralkodása két győztes háborúval indult, melyek közül a pápa elleni háborúba a franciák sodorták bele a spanyolokat, de az a tény, hogy II. Fülöp nem élt vissza a pápa elleni győzelmével, szövetségesévé tette a Szent Széket. A franciák elleni háborúja is gyors győzelemmel végződött. Elhúzódtak viszont a Németalföld és a mohamedánok elleni háborúk.

A könyv elsősorban a németalföldi eseményekre koncentrál. A mű első felében a Don-Carlos-esetet ismerteti a szerző. Itt egyfelől olyan képet kapunk Don Carlosról, melyben a herceg indulatos, kiszámíthatatlan, agresszív, minden érzelmet túlzásba vivő emberként jelenik meg, aki egy szerencsétlen baleset - esés - után feltehetőleg agykárosodást is szenvedett. A szerző ennek ellenére sem zárja ki a Valois Erzsébet és Don Carlos közötti szerelem lehetőségét, hozzátéve, hogy ezt történelmi bizonyítékok nem támasztják alá. Don Carlos halálának körülményei között felvetődik a megmérgezés lehetősége is, melyet a szerző szintén valószínűsít, de ezúttal is felhívja a figyelmet a bizonyítékok hiányára. II. Fülöp sötét, gyűlölködő figuraként jelenik meg, akinek ezen vonásai a családi tragédia után csak erősödtek. A könyv második felében a szerző kizárólag a németalföldi konfliktusokról ír. A konfliktusok forrásaként egyfelől a fizetetlen spanyol zsoldosok garázdálkodásait, másfelől pedig a vallási ellentéteket, illetve az inkvizíció működését említi. A helyzetet tovább súlyosbította a király és Egmont, valamint a király és Orániai Vilmos között kibontakozó és elmélyülő ellentét. A könyv tehetséges, népszerű emberként mutatja be Egmontot és Orániai Vilmost, II.

---

⁵⁷ Ebben a fejezetben Szász Károly munkája alapján lesz szó Prescott művéről.

Fülöp ezért féltékeny volt a sikereikre, és bár mindketten szóba jöhettek volna, mint Németalföld lehetséges kormányzói, ő inkább Pármai Margitot nevezte ki. A mű ezután a Németalföldön kibontakozó hadi eseményeket írja le, egészen a király haláláig. Az Antonio Pérez-eset ugyanakkor nem kap helyet a könyvben.

Prescott V. Károly lemondásáról szóló műve 1866-ban jelent meg magyarul⁵⁸. Ez a mű részletesen tárgyalja V. Károly életkörülményeit, lemondása napjától kezdve. Felhívja a figyelmet arra, hogy V. Károly nem a kolostorban lakott, hanem mellette építtetett egy épületet, mely azonban nem tekinthető palotának, mindössze nyolc szobája volt. Ott élt V. Károly szerény bútorok között, de értékes festménygyűjteményével. Életkörülményei sem voltak rosszak, hiszen az evés-ivás fontos szerepet játszott mindennapjaiban. Prescott tévhitnek nevezi, hogy V. Károly visszavonulása a politikai ügyektől való eltávolodását jelentette volna, hiszen továbbra is foglalkozott államügyekkel. Sőt, talán meg is bánta visszavonulását. Egészségi állapota azonban fokozatosan romlott. Életének utolsó évében megrendezte saját temetését, majd hamarosan meghalt. Prescott értékelése szerint V. Károly vallásossága szenteskedő színezetet öltött.

---

⁵⁸ *V. Károly császár lemondása és végnapjai a szent yusti kolostorban*, Pest, 1866, fordította Szathmáry Károly.

1. Biográfia és biografikusság

Az életrajz és műfajai

Az életrajz vagy biográfia egy ember élettörténetének a leírása. Meghatározásának és leírásának azonban sokféle módjával találkozhatunk, elsősorban azért, mert az életrajz számos tudományhoz és életterülethez köthető.

A legegyszerűbb és legáltalánosabb meghatározások az értelmező szótárakban találhatók, de ezek nem adnak többet az első mondatban leírtaknál⁵⁹.

A lexikonok részletesebben írnak az életrajzról, és azt gyakran a történelmi életrajzzal azonosítják, mint például a *Pallas Nagy Lexikona*⁶⁰ is, mely az életrajzzal kapcsolatban kiemeli a műfaj szubjektivitását, individuális, pszichologikus jellegét, s kulcsszerepet tulajdonít az életrajzíró személyes tulajdonságainak, szakmai tudásának, tehetségének, viszonyulásának műve tárgyához. A szócikk a történelmi életrajzzal szemben esztétikai, művészeti követelményeket is támaszt, mintegy sugallva a történelmi életrajz rokonságát az irodalmi műfajokkal. A lexikon rövid történelmi áttekintést is ad az életrajz-irodalom történetéről. Az életrajzokat műfajilag nem osztályozza, életrajz alatt történelmi életrajzot ért, ezen kívül csak az önéletrajzot említi, mint az életrajz sajátos válfaját. A szócikk megemlíti az életrajzgyűjtemények elterjedtségét, s azokat az életrajzi (biografikus) lexikonokkal azonosítja.

A magyar *Világirodalmi lexikon*⁶¹ az életrajzot a következőképpen definiálja: „Egy ember életének és működésének tanulságos, művészi vagy tudományos leírása. Keretébe tartozik az önéletrajz, az emlékirat és az arckép is.” A *Világirodalmi lexikon*

---

⁵⁹ Például: *VOX - Diccionario general ilustrado de la lengua española*, Bibliograf, Barcelona, 1970, Második kiadás, "Biografía" címszó.

⁶⁰ "Életrajz (biografia), a történetírás egy faja, mely egyes személynek élettörténetét adja elő. Az így felfogott É nem szorítkozik hőse életének külső eseményeire, hanem belső ember rajzára, jellemzésére törekszik s nevezetesen azt a kapcsolatot kutatja, mely az egyén és azon viszonyok közt fennállt, melyekbe történetileg helyezve volt, mint hatottak azok ő reá s mint hatott ő is azokra." - *A Pallas Nagy Lexikona* (VI. kötet), Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt Budapest,., 1894, "Életrajz" címszó.

⁶¹ Akadémiai Kiadó Budapest, 1970. „Életrajz” címszó.

ezután az életrajzműfaj rövid történetét közli, a műfajon belüli csoportosítást is az életrajztörténet keretein belül végzi el. E szerint az ókori görög irodalomban volt költőéletrajz és filozófus-életrajz. Az előbbi az élet és az életmű kölcsönhatásával foglalkozott, és alanyai kizárólag művészek voltak; míg az utóbbi volt a „tisztá” életrajz, egy személy életének a története. Nemcsak filozófusok, de varázslók, bűnözők, stb. életrajzai is ide sorolhatók.

A XVIII. században alakult ki az esszééletrajz, mely félig művészi, félig tudományos műfaj. Az életrajz modern formái között az irodalomtörténeti életrajzot és a regényes életrajzot említi, ez utóbbi a regény és az esszé határterületén mozgó műfaj, szoros rokonságban az életrajzi regénnyel, mely a történelmi regény alfaja, az emberi kultúra vagy a világtörténelem egy nagy alakjának az életregénye. Ez a fajta életrajzi regény a XX. században vált divatossá, a XIX. századi klasszikus történelmi regényben a történelem nagy alakjai általában mellékszereplőként jelentek meg.

A *Diccionario de literatura española e hispanoamericana* a középkori életrajzokkal kapcsolatban⁶² az életrajz két típusát különbözteti meg: a vallásost (hagiográfia) és a politikait, melyet „semblanzas”-nak nevez. Megemlíti, hogy a históriás énekek (cantares), a vallásos költészet és a vallásos valamint a politikai témájú krónikák egyaránt tartalmazznak életrajzi elemeket. Pérez de Guzmán és Hernando de Pulgar művei mellett az egyéni (egyénekről szóló) krónikákat is életrajznak nevezi.

Ortega Exequiel César, aki egy teljes könyvet szentelt az életrajzok történetének⁶³, az életrajzot kialakulásának folyamatán keresztül közelíti meg feltárva az életrajz létrejöttének lelki és történelmi okait. Szerinte az életrajzok megjelenéséhez egyfelől pszichológiai okok vezettek: a kezdetektől fogva létező emberi vágy mások életének, illetve az átlagostól eltérőnek, a közösségből kiemelkedőnek a megismerésére; másfelől történelmi okok: a hanyatlás és a zsarnokok korában a történelmi fénykor nagyjainak felidézése egyfajta menekülés volt a jelen sivársága, a hanyatlás elől. „*A birodalom letargikus vegetálásán belül érdekessé válhatott a*

---

⁶² Dirigido por Ricardo Gullón, Madrid, Alianza, 1993. – Biografía címszó

⁶³ César Ortega, Exequiel: *Historia de la biografía*, El Ateneo Buenos Aires, 1945,. – Tudomásom szerint ez az egyetlen spanyol nyelvű mű, mely teljes egészében, csak és kizárólag az életrajz

személyiség maga. A párhuzamos életek képviselik a klasszikus történelem lebomlásának folyamatát.”⁶⁴ Ortega Exequiel César igen magas követelményeket támaszt az életrajzíróval szemben: fontos, hogy hiteles forrásokra, tanúvallomásokra támaszkodjon, ne hallgasson el semmit, legyen pártatlan, előítéletektől mentes, ugyanakkor ne hallgassa el saját nézőpontját észrevételeit sem. Ezen felül számos tudományban jártasnak kell lennie, például az irodalomban, a művészetekben, a történelemben, valamint az orvostudományban.

Carlos Medinacelli nem definiálja az életrajzot művében⁶⁵, az életrajzok népszerűségének okairól ír. Szerinte egyre erősebb az igény a regényes életrajzokra, hiszen így az olvasó megismeri híres emberek életének részleteit, ugyanakkor az adatoktól hemzsegő szakkönyvektől irtózik; jobban szereti a fantáziát megmozgató regényes történeteket. Ő is kiemeli az életrajz szubjektív, emberközeli jellegét. Az életrajzokat az alábbiak szerint csoportosítja: léteznek epikus, polémikus, regényes, történelmi, pszichológiai és ironikus életrajzok, valamint a művészi hagiográfia, vagyis szentek életét feldolgozó életrajz.

José Romera Castillo *Literatura y vida*⁶⁶ című tanulmányában az életrajzokról egyértelműen irodalmi szempontból ír, a narratológia oldaláról közelítve meg a témát. Az irodalmi műveknek három fajtáját különbözteti meg: az *önéletrajzi jellegűt*, mely nagyon közel áll a valósághoz, a *fantasztikust*, melyben a képzeleté a főszerep, végül pedig a *kevertet*, mely az előző két terület sajátosságait egyaránt mutatja. Nem derül ki világosan, hogy az életrajzokat melyik csoportba sorolja, csupán azt jelenti ki, hogy az életrajzoknak történelmi vetülete is van, és végeredményben realisták. Az életrajz-csoporton belül narratológiai alapon különíti el az életrajzot az önéletrajztól. Míg az

---

történetével foglalkozik, Alone rövid, vázlatos művén kívül (*Historia de la Biografía*, Santiago de Chile, Edit. Universitaria, S.A., 1900).

⁶⁴ Id.mű, 83.o. („Dentro del letargo vegetativo del imperio, lo interesante debía ser la personalidad misma. Las vidas paralelas son el proceso descompositivo de la historia clásica”)

⁶⁵ Medinacelli, Carlos: *Apuntes sobre el arte de la biografía*, La Paz (Bolivia), Editor José Camarlinghi, 1968, Colección Popular

⁶⁶ Dr. José Romera Castillo: „Literatura y vida”, In.: *Las historias de vida y la investigación biográfica. Fundamentos y metodología*, Coordinador: Emilio López Barajas Zayas, Universidad Nacional de Educación a Distancia, Madrid, Universidad Nacional de Educación a Distancia, 1996, 77-95.o.

életrajzok esetén a narrátor egy kívül álló személy – az alany nem azonos az aktánssal, addig az önéletrajznál egy személy a saját életéről ír.

Az életrajzok az antropológiában és a szociológiában is fontos szerepet játszanak, amit az is mutat, hogy definíciójuk, kategorizációjuk és tudományos módszerként való felhasználásuk alaposan kidolgozott. Caro Baroja⁶⁷ például az antropológia szempontjából közelíti meg az életrajzokat. E szerint az antropológust az életrajz, mint életmodell érdekli, illetve életpálya-variációk egy adott társadalmon belül. Ezért az antropológusok leginkább az átlagoshoz közelítő életpályák iránt érdeklődnek, az írókkal és költőkkel ellentétben, akiket éppen a lázadó, átlagostól eltérő személyiségek vonzanak. Az életrajz az antropológus számára alapvető szerepet játszik egy korszak vagy egy társadalom megértésében. Az életrajz alapvető tulajdonsága az, hogy jellemképet, arcképet fest egy egyénről, ugyanakkor sokat elárul arról a társadalomról is, mely meghatározta az egyén életét⁶⁸. Caro Baroja nem hanyagolja el az életrajz történelmi vetületét sem: egy adott kor életrajzai és önéletrajzai számos adattal szolgálnak a kor szociális, kulturális, vallási, stb. tényezői tekintetében⁶⁹.

Pujadas Muñoz⁷⁰ az életrajzmódszer szerepéről ír a társadalomtudományokban, elsősorban a szociológiában, a szociálpszichológiában és az antropológiában. Az életrajz két fajtáját különbözteti meg: a *life story*-t, az egy ember elbeszélésén alapuló (önéletrajzi vagy egy ember tanúvallomásából származó) életrajzot, valamint a *life history*-t, mely a *life story* dokumentumokkal alátámasztott, objektívebb változata. Bevezet egy új terminust is: a *biogramát*, mely életrajzjegyzéket jelent, azaz a

---

⁶⁷ Julio Caro Baroja: *Género biográfico y conocimiento antropológico* (discurso leído el día de 15 de junio de 1986), Publ.: RAE, Madrid, 1986.

⁶⁸ Julio Caro Baroja, id. mű, 24.o.

⁶⁹ "...en nuestro mundo histórico, las formas de la vida religiosa se presentan con una complejidad extraordinaria, de suerte que un sistema, un cuerpo de creencias, con su parte dogmática, su parte narrativa y sus ritos obligatorios que se fijaron en tiempos remotos y en sociedades distintas a las que los aceptan luego, es interpretado por los diferentes sectores de la sociedad posterior de modos harto diferenciados. (...) La biografía puede servir para ilustrarnos asimismo en punto a esta complejidad." - "...történelmi világunkban a vallási élet formái nagyfokú komplexitást mutatnak köszönhetően egy olyan rendszernek - egy olyan hitegyüttesnek dogmatikus, narratív és rituális részeivel együtt, melyek a régmúltban és más társadalmi rendszerekben szilárdultak meg - melyet a későbbi társadalom különböző csoportjai teljesen másként értelmeztek. (...) Az életrajz arra szolgálhat, hogy kiigazodjunk ebben az összetett rendszerben." - Julio Caro Baroja, id. mű, 31.o.

⁷⁰ Juan José Pujadas Muñoz: *El método biográfico: El uso de las historias de vida en ciencias sociales*, Centro de Investigaciones Sociológicas, Madrid, 1992.

biograma interjúk során gyűjtött élettörténetek regisztere. A *biogramán* belül megkülönböztet élettörténeteket (elbeszélések), valamint tudományos kutatásnak, elemzésnek már alávetett életrajzokat. A *biogramán* kívül egy másik csoportot különít el, a *személyes dokumentumokat*, melyek egy életrajz felépítését, megalkotását segítik elő, ilyenek például az önéletrajz, a napló, a levelezés, fényképek, személyes tárgyak, stb. Pujadas Muñoz csoportosítása tehát elsősorban módszertani alapú. Felsorolja az életrajzmódszer különféle alkalmazásait a társadalomtudományok, elsősorban a szociológia terén, és a következő technikákat: 1. Egyetlen életút tanulmányozása (leginkább a kutatás kezdeti stádiumában). 2. Több (interjúk alkalmával készített) életrajz összehasonlító jellegű tanulmányozása: típuselemzés (pl. személyiségtypusok), tartalomelemzés, hipotézisek igazolása életrajzokból vett példákkal, egy meghatározott – pl. társadalmi – probléma tanulmányozása életrajzok segítségével, statisztikai elemzés. Az életrajzmódszer számtalan előnyét is megemlíti tanulmányában. Ezek szerint az életrajz segíthet egy hipotézis felállításában, inspirálhat egy kutatást, felfedheti az első szintű társadalmi összefüggéseket, az életrajz összevetése más életrajzokkal vagy kortárs eseményekkel, áramlatokkal, lehetővé teszi az oda-vissza ellenőrzést, tanulmányozhatók általuk a társadalmi változások, mindemellett pedig illusztrációként is szolgálhatnak a publikációkban. Hátrányai közt elsősorban a szubjektivitást említi, valamint olyan veszélyeket, melyek éppen az életrajz színes, érdekes voltából fakadhatnak. Egy érdekes történet ugyanis könnyen arra csábíthatja a szerzőt, hogy kevesebb figyelmet fordítson tanulmánya elemző részeire, mivel az életrajz úgyis önmagáért beszél. Előfordulhat az is, hogy a szerző egy különös, meglepő történetet választ illusztrációként, noha nem az a reprezentatív vagy odaillő.

Az életrajz tanulmányozásának, felhasználásának módszerei a spanyol történelemtudományban meglehetősen kidolgozatlanok, noha mára az életrajzok tanulmányozása interdiszciplináris tudományos módszerré vált, melynek terminológiája most van kialakulóban.

Az életrajzok számos lehetőséget kínálnak a történészek számára is. Lehetővé teszik a nagy historiográfiai problémáknak egy konkrét nézőpontból való áttekintését. A történelmi életrajz konkrétabb, mint az egyszerű, leíró történelem. Újdonsága, hogy

nagy jelentőséget tulajdonít az egyén beavatkozásának a történelem menetébe. Gondoljunk például a világtörténelem nagy diktátoraira. A történelmi életrajz egyaránt lehet forrás vagy módszer a történész számára. A történész vizsgálhatja forrásként egy adott kor kortárs életrajzeit, vagy egy adott kor történelmi életrajzeit, következtetéseket vonva le a kor uralkodó ideológiáival, eszméivel kapcsolatban. A vizsgálathoz többféle stratégiát alkalmazhat: tanulmányozhatja egyének életrajzát úgy, mint egy adott társadalmi csoport vagy kategória reprezentatív példáját⁷¹, akiben hangsúlyozottan vannak jelen a csoport jellemzői, például egy politikai elitszereplő életét. Tanulmányozhatja valakinek az életét az adott korral összefüggésben, például az egyén személyiségének, tetteinek hatását a korra, illetve fordítva. A történész létre is hozhat, rekonstruálhat életrajzokat meglevő adatok alapján, megalkotva egy személy leíró jellegű arcképét ismeretterjesztő céllal. Az életrajz fontos vizsgálati módszer lehet a komparációban is, akár különböző történelmi korok, akár különböző nemzetek történelemszemléletének, akár társadalmi változások összehasonlításáról legyen szó. Egy történelmi személy vagy csoport különböző korokból vagy más nemzetektől származó életrajzainak komparációs vizsgálata új nézőpontból, rendkívül sokoldalúan képes bemutatni a kutatás valamennyi kategóriáját, tehát a személyt, a kort és a nemzetet.

A spanyol életrajzok szisztematikus, szempontokat is megnevező csoportosítását egyedül a szociológia és az antropológia végezte el a maga területén belül, de az életrajzok összességét tekintve még meglehetősen nagy a zűrzavar, egyedül az életrajz és az önéletrajz különül el élesen, ezen kívül a fiktív (irodalmi) és a valós életrajzok szétválasztására történtek érdemi kísérletek. A gond nem a kategorizálás hiányával van, hanem azzal, hogy az egyes szerzők eltérő szempontokat vesznek figyelembe, eltérő terminológiát használnak és végső soron annyiféle kategorizálás létezik, ahányféle, az életrajzokat tárgyaló mű megjelent. Mivel dolgozatom egyik fő szempontja a biografikusság, magam is arra kényszerülök, hogy csoportosítsam az életrajzokat és saját terminológiát dolgozzak ki az egyes kategóriák számára:

---

⁷¹ Caro Baroja szerint ilyen esetekben az a legérdekesebb, amikor az életrajz kultúrák, társadalmak, hiedelmek ütközését reprezentálja. (Julio Caro Baroja: *Biografías y vidas humanas*, San Sebastián, Editorial Txertoa, 1986.).

A *szerező* és/vagy *narrátor* személyét figyelembe véve két nagy csoportra oszthatjuk az életrajzokat: *életrajzra* és *önéletrajzra*. Életrajznak tekintem azt a művet, melynek szerzője és/vagy narrátora nem az életrajz alanya, és önéletrajznak azt a művet, melynek szerzője és/vagy narrátora a mű alanya, főszereplője. A narrátornak elsősorban irodalmi művek esetén van jelentősége, de valós önéletrajzoknál is előfordul, hogy jóllehet a szerző a saját életének eseményeiről ír, a narráció – például szerénységből – harmadik személyű⁷². Irodalmi művekben gyakran találkozhatunk fiktív önéletrajzokkal, ahol a szerző nem a saját életét beszéli el, a narráció azonban első személyű. Ennek tipikus példái a pikareszk regények, és tekintettel arra, hogy dolgozatomban fiktív önéletrajzként csak pikareszk regények merülnek fel, a pikareszk regényt olykor a fiktív önéletrajz szinonimájaként használok. Az önéletrajzokat az alábbi csoportokba sorolom: *vallomásos önéletrajz*, *emlékezések*, *napló*, *fél-fiktív* vagy *pikareszk jellegű önéletrajz*, *fiktív önéletrajz* vagy *pikareszk regény*.

Az életrajz *témáját* alapul véve az életrajzokat az alábbi csoportokba sorolom: *történelmi életrajz*, mely egy olyan személy életéről szól, aki egy vagy több generációval az életrajz megszületése előtt élt, illetve az életrajz megírása előtt elhalálozott; *hagiográfia*, a szentek életrajza; *tudományos* – tehát a szociológia, antropológia, pszichológia, stb. tudományokhoz tartozó, illetve a fenti tudományterületek kutatásait elősegítő – *életrajz*; *fiktív*, azaz *irodalmi életrajz*.

Mennyiségi illetve könyvészeti alapon megkülönböztethetünk *egyéni életrajzokat*, melyeknek tárgya egyetlen személy élete; valamint *életrajzgyűjteményeket*, ez esetben több személy hosszabb-rövidebb életrajza található egy kötetben, illetve egy könyvben. Az életrajzgyűjteményeket az alábbi csoportokba sorolhatjuk: *tematikus életrajzgyűjteményről*⁷³ beszélhetünk abban az esetben, ha valamilyen közös jellemző alapján gyűjtötték egy kötetbe az életrajzok alanyait, például valamennyien művészek voltak vagy uralkodók. Ennek a csoportnak az egyik változata a *komparációs életrajzgyűjtemény*, tehát a párhuzamos életrajzok, melynek legtipikusabb példája Plutarkhosz műve. Ezen kívül vannak *nem-tematikus*

---

⁷² Például V. Károly emlékezései. (Carlos I, Rey de España: *Memorias*, Crítica, Madrid, Crítica, 1960)

⁷³ Például: Paluzie y Lucena: *Biografía de los Reyes de España*, 1886.

*életrajzgyűjtemények*⁷⁴ is, amikor a kötet foglalkozásra, státusra, nemre, stb. való tekintet nélkül tartalmazza híres személyek életrajzeit. Életrajzgyűjteménynek tekinthetjük a *biografikus lexikonokat* is.

Szerkezetét tekintve az életrajz lehet *klasszikus*, azaz a plutarkhoszi-suetoniusi hagyományt követő; lehet *biografikus krónika*, mely alatt az egy személy életét és cselekedeteit középpontba helyező krónikát értjük. Az életrajz szerkezete lehet még *irodalmi*, azaz *nem-kronologikus*.

Az életrajz *stílusát* tekintve beszélhetünk *klasszikus stílus*ról, mely komoly hangvételű, tiszteletteljes, és leggyakrabban a klasszikus szerkezetű életrajzokhoz és a biografikus krónikákhoz társul. Léteznek még *ironikus* és *groteszk* életrajzok is, valamint *propagandisztikus* életrajzok, melyek elsősorban a XX. század termékei.

---

⁷⁴ Például: Juan Landa: *Hombres y mujeres célebres de todos los tiempos y de todos los países: Biografías de personajes ilustres, artistas, poetas*, Barcelona, 1877-1882, 1-2 kötet.

2. Biografikusság a spanyol történetírásban

A kezdetektől a XIV. századig

A Római Birodalom válságának és bukásának időszakában (III-V. század) a provinciák egyre nagyobb jelentőségre tettek szert az élet minden területén, így a kultúrában is, míg végül a hajdani Római Birodalom területén önálló államok jöttek létre. Az Ibériai-félszigeten közel két évszázados folyamat volt a Római Birodalom erőinek kivonulása, és az északra beáramló barbár törzsek letelepedése és uralma. A zavaros idők ellenére sem állt meg azonban a tudomány, a kor kiváló történetírója például Paulus Orosius (390?-?), Augustinus tanítványa, aki a pogányok történetéről⁷⁵ írt.

A Római Birodalom bukása és a barbár törzsek inváziói után viszonylagos állandóságot jelentett Hispánia számára a vizigót királyság, melyben a római és a germán hagyományok és kultúra ötvöződött. A galliai gótok bukása után Hispánia lett a nyugati gótok központja, Theudis gót király (531-548) Barcelonába helyezte székhelyét, de a hispániai gót birodalom csak Leovigild uralkodása (567-586) során erősödött meg, bár a vallási jellegű belharcok (arianizmus és katolicizmus) tovább folytatódtak, amíg I. Rekared (586-601) a katolikus vallást államvallássá nem tette⁷⁶.

A kor legkiemelkedőbb tudósa, politikai és egyházi egyénisége, Sevilla Izidor (556?-636) számos király uralkodása alatt, belviszályok közepette élt és alkotott. Fő műve az *Etimologías*⁷⁷, de nyelvészeti, politikai, történelmi művei mellett az életrajzot is megtalálhatjuk. *De viris illustribus* címmel életrajzokon alapuló irodalomtörténetet írt, Szent Jeromoshoz hasonlóan, Jeromos művét forrásként is felhasználva⁷⁸. Számos életrajzi elemet tartalmaz az *Historia de regibus Gothorum, Wandalorum et Suevorum* című műve is.

---

⁷⁵ Paulus Orosius: *Historiarum adversus paganos libri VII*.

⁷⁶ García de Cortázar - González Vesga: *Spanyolország története*, Budapest, Osiris, 2001, Fordította: Lakatos Zsuzsa, Renteria Anikó (Eredeti címe: *Breve historia de España*, Alianza, Madrid, 1994), VII. fejezet.

⁷⁷ Isidoro de Sevilla: *Etimologías*, 2 kötet, Madrid, 1982.

Az arab hódítás (711) után Hispánia két részre szakad: az északi, észak-nyugati területeken keresztény kisállamok jöttek létre, míg a félsziget középső és déli területeit az arabok uralták. Ily módon a tudomány, a kultúra és a történetírás is két eltérő hagyomány szerint fejlődött tovább. A keresztény területen a vizigót hagyományt követő, latin nyelvű történetírás élt tovább évszázadokon keresztül. Kezdetben főleg Asztúriában találunk krónikákat, melyek a térség királyaihoz és az aktuális történelmi eseményekhez kapcsolódnak⁷⁹.

Az életrajzok területén a Cid⁸⁰ alakja köré csoportosuló művek emelkednek ki a XII. század tájékán. Történelmi életrajznak tekinthető az *Historia de Roderici*⁸¹, mely Cid életét beszéli el, de nem a plutarkhoszi-suetonius-i életrajz szerkezetét és hagyományait, hanem inkább a középkori krónikák stílusát követve. Az elbeszélés részletes, egyszerű, kronologikus. Legendás elemekkel átszőtt irodalmi életrajzoknak tekinthetők a IX-XII. század között keletkezett elbeszélő költemények, az ún. gesta énekek, melyeket az irodalomtörténészek három ciklusba sorolnak: 1. *Kasztília gróffjai-ciklus*, 2. *Cid-ciklus*, 3. *Pireneus-ciklus*. Ezek közül a Cid életéről és tetteiről szóló epikus költemények a legismertebbek, melyek első írásos változatai az 1300-as évek elejéről maradtak ránk, jóllehet a költemények jóval korábban keletkeztek. A Cid-ciklusba három mű tartozik⁸², ezek közül a *Cantar de Mio Cid* az egyetlen, mely csaknem teljes egészében ránk maradt. Valamennyi mű ismeretlen szerzőtől való. Feltehető, hogy kezdetben szájhagyomány útján terjedtek, és énekelve adták elő őket. Bár a *Cantar de Mio Cid* egy valós személy életén és valós eseményeken alapszik, nem hiányoznak belőle a csodás elemek sem, ezért, valamint bensőséges volta, mély líraisága miatt egyértelműen irodalmi műnek kell tekintenünk. Érdekessége, hogy míg más nemzetek hőskölteményei – például a francia *Roland-ének* – emberfeletti képességekkel és tulajdonságokkal rendelkező férfiakat állítanak a középpontba, addig a *Cantar de Mio Cid*-ben Rodrigo, bár kivételes hős, végig érző, sebezhető ember

---

⁷⁸ Székely Melinda: „Bevezetés”, *A gótok története* (Fordította: Székely Melinda), Hispánia, Szeged, 1998, 15-16. o.

⁷⁹ II., III. és VII. Alfonzhoz. III. Alfonzhoz kapcsolhatók például a *Crónica Albeldense*, a *Crónica Profética* és a *Crónica de Alfonso III*, mely III. Alfonz katonai hőstetteiről szól. - Emilio Mitre: "La historiografía sobre la Edad Media", In: *Historia de la historiografía española* (Szerk.: José Andrés Gallego), Ediciones Encuentro, Madrid, 1999, 67-117.o.

⁸⁰ Rodrigo Díaz de Vivar (1043?-1099), a spanyol Reconquista (visszahódítás) nemzeti hőse.

⁸¹ A cím másik változata: *Gesta Roderici Campidocti*, (1110-es évekből való). Menéndez Pidal.

marad, akinek számos oldalát, tulajdonságát ismerhetjük meg. A *Cantar de Mio Cid* így a hispán irodalom egyik első *irodalmi életrajza*. A Cid-irodalom az életrajzműfaj szempontjából azért is említésre méltó, mivel azt mutatja, hogy a középkor – és egyúttal a Reconquista – virágkorában jelentős közönségigény támadt az életrajzra: egy kiemelkedő, hősnek tekintett történelmi személyiség életének, jellemének, tetteinek elbeszélésére.

Ugyancsak a XII. századból való az a latin nyelvű történelmi életrajz, melynek megírását Diego Gelmirez érsek rendelte el, és az ő saját életéről szól. *Historia Compostelana* címmel maradt ránk, fő érdeme, hogy számos adatot tartalmaz a kor politikai életével kapcsolatban⁸³.

A XIII. század történetírását – melynek legkiemelkedőbb személyisége Bölcs (X.) Alfonz (1221-1284), Kasztília királya – az átfogó jellegű, univerzális, nagy történelmi művek jellemzik. Ezek a teljességre törekvő, egy nép, egy terület, vagy akár az egész világ történetét leíró művek már X. Alfonz előtt megjelentek⁸⁴. Jellemző rájuk az univerzalitáson és a részletességen kívül az is, hogy a jelentől kissé eltávolodnak, nem vagy alig tartalmaznak az aktuális eseményekkel kapcsolatos információkat, valamint az, hogy forrásként nemcsak dokumentumokat használnak fel, hanem legendákat⁸⁵ is, és a Biblia történeteit. Legjellemzőbb példa erre a *General e Grand Estoria*⁸⁶ című világtörténet, melynek írását X. Alfonz rendelte el és irányította. Első három része a Bibliában megörökített eseményeket beszéli el, kiegészítve a mitológia és az antik történelem eseményeivel. Befejező három része pedig elsősorban az ókori nagy birodalmak, köztük a Római Birodalom története. Életrajzi szempontból a negyedik rész a legjelentősebb, mely több nagy történelmi személyiség életét beszéli el.

---

⁸² 1. *Cantar de Mio Cid*, 2. *Cantar de Sancho II*, 3. *Gesta de las Mocedades de Rodrigo*.

⁸³ - Emilio Mitre, id. mű, 67-117.o.

⁸⁴ Közvetlenül X. Alfonz uralkodása előtt készültek például a következő művek: *Chronicon Mundi* (1236), *Rerum in Hispania Gestarum Chronicon* (1432-46).

⁸⁵ Például az Artúr-mondakört.

⁸⁶ 1272 táján kezdték el írni.

A XIV- XV. század

A XIV-XV. század történetírása az előző századdal ellentétben már gyakorlatilag kizárólag a jelenhez és a közelmúlthoz kapcsolódik. A történetírást elsősorban az uralkodókhoz kapcsolódó – tetteikről, életükről szóló - krónikák képviselik, melyeknek megírását gyakran ők maguk rendelték, illetőleg az ő kegyeik elnyeréséért írták meg őket udvari titkárok⁸⁷. Kivétel ez alól Pero López de Ayala (1332-1406) műve, a *Crónicas de los tres reyes de Castilla*⁸⁸. López de Ayala négy király uralkodását élte végig⁸⁹, míg végül III. Henrik uralkodása alatt Kasztília kancellárja lett. Ekkor kezdte el irányítani azt a nagyszabású munkát, melynek eredményeként megszületett a Kasztíliában korábban uralkodó három királyról szóló krónika, bár ez a mű tartalmaz néhány fejezetet III. Henrikről is. Egy ókori klasszikus szerzőt, Titusz Liviuszt tekintette példaképének. Művére jellemző, hogy az események menetét kitérők, dialógusok szakítják meg, a személyiség illusztrálása céljából⁹⁰.

A XIV-XV. század nagy változásokat hozott Hispánia számára. A Reconquista sikerei mellett a félsziget keresztény államainak súlyos belső válságok sorozatával kellett számolnia, melyek a társadalmi berendezkedés átalakulását kísérték. A helyzetet járványok és éhínségek súlyosbították. A kereskedelem és az ipar fejlődéséből adódó városfejlődés a kulturális életre is nagy hatással volt. Kasztília európai szintű hatalommá vált. A XV. század folyamán az olvasóközönség létszáma egyre nőtt, sőt hangot adott igényeinek is. Népszerűekké váltak a lovagregények, melyek erős lélektani hatással bírtak⁹¹.

---

⁸⁷ Az aragón történetírásból példaként említhetjük a IV. Péter uralkodásáról szóló krónikát, valamint a *Crónica de San Juan de la Peña* című művet, melynek megírását szintén IV. Péter rendelte el abból a célból, hogy Aragónia "hivatalos" történetül szolgáljon. - Emilio Mitre, id. mű, 71.o.

⁸⁸ López de Anaya, Pedro: *Crónicas de los tres Reyes de Castilla*, In: *Biblioteca de los Autores Españoles* (BAE), vols. LXVI és LXVIII.

⁸⁹ I. (Kegyetlen) Péter, II. Henrik, I. János, III. Henrik.

⁹⁰ Ángel del Río: *Historia de la literatura española*, I. kötet, Barcelona, Ediciones B, S. A., 1988, 201.o.

⁹¹ Ángel del Río, id. mű, I. kötet, 214.o.

Az életrajz igazi felvirágzásának a kora Hispániában a XV. század, elsősorban a második fele. A középkor folyamán végig létező, tekintélyalapú krónikák mellett – melyeknek célja az uralkodó tetteinek és a kor politikai, hadi eseményeinek megörökítése – megjelennek a klasszikus, plutarkhoszi hagyományt folytató életrajzok. Ennek oka részint az Itáliából beáramló és egyre erősödő reneszánsz hatás⁹², mely az antik kultúra imitálását tűzte ki célul; részint – mint fent említettem – a lovagi történetek és a lovagromantika divatja, mely az eszménykeresés vágyát hozta magával. Robert B. Tate szerint⁹³ az életrajz-irodalom XV. századi terjedése és a félszigeten tapasztalható „arisztokratizáció” között összefüggés van. Hispánia lakói egyre nagyobb jelentőséget tulajdonítottak a származásnak. Ez a genealogikus irodalom létrejöttét, illetve terjedését hozta magával a Trastamarák idején. Innen már csak egy lépés az életrajzok megjelenése.

Ángel del Río⁹⁴ szerint a középkorból a reneszánszba való átmenet váltotta ki azt a jelenséget, melyet az életrajzok terjedése jellemez, valamint az a tendencia, melyre az események és személyek dramatizálása jellemző, mind az irodalomban, mind a historiográfiában. A történelemben és az irodalomban egyaránt kiemelkednek a jelentős történelmi – illetve kitalált – személyiségek idealizált, kalandokban bővelkedő képmásai, élettörténetei. Ángel del Río úgy véli, hogy a korban regényes, illetve regényközpontú szellem⁹⁵ volt az uralkodó. Ángel del Río véleménye alapján elmondhatjuk, hogy a XV. században a történetírás szoros kapcsolatba kerül és keveredik az irodalommal, áthatja az irodalom, illetve a kor szellemisége, főbb áramlatai: a humanizmus és a lovageszmény.

A történelmi életrajznak két fő műfaja alakul ki: az egy kiemelkedő személy életéről szóló egyéni életrajz, a „*crónica particular*”, és a plutarkhoszi-suetoniusi típusú életrajzgyűjtemény, a „*semlanzas*”, mely gyakran él az összehasonlítás

---

⁹² A spanyol életrajz-irodalom fejlődésére nagy hatással lesz az itáliai történetírás, ezen belül a biografikus mozgalom a XV. század végén. - E.D. Fueter: *Historia de la historiografía moderna*, Editorial Nova, Buenos Aires, 1953, a "La historiografía humanista en Italia" című fejezet.

⁹³ Robert B. Tate: „De las *Generaciones y semblanzas* a los *Claros varones de Castilla*”, In: Francisco Rico: *Historia y crítica de la literatura española – Edad Media*, Ed. Crítica, Barcelona, , 1979, 427-433. o.

⁹⁴ Ángel del Río, id. mű, I. kötet, 248.o.

⁹⁵ „espíritu novelesco” – u.o.

lehetőségével. Míg a „crónica particular” inkább az eseményekre koncentrál, addig a „semblanzas” nagy hangsúlyt helyez hősei jellemére, morális cselekedeteire. E két fő műfaj mellett megjelenik az *önéletrajz* is. Ez utóbbi műfaj egy korai képviselője egy hölgy, Leonor López de Córdoba (1363-1412), akinek visszaemlékezései hányatott életéről *Memorias* címmel maradtak fenn⁹⁶.

Az egyéni életrajzok lényege a kaland, egy kiemelkedő személyiség kalandos élete. Bár a királyokról szóló krónikák sokban hasonlítanak az egyéni életrajzokhoz – egy jelentős személyiség tettei és jelleme állnak a középpontban – a fő különbség az, hogy míg az uralkodó származásánál fogva kerül a középpontba – akárhogy hangsúlyozza is a krónikás a király nagy tetteit –, addig a hőst cselekedetei, hősiessége, kiválósága teszi megörökítésre méltóvá. A fentiekben felvázolt kaland- és lovagközpontú XV. századi gondolkozásnak nagy szerepe van a nem koronás főkről szóló egyéni életrajzok megjelenésében, melyek közül a két legismertebb mű Gutierrez Díez de Gamestől a *Crónica de don Pero Niño*⁹⁷ és Gonzalo Chacóntól a *Crónica de don Álvaro de Luna*⁹⁸. Gutierrez Díez de Games Pero Niño szolgája, titkára volt. Művében Pero Niño a tökéletes lovag és a tökéletes udvari ember – cortesano – mintapéldája, mégsem a szolgálai alázat hatja át a művet, hanem sokkal inkább az irodalmi elvárásoknak való megfelelés igénye. Ennek ellenére Gutierrez Díez de Games elsősorban történetíró, célját maga fogalmazza meg: megörökíteni Pero Niño hőstetteit. Mivel pedig a hőstettek szorosan összekapcsolódnak a lovagság eszményével, urát olyan lovagként ábrázolja, aki bár kiemelkedik a környezetéből, nem mesebeli vagy regényes figura, hanem ember, aki a többi hétköznapi ember között él és tevékenykedik. De Pero Niño alakjában ott van a jövő embere, a humanista is, akinek műveltsége, széles látóköre nemcsak annak köszönhető, hogy művelt udvari ember, hanem utazásainak is. Az életrajzban egy aktív, élénk szellemű, humanizált lovag képe bontakozik ki.

---

⁹⁶ Kathleen Amanda Curry: *Las memorias de Leonor López de Córdoba*, Washington, 1987.

⁹⁷ Gutierrez Díez de Games: *Victorial o Crónica de don Pero Niño, conde de Buelna*, Edición de Juan de Mata Carriazo, Espasa-Calpe, Madrid, 1940.

⁹⁸ - Emilio Mitre, id. mű, 67-117.o.

Fernán Pérez de Guzmán (1377-79?-1460) nemcsak befolyásos politikai személyiség volt, hanem történétíró is; egyéb történelmi művei mellett tőle származik Hispánia első, teljes egészében eredeti életrajzgyűjteménye, az 1450 és 1455 között íródott *Generaciones y semblanzas*⁹⁹. Előkelő, a királyi udvarhoz közeli családból származott, unokaöccse volt a történétírói tevékenysége kapcsán már említett López de Ayala kancellárnak, és nagybátyja az irodalomból ismert Santillana márkinak. Pérez de Guzmán udvari nemes volt mindaddig, amíg összetűzése nem támadt Luna gróffal. Ezután birtokaira húzódott vissza, feltehetően itt írta művei többségét, köztük a történészek által legértékesebbnek tartott *Generaciones y semblanzas*-t, melyet a *Mar de historias*¹⁰⁰ című könyve végére illesztett, mint kiegészítést. Pérez de Guzmán szemlélete mindenekelőtt történelmi, mint ez a *Generaciones* első, bevezető oldalából kiderül. Megrója azokat a történétírókat, akik a régmúlt történeteit dolgozzák fel újra vagy felnagyítják, megmásítják az eseményeket annak érdekében, hogy nagyobb hírnévre tegyenek szert. Azt sem tartja szerencsésnek, ha egy történelmi mű, krónika az uralkodó parancsára születik, hiszen a krónikás ilyenkor alázatból óhatatlanul megmásítja az eseményeket, hogy királyát jobb színben tüntethesse fel. Pérez de Guzmán az igazi tudós kérlelhetetlenségével ragaszkodik a történelmi hűséghez, és ennek érdekében felsorolja azokat a kívánalmakat, melyek a történétírás során elengedhetetlenek: a krónikás legyen művelt, hogy megfelelő módon és stílusban adhassa elő a történetet; ha lehet, legyen szemtanúja az általa leírtaknak; ne írja meg, illetve ne publikálja művét addig, amíg az illetékes király él, annak érdekében, hogy művét félelem nélkül adhassa közre. „Így van ez, mivel azok a krónikák, melyek nem felelnek meg ezeknek a szabályoknak, gyanúsak és hiányzik belőlük az igazság, ami pedig nem kis baj.”¹⁰¹ Fernán Pérez de Guzmánt annyira gyötörték a fenti aggályok, hogy nem is krónika formában írta művét, hanem inkább regiszttert vagy emlékeztetőt kívánt szerkeszteni Kasztília királyairól és nemeseiről. Az inspirációt saját elmondása

---

⁹⁹ Fernán Pérez de Guzmán: *Generaciones y semblanzas*, Edición crítica por Robert B. Tate, London, Tamesis Books, 1965, Tamesis-sorozat.

¹⁰⁰ Juan de Columna (Guido della Colonna) *Mare historiarum* című művének bővített fordítása, illetve feldolgozása. Hét könyve a világtörténet eseményeit tartalmazza Trója pusztulásától a XIV. századig. – Pérez de Guzmán ezen kívül több művet fordított latinból, összeállított egy bölcs mondásokat tartalmazó könyvet (*Sentencias*). Másik életrajzi jellegű műve a *Loores de los claros varones de España*, mely versben íródott, és a spanyol történelem legkiemelkedőbb alakjait vonultatja fel benne.

szerint a már említett Guido della Colonna művéből nyerte¹⁰², de Robert B. Tate szerint minden bizonnyal hatott rá az ókori életrajz-irodalom¹⁰³.

A *Generaciones y semblanzas* harmincnégy rövid, arckép jellegű életrajzból áll. A szerző többségében általa is ismert személyeket választott ki, politikai jelentőségük vagy tetteik alapján. Forrásként nemcsak személyes tapasztalataira hagyatkozik, hanem tanúvallomásokra, dokumentumokra is, és az írott emlékeket előnyben részesíti a szóbeli megnyilatkozásokhoz képest. Szövegében hivatkozik is írott forrásokra¹⁰⁴, elkerülve így a szubjektivitás és az önkényesség látszatát. Életrajzai, ókori hagyomány alapján meghatározott szerkezetet követnek: először hőse származásáról ír, majd külső és belső tulajdonságait veszi sorra, megemlíti élete legfontosabb eseményeit és tetteit, s ezekhez gyakran fűz további jellemzést, majd halálának idejével és körülményeivel zárja az életrajzt. Bár arra törekszik, hogy komplex – erényekkel és hibákkal rendelkező – személyiségeket mutasson be, valamennyi életrajzban az erények kerülnek túlsúlyba. Robert B. Tate megemlíti előszavában, hogy Pérez de Guzmán nagy gyakorisággal használja a következő toposzokat: a négy kardinális erény (bölcsség, mértékletesség, erő, igazságosság) felsorolása, hőse jellemének nemességét katonai hőstetteivel vagy adminisztrációs leleményességével támasztja alá, a hibák között pedig leggyakrabban a büszkeséget és az önzést említi¹⁰⁵. Szívesen játszik az ellentétek kínálta lehetőségekkel: az erényeket és a hibákat, valamint a testi és szellemi erőt gyakran állítja párba. Francisco López Estrada szerint¹⁰⁶ az egyes életrajzok felépítése pontosan megfelel a *descriptio personarum*¹⁰⁷ műfaj középkori retorikában előírt szabályainak, szerinte innen ered az életrajzok nagymértékű szerkezeti hasonlósága. Pérez de Guzmán az első

¹⁰¹ „E así, porque estas reglas non se guardan son las corónicas sospechosas e carecen de la verdad, / lo quel no es pequeño daño.” Fernán Pérez de Guzmán, id. mű, 3.o.

¹⁰² Fernán Pérez de Guzmán, id. mű, 4.o. („...pensé de escribir como en manera de registro o memorial de los reyes que en mi tiempo fueron en Castilla, la generación dellos e los senblantes e costumbres dellos, e por consiguiente, los linajes e faciones e condiciones de algunos grandes señores, perlados e cavalleros que en este tiempo fueron. (...) Yo tomé esta invención de Guido de Colupna, aquel que trasladó la Estoria Troyana de griego en latín, el qual, en la primera parte della escribió los gestos e obras de los giegos e troyanos que en la conquista e defensón della se acaescieron.”)

¹⁰³ Fernán Pérez de Guzmán, id. mű, Robert B. Tate előszava, XV.o.

¹⁰⁴ Első, III. Henrikről szóló életrajzában például Kasztíliaáról szóló történetírásokra hivatkozik. („E segunt por las estorias de Castilla paresce, ...” Fernán Pérez de Guzmán, id. mű, 4.o.)

¹⁰⁵ Fernán Pérez de Guzmán, id. mű, Robert B. Tate előszava.

¹⁰⁶ Francisco López Estrada: *Introducción a la literatura medieval española*, Madrid, Gredos, 1987, 5.kiadás. Első kiadás: 1952, 515-516.o.

¹⁰⁷ Személyleírás, személyiségleírás.

spanyol nyelvű, eredeti életrajzgyűjtemény szerzője, s bár életrajzai inkább karcolatok, arcképek, műve az antik életrajzirodalom-hagyomány folytatásának és a későbbiekben kibontakozó életrajz-irodalom előfutárának tekinthető.

A Pérez de Guzmán által felelevenített hagyománynak hamarosan követője akadt Fernando del Pulgar (1420 k. – 1493) személyében. Pulgar élete virágjában tapasztalta azokat a változásokat, amelyeket Pérez de Guzmán már nem érhetett meg. Politikai téren legjelentősebb változás a Katolikus királyok trónra lépése volt, akik a belső konfliktusok gyors rendezése után expanzív politikát folytattak. Bár a háborúk nem szűntek meg a félszigeten, a belharcok és az anarchikus légkör enyhültek, Hispánia pedig megnyílt Európa és az egész világ felé. Mindez kulturális változásokat is jelentett, a reneszánsz kultúra megjelent és virágzni kezdett az egész félszigeten. Fernando del Pulgar az új politikai helyzet és az új kulturális befolyás hatása alatt alkotott. Pulgar már IV. Henrik idejében is az udvarnál dolgozott, mint titkár. A Katolikus királyok alatt is megmaradt ebben a tisztségében, s mellette az uralkodó pár krónikásává lépett elő, 1481-től. A Katolikus királyokról szóló krónikája (*Crónica de los señores reyes Católicos D. Fernando y Doña Isabel*¹⁰⁸) már az új idők szellemét tükrözi; Pulgar a krónika-műfaj hagyományait új elemekkel gazdagítja: értekezésekkel, életrajz-jellegű arcképekkel, személyes véleménnyel, forrásközléssel; megteremtve ezzel a XVI-XVII. századi krónikák új formáját, és a szerző életrajzok iránti affinitását is jelzi.

Legismertebb műve a *Claros varones de Castilla*¹⁰⁹ című életrajzi gyűjtemény, melynek legnagyobb inspirálója az ókori életrajzírókon kívül kétség kívül Pérez de Guzmán volt. Alanyai nagyrészt ugyanazokból a családokból valók, mint Pérez de Guzmán hősei. Robert B. Tate szerint míg Pérez de Guzmánnál az apák, addig Pulgarnál a fiúk jelennek meg, de míg Pérez de Guzmán műve lefelé ívelő, utolsó történelmi mozzanata az Olmedói-csata, addig Pulgar műve felfelé ívelő, ott folytatja,

---

¹⁰⁸ Madrid, 1946, J. de Mata Carriazo kiadása.

¹⁰⁹ Fernando del Pulgar: *Claros varones de Castilla*, Madrid, Espasa-Calpe, 1969, 4. Kiadás. (Első kiadás: 1923), Bevezetés és jegyzetek: Jesús Domínguez Bordona. – A mű eredeti címe: *Los Claros Varones de España, hecho por Hernando de Pulgar, dirigido a la Reina // Nuestra Señora*. (Első kiadás: 1486).

ahol Pérez de Guzmán abbahagyta¹¹⁰. Tate megkísérelte kontrasztív módon összehasonlítani a két szerzőt, Pulgart és Pérez de Guzmánt. Azt találta, hogy míg Pérez de Guzmán a politika élet pereméről figyelte az eseményeket, addig Pulgar gyakorlatilag a politikai élet közepéből. Míg Pérez de Guzmán nosztalgikus vágyakozással gondolt a múltra, addig Pulgar a múlt felhasználásával a jövő felé mutat, új hősöket teremt Kasztília számára¹¹¹. Pulgar is általa ismert személyek életrajzait örökíti meg, akárcsak Pérez de Guzmán, tartalmi tekintetben azonban találunk egy igen jelentős eltérést. Pulgar életrajzai nem karcolatok vagy arcképek, mint Guzmánéi, hanem a plutarkhoszi-suetoniusi hagyományt követő életrajzok. Előszavában is hivatkozik a görög-római történetírókra, valamint Plutarkhoszra, akik megírták szülőföldjük jeles férfiainak a tetteit, mert azok méltók voltak a megörökítésre¹¹². Pulgar úgy találta, hogy Kasztília és León jeles férfiairól kevés mű szól, egyedül Pérez de Guzmán könyvét említi. Pulgar, előszavában, feltárja azt is, hogy művének megírására a hazaszeretet készítette, és hogy az uralkodó királyságaiból való, általa személyesen ismert nemes férfiak tetteiről ír. Pulgar előszava egyfelől a reneszánsz szellemet tükrözi – az ókori írókat hozza fel példának –, másfelől Hispánia népeinek *identitástudatra ébredését*, hiszen előszavában kijelenti azt is, hogy szülőföldjének nemes férfiai „nem voltak kevésbé kiválóak, mint azok a görögök, rómaiak és franciák, akiket a róluk szóló művek annyira dicsőítenek.”¹¹³ Ahhoz a szellemi áramlathoz kapcsolódik Pulgar műve is, amely Antonio de Nebriját az első spanyol nyelvten megírására, vagy Fernando de Rojast a *Celestina* előszavában a spanyol nyelv dicsőítésére készítette. Szerkezetüket tekintve Pulgar életrajzai követik az életrajzírás addigi hagyományát: a származás és a külső-belső tulajdonságok ismertetését a jeles tettek, majd a halál körülményeinek leírása követi. Robert B. Tate úgy véli, hogy Pulgar leírásai lényegében üresek, sematikusak, Pulgar nem ad semmi újat a „semblanza” hagyományos formulájához. Robert B. Tate szerint Pulgar műve csak annyiban tér el Pérez de Guzmánétól, hogy kevésbé statikus, a tettek elbeszélése és a

---

¹¹⁰ Robert B. Tate, id. mű, 427-433.o.

¹¹¹ U.o. 432-433.o.

¹¹² Fernando del Pulgar, id. mű, 6-7.o.

¹¹³ U.o. 8.o. („...no fueron menos excelentes que aquellos griegos e romanos e franceses que tanto son loados en sus escripturas.” – Fordítás és kiemelés tőlem).

kommentárok között nagyobb az összhang, stílusa ékeesebb¹¹⁴. Ángel del Río szerint Pulgar műve modernebb, mint Pérez de Guzmáné, a reneszánsz hatás nála már egyértelmű. Pulgar minden részletre nagy figyelmet fordít, a személyiségábrázolásra éppúgy, mint a környezetre; arra törekszik, hogy hőse „lényegét” ábrázolja¹¹⁵. Pulgar műve – véleményem szerint – új tartalommal töltötte meg a Pérez de Guzmán által felelevenített műfajt, és Hispánia jövőendő életrajzírói számára mintául szolgált.

Önéletrajzi jellegű irodalmi mű Juan Rodríguez de la Cámara o del Padrón¹¹⁶ *Siervo libre de amor*¹¹⁷ című regénye, melyet az irodalomtörténészek az első szentimentális regényként tartanak számon. Rodríguez del Padrón költői elemekkel ötvöz egy önéletrajzi elbeszélést, melynek eseményeiről nem tudjuk pontosan, milyen mértékben felelnek meg a valóságnak, de művében nem is annyira az események fontosak, mint a pszichologikus-allegorikus önelemzés, melynek alapján a regényt lélektani, illetve vallomásos önéletrajznak is tekinthetjük. Mivel pedig egy boldogtalan szerelem történetét beszéli el, Dietrich Briesemeister erotikus önéletrajzként kategorizálja a művet¹¹⁸. Lényeges elem, hogy regényét levélformában írta, mint azt az önéletrajzi, de fiktív műveknél – például később a pikareszk regényeknél – megfigyelhetjük.

---

¹¹⁴ Robert B. Tate, id. mű, 432–433.o.

¹¹⁵ Ángel del Río, id. mű, 309. o.

¹¹⁶ Rodríguez del Padrón életéről keveset tudunk, csak az biztos, hogy ismerte az udvari légkört, tehát kapcsolatban állt az udvarral, valamint az, hogy sokat utazott Európában, Itáliában is járt. Feltehetőleg hatott rá az akkor már virágzó reneszánsz, Boccaccio művészetén belül pedig az életrajzi és a szentimentális irányzat egyaránt.

¹¹⁷ *Obras de Juan Rodríguez de la Cámara*, A. Paz y Meliá kiadása, Madrid, 1884.

¹¹⁸ Dietrich Briesemeister: „Die Autobiographie in Spanien im 15. Jahrhundert”, In: *Biographie und Autobiographie in der Renaissance*, Arbeitsgespräch in der Herzog August Bibliothek, Wolfenbüttel am 1. bis 3., August Buck kiadása, 1982, 52.o.

XVI-XVII. század

A XVI. század fordulópontot jelentett az Ibériai-félsziget számára, de Európa számára is nagy jelentőségű volt. Európában kezdtek átrendeződni a hatalmi viszonyok – új államok léptek fel hatalmi törekvésekkel, köztük Anglia és Hispánia –, élénkültek a nemzetközi politikai és kereskedelmi kapcsolatok, államszövetségek alakultak és szűntek meg rövid idő alatt, országrészek cseréltek gazdát. Európa államait egymással rokoni kapcsolatban álló, de egymással folyton háborúzó királyok uralták. Ugyanakkor – egyfelől reakcióként a gyorsan változó nemzetközi kapcsolatokra, másfelől a reneszánsz eszmények hatására – megerősödött az európai államok lakosságának identitástudata, s ez jelentős hatással volt a kultúrára is. Egyik leglátványosabb változás ezzel kapcsolatban, hogy a XVI. század folyamán a latin nyelvű történelmi és irodalmi művek kevés kivételtől eltekintve¹¹⁹ eltűntek; a tudomány és a kultúra nyelve az adott ország nyelve lett. Másfelől pedig Európa-szerte megjelentek a nagy, átfogó országtörténelmek. Európa legtöbb államában a XVI. századi történetírást a nemzeti és a történelmi szemlélet jellemezte¹²⁰. Emellett a reneszánsz kultúra hatására megnőtt az egyén és az egyéniség szerepe, s ez *biografikus szemlélettel* gazdagította a történetírást.

Egész Európában talán a kasztíliai és aragón koronák alá tartozó országok és régiók szenvedték el a legmélyrehatóbb változásokat. A hatalmas spanyol birodalom kialakulása, s az ezzel egy időben jelentkező és folyamatosan erősödő gazdasági és politikai válság óriási traumát jelentett az alattvalók számára, ugyanakkor az óriási hatalom és a hanyatlás kettőssége inspirálta a művészeteket és a történetírást egyaránt.

A XVI-XVII. század egyúttal a spanyolországi Habsburgok uralkodásának időszaka is. Míg a XVI. századot a „nagy” Habsburgok uralkodása idején az expanzió jellemzi, s ez a kor a művészetek igazi felvirágzásának a kora, addig a XVII. századot

---

¹¹⁹ Ilyen például Juan de Mariana *Historiae de rebus Hispaniae libri XXX*, 1592-ből való latin nyelvű történelme, csakhogy Mariana azért írta művét latinul, hogy a külföldiek is megismerhessék hazája történelmét. 1601-ben spanyolul is megjelent.

¹²⁰ Manuel Fernández Álvarez: *Breve historia de la historiografía*, Editorial Nacional, Madrid, 1955, III. F.

még az előző század második feléből kiinduló hanyatlás hatja át. A XVI-XVII. század vallási háborgásai is igen mélyen érintették Spanyolországot, elsősorban a XVI. században. A spanyol hatalmi törekvések, a vallás szerepe és a gyarmatokkal való kapcsolatok határozták meg a kor történetírását és irodalmát is.

A XVI. századi spanyol historiográfia legjelentősebb változása az, hogy míg a korábbi évszázadokban általában egy-két műfaj – X. Alfonz korában például az enciklopédikus világtörténelem, a XIV. században a kortárs krónikák – uralta a történetírást, addig a XVI. századtól kezdődően a különféle historiográfiai műfajok – például átfogó országtörténelmek, kortárs krónikák, regionális történelmek, életrajzok, elméleti művek – nagy változatossága figyelhető meg. Szintén új jelenség az elméleti művek megjelenése, mely nemcsak az irodalomra, hanem az történetírára is jellemző. A nyelvészetben és az irodalomban már a XV. század végén, XVI. század elején megjelentek az elméleti művek, gondoljunk például Nebrija *Arte de la lengua castellana* (1492) című munkájára vagy Juan del Encina *Arte de trovar* című poétikájára. A történetírásban a XVI. század elején jelennek meg az első elméleti művek, néhány közülük latin nyelven¹²¹. Jellemző ezekre a művekre, hogy nemcsak elméleti kérdések elemzéséből – például a történettudomány eredete, jelentősége, stb. – állnak, hanem gyakorlati tanácsokat is adnak, például arra vonatkozólag, hogy milyen tárgyat érdemes választania egy történeti munkának, milyen sorrendben tárgyalja az eseményeket, stb. E tekintetben a történettudomány elméleti munkái leginkább a poétikákra hasonlítanak.

Az *életrajzokkal* kapcsolatban a kor kiemelkedő történetírója, Luis Cabrera de Córdoba, elméleti művében¹²² instrukciókat közöl megírásuk módjára nézve. Az uralkodók és jeles férfiak életét akkor kell megörökíteni, ha életük példaszerű volt, és sok bámulatos tettet vittek véghez. Cabrera instrukciói ragaszkodnak az életrajzírás hagyományaihoz: az életrajzírónak kronologikus sorrendben kell taglalnia az eseményeket, követve a Ciceró, Suetonius és Plutarkhosz által felállított szabályokat.

---

¹²¹ Például: Fox Morcillo: *De Historiae Institutione Dialogus* (1557). Luis Cabrera de Córdoba: *De historia para entenderla y escribirla*, Madrid, Kiadja, Bevezető tanulmány és jegyzetek: Santiago Montero Díaz, Instituto de Estudios Políticos, 1948.

Az ókori filozófiára – Arisztotelész, Platón és Ciceró gondolataira – alapozva sorolja fel ezután azokat az alapelveket és körülményeket, melyeket az életrajzírónak figyelembe kell vennie az életrajz megírásakor. Az ember életét két fő elv határozza meg: az értelem és az élvezet, de a vágyak erősebbek az értelemnél. Az ember szokásainak – melyek cselekedeteiben nyilvánulnak meg –, életvitelének eredete részint a természet – Cabrera itt elsősorban a négy elem által meghatározott testnedveket említi –, s ennek a hatása erősebb, mint a családi körülményekből vagy életkorból, társadalmi helyzetből következő szokásoké. Cabrera szerint az adott ország földrajzi tulajdonságai is nagyban meghatározzák az egyén jellemét, vérmérsékletét. Példaként toposzokat említ: a görögök hazudósak, a németek vadak. Cabrera az általánostól halad a konkrét felé. Az életrajzírónak az általános körülmények után azokra a jelekre kell összpontosítania a figyelmét, melyek az egyén születését megelőzték, vagy azzal kapcsolatban voltak. Itt nagy szerepet kap a XV-XVI. században elterjedt asztrológia, alkímia és okkultizmus, bár a szokatlan égi jelenségek, jósló álmok feljegyzése már az ókortól kezdve szokás volt. Az egyéni életrajzokban a XV-XVI. században rendszeresen feltüntetik a születés pontos idejét, és az akkor tapasztalható csillagállást. Cabrera felhívja a figyelmet arra is, hogy az életrajz alanyának gyerekkori szavai, tettei, barátai, nevelői, stb. mind nagy jelentőséggel bírnak későbbi tettei szempontjából. Cabrera ezzel részint a plutarkhoszi-suetoniusi formulát, részint a XVI. századi életrajzok szerkezetét összegzi. Új jelenség viszont, hogy Cabrera kiemelt jelentőséget tulajdonít az egészségnek. *„Aki nem egészséges, az nem ember, s így nem tud nagylelkűen cselekedni; a test ereje fontos békében, háborúban egyaránt.”* – írja Cabrera¹²³ kemény szavakkal, s ebben a kijelentésben ott bujkál a vértisztaságot hirdető spanyol korszellem, mely kirekesztette nemcsak a más vallásúakat, de a nyomorékokat, betegeket is. Ugyanez az oka annak is, hogy a vallást, mint törvényalkotó és állammegőrző jelenséget igen fontosnak tartja, és természetesen csakis a katolikus vallást ismeri el. A születésen kívül még a halálnak – a halál neve, körülményei, ráutaló előjelek – tulajdonít nagy jelentőséget, mert szerinte nemcsak az jellemez egy embert,

¹²² *De historia para entenderla y escribirla* (1611); (Kiadja, bevezető tanulmány és jegyzetek: Santiago Montero Díaz), Madrid, Instituto de Estudios Políticos, 1948, 201 o.

¹²³ Cabrera: *De historia...*, id. mű, 121. o. „El que no tiene salud, no es hombre, pues no puede obrar generosamente; las fuerzas del cuerpo son importantes para la guerra y para la paz.”

hogyan élt, hanem az is, hogy hogyan halt meg¹²⁴. A megírás módjában Cabrera a részletességet tartja elsődlegesnek, és természetesen fontos az is, hogy a történetíró kiváló legyen. Cabrera, elméleti művében, ötvözte az ókori filozófiai, retorikai és historiográfiai ismereteket saját korának és nemzetének hagyományaival és szellemiségével, az akkoriban fellelhető teoretikus műveknek mintegy a szintézisét kínálva kézikönyv formában. A könyvében összefoglalt alapelvek és szabályok gyakorlatilag a XIX. század közepéig jellemzők az életrajzi művekre.

Az identitástudat és a (lokál)patriotizmus erősödése révén a XVI. század folyamán Spanyolország-történetek¹²⁵ és régiótörténetek¹²⁶ jelentek meg. E kétfajta történelem együttes és karakterisztikus jelenléte az egység és az elkülönülés dilemmáját jeleníti meg, ugyanakkor a régiótörténetekben, mely egyúttal kapcsolattörténet is a többi régióval és Európával, ott rejlik az egész félsziget története. Ezek az átfogó történelmek, melyek visszanyúlnak a kezdetekhez, mind az egyes régiók, mind a teljes félsziget szintjén, a nemzetté válás útját jelentik: az eredetkeresést, a történelmi múlttal való azonosulást és annak reprezentálását Európa többi országa felé, és egyúttal ott rejlik valamennyiben a jövőkeresés is. A XVI. század krónikái viszont a jelennel és a közelmúlttal foglalkoznak, természetesen elsősorban az uralkodókkal, így ezek gyakorlatilag életrajznak számítanak, sőt, a krónikások az életrajzírás klasszikus szabályait követik.

Az egyéni életrajz vezető szerephez jut a XVI. században, a humanista történetírásban, melynek jellemző példája a firenzei életrajz-irodalom¹²⁷. Alanyai, mint az ókortól kezdődően annyi századon keresztül, uralkodók, hadvezérek vagy a tudomány és politika terén kiemelkedő személyiségek. Spanyolországban a XVI. század első évtizedeiben az itáliai háborúk hőse, Gonzalo Fernández de Córdoba

---

¹²⁴ Cabrera: *De historia...*, id. mű, p.122. (II. Fülöp halálával kapcsolatban fontosnak tartja kiemelni azt, hogy a király Szent Fülöp napján halt meg).

¹²⁵ Például: Florián de Ocampo: *Crónica General de España* (1543), Juan de Mariana: *Historia general de España* (1601).

¹²⁶ Például: Jerónimo de Zurita: *Anales de la Corona de Aragón*.

¹²⁷ Macchiavelli, Guiccardini, Strozzi, stb.

(1453-1545), akit Gran Capitánnak is neveztek, az életrajzok¹²⁸ egyik legkiemelkedőbb hőse. Hódító háborúban való részvétele alakját Cidéhez tette hasonlónvá; hatalmasra növő népszerűségének háttérében itt is az olvasóközönség romantikus hőskeresése rejlik. A politika és a tudomány terén kiemelkedő Cisneros bíborosról is születtek életrajzok¹²⁹. Mindemellett az V. Károlyról szóló életrajzok és krónikák uralták a kor életrajz-irodalmát. A kortársak közül Pedro Mexía és Alonso de Santa Cruz krónikái a legismertebbek.

Pedro Mexía (? - 1551) műve, az *Historia del Emperador Carlos V*¹³⁰, tipikus humanista mű, biografikus krónika. Bár Mexía jártas volt az udvari körökben, nem ismerhette olyan közről V. Károlyt, mint a XV. századi életrajzírók – Pérez de Guzmán, Pulgar – saját hőseiket. Az uralkodó iránti kötelező tiszteleten kívül ez is magyarázza a mű távolságtartó, intimitásokat kerülő jellegét. A szerző, Mexía, Sevilleben tanult latint, majd Salamancában folytatta tanulmányait. Levelezett Luis Vivessal, és Fernando de Colónnak – Kolumbusz fiának – a barátja volt. Korának kiemelkedő humanistája volt, így a későbbiekben róla is születtek életrajzok¹³¹. Nemcsak történelmi műveit ismerjük – V. Károlyról többet is írt, így például az *Imperial y Cesárea* címűt - , írt poétikákat, genealógiákat, humanista dialógusokat és fordított is. Az *Historia del Emperador Carlos V* megírásához több forrás is a rendelkezésére állt¹³². Feltételezhető, hogy ismerte V. Károly levelezését az itáliai és a franciaországi háborúkkal kapcsolatban, valamint Marco Guazzo *Historia di tutte le cose degne di memoria quai del anno MDXXIII, etc* című művét, valamint egy anonim szerzőtől származó, *Relación de Burgos* címen ismert dokumentumot. Mexía műve

---

¹²⁸ Életrajzot írt róla többek között Hernán Pérez de Pulgar (*Crónica de las dos conquistas o Crónica General del Gran Capitán* – 1526) és Paulo Jovio (*Vida del Gran Capitán*).

¹²⁹ Például: Juan de Vallejo: *Memorial de la vida de Cisneros*.

¹³⁰ Pedro Mexía: *Vida e Historia del Invictísimo Emperador don Carlos, quinto de este nombre, rey de España y de las dos Sicilias*, Madrid, Espasa-Calpe, 1945, Kiadja és bevezető tanulmány: Juan de Mata Carriazo.

¹³¹ Rodrigo Caro (1573-1647) említi őt a *Varones insignes en letras naturales de la ilustrísima ciudad de Sevilla* című művében, valamint Francisco Pacheco (1571-1654) a *Libro de descripción de verdaderos retratos de ilustres y memorables varones* (1599), Alonso Morgado is említi őt a *Historia de Sevilleben* (XVI. sz.).

¹³² Ezeket Juan de Mata Carriazo említi bevezető tanulmányában. Mexía, id. mű.

úgy kezdődik, mint egy klasszikus életrajz: hőse származásával¹³³, születése előtt történt fontosabb eseményekkel, születésével, ifjúkori tetteivel, majd lassanként krónikává alakul át: elsősorban a politikai és hadi eseményeket rögzíti nagy részletességgel, és nem sokkal V. Károly császárrá koronázása után marad abba, az 1530-as évvel.

Alonso de Santa Cruz krónikája a *Crónica del emperador Carlos V*¹³⁴, szintén a kortárs és a szemtanú szempontjából mutatja be az eseményeket. Amellett, hogy műve igen részletes, Santa Cruz igyekszik megőrizni szellemi függetlenségét.

Fray Prudencio de Sandoval már egy generáció választja el műve hőseitől. Prudencio de Sandoval V. Károlyról szóló biografikus krónikáját¹³⁵ univerzalitásra törekvő részletesség teszi egyedülállóvá. Szerzője korán egyházi pályára tért, több vallásos művet is írt, de kezdetektől ott munkált benne a történelem, és elsősorban az uralkodók iránti érdeklődés is. Első művét VII. Alfonzról írta *Crónica del inclito Emperador de España don Alfonso VII*. Történelemmel kapcsolatos kutatásait megkönnyítette, hogy rokona, Francisco Gómez de Sandoval y Rojas, a későbbi Lerma hercege segítségével bejáratos lett a királyi udvarba, felhasználhatta a levéltárban őrzött dokumentumokat. Tűy, majd 1611-ben Pamplona püspöke lett. V. Károly történetéhez legfőbb forrása Mexia krónikája volt, valamint az udvari archívumban talált dokumentumok, de valamennyi korábbi V. Károly-krónikából merített. Sandoval erénye, hogy megnevezi forrásait, de Carlos Seco Serrano szerint¹³⁶ kritika nélkül és rendszertelenül használja őket. Prudencio de Sandoval műve felöleli V. Károly egész életét, megtalálható benne az életrajz műfaj minden lényeges eleme – szerkezeti felépítés, az életút végigkísérése, jellemzés, a bevezetésben hivatkozás ókori életrajzokra – ugyanakkor a klasszikus életrajznál jóval részletesebb, a politikai

---

¹³³ Származásával kapcsolatban fontosnak tartja megemlíteni, hogy a legrégibb és leghatalmasabb vérből származik, a legyőzhetetlen vizigót királyok leszármazottja. V. Károly ősi spanyol eredetének a hangsúlyozása jelzés értékű, ha ezt a kijelentést a – krónika megírásához képest a közelmúltban lezajlott – kommuneró felkelés szempontjából értelmezzük.

¹³⁴ Alonso de Santa Cruz: *Crónica del emperador Carlos V*, Madrid, Ed. Blázquez y Beltrán, 1920-25, 5 vols.

¹³⁵ Fray Prudencio de Sandoval: *Historia de la vida y hechos del emperador don Carlos V, Máximo, fortísimo, Rey Católico de España y de las Indias, Islas y Tierra firme del mar Océano*, Ediciones Atlas, Madrid, 1955, Biblioteca de Autores Españoles, Bevezető tanulmány: Carlos Seco Serrano. (A mű első része először 1604-ben, a második 1606-ban jelent meg).

¹³⁶ Carlos Seco Serrano: „Estudio preliminar”, In: Fray Prudencio de Sandoval: *Historia de la vida y hechos del emperador Carlos V*, id. mű, XXXVII-XXXVIII.o.

események a biografikus jellegnél jóval hangsúlyosabbak, így műve átmenet az életrajz és a krónika között, s ezt a mű címe is tükrözi. Sandoval olyannyira aprólékos és körülményes szerző, hogy művét szó szerint Ádámnál és Évánál kezdi: a császár genealógiájának ismertetéséhez kapcsolódóan felvázolja a világtörténelem eseményeit az ember teremtésétől kezdve Szép Fülöpig és Örült Johannáig. Sandoval könyve felöleli a császár egész életét; V. Károly halálának és temetésének részletes leírásával ér véget. A maga korában a legteljesebb és a legtöbb információt közlő V. Károly-történet volt Sandoval biografikus krónikája.

Önéletrajzi jellegűek V. Károly *Memorias*¹³⁷ című emlékezései, melyek a császár életének eseményeit tartalmazzák születésétől kezdve 1547-ig. Manuel Fernández Álvarez a *Memorias* 1960-as kiadásának bevezető tanulmányában¹³⁸ inkább kommentároknak nevezné V. Károly emlékezéseit, mivel azok elsősorban hadi eseményekkel kapcsolatos megjegyzéseket tartalmaznak, és kevés bennük a személyesség. Ennek ellenére gyakori utalásokat találunk családi eseményekre, sőt V. Károly gyakran ír saját betegségéről, a köszvényről is. A szerző egyes szám harmadik személyben, tömören, a lényeges eseményekre szorítkozva beszéli el életét egészen az 1547-es évig. Az egyes szám harmadik személy, valamint az, hogy önmagát az éppen aktuális címe – herceg, király, stb. – szerint nevezi meg, leginkább a szerénységnek és a tárgyilagosságra törekvésnek tudható be. V. Károly ezt a művet nem az utókornak írta. Manuel Fernández Álvarez említi az előszavában, hogy a császár azt kívánta: emlékezései maradjanak titokban, az emlékezések elé írt leveléből pedig kiderül, hogy a fiának, II. Fülöpnek szánta ezt a művet. Véleményem szerint ezt a művet az emlékezés típusú önéletrajz kategóriájába sorolhatjuk, mivel nem vallomásos jellegű, hanem a szerző élete nagyobbik felének eseményeit, utazásait, tetteit, sőt, olykor érzéseit írja le lényegre törően és tárgyilagosan.

---

¹³⁷ Carlos V: *Memorias*, Madrid, Ediciones Cultura Hispánica, 1960, Edición crítica, traducción e introducción del investigador científico de la escuela de historia moderna C.S.I.C., Manuel Fernández Álvarez. (Az 1620-as kiadás címe: *Historia del invencible Emperador Carlos Quinto, Rey de España, Compuesta por su Majestad Cesarea*, como se ve por el papel que va en la siguiente hoja; traducida de la lengua francesa y del propio original, en Madrid, año 1620.)

¹³⁸ Uo. VI.o.

II. Fülöp trónra lépésével Spanyolország arculata alapvetően megváltozott. Területi tekintetben ugyan éppen II. Fülöp uralkodása alatt éri el a legnagyobb méretet – a portugál korona megszerzésével és a Fülöp-szigetek meghódításával –, gazdasági és politikai téren azonban egyre mélyülő válság jellemzi. Spanyolország ekkor válik abszolút monarchiává, a régiók szerepe és önállósága egyre csökken, a hatalom a király kezében összpontosul. Az állam és az egyház együttműködése is egyre nyilvánvalóbb.

II. Fülöp már életében is vitatott személyiség volt. A Spanyolországban megjelenő életrajzok illetve életrajzi krónikák természetesen mint vallásos és bölcs uralkodót mutatják be. A II. Fülöpről szóló spanyolországi kortárs krónikák közül csak két olyant találhatunk, mely teljes, dokumentumokon, tanúvallomásokon alapuló és életrajzi jelentőséggel bír. Egyik ezek közül az elméleti művével kapcsolatban már említett Luis Cabrera de Córdoba *Felipe Segundo, Rey de España*¹³⁹ című biografikus krónikája. Cabrera de Córdoba II. Fülöp utolsó éveiben már az udvarban élt, így nemcsak számos dokumentumhoz fért hozzá, de mint kortárs és szemtanú írhatta meg művét, melynek központi alakja II. Fülöp, a részletesen ismertetett történelmi eseményeket mindig az uralkodó személyével, döntéseivel, reakcióival kapcsolatban mutatja be. II. Fülöpről elfogultan, mindig dicsérően ír, számára ő a katolikus hit egyetlen igaz védelmezője, ezért Katolikus Királyként (Rey Católico) emlegeti. Krónikájából egy kora ifjúságától fogva bölcs, mélyen vallásos, türelmes, jóindulatú, önzetlen uralkodó képe bontakozik ki. Tekintettel azonban arra, hogy Cabrera valamennyi dokumentumhoz – levelekhez, személyes irathoz is – hozzáférhetett, amelyekre szüksége volt, krónikáját a kutatók¹⁴⁰ hitelesnek és objektívnek fogadják el.

II. Fülöpről *Dichos y hechos del Rey Don Felipe II*¹⁴¹ címmel írt életrajzot Baltasar Porreño a XVII.század elején. Porreño egyházi ember volt, Cuencában és Huetében volt káplán. Néhány vallásos útmutatón kívül számos történelmi és életrajzi

¹³⁹ Luis Cabrera de Córdoba: *Felipe Segundo, Rey de España*, h.n., 1619. (Az általam tanulmányozott 1619-es kiadású könyv első fejezete és a második fejezet fele hiányzott, az eseményeket pedig csak 1583-ig tárgyalja.).

¹⁴⁰ Például a spanyolországi Habsburg uralkodók legnagyobb spanyol szakértője, Manuel Fernández Álvarez. II. Fülöpről szóló életrajza: *Felipe II y su tiempo*, Espasa-Calpe, Madrid, 1998.

¹⁴¹ Baltasar Porreño: *Dichos y hechos del Rey D. Felipe II*, Madrid, Ed. Saeta, 1942, (Teljes cím: *Dichos y hechos del señor Rey Don Phelipe segundo, el Prudente: potentísimo y glorioso monarca de las Españas y de las Indias*).

művet írt¹⁴², köztük életrajzgyűjteményeket¹⁴³ is. II. Fülöpről szóló életrajzát anekdotikus életrajznak nevezhetjük, melyben nem a történelmi és családi események játszanak főszerepet – bár ezeket is végigköveti –, hanem a király jelleme, tulajdonságai. Könyvének szerkezete így mind a krónikákétól, mind a klasszikus életrajzokétól eltér. Az első fejezetben végigkíséri II. Fülöp életének főbb állomásait születésétől, születésének körülményeitől haláláig és temetéséig. Voltaképpen ez az első fejezet önmagában megfelel egy klasszikus életrajznak. A további fejezetekben Porreño II. Fülöp tulajdonságait veszi sorra – a II. fejezetet például komolyságának, tekintélyességének szenteli –, ezeket elemzi, majd II. Fülöp életéből olyan epizódokat idéz, amelyekben a király fenti tulajdonságai nyilvánultak meg. Valamennyi tulajdonság azonban, amelyekre az egyes fejezeteket építi, pozitív; a kép, amely II. Fülöpről kirajzolódik, Cabreraéhoz hasonló: bölcs, vallásos, komoly, tekintélyes király képe.

Amerika felfedezésével kapcsolatban már a XVI. század közepén születnek történelmi művek¹⁴⁴, és egy híres életrajz is Kolumbuszról, melyet fia, Fernando Colón (1488-1539) írt¹⁴⁵. Fernando Colón igazi polihisztor volt: jogász, utazó, kozmográfus, könyvgyűjtő, történész. Negyedik utazására maga is elkísérte az apját. Nincs olyan életrajzíró, aki közelebbről ismerhette volna Kolumbuszt – hacsak ő maga nem ír önéletrajzot –, mint a saját fia, ugyanakkor számításba kell venni a szóba jöhető elfogultságot és szubjektivitást, mely úgy is érinti Fernando Colónt, mint rokont, és úgy is, mint szemtanút. Ezt a szubjektivitást ellensúlyozza Fernando Colón azon szándéka,

¹⁴² Kiadott és kiadatlan életrajzok: *Discurso de la vida y martirio de Santa Librada, española y patrona de la iglesia y del Obispado de Sigüenza*, 1629; *Vida y hechos hazañosos del gran Cardenal de España Don Pablo González de Mendoza, Arzobispo de Toledo*; *Historia del Santo Rey don Alonso el Bueno y Noble monarca de este nombre*; *Dichos, hechos, virtudes y milagros de Jiménez de Cisneros*, 1636; *La historia del Serenísimo Señor Don Juan de Austria, hijo del invictísimo Emperador*, 1627; *Dichos y hechos del Señor Don Felipe III, el Bueno, potentísimo y glorioso monarca de las Españas y de las Indias, dirigidos al Rey Don Felipe IV, su hijo* – ez a mű a *Memorias para la historia de Don Felipe IV, Rey de España* című kötetben található; *Dichos y hechos del Rey Felipe II*.

¹⁴³ Életrajzgyűjtemények: *Nobiliario* (Spanyolország nemességének és királyainak története II. Fülöpig, befejezetlen); *Elogios de los grandes caballeros y declarados sujetos que por la guerra y por la paz ha tenido en estos reinos las excelentísimas casas de Girón y Pacheco*; *Historia episcopal y real de España, en la cual se trata de los Arzobispos de Toledo y Reyes que han gobernado España debaxp de su primado*; *Museo de los Reyes Sabios, que han tenido las naciones del Orbe*.

¹⁴⁴ Például: José Acosta: *La Historia natural y moral de las Indias* (1492-1520).

miszerint az életrajz megírásának egyik oka az volt, hogy a Kolumbuszról megjelent hazug vagy tényeket elhallgató műveket¹⁴⁶ ellensúlyozza. Műve megírásának másik okaként azt említi, hogy Kolumbusznak betegsége miatt már nem volt lehetősége megírni saját élettörténetét, így a leghelyesebb, ha ő maga vállalkozik rá, aki birtokában van a szükséges iratoknak, leveleknek. A könyv szerkezete a klasszikus életrajzok szerkezetét követi: Kolumbusz származásának, neve eredetének, hazájának szenteli az első fejezetet. A későbbiekben leírja apja külsejét – középtermetű, jó alakú, hosszúkas arcú, kiugró arccsontú, sasorrú, szürke szemű férfi –, és ír szokásairól, jelleméről is. A klasszikus életrajzoktól elsősorban az különbözteti meg a művét, hogy ismerteti és bírálja az apjáról szóló műveket¹⁴⁷. Ezenkívül leveleket, levélrészleteket is közöl, hitelesebbé és személyesebbé téve az életrajzt.

A XVI. században megjelenő pikareszk regényt¹⁴⁸ a fiktív önéletrajz kategóriájába sorolhatjuk, s egyértelműen irodalmi műfaj. A spanyol életrajz-irodalom fejlődését tekintve több szempontból is figyelemre méltó ez a lépés: egyfelől újdonság voltát tekintve¹⁴⁹, másfelől azért, mert a társadalom peremén élő, félig-meddig bűnöző életmódot folytató személy, a csavargó életébe, beleértve annak legintimebb pillanatait is, enged bepillantást. Az életrajzműfajon belül itt különül el először élesen az irodalmi és a történelmi vonulat, tekintve, hogy a pikareszk regény kizárólag az irodalomhoz tartozik.

¹⁴⁵ Fernando Colón: *Historia de la vida y hechos del almirante Cristóbal Colón* – Rövidített kiadás: *Vida del almirante Don Cristóbal*, Fondo de Cultura Económica, México, , 1998.

¹⁴⁶ Ezt írja: „Yo me retraía de esta empresa, sabiendo que otros muchos la habían intentado; pero leyendo sus obras, encontré en ellas lo que suele ocurrirle a la mayoría de los historiadores, a saber, que agrandan o disminuyen algunas cosas, o callan precisamente aquello que debieran escribir con más particularidad.” - "Csaknem lemondtam erről a feladatról tudva, hogy sokan mások megpróbálták, de olvasva a műveiket, úgy találtam, hogy az történt, ami a történészek többségével történni szokott, tudniillik felnagyítanak vagy lekicsinyítenek bizonyos dolgokat, vagy éppen elhallgatják azt, amit a legrészletesebben kellene megírniuk." - Fernando Colón, id. mű, 13.o.

¹⁴⁷ Például az itáliai Augustín Guistiniani *Salterióját* (*Psalterium hebraeum, graecum, arabicum et chaldaicum, cum tribus latinis interpretationibus et glossis*, 1516), mely Kolumbusz útjaival kapcsolatban is tartalmaz adatokat.

¹⁴⁸ Az első pikareszk regény anonim szerzőtől származik, címe *Lazarillo de Tormes*, első megjelenése: 1554; a második, ugyancsak híres pikareszk regény Mateo Alemán műve, a *Guzmán de Alfarache*, 1599-ből.

¹⁴⁹ Az ókori irodalom (Apuleiosz: *Aranyszamár*) óta az európai irodalomban fiktív önéletrajz nem, vagy csak elvétve fordult elő.

A XVII. század Exéquier César Ortega szerint a nagy szavak és nagyszabású tettek százada volt¹⁵⁰, a barokk fénykora. Spanyolországban azonban éppen ekkor, a „kis” Habsburgok idején, hatalmasodott el a gazdasági, politikai válság, melynek hatásai azonban még nem jelentkeztek a kultúrában és a művészetekben. A történetírást az általános és univerzális történelmi munkák csökkenése és a regionális történelmek előretörése jellemezte, valamint egyre gyakrabban szenteltek önálló műveket egy-egy konkrét politikai vagy hadi eseménynek¹⁵¹. Továbbra is születtek a történetírással kapcsolatos elméleti művek, a gyarmati és gyarmatokról szóló történelmi és tudományos művek pedig virágzásnak indultak. Az életrajzok, önéletrajzok és életrajzi jellegű művek száma tovább nőtt; tárgykörük kiterjedt, már nemcsak uralkodókról – bár róluk kötelezően –, kiemelkedő katonai vagy politikai személyiségekről, művészekről születtek életrajzok, hanem egyszerű emberekről is, főleg az önéletrajz területén, megteremtve az önéletrajz egy harmadik – a vallomás és az emlékezés mellett – műfaját, mely egy valós személy valós önéletrajza, ugyanakkor fiktív elemeket is tartalmaz és érvényesül benne az irodalmi hatás is, mindamellett nyelvezete, stílusa hétköznapi. Egyik első és leghíresebb példája ennek a típusnak – nevezzük pikareszk önéletrajznak, mivel számos rokon vonást mutat a pikareszk regénnyel¹⁵² – az itáliai Benvenuto Cellini¹⁵³ önéletrajza. *„Úgy volna jó, hogy mindenfajta ember, bárki legyen az illető, s bármily osztályhoz tartozzék is, ha valaminő érdemleges dolgot vitt végbe az életében vagy legalább olyasmit, ami érdemesnek nevezhető, feltéve hogy igazmondó és jóra való ember, a maga kezével megírná az életét,”*¹⁵⁴ – javasolja Cellini

¹⁵⁰ Exéquier César Ortega, id. mű, 170.o.

¹⁵¹ Buda visszafoglalásával kapcsolatban például számos spanyol és spanyolra fordított mű jelent meg. A témával kapcsolatban lásd: Bán Mónika: „A Madridi Nemzeti Könyvtár kéziratárának magyar vonatkozású anyagai Buda visszavételével kapcsolatban” In.: *Kutatási közlemények II, Magyarország és a hispán világ*, Szeged, Híspánia, 2000, 11-23.o.

¹⁵² Hasonlóság a pikareszk regény és az általam pikareszk önéletrajznak nevezett önéletrajz-típus között, hogy mindkettőnek alacsony társadalmi helyzetű vagy polgári származású a hőse, mindkettő főszereplőjének születésétől és származásától kezdi mesélni az eseményeket, és mindkettő a hős életének egy viszonylag nyugodt és békés periódusában íródik, illetve fejeződik be, mindkettőben fontos a vándorlás, az utazás, a csavargó-motívum, valamint a hős hányattatásai, megpróbáltatásai mindkettő képet ad az adott kor hétköznapijairól; eltér viszont a két mű valóságtartalma: a pikareszk regény teljes egészében fiktív, míg a pikareszk önéletrajz nagyrészt a valóságon alapszik, de fantáziaelemek gazdagítják.

¹⁵³ *Benvenuto Cellini mester élete, amiképpen ő maga megírta Firenzében*, Corvina Kiadó, 1968, Harmadik kiadás. Fordította: Füsi József. Eredeti címe: *La vita di Benvenuto Cellini*. – A művet először a XVIII. század elején adták ki.

¹⁵⁴ *Benvenuto Cellini mester élete*, id. mű, p. 27.

önéletrajza első mondataiban. Cellini megállapítása a korszellemet – a XVI. század végén – tükrözi. A közlekedés gyorsabbá válása, a kereskedelem megélénkülése, az állandó háborúskodások, a könyvnyomtatás elterjedése és az olvasóközönség kiszélesedése miatt az emberek sokkal több információhoz jutottak, mint korábban, de ez nem csökkentette az információéhséget, sőt, inkább növelte. A polgári – kereskedő, kézműves, stb. – olvasóközönség már nemcsak az uralkodók, arisztokrata hadvezérek és püspökök életére volt kíváncsi, hanem a hozzájuk hasonló hétköznapi emberekére is, akik talán nem is vittek véghez semmi rendkívülit, de életük talán érdekesebb, változatosabb volt, mint az átlagé. Spanyolországban például a XVII. században a külföldi hadszíntereket megjárt katonák közül többen készíttetés érezték arra, hogy élményeiket önéletrajz-formában megírják. Ezek közül négyet megjelentetett a XX. században José María de Cossío *Autobiografías de soldados*¹⁵⁵ címmel. Bár ezeket a műveket José María Cossío nem tartja önéletrajzi elbeszéléseknek – elsősorban azért, mert nélkülözik az irodalmiasságot – , hanem sokkal inkább történelmi dokumentumoknak – annak ellenére, hogy a szerzők a valós eseményeket a jó hangzás kedvéért sokszor eltúlozták vagy kitalált elemekkel megtoldották – , mégis önéletrajzokról van szó, melyeket az általam pikareszk önéletrajznak nevezett csoportba sorolhatunk, mivel annak valamennyi elemét tartalmazzák. José María de Cossío szerint, amennyiben történelmi szempontból közelítjük meg ezeket a műveket, a szerzők állításait ha lehetséges, ellenőrizni kell, mivel ezek a katonák sok esetben nem azt írták le, ami megtörtént, hanem azt, ami megtörténhetett volna, vagy aminek meg kellett volna történnie¹⁵⁶. Az ellenőrzés Cossío szerint a gyerekkori és az ifjúkori eseményekkel kapcsolatban a legnehezebb, hiszen ezekkel kapcsolatban lehető fel a legkevesebb dokumentum, ugyanakkor ezek az események a legvadabbak és valószínűtlenebbek, nyilván azért, mert az író-főszereplők olyan ifjúként kívánták föltüntetni magukat, aki méltó a később elbeszélt hőstettekre¹⁵⁷. Ennek hátterében a

---

¹⁵⁵ *Autobiografías de soldados (Siglo XVII)*, Madrid, Atlas, 1956, Kiadta és a bevezető tanulmányt írta: José María de Cossío. – A mű négy életrajzot tartalmaz, melyek a következők: 1. Autobiografía de Jerónimo de Pasamonte, 2. Vida del capitán Alonso de Contreras, 3. Vida de D. Diego Duque de Estrada, 4. Autobiografía de Miguel de Castro.

¹⁵⁶ *Autobiografías de soldados*, id. mű, Bevezetés, VI.o.

¹⁵⁷ Uo. VI.o.

klasszikus hagyományt követő életrajzok hatása keresendő, a fiktív, túlzó elemekben pedig a kortárs irodalomé, elsősorban a pikareszk és a lovagregényeké.

A „kis” Habsburgokról szóló kortárs életrajz-irodalom már korántsem olyan gazdag, mint az előző század uralkodóival kapcsolatos, sőt, a XVII. századi történetírókat továbbra is a „nagy” Habsburgok ihletik, így például Prudencio de Sandoval¹⁵⁸ és Baltasar Porreño¹⁵⁹ már említett krónikái is a XVII. század elején keletkeztek. Baltasar Porreño III. Fülöp tetteinek és mondásainak is szentelt egy könyvet¹⁶⁰, mely szerkezetében, tartalmában is hasonló ahhoz, amelyet apjának, II. Fülöpnek a tetteiről írt. Míg II. Fülöpnek elsősorban bölcsességét, éleslátását, jó emberismeretét emelte ki, addig III. Fülöpről, mint jóságos, jámbor, vallásos királyról ír. Bár a könyv egyértelműen dicsőítő, a II. Fülöpről szóló mű több tiszteletet tükröz és kevésbé közhelyszerű. E két mű összehasonlítása segítségével arra az általános érvényű megállapításra juthatunk, hogy már a kortársak is többre értékelték a „nagy” Habsburgokat. Ez a jelenség a XIX. században felerősödik és sokkal sarkítottabb lesz, mivel a XVII. századi alattvalók még a kötelező tisztelet hangján írtak a „kis” Habsburgokról.

III. Fülöpről egy hivatalos életrajzi krónika született¹⁶¹, melyet Dávila a „nagy” Habsburgokról szóló krónikák szerkezetét és stílusát követve írt. Cabrera de Córdoba *Relaciones de las cosas sucedidas en la corte de España desde 1599 hasta 1614*¹⁶² című műve egy viszonylag új, itáliai eredetű műfaj elterjedését jelzi Spanyolországban, melyet naplónak – diario – is szoktak nevezni, és lényegében egy meghatározott időszakon belül, az udvarban lezajlott érdekes vagy társasági események dátumozott gyűjteménye, mely a mai folyóirat vagy évkönyv szerepét töltötte be. Cabrera művében az események részben kronologikus, részben tematikus gyűjtésben szerepelnek – külön fejezetben ír egy adott időszak bankettjeiről, étkezéseiről, tréfálkozásairól, az udvarban bemutatott színdarabokról, stb - , és az uralkodó életével, tetteivel kapcsolatban is

¹⁵⁸ Fray Prudencio de Sandoval, id. mű.

¹⁵⁹ Baltasar Porreño: *Dichos y hechos del Rey D. Felipe II*, id. mű.

¹⁶⁰ Baltasar Porreño: *Dichos y hechos del Rey D. Felipe III*, n.h., n.é.

¹⁶¹ Dávila: *Vida y hechos de Felipe III*, n.h., n.é.

találhatók benne kisebb, érdekes információk, „kis színesek”. 1606. augusztus 6-áról például azt írja Cabrera, hogy Ófelsége jól szórakozott azon a tréfán, melyet Saboya hercegei követtek el Alcocer helység fogadójában¹⁶³.

III. Fülöp fia, IV. Fülöp, idején érte a legtöbb veszteség Spanyolországot területi és gazdasági téren. A róla szóló hivatalos krónika – Gonzalo de Cespedes y Meneses: *Historia de Don Felipe III, Rey de las Españas*¹⁶⁴ – már nem hallgathat a nehézségekről, de ezeket nem az uralkodó, hanem külső tényezők – mórok, törökök, franciák, stb. – számlájára írja. Cespedes y Meneses is az életrajzi krónikák jól bevált hagyományait folytatja: részletesen ír IV. Fülöp születésének körülményeiről, gyermekkoráról, nevelőiről, stb., majd a politikai eseményekre helyezi a hangsúlyt. Ezek között Magyarországot is többször említi, először Mátyás halála kapcsán, akit II. Ferdinánd követett a császári trónon. Spanyolországban ekkor még III. Fülöp uralkodott, IV. Fülöp még csak tizennégy éves volt. Spanyolországban ekkor legfőképp amiatt aggódtak, nehogy „eretnek” – nem katolikus – király kaparintsa meg a magyar trónt. II. Ferdinánd trónra lépését a Cespedes y Meneses által Katolikus Királynak nevezett III. Fülöp is helyeselte a krónika szerint¹⁶⁵. A harmincéves háború

---

¹⁶² In: F. Sánchez y Escribano; Luis Cabrera de Córdoba: *Cosas y casos de los albores del siglo XVII, Antología de Hechos Espigados de Memorias escritas entre 1599 y 1614*, New York, Hispanic Institute 1951.

¹⁶³ Uo. 19.o.

¹⁶⁴ Gonzalo de Cespedes y Meneses: *Historia de Don Felipe III, Rey de las Españas*, Al Ilustre Señor Vicente Hartola, doctor en ambos Derechos, del consejo de su Magestad en Real Audiencia del Principado de Cataluña, Barcelona, 1634.

¹⁶⁵ Valójában kezdetben ellenezte II. Ferdinánd trónra lépését, mivel magát alkalmasabbnak találta a császári koronára, de még 1617-ben létrejött egy titkos szerződés, melyben III. Fülöp lemondott örökösödési jogáról. (Sára János: *A Habsburgok és Magyarország*, Athenaeum Kiadó, Budapest, 2000, 281-282.o.) A krónika azonban csak a Habsburg családon belüli összetartást és egyetértést jeleníti

eseményeiről is beszámol, melyben III. Fülöp Bethlen Gábor ellenében a Habsburgokat támogatta elsősorban pénzzel. A későbbiekben IV. Fülöp uralkodása kapcsán is említi Magyarországot, mivel ő is támogatta II. és később III. Ferdinándot is a harmincéves háborúban.

---

meg, fontos szerepet tulajdonítva a vallási kérdésnek: Spanyolország semmiképp sem tűrte volna, hogy Magyarországnak „eretnek” – protestáns – királya legyen.

A XVIII. század

A polgárság és a liberális politika- és gazdaság szemlélet előretörése jellemezte a XVIII. századot, mely végül a polgárság legnagyobb megmozdulásába, a francia forradalomba torkollott. A szociológiai gondolkodás változását Thomas Hobbes indította el a társadalmi szerződés eszméjének a felvetésével. Hobbes hatására alkották meg a felvilágosodás filozófiájának fő irányvonalát Locke, Montesquieu, Rousseau, Voltaire, gazdaságfilozófiáját pedig Francois Quesnay és Adam Smith¹⁶⁶. Spanyolországban a XVII. század végére mélypontjára jutó, az élet minden területére kiterjedő válság részint bizalmatlanságot keltett a Habsburgok iránt, részint nyitottá tette a spanyolokat a felvilágosodás eszméi iránt. A válságra már Quevedo, Diego Saavedra Fajardo és az arbitristák is reflektáltak, mások pedig – Juan Caramuel, Isaac Cardoso – az Európából, főként Franciaországból származó új tanok félszigeti elterjedését segítették. Az új gondolkodás két fő vonása az *antiklerikalizmus* és a *tudományos szemlélet*. A Bourbon uralkodók spanyolországi trónra kerülésével a reformizmus lett a spanyol gondolkodás fő koncepciója. A reformok főként III. Károly uralkodása alatt gyorsultak fel és váltak radikálisabbá¹⁶⁷. A kulturális élet élénkülése is igen látványos volt, az oktatás és az újságírás fejlődésének köszönhetően. Az oktatáson és az újságokon kívül a színházi előadások is segítettek a kultúra és az új eszmék terjesztésébe, így azok sokkal szélesebb közönséghez juthattak el. Ez a fejlődés némileg megtorpant a francia forradalommal, melytől a spanyol uralkodó osztály annyira megijedt, hogy korlátozni igyekezett a felvilágosodást hirdető gondolkodók és írók tevékenységét. Sokan kényszerültek száműzetésbe, köztük a spanyol felvilágosodás kiemelkedő alakja, Jovellanos is¹⁶⁸. A francia forradalomig azonban a felvilágosodás eszméi hódítottak Spanyolországban a XVIII. század folyamán. Az új eszmék terjesztőjévé az irodalom vált. Azt is mondhatnánk, hogy az irodalom a XVIII. században nagyrészt arra szolgált, hogy a felvilágosodás eszméinek a

---

¹⁶⁶ Manuel Camarero: „Introducción”, In.: *La prosa de la Ilustración: Feijoo y Jovellanos*, Castalia, Madrid, 1996, 25-27.o.

¹⁶⁷ A radikalizmus elsősorban az egyház hatalmának csökkentésében, és ennek érdekében a Jezsuiták kiűzésében figyelhető meg.

¹⁶⁸ Manuel Camarero, id. mű. 1996, 27-32.o.

tömegkommunikációs eszköze legyen, azaz az irodalmi művek jó részét – különösen a színdarabokat és egyes regényeket – kifejezetten egy-egy adott eszme kedvéért írtak¹⁶⁹. Spanyolországban az esszé lett a legkedveltebb műfaj, melyek gyakran folyóiratokban jelentek meg¹⁷⁰, az újságírás és –olvasás fejlődésének és előretörésének köszönhetően. Az irodalom és a történelem útja ideiglenesen különvált. Az irodalom – legalábbis a modern igényeknek megfelelő, eszmeközvetítő irodalom – egy időre elvesztette a történelem iránti vonzódását¹⁷¹, illetve a történelemhez való viszonya megváltozott. Míg a középkorban és a reneszánszban az irodalmi művek azt tükrözték, hogy a régi korok – ókor – emberei hasonlóképpen éltek, öltözködtek, stb., mint az adott korban¹⁷², addig a felvilágosodás szakított ezzel az elképzeléssel, és igyekezett rekonstruálni a régi korok szokásait, divatját, stb., míg végül a romantika már arra törekedett, hogy szemléletesen, képszerűen, történelmi hűséggel bemutassa az adott kor hangulatát¹⁷³.

A felvilágosodás szemlélete alapvetően jelen- és jövőközpontú, mégis ez az a kor, mely a történelmet tudománnyá tette: megindult a dokumentumok felkutatása és gyűjtése, a rendezés és rendszerezés szemlélete hatotta át az egész tudományt. Megalakult a spanyol Királyi Történelemtudományi Akadémia (1738) – melynek küldetése megszabadítani Spanyolországot a meséktől, melyek csak elbutítják, és felvilágosítani azon információk segítségével, melyek erre leginkább alkalmasak¹⁷⁴ –, valamint több magán és városi, illetve regionális levéltár. Ebben a században teremődtek meg a tudományos kutatás feltételei a történettudomány számára, de ezeket a feltételeket igazán majd a XIX. században fogják kihasználni. A felvilágosodás korának tudományát az univerzalitás is jellemezte¹⁷⁵, éppúgy, mint a XII. században,

---

¹⁶⁹ Gondoljunk például Rousseau - *Emil, avagy a nevelésről* - vagy Voltaire regényeire – *A vadember* -, melyek a „vissza a természethez” vagy az új nevelés eszmeregényei voltak.

¹⁷⁰ Manuel Camarero, id. mű, 37-39.o.

¹⁷¹ Ez a megállapítás inkább a tendenciára vonatkozik, hiszen, ebben a korban is születtek történelmi tárgyú művek, elsősorban a színdarabok között, például Montiano tragédiája az *Ataúlfo*.

¹⁷² Gondoljunk például Shakespeare ókori tárgyú drámáira.

¹⁷³ Fueter: *Historia de la historiografía moderna*, Editorial Nova, Buenos Aires, 1953, 2. kötet, 5. könyv, 3. fejezet.

¹⁷⁴ Manuel Fernández Álvarez, id. mű, IV.fejezet.

¹⁷⁵ A világ megismerésének és az ismeretek tudományos igényű rögzítésének a vágya indította el a francia enciklopédista mozgalmat is.

Bölcs Alfonz korában, így a történetírásban is az átfogó művek, világ- és ország- és régiótörténetek váltak uralkodókká, ha nem is ezek képviselték egyedül a történettudományt. Többször is újra kiadták Mariana *Historia General de España*-ját. Juan Francisco de Masdeu megírja nagyszabású történelmi és művelődéstörténeti művét, az *Historia crítica de España y de la cultura española*¹⁷⁶, melyben Montesquieu mintájára kapcsolatot keres Spanyolország klímája és az emberek jellege között. Megszületik az egyik első átfogó irodalomtörténet is, Martín Sarmiento *Memorias para la historia de la poesía y los poetas españoles* (1804) című munkája.

A XVIII. század végén – talán a preromantikához is kapcsolhatóan – megjelennek az első valódi történelmi életrajzok, melyeket az különböztet meg a XV-XVII. századi történelmi életrajzoktól, hogy nem csak egy generáció választja el a biográfust műve alanyától, hanem jelentős történelmi távolság. A biográfust nem elsősorban lehetőségei – például az, hogy ismerte életrajza alanyát, vagy beszélhetett tanúkkal, vagy ő kezelte a szükséges dokumentumokat, stb. –, hanem érdeklődése befolyásolja tárgyválasztásában. Exequiel César Ortega szerint¹⁷⁷ olyan emberek váltak ettől kezdve életrajzok alanyává, akik megváltoztatták a tudomány, a művészet vagy gazdaság addigi menetét, és alkotásuk révén magát a századot, a felvilágosodás korának szellemét képviselték.

A hagyományos történelmi életrajz legtermékenyebb képviselője José de Vargas Ponce (1760-1821), aki eredetileg a tengerésznél dolgozott, majd a királyi Történelmi Akadémia tagja lett. Történelmi művei részben földrajzi-tengerészeti témájúak, köztük a *Vida de Don Juan José Navarro* című történelmi életrajz, mely a modern spanyol tengerészet megeremtéséről szól, de írt történelmi életrajzot Bölcs Alfonzról és Pedro Niñóról is¹⁷⁸.

Manuel José Quintana életrajzgyűjteményt írt *Vidas de españoles célebres*¹⁷⁹ címmel, mely csak a XIX. század közepén jelent meg először, de a művet már 1807-ben befejezte. Az életrajzgyűjtemény eddig csak elszórtan jelent meg az életrajzműfajon

---

¹⁷⁶ Juan Francisco de Masdeu: *Historia crítica de España y de la cultura española*, 1783-1805.

¹⁷⁷ Exequiel César Ortega, id. mű, 186-188.o.

¹⁷⁸ Manuel Fernández Álvarez, id. mű, V.fejezet.

¹⁷⁹ Manuel José Quintana: *Vidas de españoles célebres*, Barcelona, Editorial Juventud, 1941.

belül, noha az életrajz-irodalom atyjának, Plutarkhosznak a *Párhuzamos életrajzai*¹⁸⁰ is ide tartoznak. A XIX. század azonban bővelkedik életrajzgyűjteményekben, egy újra felfedezett, mégis új műfaj lesz, és ennek az egyik előfutára Quintana volt. Quintana életrajzgyűjteménye nem tematikus, csupán kiemelkedő személyekről akart írni, így művében Cid, Guzmán El Bueno, Roger de Lauria, El Príncipe de Viana, El Gran Capitán, Vasco Núñez de Balboa, Francisco Pizarro és Don Álvaro de Luna kapnak helyet. Szándékosan rekeszti ki az uralkodókat, mivel szerinte az uralkodók élete amúgy is elég ismert. Quintana előszavában kifejti, hogy a híres emberek életét tartja a legérdekfeszítőbb olvasmánynak, mivel a történelem kiemelkedő személyiségei hibáikkal, erényeikkel, tehetségükkel hozzájárultak a nemzetek történelmének változásaihoz, előrelépéseihez éppúgy, mint visszafejlődéséhez¹⁸¹. Nála is megtalálható még a középkorból fennmaradt „dulce et utile” követelmény¹⁸², ugyanakkor a felvilágosodás tudományos követelményeinek alapján jelenti ki, hogy részrehajlás – gyűlölet vagy kedvezés – nélkül írta kötete életrajzait, a legmegbízhatóbb történetírók művei alapján. Mindez abban is megnyilvánul, hogy kerüli a jellemrajzot, de ettől eltekintve életrajzai megfelelnek a klasszikus életrajzok szerkezetének.

Az önéletrajz területén Jovellanos naplóit¹⁸³ említhetjük, melyek a modern, XX. századi irodalmi igényű és dokumentumértékű naplók előfutárainak tekinthetők. Az önéletrajz-műfajhoz szorosan kapcsolódó napló a szerző magánéletébe, legbensőbb gondolataiba is bepillantást enged, tehát önvallomásos jellegű, másrészt pedig a szerző saját nézőpontján keresztül és reflexiói által kísérve bemutatja a mindennapi és a politikai élet eseményeit. Jovellanos naplói a szellemi és a művészeti életet is figyelemmel kíséri, említi és bírálja a könyveket, melyeket olvas.

---

¹⁸⁰ Budapest, Európa, 1978.

¹⁸¹ Quintana, id. mű, 21.o.

¹⁸² "No quiero solucionar los secretos y cuestiones obscuras de la historia, sino ofrecer una obra de agradable lectura y de utilidad moral." - "Nem akarom megoldani a történelem homályos titkait és kérdéseit, hanem csak egy kellemes és erkölcsileg hasznos olvasmánnyal szolgálni." - Quintana, id. mű, Prólogo, 24.o.

¹⁸³ Jovellanos: *Diarios (Memorias íntimas), Obras completas*, Kiadja: José Miguel Caso González, Oviedo, Centro de Estudios del Siglo XVIII, 1986. – Naplói 1915-ig kiadatlanok és jószerivel ismeretlenek voltak.

Megjelenik a társadalmi, gazdasági szempontokat is figyelembe vevő kritika, mely megkülönbözteti a felvilágosodás-kori életrajzokat a korábbi, pusztán dicsőítő vagy egyes jellembeli hibákat megemlítő, klasszikus szerkezetű életrajzoktól, illetve életrajzi krónikáktól.

A XVIII. században kezdődik meg a Cervantes-kutatás, és ekkor jelennek meg az első Cervantes-életrajzok. Az első Cervantes-életrajzot Gregorio Mayans y Siscar, V. Fülöp könyvtárosa írta, Anglia nagykövetének, Lord John Carteretnek a felkérésére. A munkát 1736-ban kezdte el, de sok nehézségbe ütközött, mivel meglepően kevés dokumentum maradt fenn Cervantesszel kapcsolatban. Emiatt az életrajzban több hiba is található – például azt írja, hogy Cervantes Madridban született – , mégis ezt az életrajzot illesztették a legtöbb Don Quijote-kiadás elé 1800-ig¹⁸⁴. A XVIII. század végén Manuel José Quintana is írt egy Cervantes-életrajzot, melyet végül akkor nem publikált, csak később, az új kutatási eredmények felhasználásával beillesztette a *Vidas de españoles célebres* című gyűjteményes művébe. A Cervantes-életrajzok története bemutatja, hogy mennyi nehézségbe ütközik egy-egy jeles művész életének feltárása, tekintettel a dokumentumok nagyobb fokú hiányára.

---

¹⁸⁴ Manuel Fernández Nieto: *Biógrafos y vidas de Cervantes*, a Cuadernos para la investigación de la literatura hispánica 23. száma, Fundación Universitaria Española, Madrid, 1998.

3. A XIX. SZÁZAD: SZELLEMI ÉS POLITIKAI HÁTTÉR

A függetlenségi háborúk¹⁸⁵ és VII. Ferdinánd kora (1808-1833)

A spanyol történelemmel foglalkozó történészek közül sokan "hosszú XVIII. századnak" nevezik a XVIII. századot. A XIX. század kezdetét 1833-tól, VII. Ferdinánd halálától számítják¹⁸⁶. Ez az időhatár nemcsak a kormányzás módját – feudális abszolutizmus¹⁸⁷ – tekintve érvényes, hanem részben kulturális, művelődéstörténeti szempontból is, hiszen a romantika is csak 1833 után kezd virágozni a spanyol irodalomban, többéves késéssel az európaihoz képest.

A spanyol szellemi életre alapvető hatást gyakoroltak a XIX. század első évtizedeinek politikai eseményei. Az első olyan esemény, mely jelentős változásokat idézett elő ezen a téren is, a napóleoni megszállás és függetlenségi háború volt, mely a látenszen már létező ellentétek – regionalizmus és centralizmus¹⁸⁸, liberális és konzervatív gondolkodás¹⁸⁹ – kibontakozását segítette. Az idegen elnyomás elleni összefogás a regionális¹⁹⁰, valamint a liberális vonal¹⁹¹ megerősödését eredményezte, s

---

¹⁸⁵ A Napóleon elleni spanyol, valamint a Spanyolország elleni latin-amerikai függetlenségi háborúk.

¹⁸⁶ Például Manuel Tuñón de Lara által szerkesztett *Historia de España*. VII. kötete a *Centralismo, ilustración y agonía del antiguo régimen (1715-1833)*, Barcelona, Editorial Labor, 1988; VIII. kötete pedig a *Revolución burguesa, oligarquía a constitucionalismo (1834-1923)*, Editorial Labor, Barcelona, 1990.

¹⁸⁷ Anderle Ádám: *Spanyolország története*, Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1992, 93.o.

¹⁸⁸ A XVIII. század második felében az erős központosító politika ellenére gazdaságilag és demográfiailag megerősödtek Spanyolország egyes korábban is fejlett régiói – elsősorban Katalónia – valamint a perifériák; míg a központ – Kasztília – fejlődése jelentősen elmaradt ezekétől. Ez látens ellentétet eredményezett a központ és a régiók között. – Anderle Ádám: *Megosztott Hispánia*, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1985, 73-74.o.

¹⁸⁹ A Bourbon reformpolitika és a felvilágosodás hatása a XVIII. században – elsősorban a második felében – a liberális gondolkodás megerősödésének kedvezett, ugyanakkor létezett egy heterogén konzervatív ellenzék is, akik nem tudták elfogadni az újításokat, vagy csak az óvatos, mérsékelt reformokkal értettek egyet. – Anderle Ádám, 1992, id. mű, 89-93.o.

¹⁹⁰ A francia megszállásra válaszként szinte azonnal regionális "junták" alakultak, melyek 1808 szeptemberében, Aranjuezben egy Központi Juntában tömörültek össze, és egységesen léptek fel. "...a központi junta megalkotása körüli vitákban körvonalazódott az az államforma, melyet Hispánia eltérő nyelvű, tradíciójú, fejlettségű népei és volt országai, királyságai elfogadtak: egy *föderatív alapon nyugvó alkotmányos monarchia* terve bontakozott ki..." – Anderle Ádám, 1985, id. mű, 77.o. – Ugyanakkor a cádizi cortes munkájának eredményeként az 1812-es alkotmányban nem a föderalista, hanem a centralista változat valósult meg. – Anderle Ádám, 1985, id. mű, p. 79.

¹⁹¹ A liberális szellemű cádizi 1812-es alkotmány még hosszú évtizedekig erős hatást fejtett ki, és szellemi táptalajt biztosított a liberális értelmiség számára.

ez olyan jelentős hatással volt a gondolkodásra és a szellemi életre, hogy VII. Ferdinánd abszolutista, centralista, konzervatív politikájával sem tudta ellensúlyozni, s végső soron - elsősorban a liberalizmus - az 1830-as években megjelenő spanyol romantikus mozgalom meghatározó tényezője lett.

A külpolitika terén a napóleoni háborúk után két olyan sokkoló esemény következett be, mely hatással volt a spanyol szellemi életre, gondolkodásra és életérzésre egyaránt. Az egyik ilyen esemény a napóleoni háborúkat lezáró bécsi kongresszus volt, mely a Napóleon elleni háborúk hőseit, a győztes oldalon álló Spanyolországot, háttérbe szorította, a remélt kárpótlás elmaradt; a legfőbb tényező azonban az volt, hogy Spanyolország elvesztette európai nagyhatalmi helyzetét¹⁹². A spanyol diplomácia is válságos periódusba került; Spanyolországnak nem sikerült olyan szövetségest találnia, amely segítette volna őt gyarmatai megtartásában¹⁹³. Az amerikai gyarmatok nagy részének elvesztése volt az a másik meghatározó tényező¹⁹⁴, mely nemcsak gazdasági és politikai gyengülést eredményezett, hanem szellemi téren is a válságérzetet fokozta.

Belpolitikai szempontból is fordulatot jelentett az 1814-es év, hiszen VII. Ferdinánd trónra lépésével egy konzervatív, abszolutista kormányzás kezdődött el. A liberális erők fellépését - 1820-23 - követő fokozott elnyomás, valamint az idegen - francia! - katonai beavatkozás, a liberális erők és értelmiségiek üldözése negatív hatással volt a szellemi életre¹⁹⁵, sok íróban¹⁹⁶ a reménytelenség érzetét keltette. Manuel Moreno Alonso¹⁹⁷ szerint a napóleoni háborúk, majd pedig VII. Ferdinánd liberalizmusellenes, elnyomó politikája jelentősen visszafogták az irodalmi művek születését, és negatívan befolyásolták a kultúra fejlődését. Ugyanakkor mégsem állíthatjuk, hogy az irodalmi produkció vagy a kulturális élet jelentősen lecsökkent

---

¹⁹² Anderle Ádám: "Bevezetés" *A magyar kérdés. Spanyol követi jelentések Bécsből (1848-1868)* című dokumentumkötethez, Összeállította és szerkesztette: Anderle Ádám, Szeged, Hispania, 2002, 10.o.

¹⁹³ Uo. 10-11.o.

¹⁹⁴ VII. Ferdinánd trónra lépésekor Spanyolország latin-amerikai gyarmatai többségével hadban állt; és ezek mintegy tíz év leforgása alatt ki is vívták függetlenségüket.

¹⁹⁵ Ángel del Río szerint a "década ominosa", valamint az elején bekövetkező kivándorlási hullám az értelmiség körében, tíz évre egyenesen megbénította az ország szellemi életét. - Ángel del Río, id. mű, 2. Kötet, 152.o.

¹⁹⁶ Gondoljunk például Mariano José Larra esszéire.

¹⁹⁷ Manuel Moreno Alonso, *Historiografía romántica española, Introducción al estudio de la historia en el siglo XIX*, Sevilla, Universidad de Sevilla, 1979, 46-47.o.

volna, hiszen mind a hazai, mind az emigrációban élő gondolkodók és írók tovább alkottak¹⁹⁸; inkább azt mondhatnánk, hogy a jelen problémái olyan sokrétűek voltak, hogy az 1820-as években induló, múlt- és történelemközpontú romantikus mozgalom egyelőre nem eresztett gyökereket Spanyolországban, melynek értelmiségi rétege elsősorban a jelennel volt elfoglalva, így a felvilágosodásban megszokott műfajok éltek és fejlődtek tovább: az esszé és más publicisztikai műfajok¹⁹⁹, ezen felül pedig a fordítások száma nőtt a legerőteljesebben²⁰⁰. Ez utóbbi jelenség lehetővé tette, hogy a Nyugat-Európából származó alkotások szellemi táptalajt nyújtsanak a spanyol szerzőknek, mely a következő években kezdte a hatását éreztetni.

Az Izabella-korszak 1833-1844-ig (A régensség kora)

Az amerikai gyarmatok nagy részének elvesztése, majd VII. Ferdinánd halála után Spanyolországban elsősorban belpolitikai problémákkal kellett szembenéznie. A belpolitikai problémák gerincét a carlista mozgalom jelentette, mely szorosan összefonódott ideológiai kérdésekkel is. VII. Ferdinánd halála után az ultra-konzervatív, a király öccsét, Don Carlost pártoló erők megkérdőjelezték VII. Ferdinánd lányának, a későbbi II. Izabellának - akit a mérsékelt liberális erők támogattak - jogát a trónhoz. A jogi vitának induló konfliktus hamarosan évekig elhúzódó polgárháborúvá változott, mely megakadályozta Spanyolország belpolitikai helyzetének stabilizálódását²⁰¹. A carlista háborúnak külpolitikai vetülete is volt: a Szent Szövetség (Ausztria, Oroszország és Poroszország) Don Carlost, illetve a carlista mozgalmat támogatta politikailag és anyagilag. II. Izabellát pedig, és rajta keresztül a spanyol liberális erőket Anglia, Franciaország, Hollandia és Portugália

---

¹⁹⁸ Angliában például Blanco White alakja köré gyűlt össze egy spanyol értelmiségi emigrációs csoport. - Ángel del Río, id. mű, 152.o.

¹⁹⁹ A spanyol sajtó dinamikus fejlődése figyelhető meg a XIX. század elején. 1808 és 1814 között az ún. „afrancesado” (franciabarát, liberális) sajtótermékek jelennek meg tucatjával, majd VII. Ferdinánd visszatérte után a liberális sajtó az emigrációban működik tovább. - Míryam Sánchez Prieto: *Historia de la prensa de España*, Szeged, Hispania, 2000, 32-42.o.

²⁰⁰ Ángel del Río, id. mű, 153.o.

²⁰¹ 1837-ig Mária Krisztina régensége, illetve II. Izabella jövendőbeli uralma közvetlen veszélyben volt.

támogatta²⁰². Az évekig elhúzódó belpolitikai bizonytalanság kiszolgáltatottá tette Spanyolországot az európai diplomácia színterén.

A belpolitikai helyzet csak 1839-ben kezdett stabilizálódni, amikor a radikális liberális Espartero tábornok győzelmet aratott a carlisták fölött, Don Carlost száműzetésbe kényszerítette, ő maga pedig átvette a régensséget²⁰³. A liberális uralmat az 1837-es alkotmány készítette elő, mely nem születési, hanem vagyoni alapon biztosította az állampolgári jogokat²⁰⁴.

A XIX. századi politikát irányító pártok formálódásának első időszaka a carlista háborúk idejére tehető. Ekkor alakultak ki az irányzatok a liberális és a konzervatív pártokon belül. A konzervatív oldalon létrejött "monárquico constitucional"-nak illetve "conservador"-nak is nevezett mérsékelt - "moderado" - párt, mely az arany középutat kereste a carlismo és a radikális liberalizmus között²⁰⁵. A radikális vagy progreszista párt - ahova Espartero is tartozott - elvetette a centralizmust és az abszolutizmust, egyértelműen a liberális eszményeket támogatta.

Az 1837 és 1844 közötti időszakot a mérsékelték és radikálisok közötti konfliktusok jellemezték a politikában, csaknem tíz kormány- illetve kormányfő-váltás történt²⁰⁶. A radikális előretörés ebben az időszakban - Espartero vezetésével - gyakori és olykor erőszakos volt; Espartero többször is betöltötte a kormányfői tisztséget, az

---

²⁰² Anderle Ádám: "Bevezetés", id. mű, VIII.o.

²⁰³²⁰³ Mária Krisztinának saját hatalma, illetve lánya trónjának biztosítása érdekében a liberálisokkal kellett szövetséget kötnie, illetve az ő érdekeit kellett figyelembe vennie, hogy felhasználhassa segítségüket a Don Carlost támogató konzervatívokkal szemben. Mária Krisztina azonban mindig a mérsékelt liberálisokat pártolta, és csak kényszerűségből szövetekezett a radikálisokkal is. Az ellentétek azonban a régensnő és a radikálisok között egyre nőttek, míg végül Mária Krisztina átadta a hatalmat Esparterónak, és emigrációba vonult. - Manuel Tuñón Lara: *Historia de España, VIII, Revolución burguesa, oligarquía y constitucionalismo (1834-1923)*, Labor, Barcelona, 1990, Második kiadás, tizenharmadik újranyomás. Első kiadás: 1981. Második rész, Első fejezet.

²⁰⁴ Manuel Tuñón Lara, *VIII.*, id. mű, 212.o.

²⁰⁵ A mérsékelt párt abszolutizmus-ellenes volt, de a centralizmus és az egyházi kiegyezés, valamint a rend hívei voltak. A népet "kiskorúnak" tekintették. A mérsékelt párton belül is léteztek árnyalatok: volt antiliberális, középutas és vanguardista szárnya. - Manuel Tuñón Lara, *VIII.*, id. mű, 178-181.o.

²⁰⁶ 1837-ben, az alkotmány évében José Mari Calatrava volt a kormányfő, akit Espartero erőszakkal lemondattott. A választásokon a mérsékelt erők győztek, Narciso de Heredia lett a kormányfő, őt azonban alkalmatlansága miatt rövid időn belül leváltották, és Bernardino Fernández de Velasco vette át a hatalmat, a következő évben (1838) azonban Evaristo Pérez de Castro lett a kormányfő, aki ellentétben állt Esparteróval. Őt Antonio González y González követte, csakhogy az ő miniszterelnökségének a hírére felkelés tört ki Madridban, ezért a királynő Esparterót nevezte ki kormányfőnek. Espartero 1840 és 1843 között volt hatalmon, de kormányfőként csak 1841-ig, utána a régensi pozíciót töltötte be, a kormányfő pedig ismét González y González lett. 1843-ban Espartero

1844-ig tartó időszak nagy részében ő irányította Spanyolországot. Végül 1843-ban az ország nagy része - Katalónia vezetésével²⁰⁷ és a mérsékelt erők támogatásával - fellázadt az Espartero-féle "kemény kéz" politikája ellen; Esparterónak mennie kellett. 1844-ben végül a mérsékelt liberálisok kerültek hatalomra, Ramón María Narváez vezetésével, aki négy évig marad miniszterelnök. Ez a "mérsékelt évtized" - "Década moderada" - kezdete²⁰⁸.

A politikai viszonyok kikristályosodása mellett ez az a kor, amelyben elindulnak a kis nemzetek nemzeti mozgalmi. Ezek a mozgalmak Galíciában és Katalóniában 1835 és 1845 között elsősorban kulturális téren nyilvánultak meg: hagyományőrzésben, a nemzeti nyelv - gallego és katalán - ápolásában, az irodalom és a publicisztika megélénkülésében²⁰⁹, ez utóbbi jelenség az ország egész területére jellemző volt.

A sajtó helyzetét VII. Ferdinánd halála után az 1834-es sajtórendelet szabályozta, mely előírta a politikai sajtótermékek előzetes cenzúráját, és rögzítette a kiadó felelősségét²¹⁰. 1837-ben már egy új sajtótörvény megalkotására is szükség volt, mely kompromisszumot jelentett a radikális és a mérsékelt oldal sajtót érintő elvárásai között²¹¹. A korábban is létező kiadványok mellett, új, a pártokhoz tartozó újságok jelentek meg²¹², a sajtótermékek köre 1833 után jelentősen kiszélesedett. A politikai újságok mellett az olcsó sajtótermékek száma emelkedett jelentősebben; ezzel egy időben a sajtó a népnevelés részévé vált²¹³. A napilapokon, gazdasági, kulturális és

---

ismét kormányt alakított, de májusban már Joaquín María López lett a kormányfő. - Manuel Tuñón Lara, *VIII.*, id. mű, 223-237.o.

²⁰⁷ Az Angliával kötött szabadkereskedelmi egyezmény miatt.

²⁰⁸ Manuel Tuñón Lara, *VIII.*, id. mű, 237.o.

²⁰⁹ Anderle Ádám, 1985, id. mű, 97-111.o.

²¹⁰ Miryam Sánchez Prietoid. mű, 42.o.

²¹¹ "Se entiende como un compromiso entre los postulados liberales y conservadores, pues simultaneaba el jurado (progresista) con las elevadas fianzas, el depósito previo de ejemplares y la figura del editor responsable (del programa moderado)." ("A liberálisok és a konzervatívok igényei közti kompromisszumként lehet értékelni, mivel közös nevezőre hozta a bíráló bizottságot (radikális) magas kaucióival, a példányok előzetes letétbe helyezését és a felelős kiadó személyét (a mérsékelt programjából)." - - Miryam Sánchez Prieto, id. mű, 42.o.

²¹² García de Cortázar - González Vesga: *Spanyolország története*, Budapest, Osiris, 2001, Fordították: Lakatos Zsuzsa, Renteria Anikó, 316.o.

²¹³ "La prensa llega a lo más alto en cuanto a su consideración social después de 1833. El alborozo ante el fenómeno periodístico no tiene límites. Mesonero afirma desde las páginas de su Semanario que las publicaciones baratas son el factor fundamental del progreso y la prosperidad popular. Poco a poco se afianza la prensa española como instrumento de educación popular y como actor político de primera línea. El número de diarios y revistas se incrementa al regreso de los exiliados." ("Társadalmi

irodalmi magazinokon kívül léteztek humoros kiadványok²¹⁴ és női lapok²¹⁵ is. A legnépszerűbb sajtóműfaj ebben az időben a kosztumbrista esszé vagy karcolat.

Szintén központi kérdéssé válik az oktatás, mely a XIX. század elejéig szervezetlen volt, és elsősorban egyházi keretek között folyt. Az oktatás és nevelés megszervezésére, általánossá és államivá tételére már a cádizi alkotmány idejétől kezdve történtek kezdeményezések, de csak a régensség korában kezdtek megvalósulni²¹⁶. A közoktatás egyre szélesebb rétegekre terjedt ki, de eredményei csak lassan mutatkoztak meg. A XIX. század elején még 90 %-os volt az analfabetizmus aránya, és ez csak a XIX. század utolsó harmadára csökkent 70 % alá²¹⁷. A közoktatásban lényegi változások csak 1845 után történtek, az egyetemek ugyanakkor a XVIII. század végétől folyamatosan fejlődtek²¹⁸.

A XIX. századi Spanyolországban egyaránt magas volt a születések és a halálozások száma, így jelentős demográfiai növekedés a XIX. század második feléig nem volt tapasztalható²¹⁹. A társadalom összetétele azonban megváltozott. A XIX. század folyamán a nemesség elindult a fokozatos polgárosodás útján - elvesztette számos korábbi privilégiumát, hagyományos pozícióját, ugyanakkor a földbirtokok kapitalizálódásával a főnemesek nagytőkésekkel léptek elő²²⁰ -, a polgárság pedig ugyanakkor életformáját tekintve közeledni igyekezett a nemességhez, sőt, a nemesi címek vásárlása, szerzése is divatba jött²²¹. A XIX. századot Spanyolországban - a polgárság és általában a középosztály előretörése jellemezte²²². Fontos megjegyezni, hogy a középosztály nagy része a liberális elveket támogatta. A társadalmi változások másik fontos összetevője a - a nagyvárosok ipari fejlődésével és a városokba irányuló migrációval párhuzamosan - a munkásosztály számának és jelentőségének

---

tekintetben a sajtó 1833 után a legnagyobb magasságokat éri el. A sajtójelentőség által kiváltott lelkesedésnek nincsenek határai. Mesonero *Semanario* című kiadványa lapjain jelenti ki, hogy az olcsó kiadványok a népi fejlődés és előrehaladás alapvető tényezői. A spanyol sajtó lassanként a népnevelés eszközzé és esődleges politikai tényezővé válik. A napilapok és magazinok száma megnő az emigránsok visszatérésével." - Míryam Sánchez Prieto, id. mű, 43.o.

²¹⁴ Például: *Matamoras, Fray Gerundio, El Girigay* - Míryam Sánchez Prieto, id. mű, 44.o.

²¹⁵ Például: *Correo de las Damas*. - Míryam Sánchez Prieto, id. mű, 43.o.

²¹⁶ García de Cortázar - González Vesga: *Spanyolország története*, Id. mű, 329.o.

²¹⁷ Javier Paredes Alonso: *La España liberal del siglo XIX*, Anaya, Madrid, 1988, 52-55.o.

²¹⁸ Uo. 54-55.o.

²¹⁹ Javier Paredes Alonso, id. mű. 60-61.o.

²²⁰ Manuel Tuñón Lara, VIII, id. mű, 187-190.o.

²²¹ Javier Paredes Alonso, id. mű, 60-61.o.

megnövekedése. Ez Spanyolországban a késői iparosodás miatt később következett be, mint például Angliában, így a munkásmozgalmak és a hozzájuk kapcsolódó ideológiák is később jelentkeztek²²³. Spanyolországban az alsóbb osztályok másik fontos összetevője az agrárproletárság volt. A spanyol társadalom összetételében fontos szerepet játszott - különösen vidéken - az egyház és a katonaság is.

A XIX. század első felének társadalmi, politikai és kulturális változásait összefoglalva azt tapasztalhatjuk, hogy a középrétegek megerősödése - számát és társadalmi súlyát tekintve egyaránt -, a városiasodás, a sajtó és a könyvkiadás fejlődése, a sajtótermékek - köztük az olcsóbb, a nagyközönség igényeit kielégítő sajtótermékeké - számának növekedése, a közoktatás megszervezésére irányuló intézkedések egy széles olvasóközönség formálódását és létrejöttét okozták vagy mutatták.

A régenség korában a szellemi életet leginkább meghatározó tényező Spanyolországban a romantika, mely európai megjelenéséhez képest késéssel jelent meg Spanyolországban.

A romantika

Az 1789-es francia forradalom, az azt követő háborúk; a gazdaság területén az ipari forradalom; társadalmi tekintetben a demográfiai robbanás és az urbanizáció óriási megrázkódtatást jelentettek Nyugat-Európa lakossága számára, ugyanakkor pedig visszafordíthatatlan változások következtek be az élet minden területén és a gondolkozásban. A politikában a XIX. század első felében terjednek el az ún. „izmusok”, melyek közül Spanyolországban *liberalizmus* és a *konzervativizmus* dualizmusa a meghatározó a marxi szocializmus megjelenéséig. Míg a liberalizmus a nyugat-európai felvilágosodásban gyökerezik, és forradalmak vezető eszméje; a konzervativizmus a francia forradalom ellenmozgalma.

---

²²² García de Cortázar - González Vesga: *Spanyolország története*, id. mű, 361.o.

²²³ Manuel Tuñón Lara, VIII, id. mű, 187-194.o.

A XIX. század elején bontakozik ki a *nemzeti mozgalom* is, melynek fő jellemzője minden nemzetnél a nemzettudat felerősödése, az én-keresés, a nemzeti múlt kutatása, azért, hogy segítsen megérteni a jelent és megismerni a jövőt. A saját állammal rendelkező népeknél a hazaszeretet felerősödik. A nemzeti mozgalom minden politikai irányzattal összekapcsolódhat, és ott a legerősebb, ahol a nemzet nem rendelkezik saját állammal vagy nem teremtette meg saját egységét²²⁴. Ezen eszmék táptalaján bontakozott ki a romantika, mely több volt egyszerű stílusirányzatnál: az élet minden területét átható szellemi mozgalom volt, akárcsak a reneszánsz.

A romantika filozófiai atyja Friedrich Schlegel, tőle származik a romantika zseni-elmélete²²⁵; bátyjával, August Wilhelm Schlegellel dolgozta ki a romantika elméletét. Ők az egész, ókort követő irodalmat romantikusnak nevezték, melynek uralkodó vallása a kereszténység, s amely ellentétben áll a harmóniát és derűt sugárzó antik művészetekkel, mivel nyugtalanságot hordoz magában. Friedrich Schlegel elméletének egyes részleteit már viszonylag korán, 1814-ben megpróbálta népszerűsíteni Spanyolországban Böhl de Faber, aki német konzulként dolgozott Cádizban. Publikációival kisebb polémiákat váltott ki, de az új eszméket akkor, neki egymagában még nem sikerült meghonosítania²²⁶.

A romantika definíciója nagy nehézségekbe ütközik, mivel rendkívül összetett jelenségről van szó. Moreno Alonso szerint a romantika gondolkozását két alapeszme jellemzi: a *történelmiség* és a *szabadság*²²⁷. Emellett a romantika szorosan kapcsolódik a *nemzeti mozgalomhoz* is. A romantikus nacionalizmus és a történelmi szemlélet egymásból következő, egymást erősítő jelenségei a romantikának. Mindezt pedig a történelem és az irodalom területén egyaránt erős, *végletes érzelmek* – szerelem és gyűlölet – hatják át. A romantika *konzervatív és liberális sajátságokat* is tartalmaz. A romantika államelmélete alapvetően konzervatív: az isteni akaratból szervesen kifejlődött keresztény, rendi állam²²⁸. A *keresztény értékek* és erkölcsi rend, a középkor, és ezen belül a keresztes háborúk és a lovagság divatja, valamint a

---

²²⁴ SH Atlasz – Történelem – Fő politikai eszmék 1815 után.

²²⁵ Nyíri Tamás: *A filozófiai gondolkodás fejlődése*, Budapest, 1991, 303.o.

²²⁶ Angel del Río, II. Kötet, 150.o.

²²⁷ Moreno Alonso, id. mű, 30.o.

romantika másik sajátossága, a *hagyományok* iránti érdeklődés, a nemzeti hagyományok megőrzésének a vágya is a konzervativizmushoz áll közel. Ugyanakkor a mérhetetlen *szabadságvágy*, valamint az *individualizmus* liberális sajátosság. Nem arról van szó, hogy a romantika bármelyik politikai eszméhez kötődne, inkább arról, hogy a romantika egy olyan átfogó életszemlélet volt, hogy a liberalizmus és a konzervativizmus számára egyaránt használhatónak bizonyult.

Az európai romantikát négy nagy korszakra oszthatjuk²²⁹. A romantika első korszakát - mely a XVIII. század végétől kb. 1815-ig tartott, alapvető ellentmondások jellemezték. Egyfelől a visszafordulás a középkori kötöttségek, a feudális múlt eseményei felé, másfelől pedig a művészi szabadság és a fantázia korlátlan jogainak a hirdetése. A romantika második korszaka meglehetősen rövid - 1815-1820-ig -, a Szent Szövetség kora, mellyel a romantikus mozgalom szembe fordul. Ekkor alakul ki a nagy francia romantikus iskola Victor Hugo vezetésével, a német romantika pedig tovább virágzik. A romantika harmadik korszak az úgynevezett nagy korszak, mely 1820-tól 1848-ig tartott. Ekkor kristályosodnak ki a romantika művészi sajátosságai; ekkor érvényesül a romantika hatása a leginkább a szellemi élet minden területén, nemcsak a művészetekben, de egyes tudományágakban és a mindennapi gondolkodásban is. Ez az úgynevezett peremromantikák - olasz, spanyol, magyar, lengyel, cseh, stb. - kialakulásának és virágzásának a korszaka is. A romantika negyedik korszaka az úgynevezett posztromantika - az 1860-as évekig még igen erős a jelenléte -, mely a romantika érzelmvilágának és művészi sajátosságainak továbbélését jelenti elsősorban a művészetek területén.

A romantika művészi sajátosságait három szempontból - szellemiség, forma és téma - foglalhatjuk össze. Szellemiségét tekintve a romantikára jellemző a szubjektivitás, a pesszimizmus, a lázadás, az érzelmek uralma és az érzelmesség, vonzódás a démonihoz, a halálhoz és a tragédiához, az ösztön és a fantázia uralma az értelem felett, a történelmi múlt és a népiesség iránti érdeklődés. Művészi kifejezési formáit tekintve a klasszicizmus szabályainak az elvetése - például a hármas egységé -

---

²²⁸ SH Atlasz – Történelem – Fő politikai eszmék 1815 után. (Adam Müller, *Az államművészet elemei* c. műve alapján.)

²²⁹ Horváth Károly: *A romantika*, id. mű, *A romantika kialakulása és szakaszai* c. fejezet.

valamint a művészi szabadság elve az irányadó. Ezen felül a romantikus művészet, elsősorban az irodalom kedveli a műfajok és az irodalmi formák közti keveredést is. Stílusában irányadó a festőiség és a zeneiség, kedveli a metaforákat. A romantika kedvelt témái között első helyen említhetjük a középkori és lovagi témákat, általában a történelmi témákat, a legenda-feldolgozásokat, a hazafias és az egzotikus témákat²³⁰.

---

²³⁰ Ángel del Río, II. Kötet, id. mű, 158.o.

Az Izabella-korszak (1845-1868)

II. Izabella nagykorúsítása utáni első évek a centralizáció és a bürokratizáció jegyében teltek. A korszakot az 1845-ös alkotmány indítja, mely voltaképpen az 1837-es, mérsékelt liberális igények szerint készült alkotmány újrafogalmazása. A legjelentősebb változás az, hogy a nemzet szuverenitása helyébe az uralkodót és a cortest helyezi mint az alkotmányosság alapjait. A szavazók körét tovább szűkíti, csak a legtehetősebb társadalmi rétegekbe tartozók szavazhattak. A királynő hatalmát nem egy törvényesen megválasztott párt, hanem a hadsereg biztosította, mely a politikai élet egyik irányító tényezője maradt. Ez egyúttal azt is jelentette, hogy az ország belső stabilitása látszólagos volt, a hadsereg érdekeitől és szándékaitól függött. A kormányok továbbra is viszonylag gyakran váltották egymást. Ugyanakkor ebben az időszakban - 1844-54 - a gazdasági fejlődés és a fellendülés jelei mutatkoztak²³¹.

A gazdasági erősödés mellett Spanyolország a külpolitikában, illetve a diplomácia terén is - hosszú pangás után - sikeressé vált. Az 1848-as európai forradalmak idején Spanyolország - mely képes volt megfékezni a forradalmi kísérleteket - jelentősége megnőtt diplomáciai tárgyalópartnerei szemében, így új szövetségesekre tehetett szert. Ez megszüntette Spanyolország korábbi elszigeteltségét, ugyanakkor az európai ügyeket tekintve - megmaradt gyarmatai érdekében - semleges maradt²³².

A mérsékelt tíz év során átrendeződtek a politikai viszonyok: a radikális liberálisok új demokratáknak nevezve magukat, a mérsékeltek számára is elfogadható liberális alternatívát kínálva alakítottak ki új politikai csoportot²³³. 1854-ben azonban a társadalmi feszültségek felkeléssorozatba torkollottak, II. Izabella pedig arra kényszerült, hogy trónja védelmében Espartero kezébe adja a hatalmat²³⁴. A liberális két évnek nevezett időszakban - 1854-1856 - azonban nem sikerült megteremteni a belső stabilitást, ezért 1856-ban - bel- és külpolitikai feszültségek közrejátszásával - a

---

²³¹ Manuel Tuñón Lara, *VIII.*, id. mű, 237-242.o.

²³² Anderle Ádám: "Bevezetés", In: A magyar kérdés, id. mű, 16-19.o.

²³³ Javier Paredes Alonso, id. mű, 3. Fejezet.

²³⁴ García de Cortázar - González Vesga, id. mű, 309.o.

királynő O'Donnel tábornoknak adta a hatalmat, aki egy új politikai párttal - a Liberális Unióval - új - a mérsékelték és a radikálisok számára is vonzó középpárti - politikai alternatívát kínált²³⁵. II. Izabella uralkodásának hátralevő 12 évében az O'Donnel-féle Liberális Unió és Nárváez mérsékelt kormánya váltogatta egymást a hatalomban. A rend, a biztonság és a fejlődés jellemezte ezt a korszakot, ugyanakkor a politikai életben, a hatalom árnyékában új irányzatok is születtek: megjelentek a köztársaságpárti demokraták és a szociáldemokraták is²³⁶.

A külpolitikában Spanyolország katonai aktivitást is mutatott ebben az időszakban a marokkói háborúban biztosította a maga számára Ceutát és Melillát, ezen kívül pedig fegyveresen beavatkozott az indokínai és a mexikói konfliktusokba.

Az Izabella-korszak (1844-1868) demográfiai helyzetét és társadalmi összetételét vizsgálva azt tapasztalhatjuk, hogy jelentősebb népességnövekedés - elsősorban a járványok miatt - még nem indult meg²³⁷. A társadalom összetételét illetően a régenség korában elkezdődött tendenciák - a középosztály megerősödése, a városiasodás, a munkásosztály növekedése - folytatódtak. A középosztály azonban több szempontból - vagyoni helyzetét és lakóhelyét - tekintve is összetett²³⁸. A spanyolországi munkásmozgalmak nagyjából az Izabella-korszak kezdetén erősödtek meg. Eleinte az utópikus szocializmus, illetve a fourierismo terjedt Madridban, a marxi szocializmus eszméje csak később jelent meg. A munkásmozgalom megerősödésével egy időben kezdett növekedni ezeknek a mozgalmaknak az üldözése is, mindez az ötvenes évek közepére általános sztrájkmozgalmakat indított el a nagyvárosokban, főleg Barcelonában és Madridban²³⁹. Ennek hatása a sajtó területén is jelentkezett:

---

²³⁵ García de Cortázar - González Vesga, id. mű, 309-310.o.; Javier Paredes Alonso, id. mű, 86-90.o.

²³⁶ Anderle Ádám, 1992, id. mű, 101.o.

²³⁷ Javier Paredes Alonso, id. mű, 60.o.

²³⁸ "... existe una burguesía rural y otra urbana y en cada una de ellas los niveles económicos y la influencia social de los distintos grupos son muy diferentes. Los negocios, el comercio, la industria y las profesiones liberales, especialmente la medicina y la abogacía, son las actividades típicamente burguesas." ("....létezik egy vidéki és egy városi polgárság, és mindkettőben a különböző csoportok gazdasági és társadalmi befolyása nagyon eltérő. Az üzlet, a kereskedelem, az ipar, a liberális foglalkozások, különösen az orvoslás és a jog tipikusan polgári tevékenységek."). - Javier Paredes Alonso, id. mű, 61.o.

²³⁹ Manuel Tuñón Lara, VIII., id. mű, 242.o.

egyfelől megnőtt az érdeklődés a munkáskérdés iránt a polgári sajtóban, másfelől megjelentek a munkásosztály sajtótermékei.

A magas költségek és a cenzúra ellenére a társadalmi, gazdasági, pénzügyi fejlődéssel és az egyre szélesedő olvasóközönség igényeinek növekedésével párhuzamosan a sajtó erőteljes fejlődése figyelhető meg a negyvenes évektől kezdődően. Az újságíró - az egyházi foglalkozások mellett - az értelmiség prototípusa lett. A napilapok felvállalták a politikai tudósítás feladatát; ezen felül valamennyi politikai pártnak és csoportnak kialakult a napilap köre. A napilapok mellett a szakmai folyóiratok köre is egyre szélesebbé vált a negyvenes évek végétől kezdődően. Szintén nőtt az ismeretterjesztő és a női magazinok száma; anyagilag is ezek a legprosperálóbb lapok a napilapok mellett. Az újságírás igazi üzletté vált. Az újságolvasók körének növekedését a lapok számának és példányszámának növekedése mellett az előfizetők számának növekedése, valamint a terjesztés - például postai úton - megszervezése mutatja.²⁴⁰

A sajtó rohamos fejlődése párhuzamba állítható az oktatás és oktatási rendszer fejlődésével. Az első jelentős reform a közoktatás területén a Pidal-terv, mely 1845-ben született; legnagyobb hatása azonban a tizenkét évvel későbbi Claudio Moyano-reformnak volt, mely átalakította az oktatási rendszer szerkezetét²⁴¹. Az oktatás három szintű lett: elemi, középfokú és egyetemi. Az első kettőben továbbra is érvényesült az egyház hatása. Az egyetemek egyre nagyobb hatással voltak a közéletre és az irodalomra, különös tekintettel az 1836-ban alapított madridi egyetemre²⁴².

A régensség korában elkezdődött változások sokszoros ütemben folytatódnak az Izabella-korszakban, melynek végére a társadalom összetételében és az oktatásban bekövetkezett változásoknak köszönhetően egy olyan széles és összetett olvasóközönség jött létre, mely jövedelmező piaca volt a legkülönbébb irodalmi és tudományos művek, valamint sajtótermékek számára. A nyomtatott termékek - könyvek, napilapok, magazinok, stb - nagy száma azonban nemcsak azt mutatja, hogy Spanyolországban az Izabella-korszak során létrejött a fentiekben felvázolt heterogén összetételű olvasóközönség, hanem azt is feltételezi, hogy a sajtó és az írott termékek

---

²⁴⁰ Miryam Sánchez Prieto, id. mű, 47-54.o.

²⁴¹ Javier Paredes Alonso, id. mű, 54.o.

²⁴² Ángel del Río, II. Kötet, id. mű, 230.o.

nagy hatással voltak az olvasóközönség, tehát a társadalmi csoportok nagy részének a gondolkodására. Az is mutatja ezt, hogy a kor sajtóját a történészek a "negyedik hatalom"-ként szokták emlegetni²⁴³.

Köztársaság és restauráció (1868-1898)

Az Izabella-korszakot folyamatos fejlődés és viszonylagos belső biztonság jellemezte. Az 1868-ban kirobbant katonai felkelésből támadt forradalom azonban már a rend és béke éveiben is létező problémákat - korrupció, gazdasági problémák - tükrözött. A felkelésben nem kis szerepet játszott az a tény is, hogy II. Izabella uralkodása során egyre népszerűtlenebbé vált²⁴⁴. Serrano tábornok katonai felkelése győzött, Izabella száműzetésbe kényszerült. Az 1868-as események egyik legfontosabb következménye 1869-ben egy új, a korábbiaknál demokratikusabb és liberálisabb alkotmány lett²⁴⁵. A rendkívül népszerűtlenné vált Bourbon-dinasztia helyett a cortes Savoyai Amadénak ajánlotta fel a trónt, aki a veszélyes helyzet - támogatóját, Prim tábornokot meggyilkolták, a carlisták ismét megkísérelték megszerezni a koronát - miatt 1873-ban lemondott²⁴⁶.

Savoyai Amadé távozása után a köztársaságpártiak ragadták magukhoz a hatalmat. Az első köztársasági kormányt Figueras - Savoyai Amadé volt kormányából - alakította, de elhamarkodott és demagóg intézkedései csak elmélyítették a spanyol állam válságát. Ezért júniusban Figuerasnak le kellett mondania, az új köztársasági elnök Pi y Margall lett, aki azonnal egy új alkotmánytervezettel állt elő, mely az 1869-es alkotmány szellemiségét követte, de a köztársasági államformához igazodott, és igyekezett kielégíteni a legtöbb régió részéről fellépő decentralizációs igényt is. A

---

²⁴³ Javier Paredes Alonso, id. mű, 58.o.

²⁴⁴ Uo. 86-98.o. és 94-97.o.

²⁴⁵ Az 1869-es alkotmány a monarchiát mondta ki Spanyolország államformájának, ezen túlmenően azonban biztosította a legtöbb állampolgár részére a demokratikus szabadságjogokat: szólás és sajtószabadságot, gyülekezési szabadságot, általános választójogot 25 év feletti férfiak részére, a szabad költözködési jogot, vallásszabadságot. - Manuel Tuñón Lara, VIII., id. mű, 217.o.

²⁴⁶ Savoyai Amadé sohasem fogadták el a spanyolok, még saját támogatói is megvetették. - Javier Paredes Alonso, id. mű, 102-103.o.

decentralizációból kiinduló regionális függetlenedési - kanton - mozgalom azonban anarchikus állapotokat teremtett, melyből az 1874-es restauráció jelentette a kiutat.

Az 1868 és 1875 közötti évek válságát a külpolitikai helyzet, pontosabban az 1868 és 1878 között zajló kubai is súlyosbította.

XII. Alfonz trónra lépése egy viszonylag hosszú, békés, fejlődő korszak kezdetét jelentette, melynek megteremtője és kisebb megszakításokkal több évtizeden keresztül vezetője a konzervatív Antonio Cánovas del Castillo volt. A politikát a konzervatív és liberális kormányok kiegyensúlyozott váltakozása jellemezte.

Az 1875-1898-as időszakban a belső biztonság és gazdasági fejlődés mellett lassú változás figyelhető meg a társadalom szerkezetében is. A demográfiai növekedés üteme ebben az időszakban lassult; az addig alapvetően agrárország lassan agrár-iparivá vált. A társadalom rétegződése az Izabella-korszakbelihez hasonló maradt, csak az egyes rétegek elkülönülése még karakterisztikusabbá vált.

A XIX. század utolsó harmadában nem történtek nagy változások az oktatás területén, de az állam egyre több kísérletet tett arra, hogy a továbbra is elsősorban egyházi irányítás keretei között folyó alsó fokú oktatást és a magániskolákat ellenőrizze; emellett pedig tovább csökkent az analfabetizmus mértéke.²⁴⁷

A sajtó ebben az időszakban második virágkorát élte; a sajtótermékeknek valódi tömegbázisuk volt ekkorra²⁴⁸. Több jelentős országos napilap is létezett, illetve született ebben az időszakban. A sajtó tömegméretűvé válását a sajtó működését szabályozó rendeletek és törvények kísérték, melyek a Restauráció időszakában arra törekedtek, hogy ellenőrzésük alá vonják az újságírást, illetve megakadályozzák az államformát veszélyeztető írárok megjelenését; ezért ezek a törvények és rendeletek - 1875-ös királyi rendelet, 1879-es Romero Robledo-törvény, 1883-as sajtótörvény - valamilyen formában mind tartalmazták az előzetes cenzúra szükségességét²⁴⁹.

Az irodalom felvirágzása mellett a fordítások száma - akárcsak a XIX. század elején - ismét ugrásszerűen megemelkedett. Nemcsak irodalmi és történelmi műveket,

---

²⁴⁷ Javier Paredes Alonso, id.mű, 104-118.o.

²⁴⁸ 1892-re naponta több mint félmillió példányt nyomtattak politikai újságokból. Míryam Sánchez Prieto, id. mű, 67.o.

²⁴⁹ Uo. 65.o.

de vallási és politikai vitákat is fordítottak²⁵⁰. A parlament mellett az akadémiák és az egyetemek is fontos vitatkozó helyé válnak. Két nagy szellemi irányzat létezett ekkor: az egyik arra törekedett, hogy Spanyolországot közelebb hozza Európához, meghonosítsa az európai szellemi-kulturális áramlatokat; míg a másik, a tradicionalista irányzat - melyet Marcelino Menéndez y Pelayo vezetett - a spanyol kultúra hagyományait kívánta közvetíteni a polgárok felé.

1898-ban, Kuba elvesztése nagy hatással volt a szellemi életre. A századvég Európa-szerte általános válsághangulatához Spanyolországban az 1898-as trauma társult. Kuba elvesztésének következményeként többek között csökkent a hadsereg presztízse, visszaesett az újságeladás²⁵¹, kiélesedtek a politikai viták, megjelent az önbírálat és a megtisztulás igénye²⁵².

Bár Kuba elvesztését gazdasági válság követte, az ország modernizációja folytatódott. A szellemi-kulturális élet folytonossága nem szakadt meg 1898-cal, de megjelent az úgynevezett 98-as nemzedék²⁵³, mely a megújulás-megújítás szándékával lépett fel. A XX. század elejének filozófiáját, irodalmát már ők uralják.

---

²⁵⁰ Ángel del Río, II. Kötet, id. mű, 326.o.

²⁵¹ Miryam Sánchez Prieto, id. mű, 71.o.

²⁵² Javier Paredes Alonso, id. mű, 124.o.

²⁵³ Unamuno, Ortega y Gasset, Azorín, Pío Baroja, Valle Inclán, Antonio Machado, Juan Ramón Jiménez, etc.

4. A spanyol történetírás a XIX. században

A spanyol történetírás az Izabella-korszakban (1834-1868)

Intézményesülés és professzionalizálódás

A történelem, a nemzeti múlt iránti érdeklődés áthatotta a XIX. század első évtizedeit, pontosabban a spanyol romantika - és a posztromantika - korát, mely nagyjából egybeesett az Izabella-korszakkal (1834-1868). Ez volt az a korszak egész Európában, melyben minden nép és nemzet a saját gyökereit kereste nemzeti múltjában. A történelem átértékelésének, mondhatnánk születésének a korszaka volt ez²⁵⁴. Spanyolországban a háborús helyzet, a belpolitikai instabilitás megnehezítette a történettudomány fejlődését a XIX. század első évtizedeiben, mivel meglehetősen kaotikus állapotok uralkodtak az archívumokban, könyvtárakban; az értelmiségi réteg egy része külföldön tartózkodott. VII. Ferdinánd halála után azonban a tudományok - így a történettudomány - művelésének tárgyi és személyi feltételei megváltoztak. Az emigrációból hazatért és Spanyolországban maradt, de háttérbe szorított értelmiségiek nagyobb teret kaptak; lehetőségük nyílt arra, hogy részben a felvilágosodás, részben az európai liberalizmus eszméiből táplálkozva szabadon megnyilvánuljanak²⁵⁵. A történelemmel foglalkozó értelmiségi réteg kiszélesedett, már nemcsak papok, udvari titkárok, levéltárosok foglalkoztak történelmi kutatásokkal, hanem újságírók, tanárok, politikusok, jogászok is²⁵⁶. A történelem - mely korábban más humán tárgyak része volt - önálló tantárgy lett a középiskolákban és az egyetemeken²⁵⁷. E folyamat

---

²⁵⁴ Számos történész véleménye szerint az európai nemzetek, így Spanyolország is, ekkor - a XIX. század folyamán, de legintenzívebben a romantika és a posztromantika korában - "csinálják" meg saját nemzeti történelmüket. - Például: Paloma Cirujano Marin - Teresa Elorriaga Planes - Juan Sisinio Pérez Garzon: *Historiografía y nacionalismo español (1834-1868)*, C.S.I.C., Madrid, 1985, Bevezetés, X.o. - Rafael Altamira: *Cuestiones modernas de historia*, Daniel Jorro (kiadó), Madrid, 1904., Biblioteca Científico-Filosófica, Introducción.

²⁵⁵ Paloma Cirujano Marin - Teresa Elorriaga Planes - Juan Sisinio Pérez Garzon, id. mű, 5-11.p.

²⁵⁶ Uo. 50.o.

²⁵⁷ Fernando Sánchez Marcos: "La historiografía sobre la Edad Moderna" In: *Historia de la historiografía española. Ensayos*. Dir.: José Andrés Gallego, Ediciones Encuentro, Madrid, 1999, 141.o.

eredményeként az ötvenes évek közepére a történész már elsősorban egyetemi tanár²⁵⁸. A történelem iránti érdeklődés megnövekedése és az olvasóközönség kiszélesedése egybeesett, és azt eredményezte, hogy a történelmi művek közönsége is megnőtt.

A történelem kutatásának feltételei is rohamosan javultak az Izabella-korszakban (1834-68). Igaz, hogy a Spanyol Királyi Történettudományi Akadémia (RAH) már 1736-ban megalakult, és a XIX. század elején már néhány archívum, így a simancasi is az érdeklődők rendelkezésére állt, ennek ellenére az intézményi feltételeken még sokat kellett javítani. 1821-ben megalakult a Közoktatási Minisztérium (Ministerio de Instrucción Pública). Új könyvtárak, egyetemek, archívumok²⁵⁹ létesültek²⁶⁰. 1856-ban megalakult az Escuela Superior de Diplomática, ahol kezdetben elsősorban könyvtárosokat és levéltárosokat képeztek. 1857-ben a közoktatásról szóló törvény magába foglalta a források és dokumentumok védelmét, illetve a félszigeten szétszóródott dokumentumok összegyűjtését²⁶¹.

A történettudomány fejlődését a publikációk, a dokumentumközlések és a bibliográfiák is segítették. A dokumentumközlésben a Királyi Történettudományi Akadémia tevékenysége a legjelentősebb. 1842-ben, az akadémia igazgatójának a vezetésével indult meg a *Colección de Documentos Inéditos para la Historia de España*²⁶² című sorozat közlése. Szintén az akadémia adta ki a *Memorial Histórico Español*²⁶³ című dokumentumgyűjteményt²⁶⁴. A dokumentumközléseken kívül a bibliográfiák és szakszótárak is segítették a történészek munkáját²⁶⁵. Számos szakfolyóirat is létesült ebben az időszakban publikálási lehetőséget biztosítva²⁶⁶.

---

²⁵⁸ Paloma Cirujano Marin, id. mű, 44.o.

²⁵⁹ 1850-ben: Archivo Histórico Nacional de Madrid.; Archivo Central de Alcalá de Henares. Az aragón levéltárat pedig újra szervezik.

²⁶⁰ Fernando Sánchez Marcos, id. mű., 141.o.

²⁶¹ Paloma Cirujano Marin, id. mű, 41.o.

²⁶² Martín Fernández de Navarrete: *Colección de Documentos Inéditos para la Historia de España* (CODOIN), 1842-től, elsősorban XVI-XVII. századi dokumentumokat tartalmaz.

²⁶³ *Memorial Histórico Español*. Colección de documentos, opúsculos y antigüedades que publica la RAH, 47 kötet, 1851-1918.

²⁶⁴ A XIX. században a 30-as és a 60-as, 70-es évek között még számtalan dokumentumkiadvány létezett, gyűjteményes is, egyedi is, itt csak a két legnagyobb jelentőségűt említettem.

²⁶⁵ Néhány példa: *Diccionario general de la Bibliografía española*, 1862-től; Pascual Madoz: *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España y de sus posesiones de Ultramar*, 16 kötet, 1845-50.

Romantika és történettudomány

A történetírás tudománnyá fejlődésével egy időben felmerült az objektivitás igénye is, mint módszertani norma²⁶⁷. A történelmi művek - nemzet- és világtörténetek, életrajzok, stb. - előszavában rendszerint fel is merül a szerzők részéről az objektivitás igénye és ígérete²⁶⁸, melynek egyik alapvető követelménye a történelmi forrásokra való hivatkozás volt. A hivatkozások normái a romantika korában még kialakulóban voltak, így gyakran találkozhatunk pontatlan, vissza nem kereshető hivatkozásokkal - pl. egy adott szerzőnek a művét nem, csak vezetéknévét említik. Az objektivitáshoz a szerzői érzelemnyilvánítások, szubjektív reflexiók, didaktikus "kiszólások" kerülése is hozzá tartozott, csakhogy a romantika és posztromantika korában a történelmi művek jó részében az objektivitást gátló legfőbb tényezők éppen ezek voltak, tehát a szerző értékelési kényszere és tanító szándéka²⁶⁹.

A korszellem, a romantika, is hátrányosan befolyásolta a tudományosságot és az objektivitást, mivel a romantika általános összetevői, az érzelmi túlfűtöttség, a regényesség, a fantázia, az individualizmus, a hajlam a kontrasztok kiemelésére, a fenálló rend kritikája, az egyes történelmi korok preferálása, stb. hatottak a történelmi művekre. Moreno Alonso fiktív jellegzetességekkel bíró történetírásnak nevezte a romantika történetírását. Szerinte a XIX. század első felében nem létezett nagy különbség a történelmi művek és a történelmi témájú irodalom között. A történelem szerinte az irodalom speciális része volt. Ezért szerinte a romantika történetírása fiktív jellegű²⁷⁰.

A romantika kultúrájában irodalom és történelem erős kölcsönhatása figyelhető meg. Ez a jelenség periodikusan ismétlődik a nyugati-európai kultúrákban, és nem

---

²⁶⁶ Például a Dionisio Hidalgo vezette periodika a *Boletín bibliográfico español y extranjero* 1845 és 1850 között, vagy a későbbi évekből a *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, 1871.

²⁶⁷ Paloma Cirujano Marin, id. mű, 30.o.

²⁶⁸ A jelen dolgozat által tárgyalt corpusban is rendszeresen találkozhatunk majd a szerzők objektivitással kapcsolatos megnyilvánulásai a vizsgált művek előszavában.

²⁶⁹ Paloma Cirujano Marin és szerzőtársai szerint az értékelés kényszere volt a legerősebb objektivitást gátló tényező, mivel a romantika korának szerzői akaratlanul is összekapcsolták a múlt eseményeit az aktuálpolitikával, sőt, gyakran egész ki politikai előadásokat illesztettek be történelmi művekbe egyes történelmi személyiségek értékelése kapcsán. - Paloma Cirujano Marin, id. mű, 30.o.

annyira a történelmi kortól függ – tehát nem feltétlenül válságperiódushoz kapcsolható – hanem inkább attól, hogy a regényesség és a lovagromantika milyen mértékben befolyásolta a kor gondolkozását. Az első ilyen periódus Hispániában a XI-XIII. század, amikor a közelmúlt eseményei – Reconquista – hatnak az irodalomra, azaz megjelennek a nemzeti gesta énekek, melyeknek többsége a legendás Cid alakja köré csoportosul. Nyugat-Európában ekkor jelennek meg az antik tárgyú²⁷¹, a lovagi témájú breton mondakört feldolgozó epikai művek²⁷², valamint a népeposzok²⁷³. Ezeknek egy része fordítás formájában megjelent spanyol földön is²⁷⁴. Ugyanakkor az történelemben is érezhető az irodalom hatása, bár ebben a korban a történetírókra nem az irodalom regényessége hat, egyszerűen arról van szó, hogy a legendákat, mítoszokat is hiteles történelmi forrásnak tekintették²⁷⁵.

A második ilyen periódus a XV. század folyamán, valamint a XVI. század elején figyelhető meg a spanyol irodalomban, mikor a lovagság ismét divatba jön, s ez egyaránt hat az irodalomra és a történelemre. Ebben a korban a muzulmán-keresztény konfliktusok ismételt fellángolása újból aktuálissá tette a lovagi témákat Európa-szerte, a lovagregények iránti legerősebb rajongás azonban Spanyolországban figyelhető meg; Spanyolország volt ugyanis a mór-török expanzió legelszántabb ellensége. Ebben a korban nemcsak az irodalomban találhatók meg történelmi témák, hanem a történetíráshoz is hat az irodalom: a regényesség és a lovageszmény.

A harmadik periódus, melyben e két, az előbbieken említett tényező hat az irodalomra és a történetíráshoz, a romantika kora. Európa-szerte, de Spanyolországban különösképpen, egy válságperiódus után, illetve közben jelentkezett, ugyanakkor ez volt a polgári társadalmak kialakulásának a kora is. Ez a sok változás az élet

---

²⁷⁰ „Historiografía de carácter ficticio e imaginativo” – Moreno Alonso, id. mű, II. fejezet.

²⁷¹ Francia földön Lambert de Tors és Alexandre de Bernay Nagy Sándorról írtak verses regényt, Benoit de St. Maure a trójai háborúról. (Szerb Antal: *A világirodalom története*, Magvető, Budapest, Hetedik kiadás – Első kiadás: 1941, 196.o.)

²⁷² Az Artúr-mondakört feldolgozó eposzok a XII. század folyamán terjedtek el. A legismertebb változatok alapja Geoffrey of Monmouth *Historia Regum Britanniae* című latin nyelvű krónikája. (Szerb Antal, id. mű, 198.o.) Ez a mű arra példa, hogyan hat az irodalom a történelemre, mivel ez egy mitológiai ihletésű történelmi mű, krónika.

²⁷³ Az Európa-szerte elterjedt, mitológiai alapú lovagi epika a XIII. században, német területeken azt a hatást váltotta ki, hogy a költők feltámasztani igyekeztek a germán mitológiát, melyet a breton hőselemek stílusában adtak elő. Ide tartozik a *Nibelung-ének*, mely a XIX. században majd ismét nagy jelentőségre tesz szert. (Szerb Antal, id. mű, 204.o.)

²⁷⁴ Benoit de St. Maure Trója-költeménye, a XIII. században.

bizonytalanabbá válását vonta maga után²⁷⁶, mely erősen hatott a romantika életszemléletére: a romantika művészei a képzelet és az érzelmek világába, valamint a múltba menekültek. A romantika irodalma, de a történettudomány is elsősorban a középkorra koncentrált, mivel a lovagság, a keresztes háborúk kora illet leginkább a romantika világszemléletébe, valamint a történelmi regény elindítója, Walter Scott is ezt az utat jelölte ki regényeinek témájával. Fueter szerint²⁷⁷ a romantika arra törekedett, hogy szemléletesen adja vissza a kor hangulatát – „color de la época” –, az írók és a történetírók a különlegesre, érdekesre, látványosra koncentráltak.

A romantika a spanyol történetírásban, akárcsak az irodalomban bizonyos késéssel, de nem átmenet nélkül jelentkezett. A felvilágosodáshoz is köthető Manuel José Quintanát több történész, köztük Moreno Alonso a preromantikus szerzők közé sorolja²⁷⁸. Az igazán romantikus vonások a történetírásban azonban inkább a 30-as évek második felében jelennek meg. A romantikus történetírás mellett azonban mindvégig megtalálható a tudományos, forrásokra hivatkozó, objektivitásra törekvő vonulat is²⁷⁹. Ez a kétféle történetírás párhuzamosan él egymás mellett egészen a huszadik század első feléig; a romantikus történetírás ugyanis a romantika hanyatlása után sem tűnik el, továbbél a „posztromantikus”-nak nevezett történetírásban. A különbség annyi, hogy a romantika korában – mely az 50-es évek végéig elhúzódott Spanyolországban – a romantikus történetírás tudományos – pl. akadémiai – körökben is elfogadott volt, addig a posztromantikus történetírás kikerült a tudomány berkeiből, és népszerűsítő, nagyközönségnek szánt, félig-meddig ponyva történetírásban találta meg a helyét²⁸⁰.

---

²⁷⁵ Például X. Alfonz *General e Grand Estoriája*.

²⁷⁶ Bihari Péter: *Polgári társadalmak és nemzetállamok*, Raabe Klett, Budapest, 1999, 138-139.o.

²⁷⁷ E. D. Fueter, id. mű, 121.o.

²⁷⁸ Moreno Alonso, id. mű, II. 4. 2.

²⁷⁹ Például: Pascual de Gayangos y Arce: *Historia de las dinastías mahometanas en España*, 1843; külföldi szerzők, például Ranke.

²⁸⁰ Mindennek ellenére a posztromantikus történetírás esetenként még a XIX. század második felére sem különül el teljesen a hivatalos történettudománytól. Salvador María de Fábregues, a Spanyol Királyi Történettudományi Akadémia tagja Antonio Cánovas del Castellónak ajánlva 1884-ben megjelenteti *Estudios Históricos* című művét, mely – mint ez a fejezetcímekből is kiderül (Esclavos, La madre de Nerón, Las pasiones de un gran rey (Enrique VIII), Juana la Beltraneja) – a történelem botrányos, pikáns vagy kegyetlen, de a nagyközönség által leginkább kedvelt epizódjait dolgozza fel meglehetősen patetikus stílusban.

A romantika hatása mellett a spanyol történetírásban a politikai liberalizmus szerepe is meghatározó. A romantika korának spanyol liberalizmusa alapvetően nemzeti érzelmű, ugyanakkor ez a liberális nacionalizmus nagyfokú toleranciával is párosult. Szintén liberális sajátosság a jog és jogtörténet iránti fokozott érdeklődés, és a történelmi jogsértésekkel szembeni érzékenység²⁸¹.

A romantikus történetírás kedvelt korszakai

Horváth Károly szerint²⁸² a romantikának két fő típusa volt: az ún. „haladó romantika”, mely az időszerű társadalmi fejlődéshez kapcsolódott; a másik az ún. „passzív romantika”, mely az irracionalitás, a fantázia, a magánélet mögé húzódik vissza. A romantika történetírására mindkettő hatott. Születtek művek a jelen és a közelmúlt politikai eseményeivel és történelmével kapcsolatban is: Andrés Borego (1802-1891) és Francisco Javier de Burgos (1778-1849) újságírók neve például elsősorban a kortárs történetíráshoz köthető. José Canga Argüelles (1779-1843) pedig elsősorban a gazdaságról, gazdaságtörténetről írt²⁸³. Ugyanakkor a romantika történetírására hatott a Chateaubriand által megteremtett romantikus esztétika, valamint Madame de Staël líraisága, ezért a történetírást áthatja a miszticizmus²⁸⁴.

A történetírók által feldolgozott korszakok közül a középkor és a koraújkor története a leggyakoribb, mivel a legtöbb európai romantika, így a spanyol is, a középkorban és a kora újkorban kereste nemzeti gyökereit. Az ókori történelemről viszonylag kevés mű született, az arab uralmat megelőző korszakról nem annyira önálló művek szólnak, mint inkább általános művek bizonyos fejezetei vagy tanulmánykötetek, gyűjteményes művek egyes darabjai. Az arab uralom koráról már több könyv szólt, sőt felélénkült a keletkutatás is. José Antonio Conde, arabszakértő például megírta az arabok történetét²⁸⁵, José Amador de los Ríos pedig arab és andalúz

²⁸¹ Paloma Cirujano Marin, id. mű, 22-25.o., 92.o. és 103.o.

²⁸² Horváth Károly: *A romantika*, id. mű.

²⁸³ Moreno Alonso, id. mű, II. / 4.3. fejezet.

²⁸⁴ Manuel Fernández Álvarez, id. mű, 66.o.

²⁸⁵ José Antonio Conde (1765-1820): *Historia de los árabes*. (Moreno Alonso, id. mű, II / 4.2. fejezet). – preromantikus.

témájú történelmi cikkeket és költeményeket írt²⁸⁶. Mindehhez hozzátartozik, hogy a történettudomány professzionalizálódásával egyidőben megindul a specializálódás is. A történettudományon belül új szakterületként jelentkezik a medievisztika, a keletkutatás és a régészet²⁸⁷.

A Katolikus Királyok trónra lépése fordulópontot jelentett a hispán világ történetében, egy nagy korszak kezdetét jelentette, ugyanakkor történelmi tekintetben a lovagság és a feudalizmus hanyatlását, a központosítási és egységesítési törekvések kezdetét; kulturális tekintetben viszont a lovagi kultúra és irodalom fénykorát. A liberális történészek a Katolikus Királyok korát pozitívan értékelték, mivel a területi expanziót belső prosperitással párosították, a nemzeti egység megteremtőinek látták őket; számukra a Katolikus Királyok nemzeti királyok voltak, a spanyolság szimbólumává váltak. A liberális történészek helyeselték azt is, hogy a Katolikus Királyok a hatalom többségét megszerezve letörték a kiskirályok uralmát és szövetséget kötöttek a korabeli polgársággal. A tradicionalista történészek ezzel szemben az ideálisnak a középkori, tehát a Katolikus Királyok előtti állapotot tekintették, és az arisztokrácia hatalmának korlátozását elítélték²⁸⁸. A Katolikus Királyok közül Izabella alakja volt a népszerűbb, így róla külön is születtek történelmi művek. Diego Clemencín például (1765-1834) dicsőítő művet írt Katolikus Izabelláról²⁸⁹. I. Izabella történetét többen párhuzamba állították II. Izabella történetével, igazolva II. Izabella jogát a trónhoz. A Katolikus Királyok története külföldi történészeket is írásra késztetett, az angol Prescott is megírta a történetüket, melyet *Historia del reinado de Fernando e Isabel, los Católicos* címmel 1843-ban fordítottak le spanyolra.

Az egész XIX.század során a történelmi érdeklődés középpontjában állt a Habsburg-dinasztia spanyolországi uralkodása, különös tekintettel a „nagy” Habsburgok korára, a XVI. századra.

---

²⁸⁶ José Amador de los Ríos (1818-1879). Történelmi témájú cikkei például: *Andújar; Sevilla pintoresca; Toledo; Estudios históricos, políticos y literarios sobre los judíos españoles*. (Moreno Alonso, id. mű, II / 4.3. fejezet).

²⁸⁷ Paloma Cirujano Marin, id. mű, 59.o.

²⁸⁸ Uo., 95.o., 103.o.

²⁸⁹ Diego Clemencín: *Elogio de la Reina Isabel la Católica* (1820) – Moreno Alonso, id. mű, II / 4.2. fejezet.

A Bourbon-dinasztia trónra lépésével, az ésszerű reformoknak köszönhetően Spanyolország helyzete - elsősorban gazdasági szempontból - jelentősen javult a XVIII. században, éppen ezért uralkodásuk megítélése egyértelműen pozitív a XIX. századi - és a későbbi - történetírásban is. A liberális történészek dicsérték a Bourbonok felvilágosodott, a belső prosperitás talaján kibontakozó, egységesítő politikáját. Bár a Bourbonok politikáját is - akárcsak a Habsburgokét - az állam központosítása jellemezte, a liberális történészek őket nem illették a túlzott abszolutizmus vádjával, mint a Habsburgokat; egyfelől azért, mert a liberálisok szemében pozitívum volt az egységesítő politika, másfelől pedig azért, mert nem idegennek, hanem teljes mértékben spanyol királynak tekintették az akkor trónon levő Bourbonokat²⁹⁰.

A történettudomány főbb műfajai és témái

A romantika történetírását minden tekintetben nagy változatosság jellemzi: számtalan műfaj és kiadványtípus – bibliográfiák, forráskiadványok, országtörténetek, életrajzok, gazdaságtörténetek, stb. – létezik, szinte valamennyi történelmi kort tekintve jelennek meg művek; ezen felül a tudományos színvonal is igen eltérő.

Paloma Cirujano Marin és szerzőtársai²⁹¹ az 1834 és 1868 közötti történettudományos produkciót - 1500 művet - tanulmányozva arra az eredményre jutottak, hogy a legnagyobb arányban - kb. 20 % - a kortárs történelemmel és politikátörténettel foglalkozó művek képviseltetik magukat. Ezeket követik az életrajzok - mintegy 15 %-kal -, majd a spanyolországi kis nemzetek, illetve régiók története - kb. 10 %-kal. Majd egyenként - 4-8 %-kal - az alábbi kategóriák: Amerika történetek, a XVI-XVII. század történetével kapcsolatos művek, középkortörténetek, gazdaság-, társadalom- és jogtörténet, világtörténet, egyháztörténet, a történetírás története és könyvészzettel, bibliográfiákkal kapcsolatos történelmi művek, régészet, végül - mintegy 2 %-kal - általános Spanyolország-történetek.

---

²⁹⁰ Paloma Cirujano Marin, id. mű, 97.o. és 105-106.o.

²⁹¹ Uo. 58-60.o.

Noha a fenti statisztika alapján az általános nemzettörténetek, illetve Spanyolország-történetek viszonylag kis arányát teszik csak ki a történettudományos produkciónak, jelentőségük a nemzet múltképeinek kialakításában meghatározó; de nagy jelentőséggel bír a spanyol romantikus nacionalizmus szempontjából is. Paloma Cirujano Marin és szerzőtársai²⁹², valamint Fernando Sánchez Marcos is ebből a szempontból - a romantikus nacionalizmus, valamint a liberális és a konzervatív történetírás nézőpontjából - mutatják be ennek a kornak a fontosabb Spanyolország-történeteit, illetve ezeknek a történeti műveknek²⁹³ a fejlődésvonalát. Ezeken a nagy jelentőségű műveken kívül azonban megtalálhatók az összefoglaló jellegű nemzettörténetek is, melyeknek elsősorban tudományos-ismeretterjesztő szerepük volt²⁹⁴, s melyeket többnyire a nagyközönségnek szántak. Elismert történészeken kívül szerkesztettek ismeretterjesztő Spanyolország-történeteket középiskolai tanárok, átlagemberek is, így ezeknek a műveknek a színvonala meglehetősen eltérő: olyan műveket is találunk, melyekben a gyakori tárgyi tévedések mellett a szerző szimpátiája, érzelem-megnyilvánulásai is megjelennek²⁹⁵. Többségében *életrajz-centrikusak*: a történelmi eseményeket összekapcsolják az adott kor uralkodójának vagy uralkodójának az élettörténetével, melyet gyakran jellemrajzzal vagy szerzői reflexiókkal kísérek²⁹⁶.

A régió és helytörténetek aktív jelentléte a történelmi művek között hozzátartozott a romantika (lokál)patrióta szelleméhez, fénykoruk az 1840-es, 50-es évekre tehető. Az eseménycentrikus helytörténeteken – például Benito Vicetto *Historia de Galicia* című műve (1865-73) – kívül helytörténettel foglalkozó szótárak,

²⁹² Paloma Cirujano Marin, id. mű, Második rész, Első fejezet / 1. - Fernando Sánchez Marcos, id. mű, 144-147.o.

²⁹³ A nemzettörténetek kiinduló illetve referenciapontja Mariana atya Spanyolország-története volt, melyet a XIX. század folyamán többször is kiadtak, korszerűsítettek - *Historia general de España*: la compuesta, enmendada y añadida por el Padre Mariana, con la continuación de miniana; complementada con todos los sucesos que comprenden el escrito clásico sobre el reinado de Carlos III, por el conde de Floridablanca, la historia de su levantamiento, guerra y revolución, por el conde de Toreno y la de nuestros días por Eduardo Chao; enriquecida con notas históricas y críticas, biografías, una tabla cronológica de los sucesos más notables y un índice general para una más fácil investigación y metódico estudio y adornada con multitud de preciosos grabados y laminas sueltas que representan trajes, armas, el retrato de mariana y un mapa general de España. Dedicada a las Cortes de la Nación. Madrid, 1850, 5 kötet. Ezen kívül Alcalá Galiano Spanyolországtörténetét (1844), Modesto Lafuente 30 kötetes Spanyolország-történetét (1850-59) és Fernando Patxot y Ferrer művét (1857-59) emelik ki.

²⁹⁴ Gyakran megtalálható a címben a „compendio” szó, mely összefoglalást jelent.

²⁹⁵ Például Gómez Saturnino: *Curso elemental de Historia general de España*, Madrid, 1839. (Részletesebben a későbbiekben lesz róla szó).

²⁹⁶ Ezért ezzel a műfajjal e dolgozat külön fejezete foglalkozik.

katalógusok, jogtörténeti művek is megjelentek, így például a *Catálogo, colección de fueros y cartas pueblas de España* (1852) a Spanyol Királyi Történelmi Akadémia kiadványa.

A spanyol történetírás a XIX. század második felében és a XX. század elején

A történettudomány szemléletváltása

A romantikus vonulat a spanyol történetírásban – éppúgy mint az irodalomban – a XIX. század második felében, az 1860-as évektől, illetve az Izabella-korszak végén kezd hanyatlani. A pozitívizmus Spanyolországban az 1870-es évek közepétől érezteti hatását²⁹⁷, de a történettudomány dokumentumokra támaszkodó, az irodalmi jelleget és szubjektivitást elutasító vonala már évtizedekkel korábban, a romantika hanyatlásával erősödni kezdett. A restauráció korára azonban a hivatalos történettudományban, akárcsak a többi tudományban elengedhetlenné válik az állítások dokumentumokkal való alátámasztása, és azok kritikai elemzése. A történetírás posztromantikus irányzata – szórványos kivételektől eltekintve²⁹⁸ – a népszerűsítő, ismeretterjesztő²⁹⁹, tananyagkiegészítő művekre, valamint az irodalomra, és azon belül pedig a továbbra is virágzó történelmi regényre szorult vissza. Ezzel egy időben a történészek új generációja lép fel, köztük a legismertebb Marcelino Menéndez y Pelayo (1856-1912), akinek a Restauráció korában indult a pályafutása. A kor vezető alakja a korábban is neves történész, Antonio Cánovas del Castillo, a Konzervatív Párt vezető alakja, 1874-ben az új, alkotmányos monarchia megalkotója.

Az elmélet terén is változások következnek be. A XIX. század nagy történelemfilozófiai iskolái mellett megjelennek a metodológiával kapcsolatos művek, melyek a történettudományban használatos és használható kutatási módszerekkel foglalkoznak. A külföldi – elsősorban német – szakirodalom lefordítása mellett a XX. század elejére számos spanyol elméleti mű jelenik meg³⁰⁰. A liberális nézetek és életérzés az 1870-es évektől a "krausismo" filozófiájában talál kifejezési módot

---

²⁹⁷ Manuel Fernández Álvarez, id. mű, V-VI. fejezet.

²⁹⁸ Például a korábban már említett Salvador María de Fábregues művei.

²⁹⁹ Ide sorolható például az életrajzgyűjtemények többsége is.

³⁰⁰ Például: Z. García Villada, *Cómo se aprende a trabajar científicamente. Lecciones de Metodología y Crítica histórica*, 1912.

magának. A német eredetű "krausismo" több volt mint filozófiai nézet: sokak számára életstílust jelentett, az élet szabad vezetését, a dolgok megtapasztalását, a felvilágosodás nézeteinek a felújítását³⁰¹. A "krausismo" a történettudományra is hatott. A történelemmel foglalkozó "krausisták" a kor aktuális problémái - például a mezőgazdaság - felé fordultak³⁰². A "krausisták" a tradicionalista és katolikus történészeket is aktivitásra készítették, így például egyik legnagyobb ellenfelüket, Menéndez Pelayót is.

A történettudomány kapcsolatba lép és együttműködik más tudományágakkal is. Kialakulnak a történettudomány segédtudományai, például a filológia, paleográfia, numizmatika, heraldika, stb. A történettudomány együttműködik régi – például orvostudomány – és új – például szociológia – tudományokkal. A történettudomány és az orvostudomány közti kapcsolatnak egyik példája a spanyolországi Habsburg uralkodókról szóló mű, melynek tárgya a jellegzetes Habsburg száj és állkapocs³⁰³. A történettudomány és a földrajz együttműködéséből született Manuel Foronda y Aguilera könyve, mely V. Károly utazásainak regisztere³⁰⁴.

Intézményi és technikai háttér

A történettudomány intézményi és technikai háttere is megváltozott képet mutat a század eleji állapotokhoz képest. Új, nagy, a mai napig működő könyvkiadók jelennek meg, köztük például az Espasa Calpe. A történettudomány intézményi háttere is kiszélesedik, a magasabb szintű oktatási intézmények – egyetemek a történelmi kutatások fontos színtereivé válnak. A XX. század elején (1910) megalapítják a *Centro de Estudios Históricos*. Ezen kívül azonban addigra már több történelmi kutatásokkal foglalkozó intézmény működik, például az *Escuela Española en Roma para Arqueología e Historia* és az *Instituto de Estudios Medievales*.

---

³⁰¹ Ángel del Río, II. Kötet, id. mű, 333-336.o.

³⁰² Például: Joaquín Costa: *Colectivismo agrario en España*; Pi y Margall: *Las nacionalidades*.

³⁰³ José Mayoral: „El prognatismo inferior en los reyes españoles de la Casa de Austria”, In: *Odontología Clínica*, 1931, Január-február-márciusi szám. – A tanulmány szerzője orvos, fogorvos. Tanulmányában az örökléstan is fontos szerephez jut.

³⁰⁴ D. Manuel de Foronda y Aguilera: *Estancias y viajes de Carlos V (desde el día de su nacimiento hasta el de su muerte)*, Sociedad Geográfica de Madrid, Madrid, 1895.

A bibliográfiák és dokumentumközlések száma ugrásszerűen megnő a XIX. század második felére, illetve a XX. század elejére³⁰⁵. A dokumentumközlések nemcsak történelmi személyekkel kapcsolatosak, hanem megjelennek az egyes országrészek, régiók történelmének dokumentumkiadványai³⁰⁶ is.

A történettudomány műfajai és korszakai

A történettudomány műfajain belül is változások figyelhetők meg. Az általános nemzettörténetek a XIX. század vége felé már jellemzően nem egy ember szerzeményei, hanem egy tudóscsoport munkájának eredményei. A nemzet történetének egyes korszakait az adott korral foglalkozó történészek dolgozzák ki, így a művek jellege is tudományosabb. Ilyen csapatmunka eredménye a Cánovas del Castillo által irányított akadémiai kiadvány, az *Historia General de España*³⁰⁷. Bár a történettudomány tendenciája a XIX. század végén, XX. század elején a specializáció irányába fejlődött, továbbra is létezett az univerzalitás igénye, így születtek világtörténetek, világtörténelmi összefoglalók is. Ez utóbbiak – mint az összefoglaló művek általában – inkább ismeretterjesztő jellegűek. Ezek közé tartozik például Joaquín Gaite y Nuñez *Compendio de Historia Universal y de España* című műve³⁰⁸, mely magyar vonatkozásokat is tartalmaz.

Új műfajként jelenik meg a korábban csak szórványosan létező tanulmánykötet, mely egy adott témával kapcsolatban tartalmaz történelmi tanulmányokat, és a gyűjteményes művek körébe sorolható. A XX. század elején jelent meg a neves V. Károly-szakértő, Francisco de Laiglesia tanulmánykötete³⁰⁹ a XVI. század történelméről. Ugyanakkor a gyűjteményes művek között található a legtöbb

---

³⁰⁵ Az egyik legjelentősebb mű: Benito Sánchez Alonso, *Fuentes de la Historia Española e hispanoamericana* (1919) I-III kötet.

³⁰⁶ Például: *Fuentes para la Historia de Castilla*, 1906-1910 (Kiadta: L. Serrano).

³⁰⁷ 1890-1894.

³⁰⁸ Orense, Imprenta de la Viuda de Lozano, 1874, 2 kötet. – A szerző, J. Gaite y Nuñez a történettudomány és a földrajz iránt érdeklődő orvos volt, a Spanyol Királyi Történettudományi Akadémia levelező tagja.

ismeretterjesztő könyv is, melyek tudományos színvonala meglehetősen eltérő³¹⁰. Ide tartoznak az életrajzgyűjtemények, melyeknek a virágkora nemcsak a romantika, hanem az elhúzódó posztromantika időszakára is kiterjed.

A pozitivizmus hatására megnő a tudománytörténeti művek száma is. Különösen gyakoriak lesznek a jog-, gazdaság- és társadalomtörténeti művek. Foglalkozott jogtörténettel a kor neves történésze, Eduardo de Hinojosa is. A társadalomtörténeti művek közül több az akkor aktuális szocializmussal és munkásmozgalommal foglalkozik³¹¹.

A történelem korszakait tekintve a XIX. század végére már nincsenek preferált korszakok, mint a romantikában a középkor és a koraújkor; az őskor történetétől kezdve a modern korig, illetve a jelenig nagy számban jelennek meg korszakspecifikus művek³¹². Ennek ellenére – az aktuális politikai helyzet, tehát a kubai válság, illetve az utolsó gyarmat elvesztése miatt – a XX. század elejére kiemelt szerepe lesz a Katolikus Királyok korának és a spanyol gyarmatosítás és gyarmatok történetének. A történelmi tanulmányokon kívül több korabeli dokumentumot, naplót, emlékeztést, stb. adnak ki.

Életrajzok és biografikus művek a XIX. század történetírásában

A XIX. század romantikus és posztromantikus történetírásának és irodalmának történelem-központúságának, individualizáló hajlamának és hőskultuszának értelemszerű következménye volt az életrajzműfaj kultiválása, de XIX. századi életrajzok, valamint maga a biografikusság több problémát is felvet.

---

³⁰⁹ *Estudios históricos* (1515-1555), Madrid, 1908.

³¹⁰ Ezek a könyvek gyakran a történelem botrányos eseményeire koncentráltak, mivel ezekre volt közönségigény. Példa erre Salvador María de Fábregues már említett *Estudios históricos* című műve.

³¹¹ Például F. Mora: *Historia del socialismo español desde sus primeras manifestaciones hasta nuestros días*, 1908.

³¹² Carlos Rama: *La historiografía como conciencia histórica*, Barcelona, Montesinos, 1982, *La historiografía española y lusitana c. fejezet, Época Contemporánea*.

A XIX. századi életrajzi műfajok klasszifikációs problémái

A XIX. század életrajzirodalmának egyik legfontosabb sajátossága a műfaji változatosság és az egyes műfajok közti határok elmosódása, ebből adódóan a kor életrajzainak, illetve biografikus műveinek klasszifikációja problematikus. Az életrajzműfajba sorolható művek a XIX. század elején többnyire a történetírásnak és az irodalomnak is egyaránt részei. A tudományterületi hovatartozás meghatározása tehát főleg a XIX. század elején, de később is nehéz. Az életrajzok témáját alapul vevő csoportosításként³¹³ a történelmi, tudományos és a fiktív életrajzok kategóriáit lehet említeni. A romantika és a posztromantika történelmi életrajzai azonban gyakran fiktív jellegzetességekkel is bírnak, így mindkét csoportba besorolhatók. Tudományos életrajzok a hozzájuk tartozó tudományágak – szociológia, pszichológia, stb. – kifejlődésével a XIX. század második felében, a XX. század elején jelennek meg.

A mennyiségi alapon történő csoportosítás már kevésbé problematikus, hiszen könnyen eldönthető, hogy az adott mű egyéni életrajz-e, vagy pedig egy életrajzgyűjtemény része, illetve az, hogy biografikus lexikonról van-e szó. A XIX. század korábban már említett jellegzetessége a gyűjteményes művek – életrajzgyűjtemények, biografikus lexikonok – számának jelentős emelkedése.

Az életrajzgyűjteményeket három fő csoportra oszthatjuk: *nem tematikus és tematikus életrajz-gyűjtemények*, valamint *biografikus lexikonok*. Az életrajzgyűjteményeket ezen kívül a választott alanyok szerint pozitív, negatív illetve semleges kategóriák szerint is osztályozhatjuk. A pozitív csoportba tartoznak az olyan életrajz-gyűjtemények, amelyek jeles férfiak, kiváló művészek, stb. életrajzait tartalmazzák³¹⁴. A negatív csoportba sorolhatók az olyan gyűjtemények, melyek híres gaztettekről vagy gonosztevőkről szólnak³¹⁵. A semleges csoportba pedig azok a gyűjtemények sorolhatók, melyek egyszerűen híres emberekről³¹⁶ vagy például egy adott ország uralkodóiról szólnak. Az életrajzgyűjtemények többletet kínálnak az egyéni életrajzokhoz képest: az összehasonlítás lehetőségét. Ennek segítségével az életrajz tanító szándéka is fokozottabban érvényesül, mivel az olvasóra tett pszichés

³¹³ Saját csoportosítás. Lásd 1. fejezet.

³¹⁴ Például: Opisso Alfredo és Carlos Mendoza: *Varones ilustres del Renacimiento*, Barcelona, n.é.

³¹⁵ Például: Manuel Angelen (szerk.): *Crímenes célebres españoles*, Madrid, Barcelona, 1859.

hatás, az erős érzelmi töltetet hordozó párhuzamok és ellentétek miatt, nagyobb. Az összehasonlítás szándéka erősebb a tematikus életrajzgyűjtemények esetében, ahol a közös vonás – például valamennyi életrajz alanya uralkodó vagy művész – fokozottabban készíti erre az olvasót. A párhuzamos életrajzok esetében pedig a biográfus részéről is megtalálhatjuk a nyílt komparációs szándékot. A XIX. századi életrajzgyűjtemények szinte kivétel nélkül a nagyközönséghez vagy a tanuló ifúsághoz szólnak; ismeretterjesztő szerepük nyilvánvaló: a szerzők az életrajzgyűjtemény előszavában gyakran megjelölik célközönségüket és ismertetik művük célját, emellett pedig az életrajzgyűjtemények meghatározott szerkezeti és stílári sajátságokkal rendelkeznek. Az életrajzok szerkezete a gyűjteményen belül általában a klasszikus, plutarkhoszi életrajz szerkezetét követi, vagy pedig a klasszikus életrajznál rövidebb, vázlatosabb *arcképét*³¹⁷. A gyűjtemények életrajzainak a nyelvezete és a stílusa egyszerű, közérthető; a szerző gyakran igyekszik hatni az olvasó érzelmeire és nem hallgatja el saját véleményét sem, tehát szubjektív. A gyűjtemények életrajzai tehát a tudományosságnak még a látszatát sem igyekeznek fenntartani, hanem nyíltan vállalják *ismeretterjesztő* szándékukat, és emellett kellemes időtöltést kívánnak biztosítani, tehát betölteni a *szórakoztatás* funkcióját is.

A XIX. századi Spanyolországban a gyűjtemények életrajzai képviselték a történelmi életrajz nagyrészét a spanyolországi Habsburg uralkodókat érintő biografikus műfajon belül. Nagy számuk azt mutatja, hogy volt rájuk igény, tehát népszerűek voltak.

Az általam tanulmányozott XIX. századi spanyol gyűjteményes műveket³¹⁸ az alábbi csoportokra osztottam: 1. Híres emberek vagy híres spanyolok életrajzai, 2. Spanyol királyok életrajzai, 3. Spanyolországi Habsburg uralkodók életrajzai, 4. Életrajzi lexikonok, 5. Egyéb gyűjteményes művek. A spanyolországi Habsburg uralkodók közül szinte kivétel nélkül csak a „Nagy” Habsburgok valamelyikének az életrajzát tartalmazzák a XIX. századi életrajzgyűjtemények, mivel ezek tarthattak számot nagyobb érdeklődésre. A „kis” Habsburgok életrajzai kötelezően csak a

---

³¹⁶ Például: Manuel Juan Diana. *Cien españoles célebres*, Madrid, 1864.

³¹⁷ „Retrato”.

³¹⁸ Csak a spanyolországi Habsburg uralkodók valamelyikével vagy velük közeli kapcsolatban álló személlyel is foglalkozó gyűjteményes műveket tanulmányoztam a corpus terjedelmessége miatt.

Spanyolország királyainak életrajzát tartalmazó tematikus életrajzgyűjteményekben jelennek meg.

Újabb problémát jelent az életrajzműfajba nem sorolható, de életrajzi elemekben gazdag, sőt, életrajzokra épülő történelmi művek besorolása. Ebbe a csoportba tartoznak a XIX. század – elsősorban ismeretterjesztő – nemzet- és világtörténetei, melyeknek egyes fejezetei gyakran egy-egy személy életútjára épülnek, egy jelentős személy – általában uralkodó – életén keresztül mutatják be az adott korszakot. Mivel ezeknek a történelmi műveknek a biografikus jellege elég jelentős, az alábbi fejezetekben ezekről is szó lesz. A történelmi regények és irodalmi művek is fontosak az életrajzirodalom szempontjából, noha a valós történelmi figurák többnyire mellékszereplők, életüknek csak egy szakasza jelenik meg az irodalmi művekben. Ez a szakasz azonban a történelmi tényekhez képest általában jelentős eltéréseket mutat, melyeket az irodalmi mű elvárásai implikáltak.

A XIX. századi életrajzi műfajok a XX. század historiográfiájában

Bár a Paloma Cirujano Marin-féle statisztika alapján az életrajzoknak kiemelkedő a jelentőségük a romantika és a posztromantika történetírásában³¹⁹, azt tapasztalhatjuk, hogy a történetírás történetével, illetve a XIX. század történetírásával foglalkozó szakirodalom viszonylag kevés figyelmet szentel ennek a kérdésnek. Manuel Fernández Álvarez *Breve historia de la historiografía*³²⁰ című művében egyáltalán nem foglalkozik az életrajzműfajjal, csakúgy, mint Carlos Rama *La historiografía como conciencia histórica* című művében³²¹, bár egyes műveket cím szerint ismertet. Ugyanő a *La historia y la novela y otros ensayos historiográficos* című művében³²² egy fejezetet szentel az életrajzok és a történelmi regények kapcsolatának, pontosabban a regényes életrajznak. Megközelítése elsősorban elméleti és a XX. századra vonatkozik.

---

³¹⁹ Lásd az idézett Cirujano-féle statisztikát.

³²⁰ Id. mű.

³²¹ Barcelona, Montesinos, 1982.

³²² Madrid, Tecnos, 1975, Második kiadás. (Első kiadás: Buenos Aires, 1970.).

Fernando Sánchez Marcos egyetlen bekezdést szán az életrajzoknak, melyben azt emeli ki, hogy a biográfia az egyik olyan műfaj, melynek jelentős szerepe van a nemzettudatban³²³.

Paloma Cirujano Marin és szerzőtársai³²⁴ arra hívják fel a figyelmet, hogy az életrajzok száma jelentősen emelkedett a XIX. században, és a korábbi századok életrajzaihoz képest a jellege is megváltozott. Az életrajzok főszereplője - szerintük - többé nem egy sztereotipikus figura - azaz nem a jeles, híres férfi típusa - hanem olyan ember, akiben koncentrálódik a nemzet szelleme³²⁵. Az életrajzoknak tehát kiemelkedő jelentőséget tulajdonítanak, s mint a már idézett statisztikájukból kiderül, az életrajzok a XIX. század vizsgált korszakának történelmi művei között mennyiségi tekintetben is kiemelkedő műfaj - az összes műfaj között a második helyen áll. Ennek ellenére a lábjegyzetben idézett bekezdéseken kívül nem szentelnek több figyelmet neki; állításukat - miszerint a XIX. századi életrajzokban az ember nem mint egyén, hanem

---

³²³ "...uno de los géneros historiográficos que alientan la conciencia nacional es el de la biografía. Entre las múltiples obras (y series biográficas) que se conciben desde la perspectiva del sentimiento nacional español, cabe destacar, por ejemplo, las que escribió entre 1807 y 1833, con talento literario y erudición, el político liberal y poeta Manuel José Quintana." - ("...az életrajz egyike azoknak a historiográfiai műfajoknak, melyek a nemzettudatot éltetik. A sok mű (és életrajzsorozat) közül a spanyol nemzeti érzés szempontjából érdemes kiemelni, például, azokat, amelyeket 1807 és 1833 között írt nagy irodalmi tehetséggel és műveltséggel a liberális politikus és költő Manuel José Quintana." - - Fernando Sánchez Marcos; id. mű, 147.o.

³²⁴ Paloma Cirujano Marin, id. mű, 21-22.o.

³²⁵ "Es más, la abundancia del género biográfico en la producción histórica de este período ya no obedece a estereotipos de grandes varones, sino que el individuo interesa como <<el hombre en quien se concentra el genio de la nación>>, en palabras de M. Colmeiro. Las personalidades históricas importaban como personalización de los grandes movimientos colectivos, y así lo hacía constar de nuevo A. Borrego: <<"Ninguna revolución, ni aún la más santa y legítima supo nunca organizar nada ni dirigir las crisis políticas, porque las revoluciones son grandes manifestaciones de la voluntad nacional, la cual... necesita transmitirse a un poder fuerte que la represente>> (A. Borrego: La revolución de julio de 1854..., Madrid, 1855, pág. 72) El énfasis para identificar la voluntad nacional con el poder no responde sino a la transmutación de la nación en Estado, y a éste en expresión representativa por encima de los individuos concretos y aislados. Pero de igual forma, significa que esa persona colectiva que es la nación sólo adquiere contenido en aquello que se resuelve en comportamientos individuales, verificables con los datos de unas biografías que reflejan el genio de un pueblo entero." - ("Sőt, az ennek a kornak a történettudományában gazdagon reprezentált életrajzi műfaj már nem engedelmeskedik a <<nagy férfiak>> sztereotípiáinak, hanem az egyén, mint olyan ember érdekes, akiben <<koncentrálódik a nemzet szelleme>> M. Colmeiro szavaival élve. A történelmi személyiségek mint a nagy, kollektív megmozdulások megszemélyesülései voltak fontosak. A. Borrego szavaival: <<Egy forradalom, még a legszentebb és törvényesebb sem tudott megszervezni semmit, sem irányítani a politikai kríziseket, mert a forradalmak a nemzeti akarat megnyilvánulásai, amelyet szükségszerűen egy olyan erős hatalom közvetít, amely erre képes.>> A lelkesedés, mely arra irányul, hogy azonosítsa a nemzet akaratát a hatalommal, nem válaszol másra, mint a nemzet államává válására, és ebben a konkrét és elszigetelt egyének reprezentatív szerepére. De hasonló

mint a nemzet szellemének koncentrációja érdekes - nem világítják meg példákkal; nem tesznek kísérletet az életrajzműfaj tovább kategorizálására.

Ortega Exequiel César szerint a romantika ambivalens módon viszonyult a történelmi múlthoz³²⁶, és ebből az ellentétes viszonyulásból vezethető le az a jelenség, hogy az életrajzoknak két szélsőséges, egymástól teljesen eltérő ága alakult ki. Egyik ága az Exequiel César által „biografia documental”-nak nevezett életrajz, mely tudományos igényű, dokumentumokra, történelmi eseményekre alapozott életrajz; másik ága pedig a „biografia novelada”, melyet a fantázia és a romantika stílusa ural, akár a történelmi tények rovására is. Exequiel César szerint e két irányzat a XIX. században elkülönülten fejlődött, és a távolság köztük mind nagyobb lett. Míg a „biografia documental” végletekig száraz, kevésbé szórakoztató tény- és adathalmazává vált, addig a „biografia novelada” átlépett az irodalom területére, valóságalapját teljesen vagy nagyrészt elveszítve, így történelmi szempontból értéktelenné vált. E két irányzat szintézise Exequiel César szerint csak a XX. század első felében született meg.

Manuel Moreno Alonso *Historiografía romántica española* című munkájában egy alfejezetet szentel a romantika kora életrajzainak, és egy másikat az önéletrajzoknak³²⁷. Az életrajzokról szóló fejezetben Moreno Alonso az életrajzok tanító és szórakoztató szerepét emeli ki, valamint történelmi és egyúttal irodalmi jellegét. Az életrajzok -szerinte - rendkívül fontosak voltak egyfelől a történelmi ismeretek széles körben való terjesztésében, másfelől pedig - a kortárs életrajzoknak, de részben a történelmi életrajzoknak is - propaganda szerepük is lehetett³²⁸. Moreno

---

módon ez a kollektív szereplő, mely maga a nemzet, jelentését csak egyéni tettekben nyeri el, mely életrajzi adatokkal ellenőrizhető, mely ugyanakkor egy egész nép szellemét tükrözi.” – Uo. 21-22.o.

³²⁶ Ortega Exequiel César szerint a romantikusok a múltat, mint a jelennél primitívebb korszakot lenézték, ugyanakkor vágyakoztak az ún. „aranykor” után, egy olyan múlt után, amikor az emberek egy szebb és boldogabb korszakban éltek. Mindez nosztalgikus vágyódást szült a régi korok – néhány preferált korszak, pl. középkor – légköre, szokásai, gondolkodásmódja után – „color local”, „sabor al pasado” – , ezért arra törekedtek, hogy azt megismerjék. Ez a dokumentumfeltárások, kutatási technikák, a kritika fejlődését eredményezte, ugyanakkor ezzel szemben állt a romantika korát uraló fantázia. – Ortega Exequiel César, id. mű, 214.o.

³²⁷ Manuel Moreno Alonso, id. mű, II.3.4. és II.3.5. fejezetek.

³²⁸ "El cultivo del género biográfico y su lectura asegurada, durante el romanticismo, generalizó y ayudó a divulgar el conocimiento de la historia. (...) El género biográfico se ofrecía también para ser campo abonado de carácter propagandístico en el caso de que las biografías pertenecieran a la época contemporánea. Y si pertenecía a la historia más remota, era igualmente presentada según los gustos y prejuicios del momento." ("Az életrajzműfaj kultiválása és olvasása a romantika alatt, általánossá vált, és segített terjeszteni a történelmi ismereteket. (...) Az életrajzműfajnak propaganda szerepe is volt,

Alonso kategorizálja is az életrajzokat, pontosabban egyéni, valamint gyűjteményes életrajzokról beszél, kiemelve ez utóbbiak megnövekedett számát és jelentőségét. A gyűjteményes életrajzok mellett az életrajzi lexikonokat és bibliográfiákat is megemlíti. Az életrajzok kedvelt korszakai közt a középkort, a kora újkort és a jelen kort, azaz a romantika korát említi, melyek közül az utolsó volt a legproduktívabb. Az önéletrajzokkal kapcsolatos legfontosabb megállapítása az, hogy Spanyolországban nem túl elterjedt műfajról van szó, ugyanakkor jelentősége igen nagy, hiszen forrásértékű³²⁹. Az önéletrajz természeténél fogva mindig szerzője jelenjéhez kötődik, így volt ez a romantika korában is, így a kor aktuálpolitikájával volt átitatva.

---

amennyiben a jelenhez kapcsolódtak; de ha a történelmi múlthoz tartoztak is, a kor ízlése és előítéletei alapján írták őket."). - Manuel Moreno Alonso, id. mű, 396-397.o.

³²⁹ Uo. 401.o.

5. Habsburgok a XIX. század történetírásában

A corpus bemutatása

Az Izabella-korszak 1834-1849-ig (A régensség kora)³³⁰

A spanyolországi Habsburgokkal kapcsolatos kiadványok jobbára csak az 1840-es évtizedben, annak is inkább a vége felé jelennek meg. Az előző korszakból - VII. Ferdinánd - csak William Robertson V. Károly történetét ismerjük, melyet 1821-ben adtak ki spanyolul. Az 1830-as évek gyakorlatilag "üresek", csak az irodalmi produkcióban mutatkozik némi érdeklődés a Habsburgok és a hozzájuk kapcsolódó személyek iránt. Ezen kívül csak egy dokumentumközlést említhetünk 1839-ből, a paviai csatáról³³¹. Az irodalmi művek közül egy külföldi szerzőjű, franciából fordított regény kapcsolódik V. Károlyhoz³³², a többi II. Fülöpről, illetve Antonio Pérezről szól³³³.

Az 1840-es években a spanyolországi Habsburgokkal kapcsolatos történelmi művek száma látványosan emelkedett, különösen II. Fülöppel kapcsolatban. Ekkor jelennek meg az első történelmi művek a "kis" Habsburgokról, és ekkortól kezdődik az életrajzgyűjtemények divatja is. A Habsburgokkal kapcsolatos irodalmi művek száma nem emelkedik, de jelenlétük folyamatos. Ugyanakkor ez az az időszak, amikor a spanyolországi Habsburg uralkodókkal kapcsolatos személyek - Padilla, Antonio Pérez, Don Juan de Austria, Don Carlos, stb. - iránt élénkül az érdeklődés. Több Antonio Pérez-életrajz is megjelenik³³⁴, Padillával, Don Juan de Austriával és Don

---

³³⁰ Bár a régensség kora 1844 végén, Izabella nagykorúsításával lezárult, a corpus szempontjából azonban praktikusabb és áttekinthetőbb a kerek évtizedeket tekintetbe vevő bontást alkalmazni.

³³¹ *Relación auténtica de la batalla de Pavia, Marzo de 1525*, Madrid, 1839

³³² D'Arlincourt: *Los rebeldes en tiempo de Carlos V*, novela histórica, Imprenta de Manuel Saurí, Barcelona, 1838. Az eredeti francia kiadás helye és éve, valamint a fordító (C.A.C.) nem ismert.

³³³ Patricio de la Escosura: *Ni Rey, ni Roque*, Madrid, Repullés, 1835; Eugenio de Ochoa: *El auto de fe*, Madrid, 1837; Muñoz Maldonado: *Antonio Pérez y Felipe II*, Madrid, 1837.

³³⁴ Salvador Bermúdez Castro: *Antonio Pérez, Secretario de Estado del Rey Felipe II*, Madrid, 1841; Antonio Pérez: *Las relaciones de Antonio Pérez, secretario de Estado que fue del Rey de España D. Felipe II. de este nombre*, Madrid, 1849.

Carlosszal kapcsolatban pedig irodalmi művek³³⁵. A dokumentumközlések jelentősége is a 40-es évtizedtől nő meg. A Habsburg uralkodókhoz kapcsolódó egyes hadi és politikai események dokumentumai, levelezések, nem nagy számban ugyan, de ettől az évtizedtől folyamatosan jelen vannak, ezen kívül 1842-ben indul el - a már említett - nagy jelentőségű *Documentos Inéditos para la historia de España* című sorozat közlése. A Habsburg uralkodók életéről, politikájáról és uralkodásuk alatti hadi eseményekről szóló értekezések és tanulmányok is ebben az évtizedben bukkannak fel.

Az 1840-es éveket tekinthetjük tehát annak a korszaknak, melyben a történettudomány érdeklődése a spanyolországi Habsburg uralkodók felé fordult, és a velük kapcsolatos művek és tanulmányok új területként jelentek meg a spanyol történettudományban, melyet éppen ebben az évtizedben uralt legerőteljesebben a romantika. A Habsburgok iránti történettudományos érdeklődéssel párhuzamos, illetve azt megelőző a velük kapcsolatos irodalmi érdeklődés, mely ettől kezdve végigkíséri a XIX. századot. Ennek okát egy szélesebb körű történelmi érdeklődésben kereshetjük, melynek központi kérdése a kapitalizmus és a feudalizmus küzdelme.

Az Izabella korszak 1850-1869-ig

Az 1850-es években a Habsburgok iránti érdeklődés kissé hanyatlik, csak V. Károlyról jelenik meg nagyjából annyi mű, mint korábban. Ebben talán szerepe lehet V. Károly halála, valamint visszavonulása évfordulójának. Egy tanulmány születik ekkor V. Károly visszavonulásáról Yuste kolostorába³³⁶, ekkor adják ki Mignet könyvét is V. Károly lemondásáról³³⁷. Egy dokumentumközlés³³⁸ és két irodalmi mű³³⁹ tartozik még ennek a korszaknak az V. Károly-irodalmába. II. Fülöpről jobbra csak irodalmi művek

³³⁵ B.C.: *Don Carlos de Austria*, drama, Madrid, 1844; Balaguer, Víctor: *Juan de Padilla*, drama, Madrid, 1847; Don Juan de Austria: *Don Juan de Austria* (önéletrajz), 1845?; Mariano José Larra (fordító): *Don Juan de Austria ó la vocación*, comedia en cinco actos, Madrid, 1843.

³³⁶ Fermin Gonzalo Morón: *Vida en el monasterio del Yuste el Emperador Carlos V*, 1859

³³⁷ Francois Auguste Alexis Mignet: *El Emperador Carlos V: su abdicación*, Cádiz, 1855, fordította: Miguel Lobo.

³³⁸ Enzinas: *Dos Inforamciones: una dirigida al Emperador Carlos V, y otra, a los Estados del Imperio*, Ahora reimpressa, 1857.

születnek³⁴⁰, és egy értekezés³⁴¹. Újra kiadják - 1852-ben - Mignet *Antonio Pérez y Felipe II* című művét is. A "kis" Habsburgok iránti érdeklődés is csökkent. Ebben az időszakban csak egy értekezés lát napvilágot a mórak kiűzéséről III. Fülöp idején³⁴².

Spanyolországi Habsburgokkal kapcsolatos életrajzgyűjtemény is csak egy jelent meg 1859-ben, mely híres spanyol botrányokkal, gaztettek foglalkozik³⁴³, és tartalmazza az Escobedo-ügyet, valamint a II. Károly udvarában lezajlott intrikákat.

Az 1860-as években a Habsburgok iránti történelmi érdeklődés ismételt - akárcsak a 40-es években - élénkülésével találkozhatunk, mely elsősorban a "nagy" Habsburgokra vonatkozik. A II. Fülöppel kapcsolatos értekezések száma nő elsősorban: négy értekezés tehető erre az időszakra³⁴⁴. Emellett egy dokumentumközlés³⁴⁵ és két irodalmi mű³⁴⁶ jelenik meg. Az V. Károllyal kapcsolatos művek számaránya ugyan nem nőtt az előző évtizedhez képest, de ez az a kor, amikor megjelenik az első spanyol V. Károly életrajz³⁴⁷. Meglepő módon az V. Károllyal kapcsolatos értekezések, tanulmányok szünetelnek ebben az időszakban, a dokumentumközlés azonban jelentősebbé válik³⁴⁸, emellett pedig egy irodalmi mű is születik V. Károlyról³⁴⁹.

A "kis" Habsburgok továbbra sem állnak az érdeklődés középpontjában, bár az évtized elején megjelenik két értekezés II. Károly idejéből, az egyik ezek közül

---

³³⁹ Joaquín Sánchez de Fuentes: *Carlos I-o de España y los siete embajadores*, 1851; Luis Neboy de Padilla: *Carlos I de España*, drama histórico, Madrid, 1859.

³⁴⁰ Fernández y González: *La batalla de Lepanto*, 1850; Uő: *Martin Gil*, 1854.

³⁴¹ Adolfo de Castro: *Historia de los protestantes españoles y de su persecución por Felipe II*, Cádiz, 1851.

³⁴² Matías Sangrados y Vitores: *Memoria histórica sobre la expulsión de los moriscos de España en el reinado de Felipe III*, Valladolid, 1858.

³⁴³ *Crímenes célebres españoles*, Madrid, 1859.

³⁴⁴ Marqués de Pidal: *Historia de las Alteraciones de Aragón en el reinado de Felipe II*, Madrid, 1862; Manrique Cayetano: *Apuntes para la vida de Felipe II y para la historia del Santo Oficio en España*, Madrid, 1868; Miguel Sánchez: *Felipe II y la liga de 1571 contra el Turco*, 1868; Lino: *Guerra de un año entre el Papa Paulo IV y Felipe II*, Rey de España, 1869.

³⁴⁵ *Carta bibliográfica de Dr. E. W. Thehussem a D. Francisco de B. Palomo sobre la descripción de título del Rey D. Felipe II*: que ha publicado la Sociedad de Bibliófilos Andaluces, Sevilla, 1869.

³⁴⁶ Fernández y González: *La esclava de su deber*, Madrid, 1865 (Történelmi regény Antonio Pérezről és II. Fülöpről); Vicente Moreno de la Tejera: *Felipe II* (költemény), Madrid, 1868.

³⁴⁷ José Muñoz Maldonado, Conde de Fabraquer: *Historia del Emperador Carlos V*, Madrid, 1862. (Hangsúlyozni kell, hogy Robertson művének a hatása igen erős erre az életrajzra).

³⁴⁸ Két spanyol és két külföldi önálló dokumentumot adnak ki.

³⁴⁹ Francisco de Sales Mayo: *Miserias imperiales o la gloria en un ataúd; Crónica novelesca de los últimos tiempos de Carlos V*, Madrid, 1867.

historiográfiai jellegű³⁵⁰. Ezen kívül egy történelmi regény született IV. Fülöp idejéről³⁵¹.

Az életrajzgyűjtemények száma az 1860-as évtizedben emelkedik meg ugrásszerűen, azt is mondhatnánk, hogy ez az évtized az életrajzgyűjtemények fénykora. Ekkor kezdenek el terjedni a spanyol királyok életét tartalmazó tematikus gyűjtemények is. A korszak életrajzgyűjtemény-terméséből ebben az évtizedben hatnak vannak Habsburg-vonatkozásai³⁵², ezek közül három uralkodói életrajzgyűjtemény.

Az Izabella-korszak második felében, tehát az 1849 és 1869 közötti húszéves periódusban azt tapasztalhatjuk, hogy az előző korszakban - elsősorban az 1840-es években - elkezdődött tendenciák a korszakpreferencia-változást tekintve felerősödnek. A történészek múltképeiben egyre jelentősebb helyet foglal el a spanyolországi Habsburgok-kora. A vizsgált corpus tematikus megoszlását tekintve azt tapasztalhatjuk, hogy a történelmi érdeklődés elsősorban a "nagy" Habsburgokra, valamint a velük kapcsolatos személyekre irányult; ugyanakkor a "kis" Habsburgok kora iránti későbbi érdeklődés alapjai is ebben a korszakban teremtnének meg.

A korszak (1849-69) Habsburgokkal kapcsolatos legkarakterisztikusabb műfaja az értekezés, ezen kívül a dokumentumközlés is folyamatosan jelen van. Nagyszabású egyéni életrajzokkal csak elvétve találkozunk, ugyanakkor ez az a korszak, melyben az életrajzgyűjtemények - szinte egyik napról a másikra - elterjednek és népszerű műfajjá válnak.

Az irodalmi művek tekintetében viszonylagos állandóságot tapasztalhatunk: a spanyol irodalmi romantika kezdetei óta folyamatosan jelennek meg Habsburgokkal kapcsolatos művek, többségében történelmi regények és drámák, esetenként költemények. Míg a spanyol Habsburgokkal kapcsolatos történelmi produkció bizonyos hullámzást mutat, addig az irodalmi művek jelenléte és számaránya viszonylag stabil és kiegyensúlyozott egyes személyeket (pl. V. Károly, II. Fülöp) tekintve éppúgy, mint a spanyol Habsburgokkal foglalkozó műveket összességét vizsgálva.

---

³⁵⁰ Carlos Ramón Fort: *Discurso sobre el estado de los estudios históricos en España durante el reinado de Carlos II*, leído en la Junta pública que en primero de Julio de 1860 celebró en la Real Academia de la Historia, 1860.

³⁵¹ Ramón Ortega y Frias: *El peluquero del rey* (Memorias del tiempo de Felipe IV), Madrid, 1860.

A XIX. század utolsó harmada (1870-1900)

A XIX. század utolsó harmada nem hozott lényegi változást mennyiségi tekintetben a spanyol Habsburgokkal kapcsolatos történelmi és irodalmi művekkel kapcsolatban. A történelmi művek tekintetében továbbra is a korábban tapasztalt hullámvázis figyelhető meg. Az V. Károlyval kapcsolatos művek mennyiségi tekintetben nem mutatnak jelentős változást az 1870 és 1879 közötti évtizedben - négy értekezés és egy irodalmi mű jelenik meg - az 1880 és 1899 közötti időszakban viszont az V. Károlyval kapcsolatos történelmi produkció látványosan leáll, mindössze egy építészeti értekezés születik³⁵³ és egy regiszter V. Károly utazásairól³⁵⁴. Az irodalmi művek mennyisége is csökken, az 1880 és 1899 közötti időszakban mindössze egy színmű³⁵⁵ lelhető fel, mely róla szól.

II. Fülöppel kapcsolatban a történelmi művek csoportosulása hasonló, bár kisebb mértékű, hullámvázist mutat. Az 1870 és 79 közötti, valamint az 1890 és 1899 közötti időszak termése mennyiségi tekintetben jóval gyéresebb, mint az 1880 és 89 közötti időszaké, melyet nyolc történelmi mű, közülük két egyéni életrajz³⁵⁶, valamint négy irodalmi mű képvisel.

Az 1880-89-es évtized a "kis" Habsburgokkal kapcsolatos történelmi művek számát tekintve is kiugró időszak az azt megelőző és az azt követő időszakhoz képest. Öt értekezést és három dokumentumközlést tartalmaz ez az évtized, és ezeknek a többsége IV. Fülöppel kapcsolatos. Az előző és a következő évtized mindössze egy értekezéssel és két dokumentumközléssel³⁵⁷ képviselheti magát. Az irodalmi művek száma azonban az 1870 és 79 közötti időszakban a legnagyobb; három mű jelenik meg ekkor IV. Fülöpről, és egy III. Fülöpről. A "kis" Habsburgokkal kapcsolatos irodalmi

---

³⁵² Lásd a tematikus bibliográfiát.

³⁵³ Manuel Gómez Moreno: *Palacio del Emperador Carlos V en la Alhambra*, Madrid, 1885.

³⁵⁴ Manuel de Foronda y Aguilera: *Estancias y viajes de Carlos V*, Madrid, 1895.

³⁵⁵ Manuel Rovira y Serra: *Carlos I*, (Comedia), Barcelona, 1894.

³⁵⁶ José Fernández Montaña: *Nueva luz y juicio verdadero sobre Felipe II*, Valencia, 1882; José María Sáenz Baqueri: *Felipe II*, Madrid, 1887.

³⁵⁷ Barnabé Vivanco: *Memorias de Matías de Novoa, Ayuda de Cámara de Felipe IV*, Madrid, 1885; Alfredo Opisso: *España bajo Carlos II de Austria*, 1890?; *Correspondencia inédita de Don Guillén de*

érdeklődés ezzel le is cseng, a későbbi évtizedekből már nem leltem fel róluk szóló irodalmi műveket. Hasonló a helyzet a "nagy" Habsburgokkal kapcsolatos személyekről (Don Juan de Austria, Don Carlos, stb.) szóló irodalmi művekkel. Az 1870 és 79 közötti időszakban két mű jelenik meg Don Juan de Austriáról, egy Antonio Pérezről, és egy külföldi mű Don Carlosról.

A Habsburg uralkodók életét is tartalmazó életrajzgyűjtemények száma az 1860-as nagy "kiugrás" után a XIX. század utolsó harmadában évtizedenként folyamatosan csökken, míg az 1890-99-es évtizedben már csak egy lelhető fel. Érdekes módon azonban a XX. század elejére sem tűnik el, 1900 után is találkozhatunk egy-egy ilyen életrajzgyűjteménnyel.

A fent bemutatott corpushoz néhány olyan mű is tartozik, melyek kronológiailag nem, vagy csak hozzávetőlegesen besorolhatók, mivel a kiadás éve nem ismert, csak az valószínűsíthető illetve tudható, hogy XIX. századi művekről van szó. Ennek elsősorban az életrajzgyűjteményeknél van jelentősége, mivel három mű tartozik ide: Alfredo Opisso: *Varones ilustres del Renacimiento*³⁵⁸; *Biografías de los Reyes de España y presidentes de república*, Barcelona, 1900?; Pedro Salvá y Mallén: *Colección de libros de historia de España y Portugal, de sus posesiones en el continente europeo y las crónicas y biografías de sus reyes*, Valencia, 1993 (XIX?). Ezek közül az elsőt a szövegében található utalások alapján a XIX. század utolsó harmadába soroltam; a másodikat az 1900-as évhez; a harmadikkal pedig - a nagyfokú bizonytalanság miatt - nem foglalkoztam.

San Clemente Embajador en Alemania de Felipe II y III sobre la intervención de España en los sucesos de Polonia y Hungría, 1581-1608, Zaragoza, 1892.

³⁵⁸ N.é, n.h. Mivel a szövegben utalás található III. Napóleonra, a könyv a XIX. század második feléből származik.

A nemzettörténetek szerepe a corpusban

A fentiekén kívül a dolgozatban vizsgált corpusba vettem még néhány nemzettörténetet, elsősorban azért, mert egyfelől a spanyolországi Habsburgokról a XIX. században kialakított történelmi kép megalkotásához jelentős mértékben hozzájárultak, ráadásul a spanyolországi Habsburg uralkodók tetteit, politikáját, egész korszakát történelmi összefüggéseiben ábrázolták. Másfelől pedig többségében rendkívül életrajzcentrikusak, így a múltkép és a biografikusság a nemzettörténetekben találkozik. Így a corpus fő részéhez tartozó értekezések múltképének, valamint az egyéni és gyűjteményes életrajzok biografikusságának mintegy a keresztmetszete és ellenpontja ez a műfaj, ezért összehasonlítási alapot kínál. A XIX. század során számos nemzettörténet született, a corpus igen nagy, annak teljes áttekintésére nem volt lehetőségem, ezért elsősorban az összefoglaló jellegű, nagyközönségnek vagy ifjúságnak szánt, a XX. századi historiográfiában kevésbé vagy egyáltalán nem ismert nemzettörténetekből válogattam. Az ilyen típusú - összefoglaló, ismeretterjesztő - nemzettörténetek képviselték ugyanis többségében azt a fejlődési vonalat a történettudományban, mely az európai romantika lecsengése után is megőrizte romantikus jellegét. Ennek a posztromantikus irányzatnak a továbbélése a XIX. századi történettudományban, a Habsburgokkal kapcsolatban elég jelentős, így ezek az összefoglaló jellegű nemzettörténetek ebből a szempontból is jó vizsgálati alapot nyújtanak. A XIX. századi történettudomány három fő korszakából három-négy - többségében összefoglaló jellegű: "compendio" - nemzettörténetet választottam, melyekkel a corpust kiegészítettem.

Dolgozatom felépítése a továbbiakban a következő: A XIX. századi spanyol történetírást három nagy korszakra osztottam, és minden korszakon belül, a spanyolországi Habsburg uralkodókat sorra véve olyan történelmi műveket mutatok be velük kapcsolatban - elsősorban életrajzokat - melyekből következtetni lehet arra a képre, melyet az adott század azzal az uralkodóval és korával kapcsolatban kialakított. A művek ismertetésekor azokat a részeket közlöm, illetve emelem ki, melyek az adott

uralkodó jellemére, személyiségére, uralkodásának vagy korának értékelésére vonatkoznak. Azt is figyelembe vettem, hogy az egyes szerzők mely kül- és belpolitikai eseményeket tárgyaltak részletesebben, hangsúlyosabban.

Az egyes királyokhoz tartozó művek bemutatásának sorrendje a következőkön alapul: első helyre kerülnek az egyéni életrajzok (ha vannak), utánuk következnek az életrajzgyűjtemények életrajzai kronológiai sorrendben, utána a nemzettörténetekben található biografikus fejezetek, végül pedig az egyéb művek, például tanulmányok, az egyes csoportokon belül ugyancsak kronologikus sorrendben. Minden korszakot egy összefoglalás zár.

Habsburgok a XIX. századi történetírásban (1834-1849)

V. Károly

Az 1840-es évek végéig elsősorban Robertson műve képviselte az V. Károly-irodalmat a történettudományban. Spanyol történészek csak életrajzgyűjteményekben és nemzettörténetekben foglalkoztak V. Károly életével, a dokumentumkiadásokat leszámítva.

Az első olyan spanyol életrajzgyűjtemény, mely uralkodók biográfiáit tartalmazza, feltehetőleg a XIX. század első feléből származik, harmadik kiadása 1848-as³⁵⁹. A kétkötetes könyv szerkesztője Díaz Wenceslao³⁶⁰. Mivel a *Galeria regia* teljes uralkodói életrajzgyűjtemény lévén valamennyi spanyol uralkodó életrajzát tartalmazza a vizigótoktól kezdődően II. Izabelláig, a kötetben egy V. Károly-életrajz is szerepel.

A kötet felépítése kronologikus és regionális. Régióként sorrendben, sorszámossal ellátva következnek egymás után az uralkodók. V. Károly I. Károly néven szerepel a gyűjteményben. A könyv szerint Kasztília és León tizennegyedik királya, Németország ötödik császára, az Indiák harmadik uralkodója, aki 1516-ban kezdett uralkodni és 1558-ban halt meg³⁶¹. Az egyes életrajzok felépítése hasonló. A szerző csak tényeket közöl, az uralkodók életútját általában nem gyerekkortól, hanem ifjúkortól politikai kontextusban mutatja be. A politikához kapcsolja a magánélet eseményeit – házasság, gyerekek – is, és inkább csak utalásszerűen említi őket. Arcképet nem fest az uralkodókról, a külső, belső jellemzést egyaránt kerüli, kivéve egyes, számára nagyon szimpatikus uralkodók – így például Katolikus Izabella, akinek

---

³⁵⁹ *Galeria regia o biografías de los reyes de España desde el primero de los godos hasta Isabel II*, 1-2 kötet, D. Wenceslao Aygualles de Izco irányítása alatt bővítette és javította a Sociedad Literaria de Madrid, Madrid, Sociedad Literaria, 1848, 3. Kiadás.

³⁶⁰ Díaz Wenceslao néven megjelent a század végén az *Árbol genealógico cronológico histórico de los soberanos de España* (Toledo, 1898) című genealógia, melynek szerzőjéről nem sikerült kiderítenem, hogy azonos-e a *Galeria regia* szerkesztőjével vagy esetleg rokonsági kapcsolatban áll vele.

³⁶¹ "Décimo cuargo rey de Castilla y Leon, quinto emperador de Alemania y tercero de las Indias, empezó a reinar en el año 1516, murió en el de 1558." - *Galeria regia*, id. mű, 94.o.

az erényei között a jóságot, az igazságosságot, az erőt és a vallásosságot emeli ki³⁶² – esetében.

V. Károly életútját is a többi életrajz szerkezetéhez hasonlóan vázolja fel; az események taglalását Cisneros régensségével kezdi. Elsősorban a bel- és külpolitikai problémákat hangsúlyozza, melyek a *Galeria regia* szerint a következők voltak³⁶³: belső elégedetlenség a spanyol nemesség körében, mert Károly a flamand minisztereit és tanácsadóit részesítette előnyben; elégedetlenség a városokban és provinciákban, mert Károly hadtestek felállítását követelte; általános elégedetlenséget váltott ki az is, hogy Károly pénzt akart veretni; a külpolitikai problémák közül Barbarossa fenyegetése volt a legjelentősebb, aki elfoglalta Argelt. Az Adrianus mellett társrégens Cisneros meghalt - 1517 - mielőtt ezek a problémák rendeződhettek volna. A *Galeria regia* szerzője rövid és pozitív értékelést nyújt Cisnerosról: "...*megtalálható volt benne a kormányzásnak azon művészete, mely annyira szükséges egy köztársaság jólétéhez, de mesterkélttség nélkül, mindig egyedülálló erényekkel, bölcs óvatossággal és bátor állandósággal kísérve; sohasem volt ambiciózus, és mindig jól cselekedett; sohasem hagyta magát az élvezetek által vezettetni, melyeket állása és privilegizált helyzete kínált neki.*"³⁶⁴

Az események taglalását Károly Villaviciosába érkezésével folytatja, majd megszakítja őket annak érdekében, hogy felsorolhassa Károly országait és tartományait³⁶⁵. A történetet a kasztíliai és valenciai felkelésekkel folytatja, melyeknek legfőbb okaként a külföldieknek - flamandoknak - juttatott magas pozíciókat emeli ki, illetve Valencia esetében egy vallási probléma szolgáltatott ürügyet³⁶⁶. A felkelések

---

³⁶² *Galeria regia* (Wenceslao), id. mű, 84.o.

³⁶³ Uo. 95-96.o.

³⁶⁴ "...en él se hallaba aquella arte de gobierno tan necesaria al bien de una república, pero sin artificio, acompañada siempre una sólida virtud, sagaz prudencia y valerosa constancia: nunca fue ambicioso, y siempre hizo bien: nunca se dejó llevar de las delicias que podían ofrecerle sus empleos y su privanza" – Uo. 96.o.

³⁶⁵ Spanyolország és az Indiák királya, Burgundia és Németalföld fejedelme, Nápoly és Szicília ura, német-római császár, Navarra ura. – Uo. 97.o.

³⁶⁶ "Descontento en Castilla por los empleados de extranjeros. (...) Segovia fue la primera que se resintió, fueran uniéndose a ella: Ávila, Toledo, Cuenca, Jaén, etc, enviaron comisiones a Aragón para suplicar al rey sobre estos asuntos. (...) En Valencia se levanta un extraño alboroto con pretexto de religión, llamaronle hermandad o germanía, que empezó por querer perseguir de muerte a algunos creídos sodomitas, y degeneró en discordia entre nobles y plebeyos." - ("Kasztília elégedetlen volt a külföldiek hivatalai miatt. (...) Segovia volt az első, mely megneheztelt, majd csatlakoztak hozzá Ávila, Toledo, Cuenca, Jaén, stb. küldöttségeket menesztettek Aragónba, hogy kérelmet nyújtsanak be

főbb fázisai azonban a király távollétében zajlottak le, mivel Károly 1520-ban Németalföldre utazott, miután császárrá koronázzák. Értésülve a spanyol felkelésekről *"...arra törekedett, hogy a legjobb előkészületeket tegye meg a jó kormányzás érdekében. Többek között Adriamus érsek mellett kinevezte a királyság kormányzóivá Kasztília admirálisát és a hadseregparancsnokot."*³⁶⁷ 1521-ben leverték a spanyol felkeléseket, de Károlynak hamarosan újabb problémával kellett szembenéznie: a lutheri reformációval, melyet a *Galeria regia* eretnekségnek³⁶⁸ nevez, s melynek kialakulását leírja. Ez a tény a *Galeria regia* katolicizmus iránti elkötelezettségére utal, mint ahogy az is, hogy a későbbiekben V. Károlyval kapcsolatban a *Galeria regia* a császár vallásvédő tevékenységét, valamint a muzulmánok elleni harcait emeli ki, köztük megemlíti a magyarországi eseményeket is, előtte azonban a Franciaországgal való háború eseményeit foglalja össze. A francia háború utolsó évei és vége egybeestek azzal az időszakkal, melyben a belső és külső fenyegetések hirtelen megnövekedtek, s melyeket a *Galeria regia* röviden, felsorolásszerűen ír le: az alpujarrai és a valenciai mórok felkelése, Róma ostroma 1527-ben, az augsburgi gyűlés, melyen a vallási vitákat próbálták rendezni, és szó volt a török fenyegetésről is. *"A gyűlésen a török II. Szulejmán elleni fegyveres felkészülésről is szó volt, mivel a török kevéssel korábban foglalta el Budát Magyarországon, és Bécsset fenyegette, ami azt is jelentette, hogy a német birodalom ellen vonult nagy erővel."*³⁶⁹ A *Galeria regia* fontosnak tartja kiemelni, hogy V. Károly arra törekedett, hogy összegyűjtse a keresztény fejedelmeket a török ellen, de végül nem járt sikerrel³⁷⁰. Az 1530-as éveket a háborúk jellemezték, melyeket a *Galeria regia* felsorol. A háborúk és politikai események mellett csak

---

a királynak ezen ügyek felől. (...) Valenciában egy különös zavargás robbant ki vallási ürüggyel, melyet <<hermandad>>-nak vagy <<germanía>>-nak hívtak, köznépi felkelés volt, mely azért kezdődött, mert halálra üldöztek néhány vélt szodomitát, de végülis nemesek és plebejusok közti összecsapássá vált." – Uo. 97.o.

³⁶⁷ "...procuró dar las mejores providencias para el buen gobierno. Entre otras, nombró por gobernadores del reino con el cardenal Adriano al almirante de Castilla y al condestable" –Uo. 98.o.

³⁶⁸ "Carlos V halló turbada Alemania con la heregia de Martin Lutero." - ("V. Károly Németországot a Martin Luther-féle eretnekség által felzaklatva találta."). – Uo. 99.o.

³⁶⁹ "También se trató en aquella dieta de preparar las armas contra el turco Soliman II, que poco antes se había apoderado de Buda en Ungria, y había puesto a Viena en peligro de rendirse, el cual se decía que volvía contra Alemania con poderosísimas fuerzas." – Uo. 103.o.

³⁷⁰ Uo. 103.o.

utalásszerűen említi a magánélet eseményeit, így V. Károly Portugáliai Izabellával kötött házasságát, gyermeke születését, majd később felesége halálát³⁷¹.

Az 1540-es éveket a *Galeria regia* az 1539-ben induló sorozatos halálesetekkel jellemzi, melyek V. Károly családi és politikai környezetét érintették. 1539-ben meghalt Izabella, a felesége, 1545-ben Mária, II. Fülöp felesége, 1546-ban Luther, 1547-ben I. Ferenc francia király és VIII. Henrik, angol király, majd hamarosan fia, VI. Eduárd is. Az angol trónra Tudor Mária került. A *Galeria regia* itt kiemeli, hogy Károly hatalmának növelésére látott lehetőséget ez utóbbi eseményben. "*Károly császár nagyon alkalmasnak látta ezt az eseményt arra, hogy növelje hatalmát, és szövetségesevé tegye az angol királyságot az által, hogy összeházasítja a fiát Máriával.*"³⁷²

Az 1540-es évek politikai, közéleti eseményei közül a tridenti zsinatot emeli ki, Fülöp flandriai útját, valamint V. Károly lányának, Mária hercegnőnek dinasztikus-politikai érdekekből kötött házasságát Ferdinánd fiával, Maximiliánnal. Az 1550-es évek eseményeit a *Galeria regia* V. Károly anyjának, Örült Johannának a halálával - 1555 - indítja, majd V. Károly lemondásával - 1556 - folytatja. A politikai eseményekre már nem tér ki részletesen, csak Fülöp II. Henrikkel kötött fegyverszünetét, és a pápa elleni készülődését ismerteti röviden. V. Károly visszavonulásáról Yuste kolostora mellé is csak röviden ír; megemlíti betegségét, a köszvényt, és a családban előforduló haláleseteket³⁷³, melyek csaknem egybeestek Károly 1558-ban bekövetkezett halálával. Az életrajzot értékelés zárja, mely V. Károly hatalmának és birodalmának nagyságát ecseteli: "*Igen nagy volt I. Károly vagyona, mivel csaknem fél Európa ura volt, ezen kívül az új világ, a nyugati Indiák, napról napra nőtt; nagy volt az ezzel járó fáradtság is, amit el kellett szenvednie, és a gondok is, amelyek véletlenszerűen követtek egymást, és a veszélyek is, melyeket le kellett győznie. Nagyobb volt mindenkinél, a vagyont, a fáradtságot és a veszélyeket tekintve is, és csak azt nem érte*

---

³⁷¹ V. Károly házasságkötéséről ezt írja: "El emperador Carlos celebró también matrimonio después con la infanta doña Isabel, hermana de don Juan II, rey de Portugal, en el mes de marzo de 1526, y en el mayo del año siguiente nació de él don Felipe, que después se llamó II." - ("Károly császár azután házasságot kötött Izabella hercegnővel, a portugál király, II. János testvérevel, 1526 márciusában, és a következő év májusában megszületett Fülöp, akit később másodiknak neveztek."). – Uo. 101-102.o.

³⁷² "El emperador Carlos vió esta ocasión muy oportuna para aumentar su poder, y afianzar por aliado al reino inglés, casando con la reina doña María a su hijo." – Uo. 111.o.

³⁷³ Meghal Mária, V. Károly testvére, és Tudor Mária, Fülöp felesége.

el, amit a Gondviselés a legnagyobb emberi erőfeszítés számára sem tesz lehetővé. Elszólították őt ugyanabban az időpontban különböző helyekre az itáliai, a flandriai és a német háborúk, a török előretörése, mely Bécsset és Nápolyt fenyegette, valamint Spanyolország észak-afrikai területeit, nem is beszélve a navarrai és a Pireneusokban húzódó határról, melyek mindig nyitva álltak a franciák előtt. Mindenhová elment, mindent előre látott egyedülálló tehetségével"³⁷⁴ Ebben az összefoglaló értékelésben a *Galeria regia* ismét, hangsúlyosan visszatér V. Károly vallásvédő tevékenységére: "...erős vággyal mindig arra törekedett, hogy a tiszta vallás győzedelmeskedjék a fősvényység pokoli akadályai felett, mely vallás leple alatt rejtőzött. Ezt -a tiszta vallást - szerette mindenekfelett, és ezért vállalta a legnagyobb veszélyeket is, míg a köszvény és a fáradtság nyugodt életre intették, amíg el nem érkezett halála órája, még önmagát is legyőzve így."³⁷⁵

A *Galeria regia* mind az életrajzban, mind az életrajz végén található értékelésben két tényezőt helyez előtérbe, melyek meghatározták V. Károly életét és országai sorság: a nagyság és a katolikus vallás védelme. Az életrajzban a birodalom nagyságához szorosan kapcsolódnak azok a háborúk, külső és belső konfliktusok, melyeket a *Galeria regia* ismertet. Az értékelésben a mű a birodalom nagyságával az ezzel járó sok munkával, fáradtsággal és veszéllyel párhuzamba állítja V. Károly személyét, személyes nagyságát. A másik tényező, a katolikus vallás védelme is végigkíséri az életrajzot, és az értékelésben is hangsúlyosan megjelenik. A *Galeria regia* elkötelezettséget mutat a katolikus vallás mellett, melyet a korábbiakban kiemelt példákkal illusztráltam³⁷⁶.

³⁷⁴ "Si fue muy grande la fortuna de Carlos I en ser dueño de casi la mitad de Europa, y de un nuevo orbe que cada día se le iba acrecentando por la India occidental, también fueron grandes los trabajos que tuvo que sufrir, los cuidados que atropelladamente se sucedían unos a otros, y los altos peligros que tuvo que vencer. Él fue superior a todo, a la fortuna, a los trabajos y a los peligros, y solo no alcanzó a lo que la Providencia suma no permite que alcancen los mayores esfuerzos humanos. Llamábanle a un mismo tiempo por distintas partes las guerras de Italia, las de Flandes, las de lo interior de Alemania, el poder del turco, que tan presto amenazaba a Viena, como a Nápoles, al los dominios que tenía en las costas de África y de España, sin el cuidado de las fronteras de Navarra y los Pirineos, abiertas siempre al francés. A todo acudía, todo lo prevía su perspicaz talento." – *Galeria regia*, id. mű, 112-113.o.

³⁷⁵ "...procuró siempre con vivas ansias, para que la religión pura triunfase de los infernales obstáculos de la avaricia, con pretexto de religión. Esta amó siempre, y por esta acometió los más fuertes peligros, hasta que la gota y su cansancio le llamaron a emplear tranquilos días interin llegaba la hora de su muerte, triunfando aun hasta de sí mismo " – Uo. 113.o.

³⁷⁶ Lásd pl. a Lutherrel kapcsolatos részt, illetve a Magyarországgal kapcsolatos részt.

A kor nemzettörténete sok hasonlóságot mutatnak az életrajzgyűjteményekkel, mivel többségük életrajzcentrikus: egy-egy korszakot az adott uralkodó életén, politikai tettein keresztül mutatnak be.

Gerónimo de la Escosura *Compendio de la Historia de España*³⁷⁷ című összefoglaló nemzettörténete a fejezetcímekben megjelölt korszak előtt jelent meg néhány évvel, még VII. Ferdinánd idején, ugyanakkor egy olyan időpontban, melyben a romantika már érezte a hatását. Escosura előszavában az objektivitásra való törekvés szándéka együtt jelent meg a tanítás, nevelés szándékával³⁷⁸.

Könyvéntek második kötete V. Károly korszakával kezdődik, a 35. Fejezettel. A mű biográfia-centrikusságát jól érzékelteti a fejezet címe: *Carlos V de Alemania y I de España*. Escosura ezek után egy nagyon részletes eseménytörténetet tár az olvasó elé, mely minden szálával V. Károly alakjához kötődik, így műve politikai életrajznak is tekinthető. Az események tárgyalását 1516-tal, Aragóniai Ferdinánd halálával kezdi. Az 1516-os év eseményeit Cisneros tettein keresztül tárgyalja. Ezeknek leírásakor Escosura Cisneros nagy aktivitását és tehetségét érzékelteti: amint Cisneros régens lett, átköltözött Madridba, közbenjárt annak érdekében, hogy Károly megkaphassa a koronát, létrehozott egy 30 ezer fős hadsereget, fellépett a belső elégedetlenségek és zavargások - valladolidi és burgosi nemesek - ellen, ellenfeleit megosztotta, területeket szerzett a korona számára, fellépett Chievres ellen is, aki kihasználva Károlyra gyakorolt hatását, spanyol állami tisztségeket árult³⁷⁹. Károly érkezése után azonban hamarosan meghalt. A szerző pozitív értékelést nyújt róla: *"Ez a nagy ember egyike volt százada legnagyobb politikusainak. Összehasonlíthatatlan érdemei révén*

---

³⁷⁷ Madrid, 1831, 2 kötet, az első kötet a Katolikus Királyokig, a második kötet VII. Ferdinándig.

³⁷⁸ "Creo sin embargo haber dado algun paso más que los que me han precedido, ordenando los hechos, rectificando la cronología, desechando las fábulas y cuentos maravillosos, limitándome a los sucesos de un interés genral, economizando las reflexiones y las sentencias, desnudándome de toda pasión ó espíritu de partido, y sobre todo, procurando imprimir en el corazón de los jóvenes, para quienes escribo, el amor a la virtud, y el odio del vicio." - ("Mégis azt hiszem,előrébb tartok egy lépéssel elődeimnél, mivel rendszereztem az eseményeket, kiigazítottam a kronológiát, elvettem a meséket és csodás történeteket, csak azokra az eseményekre szorítkoztam, melyek általános érdeklődésre tarthatnak számot, csökkentettem a reflexiókat és a szentenciákat, levetkőztem a szenvedélyeket és a pártszellemet, és mindenek előtt arra törekedtem, hogy a fiatalok szívébe véssem - akiknek a részére írok - az erény szeretetét, és a bűn gyűlöletét." - Escosura, id. mű, Prólogo.

³⁷⁹ Escosura, id. mű, 8-9.o.

emelkedett egyszerű papból az érseki székre."³⁸⁰ Ezután Escosura összefoglalja azokat a problémákat, melyekkel Károlynak érkezése után szembe kellett néznie: a spanyol nemesség rosszallását a Chievres által külföldieknek juttatott tisztségek, különösen pedig a toledói érsekség miatt; I. Ferenc igényét a navarrai trónra; a szicíliai zavargásokat; a német lutheranizmus megjelenését, melyet Escosura eretnekségnek nevez, Luthert pedig *"heves és nem kevésbé merész ember"*-nek³⁸¹. Az 1519-ben és 1520-ban folytatódó belső problémák kiindulási pontja Escosura művében az, hogy Károly tettei nemtetszést váltottak ki a spanyol nemesség, illetve nép körében. Például Károly - már császárként - Flandriából Spanyolországba jövet Galiciába hívta össze a kasztíliai cortest; később, Barcelonából Valladolid felé menet nem akarta fogadni a toledói és a salamancai küldöttséget³⁸². Rövid félszigeti tartózkodása alatt Károly régenseket nevezett ki a főbb koronák élére, majd tovább utazott Angliába, ahol Wolsey - VIII. Henrik bizalmasa - támogatását akarta megnyerni, hogy később VIII. Henrik személyében szövetségesre leljen a franciákkal szemben. VIII. Henrikkel Flandriában tárgyalt, ez után pedig a wormszi diétán a lutheránusok ügyével kellett törődnie.

Eközben Spanyolországban folytatódtak a felkelések, melyeket Escosura polgárháborúnak nevez³⁸³. A belső háborúskodás leírását V. Károly nagylelkűségének bemutatásával zárja³⁸⁴, majd a szerző a külpolitikai problémákra vált, melyet Franciaország Navarra elleni támadásával indít. A francia-spanyol háborúskodáson belül részletesen leírja Bourbon Károly esetét is, akinek nézeteltérése támadt uralkodójával, s ezért a spanyolokhoz pártolt. A franciák őt árulónak tartották, de Escosura kedvező színben tünteti fel Bourbon Károlyt, úgy mutatva be az

---

³⁸⁰ " Fue este grande hombre uno de los mayores políticos de su siglo. Elevado, por su incomparable mérito, de simple religioso a la silla episcopal." – Escosura, id. mű, 11.o.

³⁸¹ "hombre fogoso, no menos osado" – Uo. 14.o.

³⁸² Uo. 15-16.o.

³⁸³ Uo. 19.o.

³⁸⁴ Károly hazatérve spanyol földre, az ellene felkelők nagy részének - mindössze húsz személyt kivéve - amnesztiát biztosított, ellenfelei üldözésével nem foglalkozott tovább. "Esta prueba de magnanimidad, el respeto que guardó constantemente a su madre, y el cuidado con que procuró acomodarse a los usos de Castilla, le granjearon tal y tan grato ascendiente sobre los corazones, cual ningun otro monarca le había obtenido hasta entonces. Su conducta arrastró tras sí la admiración y el amor de todos los españoles." - "A nagylelkűségnek ezen bizonyítéka, a tisztelet, melyet folytonosan tanúsított anyja iránt, a figyelem, mellyel igyekezett Kasztília szokásaihoz alkalmazkodni, oly

eseményeket, hogy az olvasó számára nyilvánvaló legyen: Bourbon Károlynak nem volt más választása, mint elhagyni a francia király szolgálatát³⁸⁵. Ez a szerzői hozzáállás első sorban azért lehet fontos, mivel Escosura idejében a Bourbon-dinasztia - VII. Ferdinánd - uralkodott Spanyolországban.

Az eseményeket a háború- és békesorozatok elbeszélésével, kevés kitéréssel folytatja a szerző. A főbb események az 1524-1530 közötti időszakban: béke Franciaországgal, melyet azonnal követett az V. Károly elleni liga, melynek résztvevői az itáliai hercegek, a Pápa, Anglia és Franciaország voltak. Ez a liga újabb háborút okozott, melynek első állomása Róma ostroma és a Pápa fogsága volt, majd háború Angliával és Franciaországgal. A helyzetet a lutheranizmus előretörése súlyosbította. Gondot jelentett a török előrenyomulása is. Az 1530-as évnél említi ezt Escosura először, mikor Szulejmán seregei Ausztriát fenyegették. Escosura ezzel magyarázza azt, hogy Károly ideiglenesen engedményeket tett a protestánsoknak, mivel a török veszély ellen kellett koncentrálnia az erejét, és hamarosan Magyarország védelmére sietett. Ennek eredményeként 1532-ben Szulejmán visszavonult. E konfliktus felvázolásánál Escosura kerülte az előzményeket, a mohácsi csatát sem említette, sem annak politikai és dinasztikus vonatkozásait. Szulejmán visszavonulásának rövid ecsetelése után sem tér vissza többször részletesen a magyarországi eseményekre, csupán egyszer-kétszer, az említés szintjén. A politikai események felvázolásánál a fő hangsúly az európai hatalmak közti konfliktusokra, és a protestánsok helyzetére helyeződik. Szintén csak az említés szintjén jelennek meg az amerikai hódítások fejleményei, valamint a muzulmánok elleni harcok a Földközi-tengeren és Észak-Afrikában.

A politikai események elbeszélését időnként V. Károly magánéletének történései - házasságkötése, felesége halála, stb. - szakítják meg. Escosura esetenként V. Károly egyes jellemvonásait is megvilágítja. Ismételten kitér arra, hogy

---

mértékben elnyerte a szívek jóindulatát, amennyire még egy uralkodó sem addig. Viselkedése a spanyolok csodálatát és szeretetét vonta maga után." - Escosura, id. mű, 38-39.o.

³⁸⁵ Escosura szerint a francia király a következő igazságtalanságokat követte el a Bourbonok, különösen pedig Bourbon Károly ellen: arra törekedett, hogy eltörölje a Bourbon dinasztiát, elvette tőle Milánó kormányzóságát, felfüggesztette járulékai kifizetését, elvetette e tanácsait, el akarta távolítani a serege éléről, ráadásul I. Ferenc 46 éves anyja a szerelmével - később pedig, elutasítottasága miatt a gyűlöletével - üldözte. "Tantas injurias agotaron la paciencia de Borbon." - szögezi le Escosura. ("Ennyi igazságtalanság kimerítette Bourbon türelmét.") - Uo. 39-40.o.

viselkedésével teljes mértékben megnyerte magának a spanyolokat: *"Kedves és szívélyes viselkedése megnyerte számára a spanyolok szimpátiáját, és végleg elbűvölte őket, amikor Barcelonába való bevonulása előtt kétségek támadtak afelől, hogy mint császárt, vagy mint gróft fogadják-e; ez utóbbi mellett döntött, mondván jobban hízeleg neki ez az ősi cím, mint a császári korona."*³⁸⁶ V. Károly nagylelkűségére és szigorára egyaránt ismertet példákat. Nagylelkűségét a korábban már idézett, kasztíliai és valenciai felkelőknek nyújtott amnesztiája, valamint az a viselkedés, amellyel Muley Hassan követét fogadta³⁸⁷, illusztrálják Escosura könyvében. Ugyanakkor saját városának - Gante, 1540 - felkelőit kérlelhetetlen szigorral büntette meg³⁸⁸. Halálra ítélte a felkelés vezéreit, száműzött egyeseket, elkobozta a vagyonát másoknak, és eltörölte a város előjogait. A császár dicsvágyát is kiemeli Escosura: *"A császár mindig készen állt arra, hogy kihasználja az alkalmat dicsőségszerzésre, elfogadta azt, amit Hassen kínált neki, azért, hogy visszahelyezze őt a trónra - V. Károly Hassent - és megállítsa Barbarossa előretörését"*³⁸⁹ V. Károly vallásos érzelmeire csak életének utolsó éveit ecsetelve utal a szerző, első sorban a Yuste kolostora mellett töltött időszakban, melyet vallásos elmélyülésben, visszavonultságban töltött időként értékel. *"Visszavonultságának csöndes magányába temette Károly a nagyságot, az ambíciót és a nagy terveket, melyek mintegy fél évszázadig mozgatták Európát. A vallási gyakorlatok és ceremóniák voltak az egyetlen elfoglaltsága (...). Szemeit az örökkévalóságra szegezte, és kevésnek bizonyulván számára a kolostori gyakorlatok a bűnvizsgálatban, el akarta nyerni az ég kegyelmét megrendezve saját temetését."*³⁹⁰

³⁸⁶ "Sus modales dulces y afables le habían granjeado el afecto de los españoles, y acabó de cautivarlos, cuando habiéndose suscitado a su entrada en Barcelona alguans dudas sobre si le recibirían como emperador o como conde, se decidió por esta última dignidad, diciendo que le lisonjeaba más este antiguo blasón que la corona imperial." - Escosura, id. mű, 56.o. - (1529-es eseményről van szó).

³⁸⁷ 1533-ban V. Károlyt Barcelonában várta az udvar és a császárné. Itt jelent meg Muley Hassan, Tuniz Barbarossa által elűldözött, volt uralkodójának követe, akit Károly a nagyvonalúság gesztusaival fogadott. – Uo. 58. o.

³⁸⁸ "Los rebeldes solicitaron su perdon de rodillas (...) ...los despidió con estas palabras: Decid a vuestros compañeros, que he venido a visitarlos como rey y como juez, con el cetro y con la espada." - "A lázadók térdén állva könyörögtek a bocsánatáért (...) ...de elküldte őket ezekkel a szavakkal: Mondjátok meg társaitoknak, hogy mint király és bíró jöttem hozzátok, jogarral és karddal." - Fordítás tőlem. – Uo. 66.o.

³⁸⁹ "El emperador, dispuesto siempre a no perder ocasión de adquirir gloria, abrazó la que Hassen le presentaba para restablecerle en el trono y obtener los progresos de Barbaroja." – Uo. 59.o.

³⁹⁰ "En la silenciosa soledad de este retiro sepultó Carlos la grandeza, la ambición y los vastos proyectos, que por espacio de medio siglo agitaron la Europa. Las prácticas y ceremonias religiosas eran su única ocupación, (...). Fijos los ojos en la eternidad, y pareciéndole pequeñas las

Escosura a fejezet végére érve, az életrajzok szokása szerint, értékelést nyújt V. Károlyról, melyben az uralkodó nagyságát és az uralkodáshoz szükséges képességeit foglalja össze: *"Így ért véget ez a nagy uralkodó, aki tulajdonságai között - melyeket a spanyolok dicsőítettek, a külföldiek pedig lekicsinyeltek - mindenki szerint rendelkezett mindazzal, méghozzá a legmagasabb fokon, ami egy uralkodó számára szükséges, tehát a tehetségek felfedezésének és kihasználásának a képességével. Ennek a tudománynak, tábornokaiba vetett végtelen bizalmának, irántuk tanúsított nagylelkűségének, és mindazon erények gyakorlásának, melyek biztosítják a hűséget, hálára és szimpátiára köteleznek, köszönhetette Károly nevének dicsőségét, mely mindig a föld legnagyobb uralkodói sorába fogja őt helyezni."*³⁹¹

Alejandro Gómez Ranera történelmi összefoglalója³⁹², mely a romantika történettudományának korai időszakából származik, szintén életrajz-centrikus. A szerző minden fejezet előtt versbe tömöríti annak lényegét, majd felsorolja a kor híres embereit. Ezt követi a prózai rész. A margón tünteti fel az évszámokat. Az események leírása általában tömör, a személyekkel kapcsolatban azonban jellemrajzot kínál, értékeli az életüket. A már említett, fejezeteket bevezető vers az irodalom erős hatására utal, mely a romantikus történetírás egyik gyakori eleme. Az V. Károly életét bevezető versben nagy szerepet kap Cisneros is³⁹³.

Gómez Ranera szintén politikai életrajzot kínál, akárcsak Escosura, és nála is az európai történelem áll a középpontban, míg a perifériák történéseit, így például az

---

mortificaciones del claustro para espiar sus culpas, quiso alcanzar el favor del cielo celebrando sus propias exequias" – Uo. 93.o.

³⁹¹ "Tal fue el fin de este gran monarca, que entre sus prendas, ya ensalzadas por los españoles, ya deprimidas por los extranjeros, poseia por confesión de todos en le más alto grado la más necesaria a un monarca, que es la de descubrir los talentos, y sacar partido de ellos. A esta ciencia, a la ilimitada confianza que depositaba en sus generales, a la magnificencia con que recompensaba sus servicios, y a la práctica de todas las virtudes que aseguran la fidelidad y empeñan la gratitud y el afecto, debió Carlos el glorioso nombre, que irá siempre a par del de los príncipes más grandes que ha producido la tierra" – Uo. 94.o.

³⁹² Alejandro Gómez Ranera: *Breve compendio de la historia de España desde su origen, hasta el reinado del Señor Don Fernando VII*, Madrid, 1838, 2. Kiadás. (Az első kiadásra vonatkozólag nem találtam adatot.)

³⁹³ "A Fernando el Católico sucede // D. Carlos de Austria, gobernando el reino // mientras que aquel monarca vino a España // el gran Cisneros. // Este sabio prelado, y gran político, // envenenado fue cuando al encuentro // iba de Carlos, pues lo que él diría // muchos temieron." - "Katolikus Ferdinándot Habsburg Károly követte a trónon. Amíg Spanyolországba érkezett ez az uralkodó, a nagy

amerikai felfedezéseket és hódításokat csak utalásszerűen említi. V. Károly életének tárgyalását politikai aktivitásának kezdetével, tehát a spanyol koronák megöröklésével kezdi. Escosurához hasonlóan V. Károly uralkodásának első éveiben a kasztíliai és valenciai felkeléseket, a császári korona megöröklését és a francia háborút írja meg, az okokra és összefüggésekre azonban nem tér ki, az eseményeket rendkívül tömören ismerteti.

Csak a végső értékelésben tér ki V. Károly jellemvonásaira, melyek között a keresztény vallás iránti elkötelezettségét és államai védelmét emeli ki. *"Bár sok szerző kiegészíti ennek az uralkodónak a dicsőségét ambiciózus természete és más hibái miatt, a katolikus vallás iránti nagy elkötelezettsége és hősi erőfeszítései valamennyi állama védelmére - melynek érdekében kilencszer utazott német földre, hatszor Spanyolországba, hétszer Itáliába, tizszer Flandriába, négyszer Franciaországba, kétszer Angliába és kétszer Afrikába - érdemessé tették az örök emlékezetre."*³⁹⁴

Iskolásoknak szánt történelemkönyv Saturnino Gómez *Curso elemental de Historia general de España* című műve³⁹⁵. Előszavában kiemeli, hogy műve történelemkönyv, melyet a tanuló ifjúság számára készített. A könyv megírására az készítette, hogy sok olyan történelemkönyv készült fiatalok számára, melyek bár tartalmazzák a legfontosabb eseményeket, szubjektivitásuk miatt nem megfelelőek: az eseményeket a szerzők saját hozzáállásuk szerint tüntetik fel pozitívnak vagy negatívnak³⁹⁶. Saturnino Gómez - előszava tanúsága szerint - ezt mindenképpen el

---

Cisneros kormányzott. Ezt a bölcs papot és nagy politikust megmérgezték, amikor a Károllyal való találkozásra ment, mert sokan félték attól, amit mondott volna." - Ranera, id. mű, 202.o.

³⁹⁴ "Aunque algunos escritores deprimen bastante la gloria de este monarca por el carácter ambicioso que le dominaba y otros defectos, sin embargo su zelo por la religión católica, y el heroico empeño con que defendió todos sus estados, haciendo a este fin nueve viajes a Alemania, seis a España, siete a Italia, diez a Flandes, cuatro a Francia, dos a Inglaterra, y dos al África, le han hecho digno de perpetua memoria." – Uo. 217.o.

³⁹⁵ Saturnino Gómez: *Curso elemental de Historia general de España*, Madrid, 1839. (A szerző erkölcsstanár volt a Madera utcai humán iskolában).

³⁹⁶ "Como escribimos esta historia para que sirva de testo en las clases, el principal estudio que hemos hecho al redactarla ha sido la brevedad, pero sin faltar por eso la claridad, y orden indispensable en estas materias. Muchas son las historias que se han escrito con este mismo objeto, pero no todas son dignas de andar en manos de la juventud: las más adolecen de los defectos, y aun de las exigencias de la época en que se escribieron, pues aunque todas convengan en lo esencial de los hechos, sin embargo al presentar estos bajo el aspecto de bondad o de malicia, es obra del escritor que no pocas veces desvirtúa con una sola expresión las acciones más gloriosas, ó hace parecer loables las que están muy lejos de serlo." - "Mivel ezt a történelemkönyvet azért írjuk, hogy tanórai anyag legyen, a fő

akarja kerülni, ezért pártatlan akar maradni, és csak az események vázát kívánja közölni, a középiskolai tanárookra hagyva, hogy saját tudásuk és szemléletmódjuk szerint „egészsítsék ki hússal és vérrel” az általa prezentált vázat³⁹⁷.

A könyv felépítése logikus, áttekinthető. Saturnino Gómez a spanyol történelmet hét korszakra osztja: a karthagóiak uralmának kora, a rómaiak uralmának kora, a gót korszak, az arab uralom korszaka, León és Kasztília királyainak kora, a Habsburgok kora és végül a Bourbonok kora. A történelmi események tárgyalása előtt a szerző Spanyolország földrajzi elhelyezkedéséről, éghajlatáról, gazdaságáról, nyelvéről és szokásairól ad rövid tájékoztatást. Ezután a hét korszakon belül századonként tárgyalja az eseményeket az évszámok gyakorlatilag teljes mellőzésével. A fejezetek elején azonban táblázat formában közli a kor uralkodóinak a kronológiáját. Az itt található évszámok szolgálhatnak kiindulópontként a fejezet szöveges részében leírt események betájolásához.

Saturnino Gómez az uralkodókról nem ír jellemzést, magánéletük eseményeit túlnyomórészt mellőzi, politikacentrikus, és ez látszólagos objektivitást kölcsönöz a műnek. A könyv tartalmaz néhány alapvető tévedést, melyek nemcsak az európai történelemre vonatkoznak, mint például az a megjegyzése, miszerint V. Károlynak sikerült a törököt kiűznie Magyarország területéről³⁹⁸; hanem saját hazája történelmére is: Gómez Saturnino kijelenti például, hogy míg II. Fülöp örökölte V. Károlytól a spanyol trónt, addig *Ferdinánd, a másik fia* (!) a német területeket³⁹⁹. Az évszámok

---

szempont a szerkesztésénél a rövidség volt, de a világosság hiánya nélkül, és az anyagrészek elengedhetetlen rendjével. Sok olyan történelemkönyv létezik, mely hasonló szándékkal született, de nem mind méltó arra, hogy a fiatalság kezébe kerüljenek, mivel bővelkednek a hibákban, és annak a kornak a követelményeinek felelnek meg, amelyben íródtak, így bár az események tekintetében megegyeznek, de azokat a jónak vagy rossznak tüntetik fel, így az írók közül nem egy egyetlen kifejezéssel lebecsülhet nagyszerű tetteket, vagy dicsőnek tüntethet fel olyanokat, melyek nagyon távol állnak attól.” - Saturnino Gómez, id. mű, Advertencia.

³⁹⁷ „...huyendo todo espíritu de partido, presentamos los hechos como en esqueleto, dejando al cargo de los profesores el que los vistan y den colorido que crean más conforme a una sana moral política y religiosa, pues la historia es sin duda alguna la mejor escuela de las costumbres.” - „...menekülvén a pártszellemtől, az események csontvázát mutatjuk be, a tanárok gondjára bízva, hogy azokat felöltöztessék, színt vigyenek beléjük, és egy egészséges politikai és vallási erkölcszhöz igazítsák őket, mivel a történelem kétség kívül a szokások egyik legjobb iskolája.” - Uo. Advertencia.

³⁹⁸ „Don Carlos, aunque consiguió que el turco abandonase la Hungría, como ya los años y las fatigas habían debilitado mucho su ardor guerrero, transigió con los protestantes...” - „V. Károly, bár sikerült a törököt kiűznie Magyarországról, mivel az évek és a fáradozások meggyengítették harci kedvét, megegyezett a protestánsokkal...” - Uo. 84.o.

³⁹⁹ „Su primogénito D. Felipe heredó la España, las Américas, Nápoles, Sicilia, Cerdena, Milán y los Países Bajos, y aunque D. Carlos hubiera querido que entrase también en posesión del imperio de

mellőzése pedig sokszor oda vezet, hogy az egyes háborúk időrendjét Saturnino Gómez könyve alapján lehetetlen megállapítani.

Saturnino Gómez a spanyolországi Habsburgok korát - a *Hatodik korszakban* a *Dominación de la Casa de Austria* című fejezet - egy rövid értékeléssel kezdi, melyben az ország legemlékezetesebb korszakának tartja ezt az időszakot, melyben sok dicső esemény történt⁴⁰⁰. Saturnino Gómez szerint a legfőbb változások: a területi növekedés⁴⁰¹, az abszolút kormányzás megjelenése, mely már a Katolikus Királyoknál kezdett kibontakozni, és a művészetek, különösen pedig az irodalom fejlődése.

V. Károly uralkodásának leírását Saturnino Gómez is Cisneros régensségével kezdi, akiről értékeléssel is szolgál: *"Nagy szerepe volt fegyvereink győzelmében; elkötelezetten védte az erényt és a tehetséget; fejlesztette a tanulmányokat; neki köszönhető a világi és a rendes papság reformja, melyet Izabella királynő idején valósított meg, és a bevételek nagy része a közösség javára fordított."*⁴⁰²

Károly uralkodását Spanyolországba érkezésével, majd gyors távozásával kezdi. A "comuneros" és "germandades" felkelések Károly távollétében zajlottak le; Károly visszatérve már rendet talált. A francia háború és a páviai csata rövid ismertetése után V. Károly törökellenes harcairól ír: *"Egy másik, még borzalmasabb ellenség jött akkor, hogy felborzolja az általános nyugalmat. II. Szulejmán 300 000 emberrel megtámadta Magyarországot. Károly a németek és spanyolok nagyszabású adományainak eredményeként fel tudott szerelni egy 90 000 gyalogosból és 30 000 lovasból álló sereget, és élükre állva elindult a török ellen; de e nagy készülődés*

Alemania, tuvo que cedersele a su hijo segundo D. Fernando." - „Elsőszülötte, Don Fülöp örökölte Spanyolországot, Amerikát, Nápolyt, Szicíliát, Szardíniát, Milánót és a Németalföldet; és bár Károly azt kívánta, hogy az övé legyen a német birodalom is, azt az ő második fia, Don Ferdinánd örökölte.” - Uo. 84.o.

⁴⁰⁰ "Entramos en la época más corta, pero más memorable de nuestra historia, los acontecimientos gloriosos se suceden con tal rapidez que es imposible describirlos todos..." - "Belépünk történelmünk legrövidebb, de legemlékezetesebb korszakába, melyben a dicső történetek olyan gyorsasággal történtek, hogy lehetetlen leírni valamennyit." - Uo. 78.o.

⁴⁰¹ Saturnino Gómez szerint ennek nemcsak pozitív vonzatai voltak, a német és flamand részeknek spanyol földnek az egy korona alá tartozásának az lett a következménye, hogy az amerikai arany és ezüst a Németalföldre áramlott. 78.o.

⁴⁰² "Él tuvo mucha parte en el triunfo de nuestras armas: protegió dedicadamente las virtudes y los talentos: dió gran impulsos a los estudios, y a él se debió la reforma del clero secular y regular verificada en tiempo de Doña Isabel, y la mayor parte de sus rentas fue empleada en obras de utilidad común." - Uo. 80.o.

ellenére a háború tényleges akció nélkül ért véget."⁴⁰³ Saturnino Gómez V. Károly vallással kapcsolatos harcainak és tevékenységének szentel nagyobb figyelmet; a politikai, hadi események között első sorban a Barbarossa és a Szulejmán elleni akciókról, valamint a lutheránusokkal való egyezkedésről ír. Nem ad értékelést V. Károly életéről, de megemlíti fiának, II. Fülöpnek adott néhány jó tanácsát abból az alkalomból, amikor a trónjáról lemondott. Ezek a tanácsok szerepelnek egyenleg helyett V. Károly uralkodásának lezárásában. E tanácsok között első helyen áll a vallás védelme, e mellett azonban megemlíti azt is, hogy V. Károly felhívta II. Fülöp figyelmét az adminisztráció fontosságára is⁴⁰⁴.

Saturnino Gómez művében az életrajz-centrikusság már nem olyan látványos, mint a korábban bemutatott két nemzettörténet esetében, de a történelmi események láncolatát egyértelműen egy személyhez, az adott kor uralkodójához, annak tetteihez köti. Saturnino Gómez könyve nem egyszerűen összefoglaló nemzettörténet, mint a fentiekben bemutatott könyvek, hanem tankönyv, így őt a rövidség és tömörség követelményei még erősebben kötötték, és ez egyfelől abban is megmutatkozik, hogy nem mutathatott be minden fontos történelmi eseményt, csak az általa kiemelten legfontosabbakat; másfelől pedig abban, hogy a történelmi személyek jellemzését, értékelését, magánéletük bemutatását a minimálisra csökkentette. V. Károly esetében, mint láthattuk, az események közül a vallással, a keresztény vallás védelmével kapcsolatosakat emelte ki.

---

⁴⁰³ "Otro enemigo más formidable vino entonces a turbar la tranquilidad general. Soliman II con 300000 hombres atacó a la Hungría. D. Carlos con los grandiosos donativos de los alemanes y españoles pudo equipar un ejército de 90000 infantes y 30000 caballos, y puesto a su frente marchó a oponerse a los turcos, más a pesar de tanto aparato se erminó aquella guerra sin ninguna acción de importancia" – Uo.82.o.

⁴⁰⁴ Uo. 84.o.

II. Fülöp

A II. Fülöpről szóló önálló spanyol történelmi művek a XIX. században csak az 1840-es években jelennek meg, de akkor hirtelen, a század további évtizedeihez képest is viszonylag nagy számban. Az 1840-es évek előtt elsősorban a nemzettörténetekben találkozhatunk olyan életrajz-centrikus fejezetekkel, melyek róla szólnak.

Gerónimo de la Escosura már idézett összefoglaló nemzettörténete az V. Károly életével és korával foglalkozó fejezet után II. Fülöp uralkodásáról ír⁴⁰⁵. Akárcsak az előző fejezet, ez is erősen életrajz-centrikus, de kezdőpontja nem II. Fülöp gyermek vagy ifjúkora, hanem uralkodásának kezdete, 1557, melyet a Pápa elleni háború vezetett be. A háború kezdeményezőjeként IV. Pál Pápát nevezi meg⁴⁰⁶. II. Fülöpöt viszont mint a nyugodt, visszafogott álláspont képviselőjét mutatja be⁴⁰⁷. A Pápa elleni háború majd a vele való egyezkedés egybe esett a San Quintin-i győzelemmel. Ezt további fontos politikai események sorozata követte, melyek között egyaránt voltak hadi - az első flamand háborúk - és diplomáciai, illetve azzal egybekötött magánéleti - II. Fülöp házassága Valois Erzsébettel - történések. A házasságkötés hátterét ugyanakkor Escosura nem részletezi, nem tesz említést Fülöp előző feleségeiről sem, a konkrét folyamat leírására szorítkozik: az esküvő előkészületeire, a hercegnő kíséretére, a házasság guadalajarai érvényesítésére, és végső mozzanatként a házaspár Toledóba érkezésére, ahol a cortes trónörökösnek ismerte el Don Carlost.

---

⁴⁰⁵ Escosura, id. mű, 36. *Fejezet, Felipe II.*

⁴⁰⁶ "Resentido Paulo IV de que el rey de Francia hubiese hecho la tregua de Bauceles, en contravención del tratado de alianza formado con él anteriormente, no perdonó medio ni fatiga para inducirle a que la rompiese, y renovase las hostilidades contra el rey de España." - "Haragudván IV. Pál azért, mert a francia király megkötötte a Bauceles-i fegyverszünetet, megsértve azt a szövetségesi megállapodást, amelyet vele - a francia király a pápával - kötött korábban, nem kímélt sem eszközt, sem fáradságot, hogy rávegye arra, hogy a fegyverszünetet megtörje, és kiűljön az ellenségeskedések a spanyol király ellen." - Uo. 94-95.o.

⁴⁰⁷ "Esperó pacientemente que el pontífice se redujese a la razón, y sólo cuando vio frustrado todas sus tentativas para atraerle a una reconciliación, fue cuando se resolvió a sostener sus derechos." -

II. Fülöp házasságát követően Escosura az 1560-as évek háborúit írja le, első sorban a Földközi-tengeri kalózzokkal és a muzulmánokkal - törökökkel - szembeni fellépést és a németalföldi felkeléseket. A muzulmánokkal szembeni fellépés kapcsán Escosura a kereszténységet fenyegető veszélyre hívja fel a figyelmet: *"Szulejmán, mint a Mohamed szektájának védője, égett a vágytól, hogy megalázza és eltörölje a kereszténységet, melynek érdekében hatalmas előkészületeket tett."*⁴⁰⁸ A németalföldi felkelésekkel és problémákkal részletesebben foglalkozik a szerző, mint a török-veszéllyel. A problémák egyik fő okaként a vallási kérdéseket⁴⁰⁹, másik okaként a kormányzásban felmerülő nézeteltéréseket⁴¹⁰ jelöli meg. A felkelés azonban végül is vallási alapokon bontakozott ki: Escosura a protestánsok katolikusok elleni agresszióját emeli ki⁴¹¹. Orániai Vilmos, Egmont és Horn grófok ekkor még képesek voltak lecsillapítani a kedélyeket, de Escosura szerint nyugtalanította II. Fülöpöt, hogy éppen nekik sikerült rendet teremteniük, és nem bízott bennük *"...Alba hercege írta egy levelében, amely Orániai Vilmos kezébe került, a kormányzónőnek, hogy a király őt - Orániai Vilmost - és két társát, Egmontot és Hornt, mint a lázadás felbujtóit szemléli, és megesküdött, hogy a legszigorúbban megbünteti őket, valamint Németalföld többi lakóját is."*⁴¹² A kormányzónő kész volt II. Fülöp tervét végrehajtani. Felállított egy hadsereget, halálra ítélte a felkelés több vezetőjét, és betiltotta a protestantizmust. Ekkor kezdődtek a problémák Don Carlos-szal, ugyanis *"Montigni urát, aki vette a bátorságot, hogy felajánlja Don Carlos hercegnek, hogy menjen Flandriába és álljon az elégedetlenek élére, mely egyáltalán nem volt ellenükre, bebörtönözték Segovia várába, majd, miután szökést kísérelt meg, átszállították*

"Türelmesen várta, hogy a Pápa az ésszerűség mellett döntsön, és csak amikor látta, hogy minden igyekezete hiába való a megbékélésre, határozta el, hogy védelmezi a jogait." – Uo. 95.o.

⁴⁰⁸ "Soliman, en su cualidad de protector de la secta de Mahoma, ardía en deseos de humillar y abatir la cristiandad, para lo cual hizo preparativos inmensos." – Uo. 109.o.

⁴⁰⁹ A protestantizmus nagy németalföldi elterjedését, és II. Fülöp szigorát a nem-katolikusokkal szemben, valamint az ezzel kapcsolatos királyi ediktumokat, melyeknek a visszavonását követelték a flamand nemesek. – Uo. 113.o.

⁴¹⁰ A flamand nemesek kérték például Granvella eltávolítását a kormányzónő mellől. –Uo. 113.o.

⁴¹¹ A protestánsok katolikus templomokat gyújtottak fel. – Uo. 113.o.

⁴¹² "...y el duque de Alba decía a la regenta en una carta que cayó en manos del príncipe de Orange, que el rey miraba a este y a sus dos colegas los condes de Egmont y de Horn, como los promotores de la sedición, y que había jurado castigarlos, como también a los otros habitantes de los Países Bajos, del modo más severo." - Uo. 114.o.

Simancasba, ahol perbe fogták és halálra ítélték büntársaival együtt."⁴¹³ Ezután Fülöp Alba herceget küldte Flandriába, amelyet Don Carlos, akit Escosura a kolerikus és ambiciózus jelzőkkel illet, olyannyira nehezményezett, hogy Alba herceget azzal fenyegette, hogy megöli⁴¹⁴. Alba hercege igyekezett megnyugtani Don Carlost, de az felbőszülten karddal támadt rá⁴¹⁵. Alba hercege Németalföldön nagy erővel látott a rendteremtéshez, börtönbe vetette Egmont és Horn grófokat és másokat, Orániai Vilmos elmenekült. Közben az 1568-as esztendőbe lépve Don Carlos viselkedése egyre szélsőségesebbé vált, míg végül bekövetkezett a tragikus esemény. *"Kevés megbecsüléssel, még kevesebb tisztelettel kritizálta apja kormányzását, és szökését tervezte Spanyolországból német területre, arra kényszerítve végül szülőapját, hogy bezárassa a szobájába, de elvéve előbb tőle mindent, amivel kétségbeesésében saját élete ellen fordulhatott volna, és megbízva őrizetével Feria és Eboli hercegeket.*"⁴¹⁶ II. Fülöp értesítette mindezekről az eseményekről a Pápát és a császárt. *"Mindenben egy apa bölcsességével és gyöngédségével járt el"*⁴¹⁷ Don Carlos szobafogságában túl sokat evett és ivott, ettől beteg lett és meghalt. *"Sokszor kérte, hogy láthassa az apját, bocsánatot kért tőle, és megkapta az áldását, majd hamarosan kilehelte a lelkét.*"⁴¹⁸ Néhány hónappal ez után meghalt Valois Erzsébet is, és II. Fülöp ismét megházasodott. Ezek után Escosura a Németalföldön egyre súlyosabbá váló helyzetről ír. Alba hercege igen szigorú intézkedéseket hozott, kivégeztette Egmont és Horn grófokat, miközben Orániai Vilmos a rajnai választófejedelemtől kapott támogatást. Orániai Vilmosról Escosura meglehetősen pozitív képet fest: *"Nassaui Vilmos, Oránia hercege, egyike volt százada legnagyobbjainak nagylelkűsége, éleselméjűsége, a*

⁴¹³ "... el señor de Montigni, que había tenido la audacia de proponer al príncipe Don Carlos, que pasase a Flandes a ponerse al frente de los descontentos, cosa que no les disgustaba, fue preso en el alcázar de Segovia, y habiéndose querido escapar, le trasladaron al castillo de Simancas, donde se le procesó, condenándole a muerte con los demás cómplices." - Uo. 115.o.

⁴¹⁴ Uo. 115-116.o.

⁴¹⁵ "Irritado Don Carlos con esta contestación acometió con la espada al duque, el cual cogiéndole de los brazos, pidió socorro a voces y habiendo entrado algunos, el príncipe se retiró." - "Don Carlos felbőszülve ezen a válaszon karddal támadt a hercegre, aki lefogta a karját, majd segítségért kiáltott. Ahogy beléptek néhányan, a királyi herceg visszavonult." - Uo. 116.o.

⁴¹⁶ "Censurando además con poco decoro y menos respeto el gobierno de su padre, y fragando su fuga de España a Alemania, obligó por fin con sus excesos al autor de sus días, a que le arretase en un cuarto, sacando antes de él todo aquello que pudiera echar mano en la desesparación para atentar a su vida y encargando su vigilancia al duque de Feria y al príncipe de Eboli." - Uo. 118-119.o.

⁴¹⁷ "en todo procediera con la prudencia y ternura de un padre." - Uo. 119.o.

kormányzás képességének adománya, igazságszeretete, katonai tehetsége, igaz bölcsessége és hősi bátorsága miatt, bár mindig is ambiciózus és színlelő volt."⁴¹⁹ A német alföldi problémák mellett ugyanebben az időszakban - 1569 - a granadai mórók felkelése is súlyosbította a spanyol helyzetet. Ellenük Don Juan de Austria vonult. Miközben Flandriában - az 1571-es általános amnesztia után is - tovább folytatódtak a zavargások, a spanyol birodalom a muzulmánok elleni harcaiban könyvelhetett el sikereket, első helyen említve itt a lepantói csatát, mely szintén Don Juan de Austria nevéhez fűződik. Escosura bemutatja II. Fülöp ezzel kapcsolatos reakcióját: *"Fülöp ennek a győzelemnek a hírére hidegen fogadta, mely jól mutatta azt a nyilvánvaló féltékenységet, amelyet testvére dicsősége okozott. Don Juan győzött - mondta - de sokat kockáztatott, és le is győzhették volna."*⁴²⁰ Escosura Don Juan de Austriával kapcsolatban azoknak a történészeknek az álláspontját idézi - bár a maga nevében nem beszél - , akik úgy látják, hogy II. Fülöp féltékeny volt féltestvérére és politikai ellenfelet látott benne. *"Több történész is állítja, hogy Fülöp tartott testvére ambíciójától, és neheztelése csak nőtt, amikor titkos forrásból megtudta, hogy Don Juan, aki Flandriába érkezett, megpróbált házasságot kötni a skótok királynőjével, hozzátéve, hogy gyanítható, hogy a titkára - Don Juané - Juan Escobedo volt az, aki Don Juan ambícióját táplálta, és hogy Escobedót Fülöp ölette meg Madridban; bár ennek a halálesetnek az okát és elkövetőit nem sikerült felfedni, gyanítható, hogy Antonio Pérez volt a felbujtó, és őt le is tartóztatták, mint ezt később elbeszéljük."*⁴²¹ Az 1580-as évek eseményei közt azonban Escosura inkább az Angliával való

⁴¹⁸ "Solicitó con muchas instancias ver a su padre, pidióle perdón de los disgustos que le había causado, recibió su bendición, y espiró a poco tiempo." - Uo. 119.o.

⁴¹⁹ "Guillermo de Nassau, príncipe de Orange, fue uno de los hombres más grandes de su siglo, por su magnanimidad, su penetración, el don de gobierno, el amor a la justicia, los talentos militares, prudencia consumada y valor heroico, si bien no dejaba de ser ambicioso y disimulado." - Uo. 148.o.

⁴²⁰ "Fülöp ennek a győzelemnek a hírére hidegen fogadta, mely jól mutatta azt a nyilvánvaló féltékenységet, amelyet testvére dicsősége okozott. Don Juan győzött - mondta - de sokat kockáztatott, és le is győzhették volna." - Uo. 128.o.

⁴²¹ "Varios historiadores dicen que Felipe temía su ambición, y que crecieron sus recelos cuando tuvo avisos secretos de que Don Juan, a su llegada a Flandes, había intentado casarse con la reina de Escocia, añaden que sospechando que su secretario Don Juan Escobedo era el que alentaba su ambición, le había hecho matar Felipe en Madrid; más la causa de esta muerte, y el autor de ella, no se han podido descubrir, pues que se sospechó que Antonio Pérez había sido el agresor, y se le prendió, como se dirá luego." - Uo. 139-140.o.

konfliktusokat és a spanyol Armada elvesztését részletezi⁴²², az Antonio Pérez-esetre ígéretével ellentétben nem tér vissza. A fontosabb történések között a portugál korona megszerzését és a kiújuló háborúskodásokat Franciaországgal - 1591 - emeli ki.

II. Fülöp halálának leírása után róla is, akárcsak V. Károlyról értékelést kínál az olvasónak. *„Nincs még egy uralkodó – írja – akit ennyire ellentétes színekkel festettek volna le: olykor Salamonhoz, olykor Tiberiuszhoz hasonlítva. Nem lehet azonban tagadni, hogy képzett, óvatos politikus volt, aktív és állhatatos a döntéseiben, és általában véve hű Rómához. A rosszul értelmezett vallás és politika késztették arra, hogy olyan és annyi komoly tettet kövessen el, hogy szíve megközelíthetetlennek tűnjön a részvét és a kegyelem számára. Ugyanakkor képes volt arra, hogy rendet és harmóniát teremtsen óriási birodalmában, és igazságot; jóvátegye a visszaéléseket, meghallgassa az alattvalói panaszait, összeegyeztesse a törvények és a királyi nagyság tiszteletét. Támogatta a tehetségeket, bizonyítéka ennek az, hogy egyre nőtt a művészettel és irodalommal foglalkozó nagy emberek száma. Egyszóval minden adottsága megvolt a kormányzás művészetéhez.”*⁴²³

Escosura, mint láthattuk, a politikai események bemutatásánál elsősorban a németalföldi konfliktusokra helyezte a hangsúlyt, a többi háborút rövidebben, kevesebb magyarázattal tárgyalta. A magánélet eseményei a politikai történésekkel összefüggésben jelennek meg. Itt fontos szerephez jut a Don Carlos-féle probléma, melyet Escosura Don Carlos extrém viselkedének a hangsúlyozásán keresztül tárgyal, a tragikus végkifejletért őt magát téve felelőssé. II. Fülöp mint magánember ellentétes színekben tűnik fel. A Don Carlos-eset kapcsán mint jó apa, Don Juannaál szemben azonban mint féltékeny testvér. A végső értékelést kivéve azonban Escosura kerüli az

---

⁴²² Melynek hírére II. Fülöp nyugodtan fogadta, és hálát adott az égnek, hogy nem voltak még nagyobbak a veszteségek. – Uo. 152.o.

⁴²³ „No hay príncipe que haya sido pintado con colores mas opuestos por los escritores, comparándole los unos con Salamon, y los otros con Tiberio. Lo que no puede negarse es que era un político consumado, suspicaz, disimulado, activo, inflexible en sus resoluciones, y sumamente afecto a la corte de Roma. La religion y la política mal entendidas le arrastraron a cometer tales y tantos actos de severidad, que parece que su corazon era inaccesible a la compasión y a la clemencia. En medio de esto, supo restablecer el orden y la armonía en sus vastos dominios, administrar recta justicia, reformar los abusos y escuchar las quejas de sus súbditos, infundir respeto a las leyes y acatamiento a la magestad regia. Protegía los talentos, como lo prueba el crecido número de hombres grandes que florecieron en su siglo, fomentaba las letras, promovía las artes, y en una palabra, reunía todas las prendas que constituyen el don de gobierno.” –Uo. 160-161.o.

explicit jellemzést, II. Fülöp személyiségének egyes részleteit a király reakcióin, tettein keresztül villantja fel.

Alejandro Gómez Ranera történeti összefoglalójában⁴²⁴ rövid fejezetet szentel II. Fülöpnek. A főbb történelmi eseményeket a Franciaország elleni háborúval és a San Quintin-i győzelemmel kezdve szinte felsorolásszerűen írja le. A Pápa elleni háborút nem említi. A bemutatott történelmi események között szerepelnek német alföldi háborúk, a lepantói győzelem, a portugál korona megszerzése és az ellenségeskedés az angolokkal, melynek végpontja az Armada elvesztése. A hangsúly ez esetben is a német alföldi felkeléseken van, bár Gómez Ranera az előzményeket és az események hátterét nem mutatja be, sőt, a történetek leírásánál teljes egészében kihagyja a Don Carlos-epizódot. Erről az esetről csak a fejezet végén található, a fejezet terjedelméhez képest viszonylag hosszú értékelésben tesz említést. Az esetet a következő képpen írja le: *"Első feleségétől született fiának, Don Carlos hercegnek, szerencsétlen halála gyűlöletes feltételezésekre szolgáltatott alkalmat, melyek talán távol állnak az igazságtól. Egyesek úgy vélik, hogy mivel Valois Erzsébet hercegnőt korábban neki - Don Carlosnak - ígérték feleségül, aki később az apja felesége lett, olyan erős szerelmet érzett a mostoha anyja iránt, hogy az dühös féltékenységre ragadtatta apja szívét, hogy az - az apja - végül elfojtotva természetes érzelmeit, egy szörnyű gyermekgyilkosságot követett el; de féltve királysága nyugalma miatt a merénylet miatt, először elhintette azt a szóbeszédet, hogy a herceg konspirált az ő élete ellen, és támogatta a németalföldi felkelést, és eltörölte az inkvizíció bíróságát, stb; mellyel sikerült az általános gyűlöletet és megvetést rá - a fiára - irányítani, ezután bebörtönözte és feláldozta saját dühének egy méreg segítségével. Ugyanakkor mások azt állítják, hogy Don Carlosnak olyan akaratos és engedetlen természete volt, hogy Fülöp szükségesnek látta letartóztatni, hogy átnevelje; és hogy bizonyos fajta elmebetegséget is mutatott; ez okozta a halálát 1568-ban, hét hónap fogság után."*⁴²⁵

⁴²⁴ Alejandro Gómez Ranera, id. mű (1838).

⁴²⁵ "La desgraciada muerte de su hijo el príncipe Don Carlos, habido de su primera mujer, ha dado lugar a conjeturas odiosas, y tal vez ajenas de la verdad. Unos discurren que con motivo de haberle estado prometida en matrimonio la princesa Doña Isabel de Valois ó de la Paz, que fe después esposa de su padre, era tan violento el amor que tenía a su madrastra, y causó tan furiosos celos en el corazón de su padre, que sufocando éste los sentimientos de la naturaleza se determinó a cometer un horroroso

Gómez Ranera a Don Carlos-esethez hasonlóan nem a történelmi események leírásánál kerít sort az Antonio Pérez-ügy elbeszélésére, hanem a végső értékelés során.

*"II. Fülöp uralkodásának egy másik emlékezetes eseménye, mely eléggé elsötétíti a király jó emlékezetét, Antonio Péreznek, az állam titkárának bebörtönzése. Szenvedélyesen szerette ez - Antonio Pérez - Ana de Mendozát, Eboli herceg özvegyét, aki nagy tehetséggel bírt, de sajnos II. Fülöp is rávetette a szemét, és nem tudott ellenállni a bájainak, noha csak egy szeme volt - Ana de Mendozának -, így hát elkerülhetetlen sőt szükséges volt a király vetélytársának bukása. A magas pozíció miatt, amelyet Antonio Pérez betöltött, nem volt nehéz bűnöst csinálni belőle, így hamarosan neki tulajdonították Juan Escobedo, Don Juan de Austria titkárának halálát, melyet néhány Aragóniából érkezett gyilkos követett el, bár joggal hihető, hogy a parancsot maga a király hagyta jóvá."*⁴²⁶

Az értékelés többi részében Ranera II. Fülöp építkező tevékenységére helyezi a hangsúlyt. A király által létesített vagy építtetett intézmények, épületek közül a simancasi archívumot, a flandriában létesített egyetemeket említi, valamint név nélkül számos kórházat, templomot, erődítményt, hidat és középületet, melyek halhatatlanná tették a nevét⁴²⁷. Érdekes viszont, hogy az Escorialról nem ír.

II. Fülöp személyes tulajdonságai között csak a tehetséget és a bölcsességet említi, méghozzá nem az értékelésben, hanem az egész fejezet elején, mint olyan tulajdonságokat, amelyeket az apjától örökölt⁴²⁸.

---

parricidio; pero temiendo se alterase la tranquilidad de su reino por este atentado, esparció primero la voz de que el príncipe conspiraba contra su vida, fomentaba la sublevación de los Países Bajos, y aborrecía el tribunal de la Inquisición, etc; con lo cual habiendo conseguido atraerle el odio y desprecio general, le aprisionó y sacrificó a su furor por medio de un veneno. No obstante, algunos aseguran que Don Carlos era de un carácter tan díscolo é indómito, que Don Felipe se vió precisado a arrearle para corregirle, y que habiendo contraído cierta especie de demencia, le acarreó esta muerte en 1568, a los siete meses de prisión." - Gómez Ranera, id. mű, 230.o.

⁴²⁶ "Otro de los sucesos más memorables del reinado de Felipe II, y que oscurece bastante su buena memoria, es la prisión del secretario de estado Antonio Pérez. Amaba a este apasionadamente Doña Ana de Mendoza, viuda del príncipe de Eboli, dotada de grande talento, pero por desgracia puso ojos en ella Don Felipe, y no pudiendo resistir a sus atractivos a pesar de estar privada de un ojo, era inevitable y aun precisa la ruina de su competidor. Efectivamente, en el elevado destino que este desempeñaba no era difícil hacerle criminal, y bien pronto se le atribuyó la muerte de Juan Escobedo, secretario de Don Juan de Austria, hecha por unos asesinos venidos de Aragón, si bien se cree con fundamento que se verificó de orden del mismo rey."⁴²⁶ - Uo. 230-231.o.

⁴²⁷ Uo. 229.o.

⁴²⁸ "acierto y prudencia" - Uo. 218.o.

Gómez Ranera II. Fülöp magánéletét nem kapcsolja össze a politikával. A II. Fülöp nevéhez fűződő két legismertebb és -vitatottabb ügyben - Don Carlos és Antonio Pérez - tartózkodik attól, hogy személyesen foglaljon állást, de a verziók közül első helyen - illetve Antonio Pérez esetében kizárólagosan - a szerelmi konfliktus lehetőségét ismerteti. Míg a korábbiakban, illetve későbbiekben tárgyalt szerzők ennek a két esetnek a hátterét - mint láttuk és látni fogjuk - többnyire politikai eseményekkel (is) igyekeznek megvilágítani, addig Gómez Ranera eljárása ezzel ellentétes: az ő megvilágításában II. Fülöp politikai ürügyet keresett szerelmi okból véghezvitt tettei magyarázatához.

Saturnino Gómez történelemkönyve⁴²⁹ - 1839 - külön fejezetet szán II. Fülöpnek, mely terjedelmét tekintve jóval rövidebb, mint az V. Károlyt tárgyaló rész. Csak néhány történelmi eseményt ismertet röviden, ezúttal az évszámok teljes mellőzésével, az időrend gyakori felcserélésével. Például csak a pápa-háború⁴³⁰ és a németalföldi felkelések rövid ismertetése után említi San Quintint. Ezután a főbb háborús eseményekről tájékoztat: a német-alföldi háborúkról, a granadai mórokról, Portugália megszerzéséről és az Armada elvesztéséről. Ezek közül a legrészletesebben Saturnino Gómez is a németalföldi problémákat érinti. Ezeknek az elmélyülését Saturnino Gómez könyvében a kormányzónő, Pármai Margit, a lázadók követeléseiről hajlandósága segítette elő, mivel azt kérte II. Fülöptől, hogy törölje el az Inkvizíciót, és engedélyezze a szabad vallásgyakorlást. *"Mivel úgy találta, hogy a kormányzónőnek nincs elég eszköze a lázadók megfékezéséhez, II. Fülöp elküldte Alba herceget egy jó spanyol sereggel..."*⁴³¹ II. Fülöp magánéletét, benne az olyan fontos politikai eseményekkel, mint a Don Carlos-eset, vagy az Antonio Pérez-botrány, figyelmen kívül hagyja. Csak az utolsó bekezdésben jelenik meg az említés szintjén a Don Carlos-eset. *"Sokakat feláldozott II. Fülöp vallásos indulattól vezérelve; talán egyike volt az áldozatoknak elsőszülötte Don Carlos is, aki fogságban halt meg, anélkül, hogy ismerte volna valódi okát ennek a szigornak; némelyek viszont szerelmi*

---

⁴²⁹ Saturnino Gómez, id. mű.

⁴³⁰ IV. Pál helyett V. Pált ír.

⁴³¹ "Por no hallarse aquella gobernadora con bastantes medios para humillar a los sublevados, envió Don Felipe al duque de Alba con un buen ejército español..." - Saturnino Gómez, id. mű, 90.o.

indulatnak - féltékenységnek - tulajdonítják a halálát."⁴³². Ez a rövid utalás Don Carlos halálára egyúttal az értékelés szerepét is betölti, mivel ez a bekezdés zárja le a II. Fülöpről szóló rövid fejezetet.

Saturnino Gómez a spanyol történelemnek ezt a sokat vitatott, kényes részét a lehető legtömörebben igyekszik tárgyalni, kiemelve az általa legfontosabbaknak tartott történelmi eseményeket. Ebben a részben mintha erősebben jelentkezne a szerzői önkontroll, mely ez esetben a vitatott részek - pl. Antonio Pérez-eset - teljes kihagyására, vagy minimális említésére - Don Carlos-eset - ösztönözték a szerzőt.

Az 1840-es években a II. Fülöp iránt megnövekedett érdeklődés a történetírás több műfajában is megnyilvánult. Az életrajzműfajon belül a legnagyobb alkotás az Evaristo San Miguel által írt II. Fülöp-életrajz⁴³³.

A szerző katonai, politikai pályát futott be, fiatalon liberális nézeteket vallott, VII. Ferdinánd idején a végletekig ragaszkodott az 1812-es alkotmányhoz, így börtönbe került, később száműzetésbe kényszerült. VII. Ferdinánd halála után hazatért, politizálni kezdett, a *progresisták*hoz csatlakozott, és egyre magasabb katonai és politikai tisztségeket töltött be⁴³⁴. Műve nagyszabású politikai életrajz, a történelmi háttér, a politikai viszonyok és a kortársak részletes ábrázolásával.

Előszavában kifejti, hogy a XVI. századot tartja a spanyol történelem egyik legfontosabb korszakának, mivel az akkori események ismerete nélkül lehetetlen lenne megérteni a jelent⁴³⁵. Az előszóban felmerül a romantikus historiográfiában gyakran megjelenő objektivitás igénye, ugyanakkor Evaristo San Miguel tisztában van ennek a nehézségeivel, mivel arról beszél, hogy a pártatlanság követelményét a történész számára igen nehéz betartani, ő mégis törekszik rá.⁴³⁶ A szerző úgy ítéli meg, hogy II.

---

⁴³² "Muchas fueron las víctimas que sacrificó D. Felipe llevado del celo por la religión; tal vez fue una de ellas us primo génito D. Carlos, que murió en una prisión, sin que se sepa la verdadera causa de tanto rigor; algunos atribuyen a celos de amor aquella muerte." - Saturnino Gómez, id. mű, 93.o.

⁴³³ Evaristo San Miguel y Valledor: *Historia de Felipe II, Rey de España*, Barcelona, 1867, 2. Kiadás. Első kiadás: 1846-47.

⁴³⁴ Evaristo San Miguel életrajza a mű az 1867-es barcelonai kiadásának elején található.

⁴³⁵ A szerző előszava. In: Evaristo San Miguel, id. mű, 6.o.

⁴³⁶ "Por más que se imponga un historiador el deber de indagar los hechos con toda diligencia, de exponerlos con imparcialidad y exactitud, es imposible que no choque muchas veces con sentimientos favoritos, con opiniones dominantes. (...) Temiendo presentes estas consideraciones, y convencidos de

Fülöp uralkodása idején Spanyolország olyan nevet és jelentőséget szerzett Európában, mint addig még soha, nemcsak területi, hatalmi téren, de a művészetekben is⁴³⁷.

Evaristo San Miguel művét Robertson V. Károly-életrajzához hasonló aprólékosság jellemzi. A kétkötetes könyv összesen 79 fejezetből áll, a második kötet végén egy függelék is található, mely két részből áll. Az egyik II. Fülöp személyiségével, a második az adminisztrációval foglalkozik. A második kötet tartalmazza a szerző értékelő jellegű megnyilvánulásait, összefoglalását, míg az első kötet szinte tisztán az eseménytörténetre szorítkozik, a történéseknek inkább nemzetközi, társadalmi, vallási, stb. mozgatórugóit tárja fel, semmint az egyese emberek befolyását ezekre. Így az első kötetben szinte látványosan tartózkodik a személyek értékelésétől, különösen II. Fülöppel kapcsolatban.

A szerző Európa XVI. századi történelmének és V. Károly uralmának felvázolásával vezeti be az életrajzot. Ezek a történelmi és családi előzmények tíz fejezetet foglalnak el az első kötetből. Ezekben a fejezetekben a szerző kitér a Habsburg-ház spanyol trónra kerülésére. Az első fejezetek V. Károly uralmával foglalkoznak, egy rövid, politikai életrajzot kínálva. A kezdeti belső problémák - a "comuneros" és "germandades" felkelések - után a külső ellenfelek ellen folytatott háborúk eseménytörténetét mutatja be. A háborúk mellett fontos szerepet kap a lutheranizmus, illetve a protestantizmus különböző ágainak terjedése is. Ezek ellenpontjaként a Jezsuita rend megalakulását is megírja⁴³⁸. A XI. fejezet II. Fülöp gyermek- és ifjú korát beszéli el születésétől kezdve egészen addig a pontig, ameddig apja első ízben megbízta Spanyolország kormányzásával. Szintén ebben a fejezetben ír II. Fülöp házasságáról Portugáliai Izabellával, majd Don Carlos születéséről és felesége

---

la imposibilidad de contentar a todos, diremos de Felipe II la verdad, ó lo que más probable nos parezca, después de comparados los datos en las diversas autoridades que consultemos, ora amigos, ora contrarios, pues la justicia exige que se oiga entrambas partes." - "Bármennyire szükséges is egy történész számára, az a kötelesség, hogy minden szorgalmával felkutassa a tényeket, és teljes pártatlansággal és pontossággal mutassa be őket, lehetetlen, hogy ez ne ütközzön gyakran bevett érzelmekkel vagy uralkodó véleményekkel (...). Figyelembe véve ezeket a megállapításokat és meggyőződve arról, hogy lehetetlen elégedetté tenni mindenkit, elmondjuk II. Fülöpről az igazat, vagy azt, ami a legvalószínűbbnek tűnik a számunkra, miután egybevetettük a különböző forrásokból származó adatokat, melyeket tanulmányoztunk, legyenek azok bár barátoktól, bár ellenfelektől származóak, mivel az igazság megköveteli, hogy meghallgassuk mindkét felet." - Evaristo San Miguel, id. mű, 7.o.

⁴³⁷ Uo. 9.o.

⁴³⁸ A vallási kérdésekkel első sorban a X. fejezet foglalkozik.

haláláról. A következő két fejezet már az Angliával való diplomáciai kapcsolatokat tárgyalja, és II. Fülöp új házasságának előkészítését Tudor Máriával, mely politikai érdekekből kötöttetett.

A II. Fülöp uralkodásának kezdetét indító Pápa elleni háború eseményeit két fejezet taglalja⁴³⁹. Evaristo San Miguel a háború kirobbanásának okát IV. Pál viselkedésében keresi⁴⁴⁰. A pápa-háborúval párhuzamosan tárgyalja a franciák és spanyolok közti konfliktusokat is. A korábban kötött fegyverszünet Franciaország és Spanyolország között az Itáliai események miatt szűnt meg. II. Fülöp, miután megkötötte a pápával a békét, győzött a franciák felett is.

II. Fülöp uralkodásának első éveiben a szerző valamennyi fontos külső és belső problémára kitér, így a kezdődő elégedetlenségre a Németalföldön, a Barbarossa és a mór kalózok jelentette veszélyre Afrikában, ezek mellett kitér az adminisztráció megszervezésére, az inkvizíció fontosságára, házasságára Valois Erzsébettel, és a problémákra Don Carlosszal⁴⁴¹. A szerző úgy véli, Don Carlos, ha életben marad, sem szabadult volna ki soha börtönéből, így végül is lényegtelen, hogyan halt meg, lehetséges, hogy megölték, de az is, hogy orvosi műhiba⁴⁴² áldozata lett, és persze az is, hogy gyomorrontásban halt meg. A szerző abban a kérdésben sem foglal állást, hogy mi történhetett Isabel de Valois-val, gyanúsak találja ugyan, hogy Don Carlos után olyan hamar meghalt, de itt sem állít semmit, csupán azt, hogy II. Fülöp mellett nehéz lehetett az élet, és Isabel de Valois minden bizonnyal boldogtalan lehetett ebben a házasságban⁴⁴³.

---

⁴³⁹ A XV. és a XVI., Evaristo San Miguel, id. mű.

⁴⁴⁰ "Se declara Paulo IV contra Felipe II.", Uo. XV. fejezet.

⁴⁴¹ Uo. XVII- XXV. Fejezetek.

⁴⁴² Cabrera de Córdoba krónikájában esik szó egy beöntésről, amit Don Carlos kapott, és amelynek szörnyű következményei lettek. San Miguel Evaristo arra következtet Cabrera szavaiból, hogy a beöntés nem volt egészen rendben. („Cabrera se puede sospechar hubo algún misterio en la purga.” – Uo. 279.o.)

⁴⁴³ "Los que acusaron a este rey de ser autor de la muerte del príncipe Don Carlos, extendieron sus sospechas al fallecimiento de su madrastra, con la que le supusieron en secretas relaciones. Cualquiera que sea la verdad del hecho, se puede suponer que fue este el matrimonio más desgraciado de Felipe. (...) debía de ser sin duda Felipe II un marido poco amable y cariñoso." - "Azok, akik ezt a királyt Don Carlos halálának okozójának tartották, kiterjesztették gyanújukat a herceg mostohaanyjának a halálára is, akivel az feltételezésük szerint titkos viszonyt folytatott. Bármilyen legyen az igazság ez ügyben, feltételezhetjük, hogy ez a házasság volt Fülöp legszerencsétlenebb házassága. (...) II. Fülöp mint férj kétség kívül kevésbé volt gyöngéd és kedves." – Uo. 271.o.

Az 1568 és 1571-es esztentők közötti időszaknak terjedelmes részt, tizenegy fejezetet⁴⁴⁴ szentel a szerző. Itt tárgyalja az Escorial építését, a francia hugenotta konfliktus kezdetét, Alba herceg akcióit Németalföldön és a spanyol küzdelmeket a muzulmánok ellen, közte Málta megtámadását a törökök által, II. Szulejmán halálát, a granadai mórak felkelését és a lepantói csatát. Ez utóbbi eseménysornak, tehát a mórak elleni küzdelmeknek a főszereplője Don Juan de Austria volt. A hetvenes éveket a francia kálvinisták felkelése és a német-alföldi háborúk jellemzik. A nyolcvanas években viszont az angol konfliktus súlyosbodik, az angolok már nyíltan segítik a németalföldi felkelőket, ebben az időszakban következik be Stuart Mária kivégzése is, és a nagy Armada veresége. Az egyik legjelentősebb esemény területi szempontból a portugál korona megszerzése.

A belső ügyek tekintetében az Antonio Pérez-esetet ismerteti részletesebben a szerző a második kötet VIII. fejezetében, a 90-es évek eseményei között, itt tárgyalva az előzményeket is, melyeket Escobedo Madridba érkezésével, majd ottani gyors ellehetetlenülésével vezet be. *"Escobedo nemcsak Don Juan de Austria követeléseivel tette magát elviselhetetlenné a király számára, hanem saját kéréseivel is..."*⁴⁴⁵ Evaristo művében ugyanakkor Antonio Pérez volt az Escobedo elleni gyilkosság kitervelője, ő bérelte fel a bérgyilkosokat is, miután méreggel sikertelenül próbálkozott⁴⁴⁶. Mivel azonban a bérgyilkosok nem tudtak hallgatni, a gyanú Antonio Pérezre terelődött, és Escobedo családja igazságot követelt. Így a király letartóztatta őt, és eljárást indított ellene. Evaristo II. Fülöpnek Antonio Pérez elleni haragját egyfelől azzal magyarázza, hogy a király rájött, Antonio Pérez manipulálta őt, amikor Escobedónak, illetve Don Juan de Austriának túlzott hatalmi törekvéseket tulajdonított⁴⁴⁷, másfelől pedig Eboli hercegnő iránti érzelmeivel⁴⁴⁸, aki Antonio Pérez kedvese volt. Antonio Péreznek sikerült tizenkét évi procedura után megszökni a

---

⁴⁴⁴ Uo. XXVI-tól XXXVII-ig.

⁴⁴⁵ "Escobedo no sólo se hacía insoportable al Rey con sus exigencias para don Juan de Austria, también tenía sus propias peticiones..." – Uo. II. Kötet, VIII. fejezet.

⁴⁴⁶ "Por tres veces intentó Antonio Pérez acabar con Escobedo por la vía de veneno..." - "Háromszor próbált Antonio Pérez méreg útján végezni Escobedóval." – Uo. II. Kötet, VIII. fejezet.

⁴⁴⁷ "Cuando Felipe descubra esta falsedad se dará cuenta de hasta qué punto había sido manipulado por su desleal secretario..." - "Mikor Fülöp felfedezi ezt a hamisságot, észre veszi, milyen mértékig manipulálta őt hűtlen titkára..." – Uo. II. Kötet, VIII. fejezet.

⁴⁴⁸ Erre csak az I. számú függelékben utal, az "Amores de Felipe II" című fejezetben. - San Miguel de Evaristo, id. mű.

börtönből és Aragóniába jutni, ahol a király csak úgy tudta elfogatni, hogy eretnekséggel vádolta, így Antonio Pérez az inkvizíció börtönébe került⁴⁴⁹. De ez is kiváltotta a nép haragját, mert féltették előjogaikat⁴⁵⁰. Antonio Péreznek sikerült tovább szöknie, II. Fülöp viszont sereget küldött Aragóniába, hogy a titkárárt felszólalókat megbüntesse. Így került sor az aragóniai előjogok - fuerók - eltörlésére.

Az értékelést Evaristo San Miguel az eseménytörténet befejeztével, a II. kötet végére hagyja. A szerző – maga is politikus és katona – úgy találja, hogy II. Fülöp három fő politikai hibát követett el: nem utazott eleget, pedig jó lett volna, ha Németalföldre többször ellátogat; nem ismerte elég behatóan Franciaország politikai helyzetét; elhamarkodott háborút indított Anglia ellen, azt hitte, könnyen győzhet az Armada, de súlyosan tévedett⁴⁵¹. Pozitív vonásnak értékeli viszont uralkodása végére békét teremtett Spanyolország számára, Németalföld gondjai ugyanis vejére szálltak⁴⁵². San Miguel Evaristo nagy határozottságot mutat II. Fülöp politikájának, uralkodásának értékelésében, de nem ad magáról az emberről egységes képet, kifejti ugyanakkor, hogy a történészek álláspontja sem egységes, hiszen II. Fülöpnek egyazon tettet a különböző beállítottságú történészek másként magyarázzák. *"Nem létezik sok variáció azokkal a nagy eseményekkel kapcsolatban, melyek ennek a nagy királyságnak a képét alkotják; a következményekről ellenben nagy mértékben megoszlanak a vélemények. Mikor II. Fülöp, például, Németalföldről hazatértében Valladolidban egy auto de fe megrendezését kérte, melyen szörnyű büntetések jellemezték a vallásosnak nevezett ceremóniákat, vagy mikor azt mondta don Carlos Sesének, hogy ha a fia eretnek lenne, ő maga vinné a rőzsét a máglyájára, egyetlen történész sem próbálta elhallgatni vagy más színben feltüntetni az eseményt, mely megfelelt a saját céljainak. Hogyan hallgatták volna el a nemzetiek vagy akik buzgó katolicizmusukkal*

---

⁴⁴⁹ San Miguel de Evaristo, id. mű, II. Kötet, VIII. fejezet.

⁴⁵⁰ "Era provocar al pueblo, al grito de la defensa de sus libertades." - "Arra készítette a népet, hogy fennszóval védje szabadságjogait." – Uo. II. Kötet, IX. fejezet.

⁴⁵¹ "No viajó personalmente a Flandes apra ver la situación. (...) Se puede creer que no estaba bastante bien enterado de la situación política de Francia, donde empleó tantas intrigas, tanta diplomacia, y sobre todo inmensas sumas, todo sin provecho. (...) sabía poco de la situación de Inglaterra." - "Nem utazott személyesen Flandriába, hogy lássa a helyzetet. (...) Azt gondolhatjuk, hogy nem volt elég jól értesült a francia politikai helyzetről, amelybe annyi intrikát, diplomáciát, és főként rengeteg pénzt fektetett, mindezt haszon nélkül. (...) Keveset tudott az angol helyzetről." – Uo., II. Kötet, Apéndice I, 255.o.

⁴⁵² Uo. II. Kötet, Apéndice I, 256o..

dicsekszenek azt az eseményt, mely kiemeli a király szenvedélyes buzgalmát a hit tisztaságával kapcsolatban? És hogyan hagyhatták volna ki a protestánsok, II. Fülöp ellenségei, ezt az alkalmat, mely láttatja, milyen mértékű volt fanatizmusa, kegyetlensége és vallási intoleranciája? Hasonló megfigyeléseket tehetünk életének más vonásait vagy uralkodásának fontos eseményeit illetően is..."⁴⁵³ Evaristo San Miguel úgy találja, hogy II. Fülöpnek voltak hibái, és ezek részben a korból fakadtak, amelyben élt, részben pedig a jelleméből⁴⁵⁴. A szerző a következő főbb jellemvonásait emeli ki: makacsság a hitét, hiedelmeit illetően, melyek következtében egyházának ellenségeit üldözte⁴⁵⁵; komor jellem, kevés hajlammal az elnézésre, hitetlen történetek állítása szerint komoly, kegyetlen, bosszúálló, rendszerető, igazságszerető, gyanakvó, jó emberismerő, dolgoz, szerény megjelenésű, nem éppen ékesszóló⁴⁵⁶. *"Egy király, egy dogma, ez volt az ő két kedvenc elve (...) Szélsőséges volt II. Fülöp keménysége, amelyekkel fenntartatta ezeket az elveket, és szörnyűek azok az eszközök, amelyekkel győzelemre segítette őket konfliktusok idejént. Nem voltak ennek az uralkodónak olyan tulajdonságai, melyek miatt szerethették volna; majdnem mindenki gyűlölte vagy félt tőle; néhányan viszont őszintén tisztelték."*⁴⁵⁷ A jellemzés végére a szerző rövid megjegyzéseket fűz, melyekkel megindokolja - akárcsak az előszóban - miért

⁴⁵³ "Sobre los grandes acontecimientos que entran en el cuadro de este gran reinado, hay muy poca variación; en las consecuencias consiste la grande divergencia. Cuando Felipe II por ejemplo, a su vuelta de los Países Bajos, pidió en Valladolid la celebración de un auto de fe, en que se hicieron los terribles castigos que caracterizaban estas ceremonias llamadas religiosas; cuando dijo a don Carlos Sesé que si su hijo fuese hereje llevaría él mismo la leña de su hoguera, ningún historiador trató de ocultar ni disfrazar siquiera una acción que tanto servía a su propósito. ¿Cómo habín de omitir los nacionales y los que siéndolo se preciaban de católicos celosos, la relación de un hecho en que resaltaba la religiosidad del rey y su celo ardiente por la pureza de la fe? ¿Cómo perdieran los protestantes enemigos de Felipe II esta ocasión de hacer ver hasta dónde llegaba su fanatismo, su crueldad e intolerancia religiosa? Igual observación podremos hacer sobre otros rasgos de su vida y acontecimientos importantes de su reinado." - Evaristo San Miguel, id. mű, II. Kötet, 252-253.o.

⁴⁵⁴ "Fueron muchos de sus errores, de sus faltas, fruto sin duda de la época en que reinaba; mas hay otros que tenían raíz en su carácter personal ó en su temperamento." - "Kétség kívül voltak hibái közül olyanok, melyek a korból származtak, melyben uralkodott, mások viszont személyiségében vagy temperamentumában gyökereztek." - Uo. II.k. 253.o.

⁴⁵⁵ "Fue tenaz en sus creencias, intolerante con las contrarias, perseguidor de los enemigos de su Iglesia." - "Makacs volt a hiedelmeit illetően, intoleráns az ellenfeleivel szemben, egyházának ellenségeit üldözte." - Uo, II. Kötet, 254. o.

⁴⁵⁶ "Dirigía en persona de todos los negocios de sus estados. (...) Era poco brillo aparente su persona, de poca elocuencia su palabra." - "Személyesen irányította államainak ügyeit. (...) Külső megjelenését tekintve kevésbé volt csillogó, nem volt nagyon ékesszóló." - Uo. II. Kötet, 255.o.

⁴⁵⁷ "Unidad de rey, unidad de dogma, fueron su dos principios favoritos (...) Fue extrema la dureza con que Felipe II sostuvo estos principios, y terribles los medios con que los hizo triunfar en momentos

választotta II. Fülöpöt műve tárgyául. "*Talán azért részesítettük előnyben ezt az urlakodót mert többé kevésbé közvetlen kapcsolatban állt kora Európájának főbb eseményeivel, így szükségesnek láttuk, sőt szinte a kötelességünknek tekintettük, hogy egy vázlatot rajzoljunk a világnak erről a részéről a XVI. században, mely minden publikálótól megérdemelne egy komoly tanulmányt.*"⁴⁵⁸ A függelék végén San-Miguel Evaristo felsorolja azokat a fontosabb történészeket, akik II. Fülöppel vagy korával foglalkoztak, illetve krónikásai voltak: Mariana atya, Herrera, Sandoval, Cabrera, Marmol Carvajal, Hurtado de Mendoza, Zurita-Blancas, Luprecio Leonardo de Argensola.

Evaristo San Miguel y Valledor műve részletes politikai életrajz, mely szerkezetét tekintve is világosan két részre oszlik: míg a könyv nagyobbik, eseménytörténeti részében kerüli az értékelést, jellemzést, személyes megnyilvánulásokat, addig a könyv utolsó lapjain, függelék formájában közli megállapításait II. Fülöp személyes tulajdonságairól, és ezek szerepéről az ország történetében. Mind az előszóban, mind az értékelő jellegű függelékben fontosnak tartja kiemelni azt, hogy történelmi művének megírásakor miért éppen II. Fülöpre és a XVI. századra esett a választása. Választását a korszak jelentőségével indokolja, és azzal a szereppel, amelyet II. Fülöp Európa és Spanyolország történetében akkor betöltött.

A negyvenes évek egyetlen spanyol uralkodói életrajzgyűjteményében, a Wenceslao által szerkesztett, már idézett *Galeria regia*-ban⁴⁵⁹, mivel teljes uralkodói életrajzgyűjteményről van szó, természetesen található egy II. Fülöp életrajz is.

A "Don Felipe II" cím alatt, akárcsak a többi király esetén, a mű elhelyezi az uralkodót a többi király között - Kasztília és León tizenötödik, az Indiáknak negyedik királya - és közli uralkodásának kezdetét - 1556 - és végét - 1598⁴⁶⁰.

---

de conflicto. No tenía este monarca prendas para ser amado, de casi todos fue odiado o temido; de algunos estimado y sinceramente respetado." - Uo. II. Kötet, 254.o.

⁴⁵⁸ "Tal vez hemos preferido este monarca, por la razón de que habiendo tenido relaciones más o menos inmediatas con los principales acontecimientos de la Europa de su tiempo nos veíamos la necesidad, y hasta en el deber de trazar un bosquejo de lo que fue esta parte del mundo en el siglo XVI, que merece de todo publicista un estudio profundo" - Uo. II. Kötet, 263.o.

⁴⁵⁹ Id. mű.

⁴⁶⁰ *Galeria regia*, id. mű, 114.o.

A király életének elbeszélését nem annak születésénél vagy gyerekkoránál kezdi - születésének dátumát ebben a fejezetben meg sem adja - hanem uralkodásának kezdetekor, annál a momentumnál, amikor II. Fülöp győzelmet aratott a franciák felett, és kísérletet tett arra, hogy elvegye Anglia új királynőjét, Erzsébetet, de végül is meggondolta magát.⁴⁶¹ Később a francia kapcsolat mellett döntött, és elvette a francia király, II. Henrik, lányát, Erzsébetet, 1559-ben. Ugyanennek az évnek az eseményei közé tartozik az is, hogy II. Fülöp Németalföldre látogatott, majd visszatérőben elismerte V. Károly fiának Don Juan de Austriát. Valladolidban akkor több *auto de fe-t* rendeztek, *"...és ezek egyikén részt vett II. Fülöp is, ami azt jelenti, hogy volt bátorsága ehhez."*⁴⁶² II. Fülöp házassága után nem sokkal több területen is problémák kezdődtek: török kalózok fenyegették Nápolyt, felkeltek a valenciai és a granadai mórok - 1563- , és a vallási ellentétek kiéleződtek a Németalföldön, míg végül a flamandok vallásszabadságot kértek maguknak. II. Fülöp Németalföldre Alba herceget küldte, míg a mórok ellen - 1567 - Don Juan de Austriát. Ugyanebben az évben történt, hogy Don Carlos Flandriába akart menni, de *"...apja ismerte nagyra törő jellemét és eléggé elnyomta; a herceg dührohamot kapott, amikor látta, hogy a flandriai feladattal Alba herceget bízták meg, annyira kikelt magából, hogy megparancsolta Alba hercegének, ne fogadja el azt a tisztséget, hanem hagyja rá a feladatot, aztán rátámadt egy karddal, mert az azt mondta, hogy a királynak fog engedelmeskedni. Az apja fogolyként bezáratta a palota egyik szobájába, melynek eredményeként a herceg annyira mérges lett, hogy komolyan megbetegedett, sőt időnként kijött a sodrából, mindez a halálához vezetett, mely 1568 június 24-én következett be."*⁴⁶³ A *Galeria regia* mint láthattuk első helyen a kortárs krónikákban olvasható változatot közli igen röviden; ezek után viszont ismerteti a Don Carlos-halálával kapcsolatos másik ismert verziót, úgy kommentálva az utóbbit, mint az eretnekek változatát, melynek nincs valóságalapja. *"Néhány hasonló körülményt vettek ürügyül az eretnekek, akik*

⁴⁶¹ Uo. 115.o.

⁴⁶² "y en uno de ellos se halló el rey don Felipe que había significado tener voluntad de asistir a él" – Uo. 116.o.

⁴⁶³ " su padre el rey había conocido su genio altivo y le sujetaba bastante, pero el príncipe no pudo menos de prorumpir en ira, cuando vio destinado a la empresa de Flandes al duque de Alba, y salió tan fuera de sí, que mandando al duque de Alba que no tomase aquel cargo y se lo dejase a él, le embistió con un puñal, porque dijo que obedecía al rey. Su padre le puso como preso en un cuarto de palacio,

kárhozhatni akarták a király magatartását, hogy azt hazudják, hogy amint látta a király, hogy a fia nem szilárd katolikus vallásban, és hogy titkos egyeztetéseket folytat a protestánsokkal, és hogy még gyanakodott is miatta a feleségére, és más rágalmak, elnyomta őt, és egy mérge segítségével siettette a halálát. De ezek csak a külföldieknek és hitetlen embereknek a meséi, akik képesek arra, hogy megpróbálják elhitetni, hogy egy apa nem apa, és nemcsak hogy emberséggel nem rendelkezik, de még az annál hatalmasabb szeretettel, az apai szeretettel sem. A legnagyobb bizonyíték (Don Carlos) halálméneke hamisságára azok a súlyos betegségek és elmezavarok, amelyekben a herceg szenvedett, ezek voltak a legnagyobb mérgek az élete ellen."⁴⁶⁴ A szerző ezzel a véleménynyilvánítással le is zárja a Don Carlos-esetet, Valois Erzsébet halálát már teljesen külön említi, és halálokként a koraszülést nevez meg. Még egy magánéleti eseményt ismertet közvetlenül ezek után a *Galeria regia*: II. Fülöp házasságát Ausztriai Annával. Ezek után a politikai eseményekre koncentrálnak. Visszatér a törökellenes küzdelmek tárgyalásához, és itt írja le a lepantói győzelmet is. A győzelem kivívóját, Don Juan de Austriát ez után Tunéziába küldik, hogy a területet visszaszerezze, de mivel itt fennállt a veszélye, hogy megpróbálja megszerezni Tunézia trónját, II. Fülöp Itáliába, majd Flandriába rendelte őt. Ezek után a *Galeria regia* megemlíti, hogy Don Juan de Austria Escobedo útján pénzt kért a királytól, de itt megszakítja az események elbeszélését, azaz az Antonio Pérez-esetre egyáltalán nem tér ki, hanem úgy folytatja, hogy Escobedo sikertelen útja után Don Juan de Austria maga ment Madridba, ahol sikerült is pénzt szereznie. Később, 1578-ban meghalt. Az eseményeket a *Galeria regia* a portugál trón megszerzésével folytatja. Mielőtt II. Fülöp halálát ismertetné, politikai eseményekkel már csak áttételesen, családi ügyeken keresztül foglalkozik: felsorolja Ausztriai Anna gyermekeit, megemlíti, hogy II. Fülöp saját unokaöccsét, Adalbert herceget nevezte ki Portugália kormányzójának, hogy

---

por cuya causa el príncipe se irritaba tanto que padecía ardientes enfermedades, y aun algunas veces salía fuera de tino, estas le acarrearón la muerte, sucedida a 24 de junio de 1568."⁴⁶³ - Uo. 123.o.

⁴⁶⁴ "Por algunas de estas circunstancias tomaron pretexto los hereges que querían acriminar la conducta del rey, para fingir, que al ver el rey que su hijo no estaba seguro en la religión católica, que tenía tratos secretos con los protestantes, que aun recelaba por él de su esposa, y otras calumnias, le oprimió el rey, y que con un veneno apresuró su muerte. Pero estas son novelas de extrangeros, y hombres desnudos de religión, capaces de intentar hacer creer, que un padre no sea padre, y se despoje no sólo de la humanidad, sino de amor más poderoso que ella, como es el paternal. La mayor prueba de la falsedad del modo de su muerte es que las atroces enfermedades y locuras que padecía el príncipe, eran los mayores tósigos contra su vida."- Uo. 123.o.

férjhez adta Katalin lányát, szintén megházasította fiát, a későbbi III. Fülöpöt Margit hercegnővel. II. Fülöp halálának okaként a köszvényt jelöli meg.

Az életrajz végén a *Galeria regia* ezúttal egyáltalán nem ad értékelést. A Don Carlos-eset kivételével az életrajzban nem találhatunk utalásokat II. Fülöp személyiségére. A II. Fülöppel kapcsolatos két leghíresebb és legvitatottabb eset közül csak az egyiket említi, míg a másikat - az Antonio Pérez-ügyet - teljesen elhallgatja. Az életrajz során a főbb külpolitikai illetve hadi eseményekre koncentrálnak.

A vizsgált időszakban két dokumentumkiadás jelent meg II. Fülöppel kapcsolatban. Közülük az egyik⁴⁶⁵ tartalmaz egy II. Fülöpre vonatkozó bevezetőt. A kiadvány két dokumentumot⁴⁶⁶ tartalmaz, melyeket egy 455 oldalas kötetből választottak ki négy mű közül - az előszó tanúsága szerint⁴⁶⁷. A bevezető elsőként a dokumentumok forrásául szolgáló kötetet ismerteti, illetve a benne található négy dokumentumot írja le röviden. Azt feltételezi, hogy a közlésre kiválasztott két dokumentum 1558 és 1559 között keletkezett, a kötet tartalomjegyzéke viszont 1583-ból való. A forráskötetből nem derül ki, kik a dokumentumok szerzői, a bevezető szerzője viszont feltételezi, hogy a közölt dokumentumokat latinból vagy olaszból fordították. Ugyanakkor azt feltételezi, hogy a II. Fülöpnek címzett levél szerzője Dr. Juan Pérez lehetett⁴⁶⁸, feltételezésének okait vagy bizonyítékait azonban nem fejti ki.

Ezek után arról ír az előszó szerzője, hogy miért adja ki újra ezeket a dokumentumokat. Egyfelől azért, mert maga is református. Másfelől pedig azért, hogy megismertesse a spanyolokkal az igazságot⁴⁶⁹. Ezek után az előszó szerzője kifejti a

---

⁴⁶⁵ Juan Pérez. *Imagen del Anticristo y carta a Felipe II*, (A XIX. századi kiadás: San Sebastián, 1849), Barcelona, Librería de Diego Gómez Flores, 1981, reprint, *Reformistas antiguos españoles* sorozat. Bevezető: Bernardino Ochino.

⁴⁶⁶ *Imagen del Antecristo & c.*, nyolc lap, s.l., s.a.; *Carta Embiada a Nuestro Augustísimo Señor Principe don Philippe, Rei*, n.h., n.é., 92 oldal.

⁴⁶⁷ "Las dos obras, aquí reimpresas, se copiaron de un tomo español, de 455 hojas, el cual contiene cuatro obras diversas por este orden." - "Az a két mű, melyet itt újranyomtunk, egy 455 oldalas spanyol kötetből másoltak, amely négy művet tartalmaz a következő sorrendben." - Juan Pérez, id. mű, Introducción, I.o.

⁴⁶⁸ "El autor de la Carta a Felipe II puede ser como ya indiqué, el Dr. Juan Pérez." - "A II. Fülöpnek címzett levél szerzője Dr. Juan Pérez lehet, mint arra már utaltam." - Uo. Introducción, XI.o.

⁴⁶⁹ "El invitar a cada español al conocimiento de la verdad, en materia de tanta importancia, es una de las razones que me incitan a reimprimir obras, como las que encierra este volumen." - "Hogy elhívjak minden spanyolt az igazság megismerésére egy ilyen nagy fontosságú anyag kapcsán, ez

véleményét II. Fülöpről, első sorban tettei kommentálása kapcsán. A következőket sorolja fel: Alba hercege öt év alatt 18000 protestánt ölt meg II. Fülöp parancsára; a spanyolországi mórok II. Fülöp rossz politikája miatt keltek fel⁴⁷⁰; II. Fülöp auto de fekel "ajándékozta meg" Spanyolországot, melyek során védtelen keresztényeket és zsidókat égettek meg; szükségtelen harcokat folytatott a protestánsok ellen⁴⁷¹; kijátszotta Aragóniában Lanuza igazságszolgáltatását, és eltörölte az aragón előjogoka⁴⁷²; megvásárolta a portugál koronát; gyilkosságokra és mérgezésekre adott ki parancsokat⁴⁷³; fia, a kegyesnek mondott III. Fülöp kegyetlenül kiűldözött Spanyolországból hatszázezer spanyol mórt, elorozva előbb a vagyonukat⁴⁷⁴. A III. Fülöpre tett kitekintéssel fejeződik be az előszó, melyben a II. Fülöpről szóló radikális, protestáns nézetek katalógusszerű összefoglalását figyelhettük meg a teljesség igénye nélkül.

II. Fülöp és Antonio Pérez

A "nagy" Habsburgokkal kapcsolatos személyek közül az egyik legismertebb Antonio Pérez, akiről a XIX. század folyamán több önálló történelmi és irodalmi mű is született. Antonio Pérez élete szétválaszthatatlanul összefonódott II. Fülöpével, ezért

---

egyike azoknak az okoknak, melyek engem olyan művek újra nyomtatására ösztönöznek, mint amilyeneket ez a kötet tartalmaz." - Juan Pérez, id. mű, Introducción, XI.o.

⁴⁷⁰ Uo. XXVI-XXVII.o.

⁴⁷¹ "La opinión nacional estaba contra las disparatadas guerras que hacían a los protestantes nuestros reyes, clérigos y frailes." - "A nemzet véleménye a protestánsok ellen folytatott ostoba harcok ellen volt, melyeket királyaink, papjaink és szerzeteseink folytattak." - Uo. XXVII.o.

⁴⁷² "El a. 1589, promueve los alborotos de Zaragoza, engaña la justicia Lanuza, por medio de sus criados, los jesuitas, descabeza al justicia, como si fuera un malechor, i acaba con los fueros de Aragon, que había jurado mantener." - "1589-ben előmozdítja a zaragozai zavargásokat, becsapja Lanuza igazságszolgáltatását szolgálói, a jezsuiták segítségével; lefejezi az igazságot, mintha gonosztevő volna, és megszünteti az aragóniai előjogokat, amelyekre pedig felesküdt." - Uo. XXXIX.o.

⁴⁷³ "Compra la corona portuguesa..." Mandó asesinatos y envenenamientos." Uo.. XXIX.

⁴⁷⁴ "...su hijo D. Felipe III el Piadoso, echó despiadadamente fuera de España a seiscientos mil españoles moriscos, confiscándoles de antemano, los bienes que a sus labranzas, e industrios tráficos debían." - "...fia, III. Fülöp, a Kegyes, kegyetlenül kiűldözött Spanyolországból hatszázezer spanyol mórt, elorozva tőlük előbb a javaikat, melyeket munkálkodásaiknak, kereskedésüknek köszönhettek." - Uo. XXXI.o.

nyilvánvaló, hogy bármilyen Antonio Péreztől szóló műből képet kap az olvasó II. Fülöpről is.

Az 1840-es évtizedben kiadták Antonio Pérez művét⁴⁷⁵, ezen kívül pedig született egy spanyol szerzős mű Antonio Péreztől, mely saját műfajmegjelölése szerint ugyan történelmi tanulmányokat tartalmaz, valójában egy összefüggő életrajzról van szó, egyetlen szerzőtől⁴⁷⁶. Szintén ebben az évtizedben jelent meg spanyolul Mignet Antonio Péreztől szóló műve, a francia kiadással egyazon évben⁴⁷⁷.

Salvador Bermúdez Castro életrajza, mint láthattuk, a XIX. század egyik legkorábbi Antonio Pérezzel kapcsolatos műve. A szerző előszavában megjelenik az objektivitás és a történelmi óvatosság igénye. Salvador Bermúdez Castro arra hívja fel a figyelmet, hogy az igazság megismeréséhez elengedhetetlen a korabeli dokumentumok és kéziratok tanulmányozása. Ebből a szempontból Antonio Pérez műve - *Relaciones* - alapl mű⁴⁷⁸. Bermúdez Castro felhívja rá a figyelmet, hogy Antonio Pérez mindenekelőtt abból a célból írta a könyvet, hogy megvédje magát. "*Élete és védekezése ez úton a legnagyobb népszerűséget szerezték meg a számára; műve Párizsban élő szenzáció lett.*"⁴⁷⁹ Bermúdez Castro szerint ezek után kevés mű látott napvilágot Antonio Pérezzel kapcsolatban, újabban inkább irodalmi művek, de ezek magukban hordozzák a

---

⁴⁷⁵ Antonio Pérez: *Las Relaciones de Antonio Pérez, secretario de Estado que fue del Rey de España D. Felipe II de este nombre*, Madrid, 1849.

⁴⁷⁶ Salvador Bermúdez Castro: *Antonio Pérez, Secretario de Estado del Rey Felipe II*, Estudios históricos, Madrid, 1841. (Az *Iris* című periodikában publikált tanulmányok összeállításával született meg Bermúdez Castro könyve. - *Advertencia del editor*, In: Salvador Bermúdez Castro, id. mű, 5.o.)

⁴⁷⁷ Mignet: *Antonio Pérez y Felipe II*, Madrid, 1845. (A mű néhány kiadása: Párizs, 1845, 1846, 1847; Mexikó, 1852; 1889.)

⁴⁷⁸ "La obra de Antonio Pérez, Las Relaciones, es casi olvidada hoy, pero que alcanzó en su siglo la más alta reputación para su autor." - "Antonio Pérez műve, a Las Relaciones, ma már csaknem elfelejtett mű, pedig a maga korában a legnagyobb tiszteletet szerezte meg szerzőjének." - Bermúdez Castro, id. mű, 15.o.

⁴⁷⁹ "Su vida y su defensa alcanzaron por este medio la más alta popularidad: su libro produjo en París una sensación viva." - Bermúdez Castro, id. mű, p. 16.

valótlan elemeket is⁴⁸⁰. Bermúdez Castro felhívja arra a figyelmet, hogy helytelen lenne II. Fülöpöt kizárólag ellenfelei, ellenségei szemszögéből megítélni⁴⁸¹.

Bermúdez Castro könyvében a fejezetek kronologikus sorrendben követik végig Antonio Pérez életútját születésétől kezdve. A könyvben nincsenek lábjegyzetek, ellenben tartalmaz egy függelék, melyben dokumentumokból, királyi rendeletekből, levelekből közöl részleteket.

A könyvnek már az első fejezetében megjelenik II. Fülöp, mivel Antonio Pérez nagyon hamar, már 25 évesen államtitkár lett Ruy Gómez segítségével, aki őt beajánlotta. Bermúdez Castro szerint II. Fülöp kitüntette barátságával Antonio Pérezt. *"Az uralkodó kitüntette őt személyes barátságával, és az asztalnál, a kocsiban, a sétáin a fiatal miniszter rendszeresen vele volt."*⁴⁸² Ebben a fejezetben a szerző bemutatja az udvar legbefolyásosabb személyiségeit, köztük Eboli hercegnőt, aki Bermúdez Castro művében gyönyörű, vonzó nőként jelenik meg, akibe a király beleszeretett⁴⁸³. Eboli hercegnő után Alba hercege következik a bemutatásban, aki mint tehetséges, hűséges alattvaló jelenik meg, aki sohasem vett részt az udvari intrikákban⁴⁸⁴. *"Don Juan de Austria lassanként beárnyékolta hőstetteit és magas*

---

⁴⁸⁰ "Mucho se ha escrito sobre la privanza de Antonio Pérez, pero pocos escritos han visto la luz pública. Recientemente un drama, un romance español pretenden reflejar algunas facciones de su notable fisonomía, pero la luz de los contrastes poéticas es la más falsa de todas las falsas luces." - "Sokan írtak Antonio Pérez kegyencségről, de kevés írás látott napvilágot. Újabban egy spanyol dráma és egy románc próbálja meg tükrözni Antonio Pérez alakjának néhány jeles vonását, de a költői ellentétek fénye a leghamisabb valamennyi fény között." - Uo. 18.o. - Bermúdez Castro itt José Muñoz de Maldonado, Fabraquer grófja 1837-es drámájára utal, melynek címe: *Antonio Pérez y Felipe II*.

⁴⁸¹ "No es mi ánimo hacer la apología de Felipe II, pero creo que es indigno de la imparcialidad histórica repetir las acusaciones de interesados cronistas: es indigno de la ilustración de la época considerar al primero de los monarcas españoles a la luz del engañoso prisma de sus enemigos políticos y religiosos..." - "Nem az a szándékom, hogy dicsőítsem II. Fülöpöt, de azt hiszem, a történelmi pártatlansághoz méltatlan lenne megismételni az érdekelt krónikások vádjait: méltatlan lenne a kor felvilágosultságához az első spanyol uralkodót politikai és vallási ellenségei hamis prizmájának fényében szemlélni..." - Uo. 19.o.

⁴⁸² "El monarca le distinguió con su amistad personal, y en la mesa, en el coche, en sus paseos le acompañaba constantemente el joven y prudente ministro." - Uo. 27.o.

⁴⁸³ "La princesa despertó amor en el rey. (...) Era obstinada y caprichosa, despreciaba la bajeza servil de los palaciegos a quienes humillaba. (...) Buscaba los peligros. (...) Ligera y vengativa con una imaginación viva y fecunda." - "A hercegnő szerelmet ébresztett a királyban. (...) Merész volt és szeszélyes. Lenézte az udvari emberek szolgálékúságát, akiket megalázott. (...) Kereste a veszélyt. (...) Könnyelmű volt és bosszúálló, élénk és termékeny képzelettel megáldva." - Uo. 29.o.

⁴⁸⁴ "Fiel vasallo, nunca adulaba ni tomaba parte en las intrigas palaciegas." - "Hű alattvaló, sohasem hízelt vagy vett részt az udvari intrikákban." - Uo. 30.o.

pozícióját." ⁴⁸⁵ Don Juan de Austriával kapcsolatban mindenekelőtt az ambíciózusságát és meggondolatlanságát emeli ki a szerző⁴⁸⁶. A fontosabb szereplők között említi Bermúdez Castro Chaves atyát, Don Carlos, majd később II. Fülöp gyóntatóját, akit tehetségtelen emberként jellemez; valamint Chinchón grófot, aki nem töltött be fontos pozíciókat, tudatlan és gyenge jellemű ember volt, de II. Fülöp mellett nevelkedett. A szerző ez után felsorolja a többi udvari titkárt is, köztük Granvelát és Vélez márkit is.

A II. fejezetet a szerző II. Fülöp személyisége bemutatásának szenteli. Ennek az ad különös jelentőséget, hogy Bermúdez Castro szerint az egyébként tehetséges Antonio Pérez nem tudta jól kiismerni és felmérni II. Fülöp jellemét⁴⁸⁷. *"II. Fülöp, ha szabad így kifejeznem magam, az uralkodó képében megtestesült ember volt. Magánéletének véletlen eseményei beleolvadtak nyilvános életének bámulatra méltó aktivitásába."*⁴⁸⁸ II. Fülöp fiatal éveit kapcsán mindenekelőtt a király nők iránti szenvedélyét emeli ki a szerző. *"Első fiatal éveit a tüzes szenvedélyek területén teltek. A túlzásba vitt szerelmi kapcsolatok betegségeket okoztak neki, melyek idővel meggyengítették robosztus testfelépítését. Féktelen szenvedélye a nők iránt természetéből következő szükségszerűség volt, de kapcsolatai csak ritkán jutottak el a nyilvánosságig, és kegyencnői sohasem voltak hatással az államügyekre. Csak Eboli hercegnő uralta valamennyire szigorú lelkét."*⁴⁸⁹ Szintén fontos jellemvonása volt a királynak az, hogy érzelmei sohasem látszottak meg az arcán. Megközelíthetetlen és szigorú volt, ugyanakkor igazságosan osztotta kegyeit. Nem szerette a luxust, és mélyen vallásos volt⁴⁹⁰. Bermúdez Castro azt is megemlíti, hogy míg Antonio Pérez

---

⁴⁸⁵ "Don Juan de Austria se deslumbraba poco a poco el esplendor de sus hazañas y la altura de su posición." – Uo. 31.o.

⁴⁸⁶ "Daba continuamente motivos de queja a su hermano que perdonaba sus imprudencias y le proporcionaba en cambio nuevos laureles." - "Folyamatosan panaszra adott okot testvérénél, aki megbocsájtotta meggondolatlanságait, és cserébe újabb és újabb dicsőségben részesítette."- Uo. 31.o.

⁴⁸⁷ Uo. 36.o.

⁴⁸⁸ "Felipe II era, si me es lícito expresarme así, la encarnación del hombre en el monarca. Los azares de su vida privada se confundían en la prodigiosa actividad de su vida pública " – Uo. 36.o.

⁴⁸⁹ "Los primeros años de su juventud fueron pasto de sus fogosas pasiones. Escesos en los tratos amorosos le produjeron enfermedades que afligieron por mucho tiempo su robusta constitución. La afición desmedida a las mujeres era una necesidad de su temperamento, pero sus relaciones transpiraron pocas veces en el público, y sus favoritas nunca influyeron en los negocios del estado. Solo la princesa de Eboli dominó algún tanto su alma severa." – Uo. 36-37.o.

⁴⁹⁰ "Riguroso en la ejecución de sus proyectos, justo en la dispensación de sus favores (....) No le gustaba el lujo. (...) Sinceramente religioso, pero sin fanatismo ciego. (...) Si bien protegió el poder de

szeretett asztrológusokkal konzultálni, addig II. Fülöp megvetette az asztrológiát és a mágiát⁴⁹¹. Nagy figyelmet szentelt a kormányzásnak, sokat dolgozott, rendkívül aprólékos volt, minden iratot alaposan áttanulmányozott, mielőtt aláírta volna. Bölcsesség, óvatosság, precizitás, diszkréció jellemezte a munkájában. Fontos az is, hogy nem szenvedhette a hazugságot⁴⁹². Bermúdez Castro végső értékelése szerint II. Fülöp tehetségben és energiában felülmúlta Spanyolország legnagyobbjait⁴⁹³. Bermúdez Castro értékelésében visszaköszönnek a krónikák - Porreño, Cabrera - által közölt tulajdonságok és esetek, epizódok.

Csak II. Fülöp bemutatása után kerít sort a szerző Antonio Pérez tulajdonságainak a megismertetésére a harmadik fejezetben. Itt egy ambiciózus, luxuskedvelő, kissé korrupt és álszent, a nőket felettéb kedvelő fiatalember képe bontakozik ki⁴⁹⁴. A király mégis megbízott benne, sőt, elárulta neki szerelmét Eboli hercegnő iránt, és a titkár segített is neki, de *"merész és szenvedélyes szívében megfogant a terv, hogy rivalizálni fog barátjával és királyával."*⁴⁹⁵

---

la Inquisición, como excelente medio de gobierno en aquel siglo." - "Szigorú tervei végrehajtásában, igazságos kegyei elosztásában. (...) Nem szerette a luxust. (...) Őszintén vallásos, de fanatikus vakság nélkül. (...) Bár védte az Inkvizíció hatalmát, mint az adott század kiváló kormányzási eszközét." – Uo. 39.o.

⁴⁹¹ Uo. 39.o. (Vö: "Mellesleg II. Fülöp személyi könyvtárában halálakor legalább 200 mágiáról szóló művet találtak." - Anderle Ádám: *Don Carlos*, Szeged, Magyarország, 1996, 25.o.)

⁴⁹² "Se ocupaba con estrema atención de los cuidados del gobierno. (...) prudente y cuidadoso en los asuntos, examinaba los papeles antes de poner su firma. (...) Amigo de la claridad. (...) Conservaba en su memoria las circunstancias más indiferentes. (...) No podía sufrir la mentira. Dos de sus ministros murieron desterrados por haber ocultado la verdad en sus relaciones." - "Rendkívüli figyelemmel foglalkozott a kormányzás ügyeivel. (...) bölcs és óvatos az ügyekben, minden papírt áttanulmányozott, mielőtt aláírta volna. (...) A világos dolgok híve volt. (...) A legjelentéktelenebb körülményeket is elraktározta az emlékezetében. (...) Nem szenvedhette a hazugságot. Két minisztere száműzésben halt meg, mert eltitkolták az igazságot az ügyekben." – Uo. 43-45.o.

⁴⁹³ "...superior en talento y energía, experiencia y conocimientos a los más hábiles magnates de España" - "...tehetségben, energiában, tapasztalatban és ismeretekben nagyobb volt, mint Spanyolország legnagyobbjai." – Uo. 47.o.

⁴⁹⁴ "Sirvió al rey leal y fielmente. Pero la sed de lujo se despertó en su corazón vanidosos deseos. (...) Recibió Antonio Pérez magníficos regalos, conociendo que a saberlo el rey, corría en peligro su fortuna. (...) En la cámara del rey llevaba siempre seda negra. (...) Era aficionado al amor. (...) Felipe notaba muchas de estas faltas, aunque las disimulaba como defectos inevitables de un carácter ardiente y apasionado." - "Hűségesen szolgált a királynak. De a luxusvágy hiú vágyakat ébresztett a szívében. (...) Csodálatos ajándékokat kapott Antonio Pérez, noha tudta, hogy ha a király megtudná, veszélybe kerülne a szerencséje. (...) A király szobáiban mindig fekete selymet viselt. (...) A szerelem rajongója volt. (...) Fülöp sokat észrevett ezek közül a hibák közül, bár ezt titkolta, mivel a szenvedélyes és tüzes jellem velejáró hibáinak tartotta." – Uo. 54-55.o.

⁴⁹⁵ "su corazón apasionado y audaz concibió el proyecto de rivalizar con su amigo y con su rey" – Uo. 61.o.

Antonio Pérez és II. Fülöp jellemének bemutatása után tér rá a szerző a következő fejezetben az Escobedo-ügyre. Érkezése merész lépés volt, mivel *"Egy ideje bizalmatlanul szemlélte II. Fülöp törvénytelen testvérének kalandos szándékait."*⁴⁹⁶ A király Antonio Pérezt bízta meg Escobedo megfigyelésével. Escobedo észre vette, hogy a dolgok nem jól mennek, ugyanakkor valahogy értesült Antonio Pérez és Eboli hercegnő kapcsolatáról, és fenyegetni kezdte őket⁴⁹⁷. Közben a párizsi követtől a király értesült róla, hogy Escobedo táplálja Don Juan de Austria nagyra törő terveit. *"Elmondta mindezt az állam titkára - Antonio Pérez - a királynak gyakran figyelmeztetve arra sürgető szükségszerűsége, hogy meg kellene szabadulni attól az embertől, aki ilyen tömjénező és álnok módon adott tanácsokat az öntelt hercegnek."*⁴⁹⁸ II. Fülöp ugyan nem hajlott arra, hogy halálra ítélje Escobedót, de az oktalanul viselkedett, pletykákat terjesztett Eboli hercegnőről. Antonio Pérez intrikált ellene, és csatlakozott hozzá Velez márki is és többen az udvarból⁴⁹⁹. Azt javasolták, hogy törrel ölessék meg Escobedót, hogy bosszúból elkövetett gyilkosságnak tűnjék. *"II. Fülöp végül elhatározta, hogy ezt teszi, és Antonio Pérezt bízta meg a végrehajtással."*⁵⁰⁰ Bermúdez Castro itt fontosnak látja utalni a gyilkossággal kapcsolatos bizonyítékokra. A gyilkosok Miguel Bosque és Juan Rubio e Insuati voltak, és 1578 március 31-én ölték meg Escobedót. *"A gyilkosok pénzt és tisztségeket kaptak. (...) Ezek a feljegyzések és levelek mind 1578 április 18-ról származnak, a király írta alá őket, ellenjegyezte Antonio Pérez."*⁵⁰¹ Bermúdez Castro hangsúlyozza, hogy abban a korban a királyok által kiadott gyilkossági parancsok szokványosak voltak, a királyt a törvény megtestesülésének tekintették. *"Mikor kiadta II. Fülöp Juan de Escobedo meggyilkoltatásának a parancsát, nem a gyűlölettől, nem is személyes*

⁴⁹⁶ *"tiempo hacía que miraba Felipe II con desconfianza (...) los aventurados designios de su bastardo hermano."* - Uo. 65.o.

⁴⁹⁷ V. Fejezet. - Uo. 83-86.o.

⁴⁹⁸ *"Comentábaselas el secretario de Estado al rey, encareciéndole a cada instante la urgente necesidad de deshacerse del hombre tan incersidada y perfidamente aconsejaba al envanecido príncipe."* - Uo. 85-86.o.

⁴⁹⁹ Uo. 87-92.o.

⁵⁰⁰ *"Felipe II finalmente decidió hacer estas cosas y dio a Antonio Pérez el cargo de la ejecución"* - Uo.92.o.

⁵⁰¹ *"Los asesinos recibieron dinero y cargos. (...) Estas cédulas y cartas son todas de 19 de abril de 1578, firmadas por el rey y refrendadas por Antonio Pérez."* - Uo. 93.o.

*érdekeitől vezérelve cselekedett.*⁵⁰² A gyilkosság ugyanakkor felkeltette az emberek érdeklődését, Escobedo családja pedig arra törekedett, hogy kinyomozza. Ekkor II. Fülöp már tudott Eboli hercegnő és Antonio Pérez viszonyáról, de ezt eltitkolta mindaddig, amíg azok elfeledkeztek óvatosságukról, és folytatni nem kezdték a viszonyt. 1578 július 28-án viszont mindkettőjüket letartóztatták⁵⁰³. A hetedik fejezetben Bermúdez Castro Antonio Pérez fogságának első időszakát írja le. Négy hónap börtön után Antonio Pérez házi őrizetbe került, ahol látogatókat is fogadhatott, többek között Juan de Lanuza is többször meglátogatta. A nyolcadik fejezetben a szerző a per megindulásáról, majd az első ítélet megszületéséről ad hírt. *"A vizsgálatok befejeztével harmincezer dukát bírságra és kártérítésre ítélték, valamint hivatalának tíz éves felfüggesztésére, két év börtönre, majd ezek teljesülésével további nyolc év száműzésre az udvarból."*⁵⁰⁴ 1585-ben azonban új dolgok derültek ki az Escobedo-ügyben. Antonio Henriquez zászlós jelentése a gyilkosságról a király kezébe került. Antonio Pérez mindent tagadott, az ügy húzódott. *"Augusztus 31-én Antonio Pérez, miután megtagadta az aláírásait, kérte, hogy elegendő bizonyíték hiányában mentsék fel azonnal."*⁵⁰⁵ Antonio Pérez ellenségeinek - pl. Pedro de Escobedo - intrikái azonban ezt lehetetlenné tették. *"A király egy levélben felhatalmazta Antonio Pérezt, hogy közölje az igazságot. (...) Antonio Pérez tagadta a gyilkosságot."*⁵⁰⁶ Antonio Pérezt erre kínvallatásnak vetették alá, ahol bevallotta az eset politikai mozgatórugóit. A kínzások azonban súlyosan megbetegítették. Felépülése után felesége segítségével megszökött⁵⁰⁷. Aragóniába jutott, Catalayudban, egy dominikánus kolostorban húzta meg magát, de egyik ellensége, Manuel Zapata erőszakkal akarta kihozni onnan. A nép azonban és Juan de Lanuza a segítségére sietett. Végül átvitték a zaragozai börtönbe. Közben feleségét és családját letartóztatták. A per Aragóniában folytatódott, 1591-ben

⁵⁰² "Al dar la orden de matar a Juan de Escobedo, no obró Felipe impulsado por sentimientos de odio ni de utilidad propia." - Uo. 94.o.

⁵⁰³ Uo. 102-104.o.

⁵⁰⁴ "Acabado el juicio de visita, fue condenado en treinta mil ducados de multas e indemnizaciones, en suspensión de oficio por diez años, en Uo. 131.o.

⁵⁰⁵ "El 31 de agosto - 1589 - Antonio Pérez después de negar sus firmas, pidió que se le absolviese de la instancia por no haber pruebas bastantes para su condenación." - Uo. 139.o.

⁵⁰⁶ "El rey en una carta autorizó a Antonio Pérez para declarar toda la verdad. (...) Antonio Pérez negó el crimen" - Uo. 149.o.

⁵⁰⁷ Uo. 149-150.o.

Antonio Pérez az inkvizíció börtönébe került⁵⁰⁸. Antonio Pérez szolgálai útján elhíresztelte, hogy miért került az inkvizíció börtönébe. Ez népfelkeléshez vezetett. A király sereget küldetett Aragóniába, és eltöröltette az aragón előjogokat. Antonio Pérez Franciaországba szökött. Felesége továbbra is börtönben volt⁵⁰⁹. Antonio Pérez Angliába utazott, ahol néhány évig jól élt. Közben, 1595-ben jó barátját, Lanuzát a neki nyújtott segítség miatt kivégezték. Ekkor Antonio Pérez már Párizsban élt. 1611-ben, halála előtt nem sokkal írt egy vallomást, melyben jó kereszténynek és hű alattvalónak nevezte magát. III. Fülöp rehabilitálta Antonio Pérez emlékét⁵¹⁰.

Salvador Bermúdez Castro művében az események pontos, dokumentumokon alapuló leírására helyezi a hangsúlyt. Nagy figyelmet szentel a két legfontosabb személy - Antonio Pérez és II. Fülöp - személyiségének - krónikákon alapuló - bemutatására is. Bermúdez Castro kerüli az értékelést és a személyes véleménynyilvánítást, nem törekszik arra, hogy kiderítse az igazságot, csak közli és rendszerbe szervezi azokat az információkat, amelyek korabeli dokumentumokból megismerhetők.

"Kis" Habsburgok 1834-1849

Értekezések, tanulmányok, dokumentumközlések a "kis" Habsburgokról csak az 1840-es években jelennek meg. Életrajzokat és életrajzcentrikus kortörténeteket azonban találunk a korabeli nemzettörténetekben és az ebből a korból ismert uralkodói életrajzgyűjteményben, a *Galeria regia*-ban⁵¹¹.

III. Fülöp

A *Galeria regia* III. Fülöp életrajzát annak trónra lépésével kezdi, melynek napra pontos dátumát is megadja: 1598 szeptember 13. Ebben az életrajban III. Fülöp

---

⁵⁰⁸ X. Fejezet. Bermúdez Castro, id. mű.

⁵⁰⁹ XI-XIV. Fejezet. Uo.

⁵¹⁰ XV. Uo.

⁵¹¹ *Galeria regia*, id. mű.

magánéleti eseményei váltakoznak politikai történések és a gazdasági helyzet leírásával. Az életrajz kezdetén a *Galeria regia* leírja III. Fülöp, majd az ország helyzetét a trónra lépéskor. III. Fülöp ekkor *"fiatal, de apja által jól felkészített."*⁵¹². Csakhogy III. Fülöp nem hallgatott apja tanácsaira, és a II. Fülöp által kijelölt tanácsadók helyett - Cristóbal de Maura, marqués de Castel-Rodrigo, don García de Loaysa - Lerma hercegét választotta bizalmasául. Az ország gazdasági helyzete abban az időszakban nem volt biztató, gyenge kereskedelem és csődök jellemezték, melyet a *Galeria regia* négy okból vezet le: V. Károly és II. Fülöp háborúinak költségei; a luxus, és az egyházakban tárolt sok ezüstkincs; a királyi család növekedése a családtagok jövedelmei miatt; a Margit királynőnek adott ajándékok. Az ország helyzetének felvázolása után az életrajz ismét a magánélet eseményeinek tárgyalására tér át, leírja az új királynő érkezésének a körülményeit, valamint a királyi pár útját Zaragozában, ahol a király *"mielőtt belépett - a városba - elrendelte azoknak a fejeknek az eltemetését, melyek az ajtókra voltak szögezve, az Antonio Pérez miatti lázadás büntetésének eredményeként, és letöröltette bűneik jegyzékét."*⁵¹³

III. Fülöp uralkodásának első éveit külpolitikai problémák jellemezték: angol kalózkodások, melyek ellen nem sikerült hatásosan fellépni; holland térhódítások az amerikai gyarmatok keleti részén; ugyanakkor Afrika partjainál Santa Cruz márki sikerrel hadakozott az angolokkal és a törökökkel; az amerikai gyarmatok keleti részében, Chile térségében az araukán indiánok felkeltek a spanyolok ellen, de végül a spanyolok győztek⁵¹⁴.

A következő időszakban 1603 és 1611 között a mű a békekötéseket - angolokkal és hollandokkal - és az infánsok születését tárgyalja felváltva. A *Galeria regia* kiemeli, hogy az angolokkal kötött béke biztonságosabbá tette a kereskedelmet⁵¹⁵. A magánéleti események közül a királyné 1611-es halála nagyon mélyen érintette a királyt. *"A királyt nagyon mélyen érintette a halála, és ekkor úgy*

⁵¹² III. Fülöp ekkor "joven, pero bien instruido de su padre" - *Galeria regia*, id. mű, 131.o.

⁵¹³ "antes de entrar hizo dar sepultura a las cabezas espuestas al público sobre las puertas, por el castigo ejecutado en tiempo de las revoluciones sucesidad por causa de Antonio Pérez, y borrar los padrones esculpidos de sus delitos."- Uo. 132.o.

⁵¹⁴ A *Galeria regia* itt érdekességként megemlíti, hogy ebben a háborúban egy férfi ruhába öltözött nemesi származású nő is harcolt, Doña Catalina de Arauso. - Uo. 133.o.

⁵¹⁵ Uo. 134.o.

érezte, hogy egész életében özvegy marad.⁵¹⁶ A királynő életéből az asszony kegyes és alapító tevékenységét emeli ki, melyek közül az Encarnación kolostor alapításának okait fejt ki részletesen. *"Azt mondják, hogy az Encarnación királyi kolostor alapításának fő oka az a boldogság volt a királynő részéről, amit a mórök Spanyolországból való kiűzése okozott, melyre III. Fülöp adott parancsot, mivel kiderítette, hogy azok mindig is ott rejtegették szívükben őseik vallását - "secta" - és a haragot a spanyolok ellen, a török és Marokkó segítségét kérték, hogy ismét fegyveresen felkelhessenek."*⁵¹⁷ A kiűzetéssel az érintettek vagyonának részleges elkobzása is járt, *"de megengedte nekik, hogy rendelkezzenek a bútoraikkal azzal a feltétellel, hogy hatvan napon belül el kell adniuk, és hogy abból a pénzből kereskedelmi értékű árut vegyenek, amelyet magukkal vihetnek, és azok, akik arany vagy ezüst ékszert akarnak magukkal vinni, át kell adniuk egy részt a király részére, és ez esetben nem vihetik el a megengedett árukat, és hogy maradjanak a jó keresztényeknél, vagy régi keresztények gyermekeinél, vagy olyan mór lányoknál, akik az előbbiekkal házasodtak."*⁵¹⁸ A kiűzetés 1614-ben fejeződött be. Összesen hatszázezer embert űztek ki ekkor. Katolikus Ferdinánd idejétől III. Fülöpig összesen három millió muzulmán és két millió zsidót űztek ki⁵¹⁹. A *Galeria regia* szerzője elismeri, hogy ezek a kiűzött emberek hiányoztak a földművelésből és a kereskedelemről, de *"a vallási tisztaság védelme, az olyan ellenség által okozott rossz dolgok és félelem kiirtása, aki sohasem szűnt meg gyűlöletet és árulást tartogatni a szívében, arra ösztönözte királyainkat, hogy megszabaduljanak ettől a gazdagságtól és lakosságtól, mely küldetés sikeres végrehajtását III. Fülöp Madridban egy körmenettel*

⁵¹⁶ "El rey sintió mucho su muerte y desde entonces hizo ánimo de permanecer viudo toda su vida." - *Galeria regia*, id. mű 134.o.

⁵¹⁷ "Dícese que el principal motivo de la reina en la fundación del real convento de la Encarnación, fue voto que hizo por la felicidad de la expulsión de los moriscos de España, que había resuelto el rey don Felipe III, por haberse averiguado que estos, abrigando siempre en su corazón la secta de sus ascendientes, y el rencor contra los españoles, solicitaban socorros del turco y del Marruecos para levantarse otra vez con las armas." - Uo.134.o.

⁵¹⁸ "pero les dejó disponer de los muebles con esta condición; que dentro de sesenta días debían venderlos, y con su dinero comprar géneros comerciables para llevarlos consigo, y que si querían sacar joyas de oro o plata habían de entregar la unidad a comisionados para el rey, y entonces no debían llevar las mercaderías permitidas, y que se quedasen los notoriamente buenos cristianos, ó hijos de cristianos viejos, ó las moriscas casadas con estos" - Uo. 135.o.

⁵¹⁹ A *Galeria regia* itt egy forrásra támaszkodik: Vivanco Gil González de Ávila korabeli regiszterére., Uo. 135. o.

ünnepelte meg Máriától a Királyi Meztlábásokig."⁵²⁰ A móroktól elkobzott könyvekből pedig egy könyvtárat hoztak létre az Escorialban.

A mórok kiűzetéséről ismét magánéleti eseményekre, dinasztikus házasságokra tér át az életrajz. IV. Henrik francia királyának egy fia és egy lánya házasodott össze III. Fülöp két gyermekével 1608-ban. IV. Henrik halála után XIII. Lajos került a francia trónra, aki elvette III. Fülöp egyik lányát, Ana Mauricia de Austriát 1612-ben, míg III. Fülöp fia, Fülöp herceg XIII. Lajos nővérével kötött házasságot.

Míg tovább folytak a küzdelmek a törökök és az angol és holland kalózkodás ellen, addig a király számos karitatív vállalkozásba és építkezésbe, renoválásba kezdett. Így például helyrehozatta a Pradót, amely megrondálódott egy tűzesetben, adományokat nyújtott kolostorok építésére Portugáliában, Mexikóban és Spanyolországban. A kolostorok alapítása és támogatása a király és a nemesek között egyfajta versennyé nőtte ki magát, ugyanakkor az országban növekedett a szegénység és a lakatlan, megműveletlen területek aránya⁵²¹. A problémákat látva a király titkára - Pedro Fernández Navarrete - és emberei kidolgoztak egy tervet az ország és az udvar gazdaságának a helyre állítására. A következőket tanácsolták a királynak: csökkentse az adókat, ugyanakkor a királyi adományokat is, küldje el az udvarból az ingyenélőket, semmittevőket, szüntesse meg a luxusöltözékeket az udvarban, jutalmazza a dolgozókat, az adóbehajtók ne kapjanak nyolc reálnál több fizetést, a kolostoralapításokat tanácskozza meg a pápával. Ennek a tervnek a teljes végrehajtását azonban megakadályozta a király kegyence, Lerma, aki tartott versenytársaitól. Lerma hercege csak 1618-ban vonult vissza. A király életéből azonban már csak három év volt hátra, melyből az életrajz két eseményt emel ki: az egyik Magellán felfedezései, a másik a magyarországi és csehországi királyválasztás körüli bonyodalom, ahol Spanyolország

---

⁵²⁰ De "el celo de la pureza de la la religión, el esterinio de las maldades y el temor de unos enemigos encubiertos que jamás dejaban el odio y la traición de sus corazones, animó a nuestros reyes a privarse de tanta riqueza y población, cuya empresa ejecutada tan felizmente celebró el rey don Felipe III en Madrid yendo en procesión desde santa María a las Descalzas Rales." – Uo. 135-136.o.

⁵²¹ "Los grandes y ricos señores continuaban enajenando sus rentas con la frecuente fundación de conventos (...) queriendo competir unos a otros, y aun a los mismos reyes: crecia la despoblación, menguaban los contribuyentes, se multiplicaban las exenciones, quedaban sin labores los campos, las ciudades sin industria y comercio, y el reino en perpétua necesidad." - "A nagy és gazdag urak folyamatosan elidegenítették bevételeiket a gyakori kolostoralapítással (...) versenyezni akarván egymás között, sőt még a királyi párral is: nőttek a lakatlan területek, csökkentek az adófizetők, nőtt a mentesek - adómentesek - száma, műveletlenül maradtak a szántóföldek, a városok ipar és kereskedelem nélkül, és a királyság állandó szükségét szenvedett." –Uo. 137.o.

Ferdinánd herceget támogatta, aki Mátyás halála után császár lett és Magyarország királya⁵²².

III. Fülöp halálának pontos dátumát közli az életrajz, de annak körülményeiről nem ír semmit, mint ahogy végső értékelést sem ad. Az életrajz nem említi III. Fülöp egy jellemvonását sem, csak tetteiből - kolosotralapítás, mórok kiűzése - lehet a katolikus vallás iránti erős elkötelezettségére következtetni.

A "nagy" Habsburgok kapcsán már vizsgált nemzettörténetekben is helyet kapnak a "kis" Habsburgok.

Gerónimo de la Escosura műve⁵²³ mindhárom "kis" Habsburgnak egy-egy fejezetet szentel, ezek közül a legrövidebb a 39., II. Károly koráról szóló fejezet.

Escosura műve, akárcsak a *Galeria Regia* III. Fülöp trónra lépésével kezdi az ő korát magában foglaló, 37. fejezetet, melyet egy értékelő jellegű mondat indít. III. Fülöp, *"akinek a gyengesége nem volt kevésbé káros Spanyolországra, mint apja hajlíthatatlan keménysége."*⁵²⁴ Ez után a mondat után bevezeti Lerma személyét a fejezetbe, és a továbbiakban ő lesz az irányadó. Lerma hercegéről Escosura úgy gondolja, *hogy "...hiányzott belőle a jól kormányzás képessége."*⁵²⁵ Escosura ezután röviden összefoglalja azokat az okokat, melyek az ország elszegényedéséhez és a lakosság jelentős fogyásához vezettek. Ezek: a folytonos háborúk, a kivándorlás Amerikába, a mórok kiűzése, a gyenge kereskedelem, az adminisztráció hiányosságai és a földművelés leépülése. A fejezet során a továbbiakban sorra veszi, szinte minden év kapcsán az adott év vagy időszak legfontosabb külső vagy belső történéseit. 1599-ben Isabel Clara Eugenia és Albert herceg házassága, 1602-ben Lerma hercegének pénzszerző akciója - az amerikai jövedelmek elzálogosítása - valamint a spanyol hódító expedíciók Afrikában és Írországbán. 1603-ban béke Angliával, mely a következő évben szabadabbá tette a spanyol hajók útját Amerika felé. 1606-1608-ig német-alföldi háborúk, majd 12 éves fegyverszünet. Az 1609-es év legfontosabb belső eseménye a

---

⁵²² *Galeria regia*, id. mű, 140.o.

⁵²³ Id. mű.

⁵²⁴ III. Fülöp, *"cuya debilidad no fue menos fatal a la España que la inflexible dureza de su padre."* - Escosura, id. mű, 161.o.

mórok kiűzése, melynek folyamatát, következményeit, stb. Escosura nem részletezi, csak magát a tényt említi meg. Az 1615-ös évet felfordulások jellemezték Itáliában, melynek következtében III. Fülöp Hinojosa grófot küldte oda, aki lerohanta Piemontot⁵²⁶. Az 1618-as év jelentős eseménye Lerma hercegének a kegyvesztése volt, aki nem sokkal korábban kapott meg egy érsekséget. *"Fülöp, akinek a vallásossága nem engedte meg, hogy egy érsekkel olyan családi hangon beszéljen, mint egy alattvalóval, meghallotta azokat a panaszokat és vádakat a kegyencéről, melyekkel nap mint nap zaklatták, és arra törekedett, hogy megszabaduljon tőle száműzés útján, kegyenci helyét fiának, Uceda hercegnek adva, aki nem kormányozta jobban az országot."*⁵²⁷ Bünbaknak azonban Rodrigo Calderónt, Lerma kegyencét tették meg, akit ki is végeztek.

Escosura ír az osztrák ágon támadt trónviszályról is, mely a spanyolokat is érintette. III. Fülöp lemondott a trónigényéről, és örökösként Gratz Ferdinándot, I. Ferdinánd unokáját ismerte el.

1621-ben III. Fülöp megbetegedett. *"Alázattal és beletörődéssel fogadott minden hitbéli segítséget, és utolsó perceiben nagy megbánást mutatott, amiért vigyázatlan és közömbös volt; negyvenhárom évesen szállt a sírba, huszonhárom év uralkodás után."*⁵²⁸

Gómez Saturnino *Curso elemental*-ja értékeléssel kezdi a III. Fülöp korát bemutató, életrajzcentrikus fejezetet. III. Fülöp *"a <<Békés>> néven vált ismertté, pedig jobban megérdemelné az <<Apatikus>> nevet"*⁵²⁹ Saturnino Gómez "kis" Habsburgokat érintő fejezetei sokkal inkább értékelő és összefoglaló jellegűek, nem az eseménytörténet áll a központban. Saturnino Gómez mindenekelőtt bevezeti Lerma

---

⁵²⁵ "...carecía de las cualidades para gobernar bien". – Uo. 161.o.

⁵²⁶ Uo. 170-171.o.

⁵²⁷ "Felipe, cuya devoción no le permitía tratar a un cardenal con la misma familiaridad que a un súbdito, dando oídos a las quejas y acusaciones contra el favorito, con que diariamente le importunaban, procuró deshacerse de él desterrándole, y concediendo su prianza a su hijo, el duque de Uceda, que no gobernó mejor el reino." - Uo. 173.o.

⁵²⁸ "Recibió con humildad y resignación todos los auxilios divinos, y manifestando en sus últimos instantes grande arrepentimiento de haber sido indolente y descuidado, bajó al sepulcro a los cuarenta y tres años de edad, en el veine y tres de su reinado." - Uo. 176.o.

⁵²⁹ III. Fülöp "es reconocido con el nombre de El Pacífico, pero mejor merecería el de apático" - Saturnino Gómez, id. mű, 93.o.

hercegét a fejezetbe, kifejtve, hogy Lermának volt egy bizalmas embere, a sötét és ambiciózus⁵³⁰ Rodrigo Calderón, akivel együtt irányította az ügyeket. A kegyencek ambiciózus törekvései - Írország és Argel elfoglalása - megbuktak. A mórok kiűzésének viszont komoly demográfiai következményei lettek. Saturnino Gómez egy millióra teszi a kiűzöttek számát.⁵³¹ A népet az adók növekedése súlytotta. Saturnino Gómez egyáltalán nem foglalkozik ebben a rövid - mindössze két oldalas - fejezetben a külpolitikai eseményekkel. A következő történés, amelyet említ, Lerma kegyvesztettsége. "*Lerma visszaélt a király bizalmával, azért kegyvesztett lett, és száműzték. Calderónt halálra ítélték egy udvarban.*"⁵³² Saturnino Gómez végső értékelése III. Fülöpről szinte szóról szóra egybevág Escosuráéval. Ő is azt emeli ki, hogy III. Fülöp halálos ágyán megbánta azt, hogy óvatlanul kormányzott. "*Utolsó perceiben nagy megbánást mutatott amiatt, hogy közömbös és vigyázatlan volt.*"⁵³³

---

⁵³⁰ "hombre oscuro y ambicioso" - Saturnino Gómez, id. mű, 93.o.

⁵³¹ "Salieron de España casi un millón de infelices" - "Csaknem egymillió boldogtalan hagyta el Spanyolországot." – Uo. 94.o.

⁵³² "Lerma había abusado la confianza del rey, cayó al cabo de su desgracia, fue desterrado. A Calderón fue condenado a morir en un patíbulo" – Uo. 94.o.

⁵³³ "Manifestó en los últimos instantes de su vida grande arrepentimiento de haber sido indolente y descuidado." – Uo. 94.o.

IV. Fülöp

IV. Fülöp is kapott útmutatásokat atyjától, III. Fülöptől, ezekkel indul a *Galeria regia* rá vonatkozó fejezete. *"Halála előtt jó tanácsokkal látta el őt az apja, azzal bízta meg, hogy törődjön a királysága ügyeivel, így az egyházi ügyekkel, de a világi ügyekkel is, és a figyelmébe ajánlotta azokat az embereket, akik az ő szolgálatában álltak."*⁵³⁴ IV. Fülöp trónra lépésével azonban azonnal azt követő személyi változásokról tájékoztat a *Galeria regia*. Ezek közül első a kegyenc személyének megváltozása. Lerma hercege ugyanis hívei unszolására III. Fülöp halála után az udvarba akart utazni, de az új király részben Olivares hatására megakadályozta ebben⁵³⁵. IV. Fülöp a miniszterek egy részét is lecserélte. Az életrajz azt is kiemeli, hogy a király trónra lépésekor még nagyon fiatal volt. *"16 éves volt akkor, kevésbé érett arra, hogy személyesen mélyedjen el az államügyekben, de jó szándékokkal rendelkezett ahhoz, hogy miniszterei révén célba találjon."*⁵³⁶

A külpolitika terén a *Galeria regia* a béketörekvéseket emeli ki, ugyanakkor megemlíti azt is, hogy IV. Fülöp egyfelől pénzzel segítette II. Ferdinándot ellenfeleivel szemben, másfelől ragaszkodott a hollandokkal való háború folytatásához, mivel a velük kötött fegyverszünet éppen akkoriban járt le, abból a célból, hogy *"Hogy azokat a népeket ismét a rászorítsák a régi katolikus vallásra és az alattvalói hűségre."*⁵³⁷ A királyság belügyeit illetően a szegénység és az elnéptelenedés voltak a legsúlyosabb problémák. Ezen problémák megoldásának az érdekében IV. Fülöp összehívta a cortest Madridban. *"Megújították ezen a korábbiakon javasolt gyógymódokat az ország elnéptelenedése ellen, száműzetés a naplopókra, több áru monopóliumának a*

⁵³⁴ "Habíale dado buenos consejos su padre antes de morir, y le había encargado que mirase por su reino, así por lo que toca al estado eclesiástico, como al civil, y le recomendó mucho a los que había tenido en su servidumbre." - *Galeria regia*, id. mű, 143.o.

⁵³⁵ III. Fülöp "más no solamente por consejo del conde de Olivares mandó que el duque de Lerma suspendiese su llegada a la corte, a donde venía por llamamiento de los suyos, sino que pocos días después se le hizo causa de su orden sobre ciertos provechos logrados en el gobierno." - "Nemcsak Olivares gróf tanácsára megparancsolta, hogy Lerma hercege ne jöjjön az udvarba, ahova híveinek unszolására akart érkezni, hanem pár nappal később perbe fogta néhány olyan előny miatt, amelyben kormányzása idején részesült." - Uo. 143.o.

⁵³⁶ "Era joven de 16 años de edad, poco madura para internarse por sí mismo en los negocios, pero con buenos deseos de acertar por medio de sus ministros." - Uo. 143.o.

⁵³⁷ "para volver a reducir aquellos pueblos a la antigua católica religión y fidelidad de sus soberanos" - Uo. 144.o.

*megszüntetése, a bírók, írnokok, pereskedési költségek, adók és illetékek csökkentése, az ezüst kivitelének, valamint külföldi pénznemek és hamis pénzek behozatalának a megtiltása, a katonák kifizetése, az egyházkörzetekben a ruhaviselés rendetlenségének a megtiltása, a túlzott adományozások és hasonló tevékenységek leállítása (...) A király aktivitása nem volt kicsi, sőt, több rendeletet kiadott ebből a célból, de több későbbi körülmény nem tette lehetővé a teljes végrehajtást*⁵³⁸ A *Galeria regia* tehát értékeli a belső problémák megoldására irányuló kísérleteket, és ezekben aktív szereplőként mutatja be a királyt, akit az ország helyzetének a javításában külső körülmények akadályoznak meg. Ezek után a külpolitikai helyzet romlásának felvázolására tér át, feltehető tehát, hogy ebben látta azokat a bizonyos akadályozó körülményeket. Itt két fontos történést emel ki. Egyik a már említett holland fegyverszünet vége. Ezzel kapcsolatban felhívja a figyelmet arra, hogy a 12 év fegyverszünet alatt a hollandok meggazdagodtak, megerősödeek és "elszemtelenedtek"⁵³⁹. A másik egy új konfliktus az angolokkal. Az angol király IV. Fülöp lányával, Máriával akarta összeházasítani a fiát, de amikor Károly herceg Madridba érkezett a vallási különbségek számos nézeteltéréshez vezettek, és a herceg végül hazautazni kényszerült. Anglia nem sokkal ezután - 1624 - belépett a spanyolok elleni ligába Franciaország, Velence és Flandria mellé. A hollandok és az angolok közösen el is foglalták San Salvadort. A király erre társaságok alapítását rendelte el a kereskedelem védelme érdekében. A külpolitikai problémák mellett az 1625-ös corteszen ugyanokkal a nehézségekkel kellett szembenéznük a küldötteknek, mint korábban. Megoldásra azonban most sem került sor. A cortesén kívül a *Galeria regia* ezután még egy belügyet érint: Olivares perbe fogta Lerma herceget azzal a váddal,

---

⁵³⁸ "Renováronse en estas las pretensiones de las pasadas sobre el remedio de la despoblación de España, destierro de la ociosidad, extinción de estancos de varias cosas comerciables, minoración de jueces y escribanos, gastos de pleitos, y cobranzas de censos y tributos, inhibición de justicias, prohibición de la saca de plata, de la introducción de varios géneros extranjeros y moneda falsa; (...) que hubiese nuevo arreglo en la administración de rentas y paga de soldados (...) que se impidiese el desorden en los trajes que fundasen muchas capellanías, ni se hiciesen dotaciones y otras obras de esta calidad con demasía (...) La actividad no era poca en el rey, mas espidió varias pragmáticas a este fin, pero varias circunstancias ocurridas después, no las dejaron poner en entera ejecución.." -Uo. 144.o

⁵³⁹ "Los holandeses habían adquirido muchas fuerzas y riquezas durante los doce años de treguas. Formaron compañías para comerciar en el Oriente, piratear en los mares y hacer hostilidades en los dominios españoles..." - "A hollandok sok erőt és gazdagságot szereztek a tizenkét éves fegyverszünet alatt. Társaságokat alakítottak a kelettel való kereskedelem céljából, kalózkodtak a tengereken, és békétlenkedtek spanyol területeken..." - Uo. 145.o.

hogy elzálogosította a korona bevételeit⁵⁴⁰. Ezután hosszasan külpolitikai ügyeket tárgyal. Ezek között a legfontosabbak: az 1628-as örökösödési háború, mivel meghalt Vicente Gonzaga, Mantova és Monferrat hercege; az 1635-ös spanyol-francia háború, melyben Dánia és az Itáliai városok Franciaországot támogatták; a békekötésre 1643-ban került sor, amikor XIV. Lajos lépett trónra, ekkor viszont Katalónia fellázadt és függetlenedni akart Spanyolországtól; 1647-ben pedig Nápoly lázadt fel. Don Juan de Austria, IV. Fülöp házasságon kívüli fiát küldték e két utóbbi felkelés helyszínére, és sikerrel is járt.

Az 1640-es évek tárgyalásakor a *Galeria regia* ismét a belső ügyekre helyezi a hangsúlyt. Megemlíti az 1643-as Olivares-botrányt. *"Azok akikkel a gróf-herceg a legrosszabbul bánt, nem mertek közeledni a trónhoz, de apránként mégis sikerült nekik. Megparancsolta ekkor a király a gróf-hercegnek, hogy hagyja el a hivatalát."*⁵⁴¹

Az Olivares-botrány mellett a király második házasságáról ír Ausztriai Mariannal, majd az 1650-es évtizedben a gyermekek születéséről. Bár több fiú is született, mind meghaltak. A trónörökös, Károly, 1661-ben született.

Az életrajz végén IV. Fülöp uralkodásáról olvashatunk egy rövid értékelést. *"Ennek a királynak a hosszú uralma hosszú próbatételt jelentett Spanyolország szerencsétlenjei számára, és megmutatták az ország katonáinak állhatatosságát és bátorságát."*⁵⁴² IV. Fülöp személyiségét nem értékeli, a zárszóban művészi érdeklődéséről ír. *"Azt mondják, hogy IV. Fülöp különösen kedvelte a költészetet, főképp pedig a vígjátékelőadásokat, sőt, feltételezik, hogy írt néhány komédiát, de ez utóbbit nem sikerült bebizonyítani. (...) Sok iskolát és nyelvi tanszéket alapított a görög, a héber és a Szentírás más nyelveinek..."*⁵⁴³

---

⁵⁴⁰ "El conde de Olivares se hizo acusación al duque de Lerma por el fiscal del rey, don Juan Chumacero de Sotomayor (...) que se le hizo sobre el empeño de la corona." - "Olivares gróf megvádolta Lerma herceget a király ügyésze, don Juan Chumacero de Sotomayor által, azzal, hogy záloggal terhelte a koronát." – Uo. 148.o.

⁵⁴¹ "Los grandes mal tratados del conde-duque no se atrevían a acercarse al trono, pero poco a poco lo fueron logrando. Mandó pues el rey al conde-duque que dejase el ministerio" – Uo. 152.o.

⁵⁴² "El largo reinado de este rey fue larga prueba de las desdichas de España, y la constancia y valor de sus soldados." – Uo. 154.o.

⁵⁴³ "Dícese que el rey Felipe IV fue escesivamente aficionado a la poesía y particularmente a las cómicas representaciones, y aun se cree que hizo algunas comedias, esto último no se ha probado. (...) Fundó colegios y cátedras de lengua griega, hebrea, y otras más de la escritura santa..." – Uo. 155.o.

A *Galeria regia* IV. Fülöp életrajzában az uralkodó aktív politikusként, irányítóként jelenik meg, a kegyenc szerepe nem hangsúlyos. Az életrajz többször is visszatér az ország gazdasági helyzetének súlyosságára külön hangsúlyozva az elnéptelenedést, a műveletlenül maradt földeket, az ipar és a kereskedelem fejletlenségét. A felelősséget azonban nem hárítja az uralkodóra, sőt, kijelenti, hogy a cortes és az uralkodó által elhatározott reformintézkedések megvalósulásának külső akadályai voltak. A portugál korona elvesztéséről nem tesz említést.

Escosura IV. Fülöp uralkodásának a kezdetével kapcsolatban elsősorban azt emeli ki, hogy a király még nagyon fiatal volt, 16 éves, kegyence pedig Olivares lett, aki felvétette vele az "El Grande" - "a Nagy" - előnevet. Olivaresnek nagyra törő tervei voltak. *"Célként tűzte ki, hogy leigázza az Egyesült Tartományokat, abszolút uralmat szerez Valtelina fölött és a Habsburg-házat uralkodóvá teszi egész Európa fölött."*⁵⁴⁴

Escosura az 1620-as évek kapcsán a külpolitikai konfliktusokat és hadi eseményeket helyezi előtérbe, ismerteti a meghiúsult házassági kísérletet IV. Fülöp testvére és az angol trónörökös között, a spanyolelleses ligát - Anglia, Franciaország, Egyesült Tartományok, Szavoja hercege - melynek eredményeként Spanyolország az itáliai hercegekkel kötött szövetséget. Az ezt követő háborúnak tetemes költségei voltak. Ebből az időszakból Escosura nem említ magánéleti vagy belpolitikai eseményeket. Azokról csak a 40-es évektől esik szó. A belső megmozdulások - katalánok felkelése - mellett nagy megrázkódtatást jelentett a spanyolok számára Portugália elvesztése. Escosura szatirikus anekdotát mesél el azzal kapcsolatban, hogy hogyan fogadta IV. Fülöp a Portugál korona elvesztésének a híré⁵⁴⁵.

---

⁵⁴⁴ "Se propuso sujetar las Provincias Unidas, obtener la posesión absoluta de Valtelina y establecer la autoridad de la Casa de Austria en toda Europa" - Escosura, id. mű, 178.o.

⁵⁴⁵ "Sabía Europa este acontecimiento, mientras que Felipe IV, que era el más interesado en él, le ignoraba. Anunciósele Olivares con semblante risueño, diciéndole: <<Señor, traigo a V. M. una noticia muy agradable.>> <<¿Cuál es?>> replicó el rey. <<La de haber ganado en un momento un ducado con muchas y muy hermosas tierras.>> <<¿Cómo es eso, conde?>> le dijo el rey sorprendido. <<Porque el duque de Braganza ha perdido la cabeza, dejándose engañar por un populacho, que le ha proclamado rey de Portugal, y por el mismo hecho sus bienes quedan confiscados y reunidos a la corona.>> No pudiendo entender el monarca por esta relación el pérfido ministro la verdad del hecho se contentó con encargarle que procurase extinguir una rebelión que podía tener fatales consecuencias." - "Egész Európa ismerte már ezt az eseményt, míg IV. Fülöp, a leginkább érdekelt fél nem tudta. Olivares jelentette neki derűs arckifejezéssel, mondván: <<Uram, nagyon jó hírt hozok felségednek.>> <<Mit?>> kérdezte a király. <<Azt, hogy éppen most szereztünk egy hercegséget sok

Escosura értékelésében IV. Fülöp uralkodásának időszaka rengeteg bajjal, konfliktussal járt Spanyolország számára, ugyanakkor mégsem a királyt hibáztatja ezért., mivel szerinte Olivares gróf szándékosan távolította őt a politikai ügyektől az első években azáltal, hogy világi szórakoztatásáról gondoskodott. A király ezek után már nem érdeklődött az ország ügyei iránt, annak ellenére, hogy jó érzéke volt a politikához. Ezen felül pedig pártolta a művészeteket, újjáépíttette az Escorialt.⁵⁴⁶

Saturnino Gómez IV. Fülöp életrajzában hasonlóak a hangsúlyos pontok, mint Escosuránál. Értékelésében az ország IV. Fülöp alatti rossz helyzetét emeli ki, tekintettel az uralkodása alatti háborúkra. IV. Fülöp *"akinek nem érdemei, hanem a hízélgés adta a Nagy előnevet, egész uralmát folytonos és pusztító háborúskodás*

és jó földdel.>> <<Hogyhogy, gróf?>> kérdezte a király csodálkozva. <<Mert Braganza hercege elvesztette a fejét, hagyván, hogy megtévessze egy csőcselék, mely Portugália királyává kiáltotta ki, és emiatt a javait elkobozzuk, és a koronára szállnak.>> Nem érthette meg a király álnok miniszterének beszámolójából az eset igazságtartalmát, ezért megelégedett azzal, hogy megbízza: törekedjen arra, hogy megszüntesse a lázadást, melynek fatális következményei lehetnek." – Uo. 191-192.o.

⁵⁴⁶ "Las calamidades sin término que afligieron a la España desde el advenimiento de este monarca al trono, contribuyeron a dar una idea poco ventajosa de su carácter. Sin embargo estaba dotado de un entendimiento muy claro y de un juicio muy sólido. Olivares había procurado en los primeros años alejarle de los negocios e infundirle aversión a ellos, distrayéndole con fiestas, adormeciéndole en el seno de los placeres." - "A vég nélküli konfliktusok, melyek Spanyolországot uralták ennek az uralkodónak a trónra lépésétől kezdve, nem túl kedvező képpel járultak hozzá a személyiségéhez. Ennek ellenére világos értelemmel és szilárd ítélőképességgel volt megáldva. Olivares arra törekedett az első években, hogy eltávolítsa őt az ügyektől, és ellenkező tevékenységekben merítse el, azáltal, hogy ünnepekkel szórakoztatta, elaltatva őt a gyönyörök keblén." – Uo. 210.o.

jellemezte."⁵⁴⁷ A fontosabb külpolitikai események között a németalföldi háborúkat és a portugál korona elvesztését említi. A felelősséget ő sem hárítja teljes egészében a királyra, mivel Escosurával egyetértésben azt állítja, hogy *Olivares "arra törekedett, hogy élvezetek közepette elaltassa az uralkodó figyelmét."*⁵⁴⁸

---

⁵⁴⁷ IV. Fülöp, "a quien no los méritos, sino la adulación hizo saludar con el renombre de Grande, pasó continuas desastrosas guerras todos los años de su reinado."- Saturnino Gómez, id. mű, 94.o.

⁵⁴⁸ "cuidó de adormecer al monarca en medio de placeres." – Uo. 95.o.

II. Károly

Míg a *Galeria regiában* a III. Fülöp és IV. Fülöp életrajzokban az uralkodók játszották a főszerepet, a tettek és rendeletek alanyai ők voltak, a kegyencek a háttérbe szorultak, addig II. Károly életrajzában az életrajz alanya alig-alig tűnik fel egy-egy mondat erejéig. Az életrajz lényegi részét a külpolitikai események és kisebb részben az udvari intrikák alkotják. Az udvari intrikák, illetve kormányzásbeli bonyodalmak Ausztriai Mariann és Juan José de Austria közti ellentétekkel kezdődtek, melyeknek eredményeként a királyné kénytelen volt Don Juant Aragónia és a hozzá tartozó területek helytartójává tenni⁵⁴⁹. II. Károly 1675-ben lépett trónra, és 1679-ben megházasították Mária Lujzával, XIV. Lajos unokahúgával, aki 1689-ben meghalt, annélkül, hogy gyermeke született volna. A király következő házassága még abban az évben Neoburg Mariannal kötött. Ugyanabban az évben halt meg II. Károly anyja is. Egészen az örökösödési háborút előkészítő helyzetig ennyit tudunk meg a *Galeria regiából* a palota és a király életéről.

A külpolitikai történések közül a *Galeria regia* II. Károly uralkodása kapcsán elsőként a franciák 1667-es támadásáról ír Németalföld ellen. Ez arra kényszerítette Spanyolországot, hogy kössön békét Portugáliával, és ismerje el önállóságát⁵⁵⁰. Spanyolország ezután rövid időre békét kötött Franciaországgal is, de 1673-ra ismét hadban álltak, mivel a franciák ismét betörték Hollandiába. Az 1678-ban megkötött békét pecsételte meg aztán II. Fülöp és Mária Lujza házassága. Mária Lujza halála után 1690-ben ismét háború tört ki Spanyolország és Franciaország között. Ekkor történt, hogy megfosztották II. Jakabot az angol tróntól. II. Jakabot XIV. Lajos támogatta, a holland Orániai Vilmos ellen, aki III. Vilmos néven lett király. "...ismét szövetkezett a birodalom, Spanyolország és Hollandia Franciaország ellen, kijelentve, hogy mindig ellenállnak a franciák azon törekvésének, hogy a francia király fia, a Delfin örökölje

---

⁵⁴⁹ *Galeria regia*, id. mű, 159.o.

⁵⁵⁰ "Todo esto obligó a España hacer absoluta paz con Portugal en vez de tregua y reconocer a este reino por potencia coronada y a su rey Alfonso VI, a principios del año 1668." - "Mindez arra kényszerítette Spanyolországot, hogy kössön teljes békét Portugáliával a fegyverszünet helyet, és ismerje el ezt a királyságot koronás hatalomnak, és VI. Alfonzot királyának, 1668 elején." - Uo. 162.o.

*a spanyol trónt, ha II. Károly örökös nélkül halna meg.*⁵⁵¹ A háborúk 1697-ig húzódtak. A 90-es évek végén a király gyenge egészsége került a figyelem középpontjába. *"...a köznép hiedelme szerint az ő - a király - betegségét babonás főzetek okozhatták, vagy talán erőszak, vagy az orvosságok hatástalansága."*⁵⁵² A királyné egyre jobban beavatkozott a politikába⁵⁵³. Már II. Károly életében megindult a harc a spanyol birodalom megszerzéséért. *"Ebben a helyzetben a külföldi hatalmak látták, hogy Spanyolország agonizál, és így elkezdtek osztozkodni."*⁵⁵⁴ A fejezetet a *Galeria regia* II. Károly végrendeletének összefoglaló ismertetésével zárja, de az örökösödési háború részleteire, eredményére, ebben a fejezetben nem tér ki. II. Károlyról vagy uralkodásáról értékelést nem ad.

A II. Károly életével és korával foglalkozó fejezetben, akárcsak a *Galeria regia*-ban, Escosuránál sem a király alakja, személyisége van a középpontban. A szerző felvázolja a *Galeria regia*-hoz hasonlóan a főbb külpolitikai és hadi eseményeket, a háborúkat Franciaországgal, melynek dinasztikus elemeit - II. Károly házasságát Neoburg Mariannal, mint egyik kiváltó okát a második francia háborúnak - is megemlíti. Érdekes módon az udvari intrikákat nem részletezi, mindössze az irányító személyek - a régensnő és Nithard atya, majd Valenzuela mint kegyenc - változásait közli tényszerűen. II. Károlyról, az emberről a fejezet végén ad rövid értékelést, miután ismerteti végrendeletének legfontosabb pontját, tehát azt, hogy a francia Anjou herceget jelöli ki örököséül. *"Megsíratták az alattvalói, mert mindig a boldogságukat akarta, és azon dolgozott volna, ha követheti jószándékú szíve impulzusait."*⁵⁵⁵

Saturnino Gómez a II. Károlyról szóló fejezet elején a trónörökös zsenge korát emeli ki első helyen. II. Károly apja halálakor még csak négy éves volt, és az udvarban

⁵⁵¹ "...ligóse de nuevo el imperio y la España, Inglaterra y Holanda contra la Francia, declarando también oponerse siempre a la petición del francés de que su hijo el Delfin sucediese al trono español si el rey Carlos II muriese sin hijos;" –Uo. 164.o.

⁵⁵² "...la credulidad del vulgo imaginaba ser su enfermedad de filtros supersticiosos lo que acaso sería de la violencia o inoportunidad de las medicinas." – Uo. 165.o.

⁵⁵³ "La esposa intervino más en el gobierno." – Uo. 165.o.

⁵⁵⁴ "En este estado las potencias extranjeras contemplaban a la España agonizando, y así pasaron al repartimiento." – Uo. 165.o.

⁵⁵⁵ "Lloráronle sus súbditos, porque siempre deseó su felicidad y la hubiera labrado, si hubiese podido seguir los impulsos de su corazón benéfico." - Escosura, id. mű, 231.o.

vezető szerepet töltött be Nithard atya. *"A gyermek király egész életében megsínylette az ő - Nithard - fanatikus és szolgalelkű nevelési elveit."*⁵⁵⁶ Amint II. Károly kissé felcseperedett, eltávolította maga mellől az anyját, aki akkorra már Valenzuela híve volt, és meghívta a minisztertanácsba Don Juan José de Austriát, csak hogy ő korán meghalt, és ez *"megszüntette minden reményt."*⁵⁵⁷ *"A király képtelen volt önállóan uralkodni, így ismét maga mellé hívta a királynét, és olyan nagy volt a rendetlenség az adminisztrációban és a kormányzásban, hogy a földművelés, a kereskedelem és a művészetek mind a legnagyobb hanyatlás állapotában voltak."*⁵⁵⁸ A Franciaország és Németalföld elleni háborúk nagy veszteségeket jelentettek az országnak, ráadásul a katonaság is kezdett elzúllani. II. Károly folyamatos betegeskedése felvetette az örökösödés kérdését. Az udvar pártokra szakadt. A királyné és Oropesa gróf a Habsburg-házat pártolák. *"Ez utóbbi olyannyira ura volt a király akaratának, hogy az emberek azt kezdték beszélni, hogy elvarázsolta, megbűvölte."*⁵⁵⁹ II. Károly ezért eleinte szintén a Habsburg-vonalat támogatta, de miután konzultált a pápával, Bourbon Fülöp, Anjou hercege mellett döntött, őt jelölte ki örökösül a végrendeletében. Saturnino Gómez nem zárja értékeléssel II. Károly uralkodását, sem pedig a spanyol történelem Habsburg szakaszát.

---

⁵⁵⁶ "El rey niño toda su vida se resintió de los principios de su - de Nithard - fanática y servil educación."- Saturnino Gómez, id. mű, 96.o.

⁵⁵⁷ "hizo desaparecer todas las esperanzas" – Uo. 97.o.

⁵⁵⁸ "El rey incapaz de gobernar por sí, llamó otra vez a la reina, y fue tal el desconcierto de la administración, y tan descabelladas las disposiciones gubernativas, que la agricultura, el comercio y las artes todas quedaron en el mayor abatimiento."- Uo. 97.o.

⁵⁵⁹ "Este último era en tanto extremo árbitro de la voluntad del rey, que el vulgo dio en decir que le tenía hechizado" – Uo. 98.o.

Összefoglalás

Igen eltérő műfajú, stílusú írások alkotják azt a corpust, melyek a XIX. század ezen korszakának Habsburgokról kialakított képéhez hozzájárultak a történettudomány területén. A Habsburg uralkodókkal kapcsolatos egyes állandó vagy gyakran visszatérő elemeinek a megjelenését és gyakoriságát vizsgálva a bemutatott művekben bizonyos következtetéseket vonhatunk le azzal a képpel kapcsolatban, mely az adott korban a Habsburgokról és korukról kialakult.

V. Károly esetében az egyik legfontosabb szempont a *vallás*, illetve a *vallásvédő tevékenység*, melyet az általam vizsgált életrajzi művek többsége - *Galeria regia*, Escosura, Saturnino Gómez - egyaránt - pozitív hangsúllyal - kiemelt. A művek közül kettőnek - *Galeria regia*, Escosura - a katolicizmus iránti elkötelezettsége nyilvánvaló, mivel a lutheri vallást eretnekségnek nevezik. A császár vallásvédő tevékenysége azonban elsősorban a mórak elleni küzdelemben kap hangsúlyt.

A *nagyság* kategóriáját is megemlíthetjük V. Károllyal kapcsolatban. Ezt két mű - *Galeria regia* és Escosura - emelte ki első sorban. A *nagyságot* egyaránt használják V. Károly birodalmával, harcaival és személyiségével kapcsolatban is. Ez a kategória, amikor V. Károlyra vonatkozik, mindenképpen pozitív. A *nagysághoz* kapcsolódik az *ambició* is, mely uralkodókkal kapcsolatban az életrajzok ősi toposza. A klasszikus életrajzokban - pl. Plutarkhosznál - gyakran megjelenik, mint a nagy uralkodók egyik hibája a túlzott *ambició*. Az általam vizsgált művekben azonban - *Galeria regia*, Escosura, Gómez Ranera - az *ambició* nem negatív kategóriaként szerepel. A *Galeria regia* például megemlíti, hogy a császár fiát Tudor Máriával házasította össze, mert jó alkalmat látott benne, hogy hatalmát növelje, és új szövetségest szerezzen. Gómez Ranera ugyanakkor az *ambició*t olyan kritikaként említi, mely az ellenfelei részéről érte a császárt.

A *kormányzás* területén az általam vizsgált művek - *Galeria regia*, Escosura, Saturnino Gómez - tehetséget láttak V. Károlyban, aki a kezdeti konfliktusok után képes volt megnyerni magának a spanyolokat, a nagylelkűséget és a szigort ötvözte.

V. Károly visszavonulását *Yuste kolostora* mellé egyfelől betegségnek, másfelől vallásos magánykeresésnek mutatják be.

A végső értékelésben a *Galeria regia* V. Károly nagy tehetségét, aktivitását és vallásvédő tehetségét emeli ki; Escosura azokat a személyes tulajdonságait, melyek egy uralkodó számára szükségesek, például a tehetség felismerésének a képessége és a lelki nagyság; Gómez Ranera pedig a vallás és országai iránti elkötelezettségét és aktivitását. Saturnino Gómez nem ad végső értékelést.

Érdekes hasonlósága valamennyi vizsgált műnek az Európa-centrikusság. Az Amerikán belüli felfedezésekről és hódításokról gyakorlatilag egyáltalán nem írnak. Ennek okát talán abban is kereshetjük, hogy a XIX. század első felében Spanyolország elvesztette gyarmatai többségét, és az európai politikában is perifériára szorult, jelentéktelen országgá vált, diplomáciai kapcsolatai beszűkültek. V. Károly idejében viszont Spanyolország európai és világnagyhatalom volt, illetve akkor vált azzá.

Az V. Károlyval kapcsolatos személyek közül *Cisneros* fontos szerepet kap valamennyi vizsgált műben, és mindenhol pozitív alakként jelenik meg. Elsősorban aktivitását, bölcsességét és kormányzóit tehetségét emelik ki a szerzők.

II. Fülöppel kapcsolatban szintén felsorolhatunk néhány olyan kategóriát, melyek hangsúlyos, gyakori, illetve állandó elemként jelennek meg a róla szóló vagy vele kapcsolatos biografikus művekben.

Életútjának két állandó és ismert, vitatott eleme a *Don Carlos-eset* és az *Antonio Pérez-ügy*. Mint a vonatkozó fejezetben láthattuk, a vizsgált időszakban akadnak olyan szerzők is - Saturnino Gómez - akik - Don Carlos-ügy - igyekeznek kikerülni ennek az esetnek a tárgyalását, és csak rövid utalást tesznek rá. Ez a szerzői állásfoglalás kerülésének az egyik változata, melyet kétértelműséggel tetéznék. Saturnino Gómez ugyan kijelenti, hogy Don Carlos a vallási fanatizmus áldozata lett, de halálának körülményeiről hallgat, csak annyit állít, hogy fogságban halt meg. Ugyanígy az állásfoglalás kerülésére utal az, amikor a szerző Don Carlos halálával kapcsolatban két változatot is ismertet - Gómez Ranera -, de nem derül ki egyértelműen személyes véleménye. Gómez Ranera első helyen és hosszan közli azt a változatot, melyben Don Carlos áldozatként szerepel, ugyanakkor "gyűlöletes

feltételezésnek" nevezi. Második helyen, sokkal rövidebben Don Carlos mint örült jelenik meg. Escosura és a *Galeria regia* egyértelműen az "örült Don Carlos"-verzió támogatója. A *Galeria regia* ugyan közli a másik változatot is, de azt eretnek mesének nevezi. Evaristo San Miguelnél - liberális szerző - Don Carlos nem örülként jelenik meg, ugyanakkor halálának körülményeit nem ismerhetjük meg a könyvből, a szerző szerint elég annyi, akárhogy is halt meg Don Carlos, ha életben marad, akkor sem szabadult volna ki soha a fogságból.

Az *Antonio Pérez-eset* - talán bonyolultságánál fogva - kevesebb szerzőnél jelenik meg; vannak, akik - Saturnino Gómez, *Galeria regia* - teljesen kihagyják. Mások - Escosura - csak röviden utal rá, ebben az utalásban Antonio Pérez, mint az Escobedo elleni egyetlen agresszor jelenik meg. Evaristo San Miguelnél is Antonio Pérez volt az Escobedo-gyilkosság igazi tettese - felbujtója - ugyanakkor II. Fülöp szigorú viselkedése mögött a féltékenység is meghúzódik. Gómez Raneránál az Antonio Pérez-ügy mint egy olyan eset jelenik meg, amely elsötétíti a király jó hírét. A szerző egyértelműen Eboli hercegnővel kapcsolatos féltékenységi drámát gyanít a háttérben. Bermúdez Castro egy teljes művet szentelt ennek az eléggé vitatott esetnek, melyből az derül ki, hogy az Escobedo-féle gyilkosságban II. Fülöpnek és Antonio Péreznek egyaránt része volt, de Antonio Pérez, mint fő intrikus jelenik meg, aki udvari pártfogóival együtt befolyásolta a királyt. II. Fülöp Eboli hercegnő iránti szerelme is megjelenik Bermúdez Castro könyvében, ugyanakkor az nem derül ki, hogy ez a szerelem, illetve féltékenység milyen mértékben befolyásolta a király tetteit.

II. Fülöp *személyisége* és a róla szóló végső értékelés egyazon szerző művén belül is gyakran ellentmondásos színekben tűnik fel. Escosura például a pozitív tulajdonságok és cselekedetek között említi, hogy II. Fülöp óvatos politikus volt, aktív uralkodó, rendet teremtett, támogatta a tehetségeket, és általában hű volt Rómához, ugyanakkor hibaként rója fel neki a rosszul értelmezett vallásosságot. Gómez Ranera építkező tevékenységét, bölcsességét, a tehetségek pártfogolását emeli ki, az Antonio Pérez esetet viszont - mint láthattuk - úgy tartja nyilván, mint ami elsötétíti a király jó hírét. Evaristo San Miguel és Bermúdez Castro a krónikák és korabeli dokumentumok anyagát felhasználva igyekeznek átfogó képet adni a király személyiségéről. Evaristo San Miguel elsősorban politikai szempontból illeti kritikával II. Fülöp tevékenységét.

Saturnino Gómez és a *Galeria regia* egyáltalán nem ad végső értékelést, kerülnek személyiségének a felvázolását is. Az *Imagen del anticristo: Carta a Felipe II* című dokumentumkiadás előszava protestáns szemszögből foglalja össze II. Fülöp tevékenységét, egyértelműen negatív színben tüntetve fel a királyt.

II. Fülöp *vallásvédő tevékenysége* erőteljesebb hangsúlyt ebben az időszakban csak Escosura művében kap.

A "kis" Habsburg életrajzokban szinte mindenhol hangsúlyos pont az ország elszegényedése és elnéptelenedése. A III. és IV. Fülöp életrajzokban még találkozhatunk az ország helyzetének javítására irányuló törekvésekkel, ezek azonban folyamatosan meghiúsulnak. A II. Károly életrajzokban már egy agonizáló ország képét tárják az olvasó elé az életrajzok.

Az adott korban vizsgált életrajzok közül kettő - Escosura, Saturnino Gómez - a gyengeséget és apatikusságot, mint negatív tényezőt emeli ki *III. Fülöppel* kapcsolatban, míg egy mű - *Galeria regia* - a vallásosságot és kegyességet tartja a király legfőbb jellemvonásának és pozitívan értékeli. Az életrajzok azonban egy jelentős jellemvonás kiemelése után nem mélyednek el a király személyiségében.

A kegyencek általi kormányzás két műben - Escosura, Saturnino Gómez - hangsúlyos, ezek a művek negatívan szólnak III. Fülöp legfőbb kegyencének, Lerma hercegének kormányzási képességeiről. A kegyenc túlzott ambíciói - elsősorban Saturnino Gómeznél - szintén negatív színben tűnnek fel. A *Galeria regia*-ban viszont a kegyenc szerepe nem hangsúlyos, kegyvesztettségére sem tér ki.

A mórok kiűzetése a *Galeria regia*-ban, mely - mint a korábbi életrajzokkal kapcsolatban is láthattuk - erősen katolikus szemléletű, pozitív tényezőként jelenik meg annak ellenére, hogy a demográfiai - és az ezzel járó gazdasági - veszteséget ő is elismeri. Escosuránál és Saturnino Gómeznél a mórok kiűzetése negatív színben tűnik fel, első sorban a gazdasági következményei miatt. Ugyanakkor, nem tárgyalják olyan részletesen ezt az eseményt, mint a *Galeria regia*.

Míg a *Galeria regia* nem ad végső értékelést, csupán a király karitatív és építkező tevékenységét említi, addig mind Escosura, mind Saturnino Gómez *III. Fülöp* nemtörődöm uralkodását megbánó magatartásával zárják.

IV. Fülöp egyedül a *Galeria regiában* tűnik fel aktív uralkodóként, melyben kegyencének szerepe nem hangsúlyos. A másik két életrajz egyértelműen azt hangsúlyozza, hogy fő kegyence, Olivares szándékosan eltávolította őt az államügyektől, érdeklődését az élvezetek felé terelve. Valamennyi mű kiemeli a király művészetpártoló viselkedését.

Portugáli elvesztését csak egy mű - Escosura - részletezi szatirikus hangnemben. Az ország tragikus gazdasági helyzete mindhárom műben feltűnik. A *Galeria regiában* megjelennek a reformkísérletek is, de mindent egybe vetve IV. Fülöp korát komoly próbatételként értékeli Spanyolország számára. Saturnino Gómez a pusztító háborúskodások negatív hatásait hangsúlyozza.

II. Károly személye valamennyi vizsgált műben háttérbe szorul. Mindenhol az ő élete és kora a legrövidebb terjedelmű rész. A *Galeria regia* a külpolitikai eseményekre koncentrál, nem ír a király személyiségéről, és az udvari intrikák és az udvar életét irányító személyek és kegyencek is csak az említés szintjén jelennek meg. Escosura végső értékelésében röviden kitér a király személyiségére is, jószívűnek, jóindulatúnak titulálva. Saturnino Gómez tér ki egyedül olyan meghatározó személyiségekre, mint Nithard atya. Az ő szerepét egyébként negatívan ítéli meg, és úgy találja, hogy fanatikus elvei és nevelése visszafordíthatatlan károkat okozott II. Károly személyiségében. Mindhárom mű tárgyalja az örökösödési háború előzményeit, megemlítve az "hechizado" jelzőt II. Károllyal kapcsolatban, mely Oropesa gróf befolyására utal. Mindhárom műben - mint már említettem - egy elszegényedett, agonizáló ország tárul az olvasó elé.

A *Galeria regiában*, Escosura és Saturnino Gómez műveiben valamennyi spanyol Habsburg uralkodó megjelenik, és ez lehetőséget nyújt arra, hogy az ezekben a művekben kibontakozó dinasztia-képet is elemezzük.

A *Galeria regia* szerzőjének világnézete a szövegben található utalások alapján - például III. Fülöp esetében a moriszkók kiűzetését pozitívan értékeli - erősen katolikus, és ez befolyásolta a Habsburg-dinasztiáról kialakított képét is, melyet a "fekete legenda" elutasítása jellemez. V. Károlyt jóra törekvő, nagy, igen aktív királyként jeleníti meg, külön hangsúlyt helyezve vallásvédő tevékenységére. Az

uralkodása alatt felmerülő problémákat a király személyétől elkülönítve tárgyalja. Példa erre a kasztíliai és valenciai felkelés, ekkor ugyanis - hangsúlyozza a *Galeria regia* - V. Károly nem tartózkodott Spanyolországban. II. Fülöp életnek leírására is jellemző, hogy a *Galeria regia* kerülni igyekszik a problematikus pontokat, például az Antonio Pérez-esetet. A Don Carlos-ügyben, pedig - mint láthattuk - az "őrült Don Carlos" változatot mutatja be első helyen, a másik, "fekete legendás" változatot pedig az "eretnekek meséjének" minősíti. A "kis" Habsburgok korát alapvetően negatívan ítéli meg Spanyolország számára, emellett azonban kiemel egy-egy - számára - pozitív aspektust is, így például a moriszkók kiűzetését III. Fülöp idején, vagy IV. Fülöp művészetpártoló tevékenységét. A "kis" Habsburg uralkodók, mint magánszemélyek nem tűnnek fel negatív színben, a szerző nem beszél róluk ironikusan. III. Fülöpnek a kegyességét emeli ki, IV. Fülöppel kapcsolatban pedig arra a következtetésre jut, hogy az ország sorsán javítani szándékozó reformok sikertelensége nem a király jóindulatán múlott. II. Károly uralkodásának idején azonban egy agonizáló Spanyolország-képet fest, és elsősorban a külpolitikáról, az örökösödési háború előzményeiről ír.

Escosura nézőpontja a Habsburgokat - különösen a "nagy" Habsburgokat - illetően hasonló a *Galeria regia*-éhoz. Ez a mű is katolikus szemléletet tükröz, mely a "nagy" Habsburgokat érintő - "fekete legenda" elvetésében is megnyilvánul. V. Károlyal és II. Fülöppel kapcsolatban azok vallásvédő tevékenységét hangsúlyozza első helyen. II. Fülöp a Don Carlos- és az Antonio Pérez-ügy esetében is ártatlannak bizonyul Escosura változatában. Értékelésében ugyanakkor - számos pozitívum hangsúlyozása mellett - a kritika is helyet kap; úgy véli, hogy a rosszul értelmezett vallásosság és a politika készítették egyes nem éppen pozitív cselekedeteket. A "kis" Habsburgokkal szemben kritikusabb, hangvétele olykor szatirikus, de ezeknek az uralkodóknak a személyét sem tünteti fel negatív színben. III. Fülöp gyenge királyként szerepel, aki élete végén megbánta tehetetlenségét, IV. Fülöppel kapcsolatban pedig azt hangsúlyozza, hogy Olivares szándékosan távolította el őt az államügyektől. II. Károly pedig jó szándékú, de beteg és gyenge emberként tűnik fel, akit alattvalói megsirattak.

Saturnino Gómez V. Károlyal kapcsolatban annak vallásvédő tevékenységét emeli ki; II. Fülöp életével kapcsolatban azonban azt, hogy Don Carlos a vallási

fanatizmus áldozata lett. Mivel Saturnino Gómez tartózkodott az egyes uralkodók értékelésétől, hozzáállására nehéz következtetni, a Don Carlos-esettel kapcsolatban azonban úgy tűnik, hogy a "fekete legendából" ismert változatot fogadta el. A "kis" Habsburgok uralkodásának megítélése pedig már egyértelműen negatív, és ez az uralkodók személyére is vonatkozik. Úgy véli, például, hogy III. Fülöp nem annyira békés volt, mint inkább apatikus, és a mórok kiűzetésével károkat okozott az országnak. IV. Fülöp uralkodása is komoly próbatételt jelentett a spanyoloknak, II. Károly idején pedig Nithard tevékenysége volt katasztrofális.

Ebben a korszakban a „fekete” és a „rózsaszín legenda” elemei egyaránt megjelennek, gyakran egy-egy szerző művén belül is váltakoznak, vitatkoznak egymással. A szerzők többségénél megfigyelhető az egyensúlyra való törekvés, a szélsőségektől való tartózkodás, mint a történelmi művek jellemzője.

Habsburgok a XIX. századi történetírásban 1850-től 1869-ig

V. Károly

A XIX. században csak egy spanyol szerzős egyéni életrajzot találtam V. Károlyról, Conde de Fabraquer művét, az *Historia del Emperador Carlos V.* címűt⁵⁶⁰, melynek fő forrása Robertson könyve, sőt, azt is mondhatnánk, szinte szabad fordítása, illetve tömörítése. Ezt a könyv szerzője állítja a prológosban, aki kifejti, hogy a könyv kiadója, Francisco de Paula Mellado elhatározta, egy életrajzsorozatot publikál spanyol történelmi személyekről. Ennek a sorozatnak az első darabja a *Historia del Emperador Carlos V.*, mely Robertson művén alapul.⁵⁶¹ A szerző gondolatai, értékelése a mű végén, valamint a *Prológosban* jelennek meg. Fabraquer szerint "*V. Károly nagyon magasra emelte a Habsburg-házat, mely uralkodóvá vált Európában.*"⁵⁶² A szerző véleménye az, hogy V. Károly uralkodásának legfontosabb eseménye a protestantizmus felbukkanása volt, mely megosztotta a népeket és háborúkat robbantott ki. Ezen kívül V. Károly korszaka egyben a modern kor kezdete, mivel Fabraquer szerint az akkori események hatással vannak a jelen politikájára is⁵⁶³.

Fabraquer életrajza szerkezetét tekintve követi Robertson művét, azzal a különbséggel, hogy kisebb terjedelmű munka lévén sokkal tömörebb. Így például az előzményeket taglaló részben nem vázolja fel egész Európa történetét, mint Robertson, csupán V. Károly nagyszüleinek a munkásságát és eredményeit foglalja össze. Ebben a részben az egyik hangsúlyos pont a spanyol egység kérdése. Fabraquer úgy találja, hogy a Katolikus Királyok uralmának eredményeként "*Spanyolország királyságai*

---

⁵⁶⁰ Madrid, 1862.

⁵⁶¹ Es una obra "a base de la historia escrita por Robertson." - Ez egy mű, "mely Robertson története alapján készült." - - Conde de Fabraquer, id. mű, Prólogo, o. VII.

⁵⁶² "Carlos V levantó muy alto la casa de Austria que fue dominante en Europa". - Uo. IX.o.

⁵⁶³ "La historia de Carlos V es como la puerta de la historia moderna, presenta hechos generales, con los que se explican la mayor parte de los acontecimientos políticos que hoy llaman la atención de Europa." - "V. Károly története olyan, mint egy ablak a modern kor történetére, mivel általános eseményeket mutat be, melyek megmagyarázzák azoknak a politikai eseményeknek a nagy részét, melyek ma Európa figyelmének a középpontjában állnak." - Uo. X.o.

egyesültek, Navarra kivételével (...) mégis szükséges volt, hogy ezek az erővel egyesített részek egységet alkossanak."⁵⁶⁴

A Katolikus Királyok halálát követő bonyodalmakat a szerző részletesebben vázolja fel, mint az előző korszak kapcsán vizsgált életrajzok. Az akkor még csak herceg Károly *"fel akarta venni a király titulust, de anyjának, Johannának az alkalmatlanságát még nem mondta ki a cortes."*⁵⁶⁵ Kasztíliaiban végül elismerték királynak anyja mellett. A szerző felvázolja a spanyolok Károlyt illető elégedetlenségét, melynek okait a következőkben látja: Chievres befolyása Károly fölött, a flamand kíséret, a flamandoknak juttatott hivatalok. A könyv első fejezetében a szerző a korona körüli bonyodalmakat fejtegeti tovább, melyet a "germanías" és a "comunidades" felkelések leverésével fejez be. A felkeléseket nem "testközelből", hanem a külföldön tartózkodó V. Károly szemszögéből írja le, akihez a hírek eljutottak, de a császári koronával járó bonyodalmak miatt nem tudott hazautazni.

Ebben a fejezetben szól a szerző Cisneros régensségéről is, pontosabban inkább Cisneros néhány tulajdonságát villantja fel. Szerinte Cisneros *"carácter extraordinario"*⁵⁶⁶ a nép gyermeke volt, tehetségesen politikusként irányította régenssége idején Kasztília ügyeit.

Az első fejezet V. Károly hatalmának hirtelen megnövekedését és az ezzel járó kezdeti bonyodalmakat mutatja be, mintegy választóvonalként is szolgál a többi fejezet előtt, erre utal a szerző értékelő jellegű összefoglalása a fejezet végén. Egyfelől kifejti azt, hogy V. Károlyé lett a leghatalmasabb birodalom Európában, másfelől kitekint a jövőre és V. Károly személyiségére ezzel kapcsolatban. *"Merész hódító és ügyes politikus, de az egyetemes monarchia ideája érdekében V. Károly mindent feláldoz az ambíció és a dicsőség oltárán."*⁵⁶⁷

A mű többi fejezetében a politikai, hadi események állnak a központban, melyeknek háttérét olykor magánéleti történetekkel világítja meg a szerző. Így például az Angliával való viszony megromlásához, illetve tovább romlásához Fábraquer szerint

---

⁵⁶⁴ "los reinos de España se hallaron reunidos, a excepción de Navarra (...) era preciso sin embargo, que estas partes reunidas por la fuerza compusiesen un cuerpo." - Uo. 2-3.o.

⁵⁶⁵ "quiso tomar el título de rey, pero las leyes de España se oponían a ello, pues la reina era su madre doña Juana, cuya incapacidad no había sido declarado por las cortes." - Uo. 16.o.

⁵⁶⁶ „Kivételes jellem.” - Uo. 5.o.

VIII. Henrik válása Aragóniai Katalintól is hozzájárult. V. Károly uralkodásának első éveit a Franciországgal való háborúskodás jellemezte, melyről a szerző véleménye a következő: *"Mialatt a keresztény fejedelmek egymás között háborúskodtak, Szulejmán, a Csodálatos behatolt Magyarországra, és elfoglalta Belgrádot."*⁵⁶⁸ A főbb politikai események közül, amelyek V. Károly egész uralkodásán végighúzódtak - a francia háborúk, a protestáns konfliktusok, az itáliai háborúk - megtalálhatók a magyarországi események is. Ezek közül kiemelt helyen Szulejmán Bécs elleni támadása. Itt a szerző kiemeli, hogy V. Károly hiába próbálta rávenni a protestánsokat, hogy vele együtt harcoljanak a török ellen. A császár ezúttal személyesen vezette csapatait, hogy megsegítse testvérét a törökök ellen, de Szulejmán visszavonult.

Fabraquer ellentmondásos képet fest V. Károlyról róla szóló történetek, anekdoták ismertetése által. Ilyen például az az eset, amikor 1526-ban a török első komolyabb fenyegetése idején Bolognában megadta a hódolat jeleit a Pápának, aki nem sokkal korábban a foglya volt⁵⁶⁹. Előzékenyen bánt I. Ferencsel, amikor az a foglya volt, de hálátlannak bizonyult Hernán Cortés iránt, akit nem engedett a színe elé, mikor az Spanyolországban járt. V. Károly visszavonulását Yuste kolostorába betegségnek tulajdonítja, nem pedig vallásos áhítatnak, ezzel a nézettel vitatkozik is. *"Nem igaz, hogy nem foglalkozott államügyekkel."*⁵⁷⁰ Azzal sem ért egyet, hogy V. Károly még életében megrendezte volna saját temetését, szerinte ez csak a hizelgő történészek meséje, ellenpéldaként többek között Robertsonra hivatkozik, akit V. Károly legteljesebb történészének nevez⁵⁷¹.

---

⁵⁶⁷ "Atrevido conquistador, político hábil, pero pensando en la monarquía universal, Carlos V lo sacrifica todo a la ambición y la gloria" - Uo. 30.o.

⁵⁶⁸ "Mientras los príncipes cristianos luchaban entre sí consumiendo sus fuerzas y recursos, Solimán el Magnífico penetró en Hungría y se apoderó de Belgrado." - Uo. 96.o.

⁵⁶⁹ "Se sorprendieron al verle entrar en Bolonia donde se presentó a la cabeza de veinte mil soldados, y besó humildemente los pies de aquel papa que había sido pocos meses antes su prisionero. Les admiró la política y moderación con que trató de conciliar los intereses de todos los príncipes y de todos los estados que de él dependían, queriendo concentrar todas sus fuerzas para resistir a los progresos de Soliman..." - "Meglepődtek látván belépni őt Bolognába húszezer katona élén, amint alázatosan megcsókolta annak a Pápának a lábait, aki pár hónappal korábban még a foglya volt. Csodálkoztak politikáján és mértékletességén, mellyel arra törekedett, hogy összhangba hozza valamennyi fejedelem és állam érdekeit, akik tőle függtek, mivel minden erejét Szulejmán hódításainak megállítására akarta koncentrálni..." - Uo. 172.o.

⁵⁷⁰ "Es falso que no se ocupaba de los negocios." - Uo. 320.o.

⁵⁷¹ "Algunos historiadores han referido también que hizo celebrar sus funerales el emperador en vida y que se metió en el fúnebre ataúd. Esta es una de las muchas novelas que ha acogido la historia, producto de la lisonja, de la adulación, y que no se concibe en hombres como el obispo Sandoval, fray

A szerző zárszóként V. Károly végrendeletét ismerteti, itt felsorolja törvényes és törvénytelen gyermekeit is, majd értékelést ad róla, mely több pontjában is hasonló Robertson értékeléséhez. Egyező pont, hogy Fábraqer szerint is túlzottan ambiciózus volt, és ez oda vezetett, hogy felélte az ország tartalékait. Mindketten elismerik bölcsességét, jó emberismerő képességét⁵⁷². Fábraqer emellett negatívumként értékeli azt, hogy V. Károly hálatlanul bánt Hernán Cortésszel, és hogy *"végzetes volt, a spanyol szabadságra és az arisztokráciára nézve."*⁵⁷³

Két uralkodói életrajzgyűjtemény származik ebből a korból, mindkettő tartalmaz V. Károly-életrajzot. Az első egy hagyományos, de csak a Habsburg és a Bourbon dinasztiára szorítkozó uralkodói életrajzgyűjtemény Miraflores márki műve⁵⁷⁴, melyet a királyi családhoz közel álló márki kifejezetten azzal a céllal írt, hogy Izabella hercegnő – II. Izabella lánya – olvasmányául szolgáljon⁵⁷⁵. Miraflores márki műve rövid politikai életrajzokat tartalmaz, közérthető, magyarázó jellegű stílusban. A jellemzést és az értékeléseket kerüli, az uralkodókról kevés személyes információt tudunk meg.

A könyv V. Károly-életrajzzal kezdődik, melynek érdekessége, hogy a szerző legrészletesebben a kasztíliai és valenciai felkelésekről ír, a felkelések kirobbanásában pedig elsősorban a nemzeti érzelmek szerepét emeli ki, hangsúlyozva hogy ezek az érzelmek a mai napig erősen hatnak a spanyolok gondolkodására. *"A nemzeti érzelmek túlzása volt megfigyelhető (...) ennek következtében 1519-ben nagy megmozdulások*

José de Sigüenza, y Robertson, el más completo historiador de Carlos V." - "Néhány történész arra utal, hogy még életében megrendezte a császár saját temetését, és belefeküdt a koporsóba. Ez egyike azoknak a meséknek, melyeket a történelem talált ki, a hízélgés eredménye, mely nem található meg olyan embereknél, mint Sandoval püspök, José de Sigüenza atya és Robertson, aki V. Károly legkomplexebb történésze." – Uo. 330.o.

⁵⁷² Robertson, id. mű, 4. Kötet, XI. könyv, 1558. - Conde de Fabraquer, id. mű, *Valoración*, 338.o.

⁵⁷³ "fue fatal a las libertades de España y a la aristocracia."- Uo. 338.o.

⁵⁷⁴ Miraflores márki: *Breve reseña de los hechos acaecidos en España durante la gobernación de los reyes de la Casa de Austria y de Borbon hasta la muerte del sr. D. Fernando VII*, Madrid, Impresor de Cámara de S. M y de su Real Casa, 1862.

⁵⁷⁵ "...para servir como lectura para la Infanta Isabel en su educación ... (...) en vez de empezar - sus estudios históricos - por los tiempos fabulosos (...) debía empezar su estudio por los sucesos más recientes, cuales son los contemporáneos de la dinastía de Borbón, que es la suya, y de la Austriaca, que reinó anteriormente..." - "...hogy olvasmányul szolgáljon Izabella hercegnőnek a neveltetése során (...) a helyett, hogy - hazája történelmének a tanulmányozását - a mesés időknél kezdené, közelebbi időkkel kellene kezdenie, mely a kortárs Bourbon-dinasztia kora, mely a sajátja, és a Habsburg-dinasztia, mely azt megelőzően uralkodott." - Miraflores, id. mű, Ajánlás.

kezdődtek Kasztíliában, melyek "comunidades" név alatt ismertek, és Valenciában, "germanías" név alatt."⁵⁷⁶ A felkelések kapcsán Miraflóres márki egyértelműen a nemzeti és külföldi tényezőket állítja szembe, emellett a demokrácia megnyilvánulásának ítéli meg őket az arisztokratikus elvekkel szemben. *"Fegyverben egész Kasztília, Ávila Juntája elhatározta, hogy gyülekező helyét Tordesillasba helyezi át, arra a helyre, ahol Juana királynő élt, a király anyja, akit a comuneros előnyben részesítettek a fiával, Károlyal szemben, mivel egyre jobban és jobban fellángoltak ellene - Károly ellen - a szenvedélyek, felröva neki azt, hogy előnyben részesíti a külföldieket, a nemzetiek kárára; a nemzeti érzelmek kérdése nagyon érzékeny pontja volt a spanyoloknak abban az időben. Egy szóval, a "Comunidades"-nek nevezett háború igazi társadalmi bonyodalom volt, amelyben a demokratikus elvek küzdöttek az arisztokratikus elvekkel, melyekbe feudális elemek is keveredtek abban az időszakban Spanyolországban, melyek a korábbi századokban születtek."*⁵⁷⁷ Miraflóres ismerteti ugyan a kasztíliai felkelés vezetőinek a nevét - Juan Padilla, María Pacheco, Juan Bravo, Francisco Maldonado, stb. - de nem jellemzi őket. A társadalmat érintő fejtegetése után a felkelések vereségének ismertetésével zárja ezt a részt. A továbbiakban egyáltalán nem foglalkozik spanyol belügyekkel, sem V. Károly magánéletével - fia születésének említését leszámítva. A politikai, hadi eseményeket ismerteti időrendben, első sorban Európára koncentrálva, ugyanakkor megemlíti Pizarro perui hódításait is. Az 1531-es évben a magyarországi események is szóba kerülnek. Miraflóres szerint *"kivetette a császár a törököket a következő évben Magyarországból, akik azt megszállták, és tanácskozott a Pápával a keresztények közötti béke megteremtéséről, megállapodva egy zsinatban Luther és Kálvin téves*

⁵⁷⁶ "Se observaba la exaltación del sentimiento de nacionalidad exclusiva... (...) ...en efecto, en 1519 empezáronse notar las graves alteraciones en Castilla conocidas con el nombre de Comunidades, y en Valencia con el de Germanías" - Miraflóres, id. mű, 12.o.

⁵⁷⁷ "En armas toda Castilla, la Junta Santa de Ávila decretó trasladar el lugar de sus sesiones a Tordesillas, donde se hallaba la reina Juana, madre del Rey, a quien los comuneros atribuían la calidad legal de Reina, con preferencia a su hijo Carlos, contra el cual se encendían más y más las pasiones, achacándole la opinión preferencias a los extranjeros en perjuicio de los nacionales, sentimientos de nacionalidad que en todos tiempos fueron muy escitables entre españoles. En suma, la guerra llamada de las Comunidades fue un verdadero trastorno social, en que se combatieron los principios democráticos con el principio aristocrático, fundido en España en aquella época con los elementos feudales que vinieron creados de los siglos anteriores."- Uo. 14.o.

tanai ellen.⁵⁷⁸ A továbbiakban, egészen V. Károly visszavonulásáig csak hadi eseményeket ismertet Miraflores. Záró értékelést nem ad.

Teljes uralkodói életrajzgyűjtemény Salvador María Fábregues könyve⁵⁷⁹, melyet a szerző a trónörökösnek, Alfonznak ajánlott abból a célból, hogy Alfonz, majd ha trónra lép, követendő mintát lásson a korábbi királyok dicső tetteiben és elkerülje hibáikat⁵⁸⁰. A szerző ezzel az ajánlással a XVI-XVII. századi királytükörök szándékát idézi fel. Fábregues alapvetően királpárti beállítottságú, a bevezetőben hosszú oldalakon keresztül védi a monarchia létjogosultságát, melyet nyilvánvalóan az aktuális belpolitika eredményezett⁵⁸¹. Minden alkalmat megragad arra, hogy a királynő kedvében járjon, összehasonlíttja például Katolikus Izabellát és II. Izabellát. Katolikus Izabelláról morális arcképet fest, tetteit és jellemét összegezve arra a következtetésre jut, hogy ő volt a királynők mintaképe, II. Izabella pedig méltó utódja⁵⁸². A bevezetőben külön kitér a nőági örökösödés igazolására is. Fábregues erős és nyilvánvaló királpártisága mellett törekedett a történései professzionalizmusra is. Ezt igazolják a lábjegyzetek, a szakirodalom megjelölése, a pontos – szerző, cím, fejezet, oldalszám – hivatkozások.

⁵⁷⁸ "arrojó el Emperador al año inmediato a los turcos de Hungría, que la habían invadido, y avisóse con el Papa para tratar de la paz entre los cristianos, acordando un concilio general contra los errores de Lutero y Calvino."- Uo. 18.o.

⁵⁷⁹ Salvador María Fábregues: *El libro de los reyes*. Apuntes histórico-cronológico-biográficos de los soberanos de España, desde los primitivos reyes de Iberia hasta nuestros días, Valencia, 1867.

⁵⁸⁰ "Dedicación: Al Serenísimo príncipe de Asturias, Don Alfonso Francisco Fernando Pío de Borbón (...) Si al recorrer sus páginas no halla V. A. galas de estilo, ni las frases poéticas con que se viste hoy la mentira y la lisonja, es porque amante de la verdad histórica, no he querido presentar desfiguradas ni las grandes virtudes, ni los crímenes que la ambición ha motivado, pra que al mirarse en este espejo el augusto príncipe que ha de ocupar algún día el sólido de los alfonso y Fernandos, pueda imitar las primeras, evitando también los segundos." - "Ajánlás: Asztúria kegyes hercegének, Don Alfonso Francisco Fernando Pío de Borbónnak (...) Ha átfutaja ezeket a lapokat, őfelsége nem talál majd fennkölt stílust, sem költői mondatokat, melyekbe oly gyakran öltözik ma a hazugság és a hízeltetés, mert mint a történelmi igazság szerelmese, nem akartam eltorzítva bemutatni a nagy erényeket, sem az ambíció gaztetteit, azért, hogy ebbe a tükörbe nézve a kegyes herceg, aki elfoglalja majd egykor az Alfonzok és a Ferdinándok helyét, tudja utánozni az előbbieket, és elkerülni az utóbbiakat." - Fábregues, id. mű, Ajánlás.

⁵⁸¹ A bevezetőt például egy Platón idézettel kezdi: "la monarquía que está establecida por leyes sabias, es el más excelente de todos los gobiernos: asi del mismo modo un buen rey es como un dios entre los mortales. Platon. Diálogo político." - "A bölcs törvényeken alapuló monarchia a legökéletesebb minden kormányzási forma közül: ugyanígy egy jó király olyan, mint egy isten a halandók között." - Uo. Introducción.

A gyűjtemény felépítése regionális nézetet tükröz. A könyv tíz sorozatból⁵⁸³ áll, három-négy sorozat után találhatók a jegyzetek. Fábregues a Habsburg és Bourbon uralkodókat Kasztília és León királyai között tárgyalja, nem Spanyolország királyaként, mint azt az uralkodói életrajzgyűjtemények nagy része, így például a korábban tárgyalt *Galeria regia*⁵⁸⁴ is teszi. Bár a kötet felépítésében látszólagos regionalizmus tükröződik, a szerző mégis a nemzet egysége mellett áll ki: II. Fülöp életrajzának az elején felhívja arra az olvasó figyelmét, hogy egy nemzet ereje fiainak egységében rejlik⁵⁸⁵.

V. Károly - a könyvben I. Károly - uralkodásának kezdete egyben a Habsburg-ház uralkodásának kezdete is Spanyolországban. A szerző szerint "*A Habsburg-ház Spanyolországban annak legvirágzóbb időszakában kezdett uralkodni egy olyan uralkodó képében, aki méltó volt arra, hogy kormányozza a föld leghatalmasabb nemzetét.*"⁵⁸⁶ Fábregues nem politikai életrajzot közöl V. Károlyról, hanem egy morális arcképet, melyben kontrasztív módon összehasonlítja a fiatal Károly tapasztalatlanságából adódó hibás tetteit a tapasztalt uralkodó erényeivel, illetve helyes tetteivel. Az arckép két fő részből áll. Az elsőben a szerző bemutatja a fiatal Károly viselkedését, mielőtt még megismerhette volna a spanyol viszonyokat, majd - a közbelső részt szinte teljes egészében kihagyva - a lemondása előtt álló császár tetteinek morális mérlegét, melyek a II. Fülöpnek adott tanácsokban öltenek tettet. Az első szakasz elején a szerző felsorolja a király nevelőit, akiktől szerinte teljes értékű nevelést kapott⁵⁸⁷. Kitér Cisneros régensségére is. Itt elsősorban V. Károly igazságtalan

---

⁵⁸² Erre az összehasonlításra a Katolikus Izabellát tárgyaló fejezet végén kerül sor egy alfejezetben, melyet a szerző a Királynőnek dedikált, és amelynek a címe: *Las dos Isabelas*. Itt a hitet és a kegyességet emeli ki a két királynővel kapcsolatban. - Fábregues, id. mű, *Las dos Isabelas*, 101-104.o.

⁵⁸³ 1. Ósi királyok, 2. Gót királyok, 3. Asztúria és León királyai, 4. Kasztília és León királyai, 5. Navarra királyai, 6. Aragón királyai, 7. Mallorca királyai, 8. Kasztília grófjai, 9. Barcelona grófjai, 10. Vizcaya urai.

⁵⁸⁴ Id. mű.

⁵⁸⁵ „Solo hay un medio para que una nación sea invulnerable a los ataques de sus enemigos: la unión de todos sus hijos.” - „Csak egy mód van arra, hogy egy nemzet ellenálló legyen ellenségei támadásaival szemben: az összes gyermekének az egysége.” — Fábregues: *El libro de los reyes*, id. mű, 114.o.

⁵⁸⁶ „la dinastía de Austria empezó a reinar en España en la época más floreciente, y por un monarca digno de gobernar la nación más poderosa del mundo.” - Uo. 108.o.

⁵⁸⁷ „Carlos I de España, llamado también Carlos V por ser el quinto de su nombre entre los emperadores de Alemania, recibió una completa educación política y religiosa de Guillermo de Croy, Sr. De Chievres, y de Adriano de Utrecht, preceptores suyos, nombrados por su abuelo el emperador Maximiliano.” - „I. Károly volt Spanyolországban, de nevezték V. Károlynak is, mivel az ötödik

viselkedését mutatja be. *"Túl fiatal volt ahhoz Károly, hogy lássa, milyen sokat ért Cisneros, és politikailag eltávolodott a tanácsától, és ez az indokolatlan különválás a becsületére érzékeny érsek életébe került, aki mélyen lesújtva amiatt, hogy így küldték el, 1517 november 8-án meghalt. I. Károly első igazságtalansága annak a hatásnak a következménye volt, amelyet a flamandok gyakoroltak rá, különösképpen pedig Chievres, aki nevelője lévén le akarta szakítani munkája gyümölcseit, főnként parancsolva tanítványa nevében egy olyan nemzetnek, mely nem igazán volt hajlandó idegen kormányzás alá vetni magát."*⁵⁸⁸ A szerző tehát I. Károly "igazságtalanságát" első sorban a külföldiek hatásának tulajdonítja, mint ahogy a Károly trónra lépését követő eseményeket is. *"Ez, valamint az, hogy Károly nagy flamand és német kísérettel érkezett Spanyolországba, akik között kiosztotta a nemzet legfőbb pozícióit, veszélyre intették ezt - a nemzetet -mely saját alaptörvényeivel összhangban ellene szegült a kapzsi külföldiek zsarnokságának, akik nem tiszteltek sem jogokat, sem <<fuero>>-kat."*⁵⁸⁹ Fábregues a Spanyolországban kibontakozó ellenállást nem egyszerű felkelésnek tartja tehát, hanem olyan a zsarnokság elleni, jogi alapokon nyugvó megmozdulásnak. A spanyolok azonban a flamandok túlkapásai ellen először a királyhoz fellebbeztek. Károly viselkedését ebben az ügyben nem tartja helyesnek a szerző, de fiatalságával és tanácsadóinak a hatásával magyarázva mentegeti. *"A flamandok kifogyhatatlan aranyéhsége arra készítette a császár-királyt, hogy spanyol népétől egyik segélyt a másik után kérje. Károly államférfi volt, de fiatal és rossz tanácsadói voltak, és olyan despotizmussal bánt hű kasztíliai népével, amelyhez azok nem voltak hozzászokva. Fiatal homlokát diadémokkal koszorúzva látta, és elég erősnek hitte magát ahhoz,, hogy pusztán nagyságának fényével szembeszálljon*

---

német-római császár volt ezen a néven, teljes értékű vallási és politikai nevelést kapott Chievres urától, Guillermo de Croytól és Utrechti Adriánustól, akik a nevelői voltak, nagyapja, Miksa császár nevezte ki őket." – Uo. 109.o.

⁵⁸⁸ "Demasiado joven Carlos para comprender lo mucho que valía Cisneros lo alejó políticamente de su consejo, y esta inmotivada separación costó la vida al pundoroso cardenal, que lleno de pesar por verse despedido así, falleció el 8 de noviembre de 1517. La primera injusticia de Carlos I era hija de gran ascendiente que sobre él tenían los flamencos, y especialmente Chievres, que habiendo sido su ayo, quería recoger el fruto de su trabajo mandando en jefe a nombre de su discípulo, a una nación que no se sometería de buen grado al gobierno de un extranjero."- Uo. 109.o.

⁵⁸⁹ "Esto, y el haber venido Carlos a España, acompañado de gran número de flamencos y alemanes, entre los que repartió los primeros cargos de la nación, alarmaron a esta, que con arreglo a sus leyes fundamentales, se opuso a una tiranía ejercida por codiciosos extranjeros, que no respetaban fueros ni derechos."- Uo. 109.o.

alattvalóival. Ez a hibás számítás megfosztja az uralkodókat népük szeretetétől, mert elfelejtik, hogy szeretetet csak szeretettel lehet venni..."⁵⁹⁰ A szerző ezután egy hirtelen váltással bemutatja az érett és tapasztalatokat szerzett V. Károly véleményét az alattvalókkal való kapcsolatáról és az uralkodás más kérdéseiről, melyek a császár II. Fülöpnek szóló intelmeiben testesülnek meg. *"I. Károly győzelmet aratott azok felett, akiket a flamandok lázadóknak hívtak, de magában a győzelemben ott rejtett a csalódás is, ezt nyilvánította ki életének vége felé, amikor lemondott a spanyol koronáról a fia, Fülöp, javára, ezen tanácsokat adva neki: <<Őrizd meg sértetlenül tiszteletedet a vallás iránt, mondta neki, őrizd meg a katolikus hitet a maga tisztaságában, a királyság törvényei legyenek szentek előtted, ne tegyél semmit alattvalóid jogai és privilégiumai ellen...>>"*⁵⁹¹ A szerző a kontrasztok bemutatása után V. Károly külpolitikai tevékenységét foglalja össze röviden, mellyel értékelése szerint V. Károly olyan magasságokat ért el, mely vitathatatlan⁵⁹². A szerző összefoglalja, vagy inkább értékeli sikereit, majd az őt ért kudarcok és szerencsétlenségek közül villant fel néhányat. *"A szerencse és a dicsőség szegődtek a nyomába. A császár- király nem volt szűkmarkú velük, de nem is élt vissza szerencséjével. (...) A szerencse mellett azonban a császár- királynak folytonos nehézségeket is el kellett szenvednie, melyek sokkal érzékenyebben érintették (...) A felesége halála, a spanyolok veresége Metznél, a Renti-csata elvesztése mély melankóliát okoztak nála."*⁵⁹³ A szerző a morális életrajz végén nagyon pozitív,

⁵⁹⁰ "La insaciable sed de oro de los flamencos, instaba al emperador-rey a que pidiera a su pueblo de España un subsidio detrás de otro. Carlos era político, pero joven, impetuoso, tenía malos consejeros, y se precipitó tratando a su leal pueblo castellano con un despotismo a que no estaba acostumbrado. Veía su frente juvenil ornada de diademas, y se creía bastante fuerte para imponer a sus súbditos con sólo el esplendor de su grandeza. Este cálculo erróneo enajena a los soberanos el amor de sus pueblos, pues olvidan que amor con amor se compra..."- Fábregues, id. mű, 110.o.

⁵⁹¹ "Carlos I triunfó de los que llamaban rebeldes sus consejeros flamencos, pero en su mismo triunfo halló un desengaño, así lo manifestó en lo postrero de su vida, cuando al abdicar la corona de España en su hijo Felipe, le dió estos consejos: <<Conserva un respeto inviolable a la religión, le dijo, manten la fé católica en toda su pureza, que las leyes del reino sean para ti sagradas, no intentes cosa alguna contra los derechos y privilegios de tus súbditos>>..."- Uo. 111.o.

⁵⁹² "En lo que toca la política exterior, Carlos I se elevó a tal altura que nadie podrá disputarle." - "A külpolitikát tekintve, azt I. Károly olyan magasra fejlesztette, hogy azt senki sem vitathatja." - Uo. 111.o.

⁵⁹³ "La fortuna y la gloria seguían sus huellas. El emperador-rey no fue avaro con ellas, ni abusó tampoco de su buena suerte. (...) A pesar de su fortuna, el emperador-rey no dejó de sufrir contrariedades, para él mucho más sensibles (...) La muerte de su esposa, el desastre de los españoles en Metz, y la pérdida de la batalla de Renti, desesperaron en él una profunda melancolía."- Uo. 111-112.o.

mondhatni dicsőítő értékelést nyújt V. Károlyról, összegezve benne a császár - általa legfontosabbnak gondolt - külső és belső tulajdonságait. *"Halála egy keresztény halála volt. (...) I. Károly, akit néhány szerző a spanyol Nagy Károlynak is nevez, kétség kívül egyike volt a világ nagy uralkodóinak. Természete kedves volt, bár egy kissé büszke (...) kellemes megjelenésű volt, középtermetű, szimpatikus és elegáns gesztusait és öltözködését tekintve, szívélyes és udvarias a férfiakkal, mértéktelenül gáláns a hölgyekkel."*⁵⁹⁴

Mariana atya Spanyolország-történetét Eduardo Chao⁵⁹⁵ bővített és kiegészített változatában 1850-ben adták ki. Eduardo Chao liberális történész volt, akire hatottak a felvilágosodás eszméi⁵⁹⁶. Ez a tényező is szerepet játszott annak a képnek a kialakulásában, amelyet Chao fest V. Károlyról a Mariana-féle nemzettörténet IV. kötetének előszavában, mely a "nagy" Habsburgok uralkodásának rövid értékelését tartalmazza. Chao szerint V. Károly nem tudta kihasználni azokat a lehetőségeket, amelyeket az uralma alá került hatalmas területek kínáltak, hanem hatalmi ambícióinak kielégítésére használta fel őket, s ezzel kárt okozott nemcsak a spanyol nemzetnek, hanem az egész világnak is⁵⁹⁷. V. Károly egy hatalmas, egységes birodalomról álmodott, és ezt az álmott oktalan módon folytatta a fia is, figyelmen kívül hagyva az olyan nehézségeket, mint a területek heterogén mivolta, nyelvi és kulturális különbségek; háborúk sokaságába sodorva az uralmuk alá tartozó területeket, nyomort és szerencsétlenséget okozva nekik. Chao, a felvilágosodás eszméit alapul véve kijelenti, hogy a háború emberiség ellenes bűntett⁵⁹⁸. Az országot súlytó

---

⁵⁹⁴ "Su muerte fue la de un cristiano (...) Carlos I, llamado por algunos autores el Carlomagno español, el sin disputa ninguna uno de los monarcas más grandes del mundo. Su carácter era amable, aunque algo orgulloso (...) Fue agradable presencia, estatura mediana, simpático y elegante en las maneras y el vestir, afable y cortés con los hombres, galante con esceso para las damas." - Fábregues, id. mű, 112-113.o.

⁵⁹⁵ *Historia general de España*, por el Padre Mariana y por Eduardo Chao, id. mű, 5 kötet.

⁵⁹⁶ Paloma Cirujano Marin, id. mű, például 78-82.o. vagy 106-107.o.

⁵⁹⁷ Carlos I "no pudo aprovechar estas posibilidades - la herencia enorme - y para mal de aquella nación y del mundo (...) brillaba como un meteoro fugaz." - I. Károly "nem tudta kihasználni ezeket a lehetőségeket - a hatalmas örökséget - és annak a nemzetnek és a világnak kárára (...) úgy tündökölt, mint egy hullócsillag." - Eduardo Chao, id. mű, IV. kötet, Bevezetés, II.o.

⁵⁹⁸ "Soñó de una monarquía única, este sueño que continuó su hijo con la perseverancia de una gran ambición (...) era una ilusión. (...) Vencían nuestras armas y nada conquistaban. (...) La guerra es un crimen contra la humanidad." - "Egy monarchiáról álmodott, és ezt az álmát folytatta a fia is, a nagy

gazdasági nehézségeket szintén felrója mind V. Károlynak, mind fiának. A Katolikus Királyoktól kezdve a korona egyre növekvő kiadásait állapítja meg⁵⁹⁹. A Habsburg uralkodókat bemutató fejezet végén Chao záró értékelést ad a dinasztia spanyolországi működéséről⁶⁰⁰.

Az V. Károly életének egyes epizódjaihoz kapcsolódó művek közül egy értekezést és egy a spanyol történelemre vonatkozó beszédet emelek ki. Gonzalo Morón könyve, a *Vida en el monasterio del Yuste del Emperador Carlos V*⁶⁰¹ egy értekezés, melyet a szerző Spanyolország nemes hölgyeinek ajánlott. A bevezető részben Gonzalo Morón a császár tevékenységét értékeli. Valamennyi császár közül az egyik legnagyobbnak tartja⁶⁰². Hibákat is felró neki, de értékelésében a győzelmek és hódítások dicsősége mindenképpen menti őt. "*Hibáztatni lehet V. Károlyt, mégpedig súlyosan amiatt a gyengeség miatt, amelyet a nemesség vad erőfitogtatásával szemben mutatott, akiket bizalmasa, Velasco vezetett, a valladolidi cortesén, 1538-ban (...) Ilyen nagy hibákat is megbocsájt mégis a spanyolok nemes szíve, amikor Paviára emlékeznek, vagy a mexikói és perui hódításokra, és arra a különleges védelemre, melyben ez a kiváló uralkodó részesítette a tudományokat, az irodalmat és a művészeteket.*"⁶⁰³

José Enrique Fernández de Iturralde doktori címének átvételén tartott ünnepi beszédében⁶⁰⁴ a spanyol történelem Katolikus Királyoktól II. Fülöpig tartó szakaszát

---

ambíció állhatatosságával (...) illúzió volt. (...) Győztek a fegyvereink, de semmit sem hódítottak meg. (...) A háború büntett az emberiség ellen." - Eduardo Chao, id. mű, IV. kötet, Bevezetés, II.o.

⁵⁹⁹ "Frenando e Isabel habían gastado doce mil maravedis al año: Carlos I necesitó ya ciento cincuenta mil: Felipe II no tasó sus gastos, porque le hubieron parecido degradar su magestad." - "Ferdinánd és Izabella tizenkétezer maravédit költöttek egy évben: I. Károlynak már ötvenötezerre volt szüksége, II. Fülöp nem csökkentette a költségeket, mert ez degradálta volna fenségességét." - Uo. IV. kötet, Bevezetés, IV.o.

⁶⁰⁰ Lásd ennek a fejezetnek az Összefoglalójában.

⁶⁰¹ Fermín Gonzalo Morón: *Vida en el monasterio del Yuste del Emperador Carlos V*, s.l., 1859. (A madridi Biblioteca Nacionalban található példány hiányos, csak 13 oldalt tartalmaz 30 helyett).

⁶⁰² "Entre los reyes que han llevado con honor y con gloria la diadema imperial, descuellan como figura culminantísima la gran figura de Carlos V." - "Valamennyi király között, akik a császári diadémot és dicsőséget viselték, kiemelkedik, mint csúcsgyűrű V. Károly alakja." - Gonzalo Morón, id. mű, 7.o.

⁶⁰³ "Culparse y gravemente debe a Carlos V por su debilidad mostrada tras fieros alardes de poder, ante la nobleza acaudillada por su favorito Velasco, en las Cortes de Valladolid de 1538 (...) tales y tan hondas faltas las escusará sin embargo el altivo pecho de los españoles recordando a Pavia, recordando a las conquistas de Méjico y del Perú, y la distinguidísima protección de aquel esclarecido monarca dió a las ciencias y las letras y a las artes." - Uo. 8-10.o.

⁶⁰⁴ José Enrique Fernández de Iturralde: *Discurso leído al recibir la investidura de doctor en administración*, Madrid, 1859.

vázolta fel, mivel ezt a korszakot a spanyol dicsőség korszakának látta, V. Károlyt és II. Fülöpöt pedig csodálatra méltó uralkodóknak⁶⁰⁵. Beszédének célja az volt, hogy ismertesse véleményét a jelen Spanyolországának küldetéséről, mely szerint Afrika civilizációja⁶⁰⁶. Iturralde beszédét a Katolikus Királyok központosító és expanzív politikájának ismertetésével indította, mellyel szerint új korszak született⁶⁰⁷. A Katolikus Királyok által megszerzett hatalmas birodalom irányítása V. Károlyra várt, akit a szerző tulajdonságait tekintve alkalmasnak tartott erre. Legfontosabb tulajdonságai közt említi az aktivitást, a bátorságot, a politikai ravaszságot, kiemeli katolikusságát, mely azonban nem mehet nagyságának, büszkeségének a rovására, példa erre konfliktusa a Pápával⁶⁰⁸. Iturralde megítélése szerint V. Károlyban saját birodalma nagyságának hatására született meg az univerzális monarchia ötlete⁶⁰⁹. Ugyanakkor ez az ötlet egy ember számára megvalósíthatatlan volt, még V. Károly korában is, különösen, figyelembe véve a kortárs uralkodók erejét és hatalmát⁶¹⁰. A

⁶⁰⁵ "...hemos bosquejado grandes los dos monarcas que han regido a España en ella con mao poderosa: nuestros ejércitos han vencido de continuo...(...) ambos monarcas nos causan admiración, cuando les vemos constituirse en brazos del catolicismo y espadas de la Religión." - "...felvázoltuk a két nagy uralkodó életét, akik erős kézzel uralkodtak Spanyolország felett: seregeink folyamatosan győztek. (...) mindkét uralkodó csodálatot ébreszt bennünk, mikor látjuk, hogyan épült fejlődtek a katolicizmus karjában és a vallás kardjának védelmében." - Iturralde, id. mű, 11.o.

⁶⁰⁶ "La misión de España es civilizar al África." - "Spanyolország missziója Afrika civilizálása." – Uo. 11.o.

⁶⁰⁷ "...nace una nueva época, una nueva organización política para España (...) Isabel y Fernando hermanarse la política centralizadora de Castilla con la política aragonesa expansiva (...) marchan contra el moro, (...) Portugal va a unirse a España (...) Nápoles (...) es una provincia española, Navarra es sometida también, y por último la no explorada África y los dos anchurosos continentes americanos se abren a nuestro comercio y civilización." - "...új korszak és új politikai berendezkedés születik Spanyolország számára. (...) Izabella és Ferdinánd egyesítve Kasztília egységesítő és Aragónia expanzív politikáját, a mórok ellen vonulnak (...) Portugália egyesül Spanyolországgal (...) Nápoly spanyol provincia lesz, (...) Navarrát is alávetik, végül pedig a fel nem derített Afrika és a két hatalmas amerikai kontinens kinyílnak kereskedelmünk és civilizációnk számára." – Uo. 3.o.

⁶⁰⁸ "Activo, emprendedor, de ánimo valeroso y levantado, hábil y astuto político, (...) católico estremado en lo que no se oponía al brillo de su corona, enérgico con los Romanos Pontífices..." - "Aktív, tanulékony, bátor és emelkedett lelkű, ügyes és ravasz politikus (...) végletesen katolikus, amíg ez nem kerül szembe koronájának a csillogásával, energikus a Pápákkal..." – Uo. 4.o.

⁶⁰⁹ "Pesaban sobre su frente las coronas de los imperios de Alemania, Méjico y el Perú y los reinos de España, Nápoles y los Países Bajos y quiso en vez de ellas ceñir a sus sienes una sola diadema: y entonces sintió nacer en su alma aquella grandiosa idea que había sido el Norte de Alejandro, de César y de Carlomagno, la idea de la monarquía universal." - "Homolokán nyugodtak a német birodalom, Mexikó, Peru, a spanyol királyságok és a Németalföld koronái, ugyanakkor ezek helyett egyetlen diadémot kívánt: és ekkor született meg lelkében az a nagyszabású ötlet, mely Nagy Sándor, Cézár és Nagy Károly északa volt: az univerzális monarchi ötlete." – Uo. 4.o.

⁶¹⁰ "Mas tal empresa superior siempre a las fuerzas de un hombre era más irrealizable e imposible aun en su tiempo." - "De ez a vállalkozás mindig is nagyobb egy ember erejénél, és még megvalósíthatatlanabb és lehetetlenebb az ő korában." – Uo. 4.o.

szerző V. Károly harcai illetve konfliktusai közül kettőt emel ki: az egyik uralkodásának kezdetén háborúi Franciaországgal, melyeknek a Cambray-i és a Crespy-i béke vetett véget, majd ezt követően a császár küzdelmei az eretnekek ellen. Az eretnekek csoportjába sorolja a szerző első helyen a protestánsokat, második helyen pedig a muzulmánok két csoportját, a Bécset fenyegető törököket és a földközi-tengeri kalózokat. Iturralde szerint *"...csak Károly volt olyan hatalmas, hogy szembe tudott szállni ezekkel a problémákkal."*⁶¹¹ Iturralde mindenekelőtt Károly bámulatos aktivitását és nagyságát emeli ki értékelésében. Ez utóbbi tulajdonsága szerinte abban is megnyilvánult, hogy képes volt lemondani a koronáról, amikor már nem győzte erővel intézni a világ ügyeit⁶¹². A beszéd végén azonban, mikor Iturralde V. Károly és II. Fülöp tevékenységét és korszakát értékeli, kritikával is illeti V. Károlyt, aki *"...nagy tábornok és mélyen szántó politikus, de csaknem néptelenné tette provinciáinkat ... (...) Spanyolországot olyan ügyekbe is belevontak, melyekhez nem volt közvetlenül köze."*⁶¹³ Pozitívan értékeli viszont a vallás érdekében vezetett háborúit⁶¹⁴.

---

⁶¹¹ "...sólo Carlos era tan poderoso que pudo enfrentar con estos problemas." – Uo. 5.o.

⁶¹² "Carlos V tuvo esa misma energía y actividad que la Europa ha admirado en tiempos más cercanos a nosotros en otro gran conquistador (...) fue más grande por haber sabido dejar espontáneamente la Corona, cuando conoció que sus fuerzas no podían sostener ya el mundo..." - "V. Károlyban megvolt ugyanaz az energia és aktivitás, melyet Európa egy másik, hozzánk időben közelebb álló hódítóban is megcsodált (...) nagyobb volt amiatt, hogy képes volt lemondani a koronáról, amikor felismerte, hogy ereje nem bírja már el a világ dolgait." – Uo. 5.o.

⁶¹³ "...gran general y profundo político, pero deja casi despobladas nuestras provincias ... (...) hizo entrar a España en cuestiones en que no tenía interés directo."- Uo. 11.o.

⁶¹⁴ "más grande nos parece en sus guerras religiosas" - "nagyobbak tűnik vallási háborúiban." – Uo. 11.o.

II. Fülöp

Az 1850 és 1870 közötti időszakban ismét kiadták Spanyolországban San Miguel de Evaristo II. Fülöpről szóló életrajzát⁶¹⁵. Rövidebb életrajzokat ebben az időszakban is főként életrajzgyűjteményekben találhatunk.

Miraflores Habsburg és Bourbon uralkodók életét tartalmazó gyűjteményének⁶¹⁶ II. Fülöp-életrajzát a Pápa-konfliktussal kezdi, melynek kirobbanásáért a Pápát hibáztatja. Franciaország a Pápa mellé állt, ennek a következménye lett San Quintín⁶¹⁷. Az indítás megadja az egész életrajz beállítottságát, mely egy rövid kitérő után - melyben II. Fülöp építkező tevékenységét és építészeti tehetségét méltatja⁶¹⁸ - szinte kizárólag arra szorítkozik, hogy a más történészek által felhozott vádakat II. Fülöppel szemben pontról pontra megcáfolja. Az esetek ismertetését Don Carlos-szal kezdi. Miraflores szerint II. Fülöp kénytelen volt fiát bezáratni, de az eset hátterének ismertetésére nem tér ki. Az egész ügyről mindössze ennyit ír: *"1568-ban más jellegű nehézségek keserítették II. Fülöp lelkét, mivel el kellett fogatnia Don Carlos herceget és bezárva hagyni a palota egyik toronyszobájában, ahol meghalt, halálával szörnyű vádakat keltve II. Fülöp ellen, melyek addig fajultak, hogy néhány külföldi történész feltételezte, hogy szerepe volt ebben a halálesetben, még ha nem is akadt soha bizonyíték erre, és az egészséges kritika számára is érthetetlen, hogy a nagy és megkérdőjelezhetetlen hatlamú II.*

---

⁶¹⁵ San Miguel Evaristo: *Historia de Felipe II*, 1844-47, 1867

⁶¹⁶ Id. mű.

⁶¹⁷ "Al subir al torono Felipe II se indispuso con el Papa Paulo IV, el cual obstinado, y no aceptando los medios conciliatorios que Felipe le ofreciera, tuvo este que repeler con las armas las indiscretas agresiones del Papa, el que no contento con su hostilidad, escitó al Rey de Francia a que con el designio de apoyarle, rompiera la tregua que con la España tenía, moviendo contra ella sus armas, pero recibió la Francia una dura lección de Felipe II, derrotando completamente su ejército en la célebre batalla de San Quintín." - "Amint trónra lépett II. Fülöp, nézeteltérése támadt IV. Pál Pápával, aki makacs módon nem fogadta el Fülöp békéltető eszközeit, így a királynak fegyverrel kellett elhárítania a Pápa nyílt agresszióját, aki nem elégedve meg saját ellenségeskedésével, felbujtotta Franciaország királyát, aki azzal a szándékkal, hogy megsegítse, felbontotta a fegyverszünetet Spanyolországgal, és fegyverrel ment ellene, de Franciaország kemény leckét kapott II. Fülöptől, aki megverte a seregét a híres San Quintín-i csatában." - Miraflores, id. mű, 21.o.

⁶¹⁸ Első sorban az Escorialról ír. – Uo. 22.o.

*Fülöpnek miért kellett volna tartania a hercegtől a jövőben, és miért állt volna az érdekében az eltűnése...*⁶¹⁹ Miraflores érveket, bizonyítékokat ugyan nem sorakoztat fel ez ügyben, de úgy véli, egyes szenvedélyes történészek szándékosan akarják befeketíteni II. Fülöp alakját. *"Ez bizonyosan egyike azoknak a hazugságoknak, amelyeket szenvedélyes történészek gyűjtöttek, hogy befeketítsék a nagy király, II. Fülöp történetét."*⁶²⁰ A szerző a vallási fanatizmus vádjával szemben is védelmezi II. Fülöpöt, sőt, úgy ítéli meg, hogy a vallással kapcsolatos intézkedései hosszú távon csak jót hoztak az országnak. *"...leginkább azért lehetne hibáztatni, mert a XVI. században élt, a vallásos agitáció közepette, mely megrázkódtatta Európát, melyet akkor elnyomott a túlzott intolerancia, de amely, néhány hátránya mellett jót eredményezett Spanyolország számára, mivel megőrizte vallási és politikai egységét."*⁶²¹

A következő pont, melyben Miraflores megvédi II. Fülöpöt, a Németalföldön tanúsított túlzott szigora. Ez esetben Miraflores egyrészt Alba hercegének tulajdonítja ezt a szigort, másrészt azzal védi II. Fülöpöt, hogy kényszerhelyzetben volt, mivel fennállt a veszélye, hogy elveszíti azokat a tartományokat, harmadrészt pedig távol lévén az eseményektől, a tanácsadóira kellett hagyatkoznia⁶²².

Az Antonio Pérez-ügyben is II. Fülöp védelmét vállalta magára Miraflores. A II. Fülöpnek az Escobedo-gyilkosságban való bűnrészességét valló történészi

⁶¹⁹ "En 1568 pesares de otro género vinieron a contristar el ánimo de Felipe II, viéndose obligado a prender por sí mismo al Príncipe Don Carlos, dejándole recluso en un cuarto de la torre de palacio, donde murió, habiendo escitado su muerte acusaciones horribles contra Felipe II, hasta llegarle suponer algunos historiadores estrangeros cómplice en esta muerte, si bien no se haya jamás aducido prueba ninguna de ello, ni a los ojos de una sana crítica puede comprenderse cómo el grande e incontestable poder de Felipe II pudiera ni temer al Príncipe para el porvenir, ni de consiguiente tener un interés tal en su desaparición..." – Uo. 23.o.

⁶²⁰ "Esta es, seguramente, una de las tantas consejas como los historiadores apasionados han acumulado para ennegrecer la historia del gran Rey Felipe II." – Uo. 23.o.

⁶²¹ "...al que a lo más puede acusársele de haber vivido en el siglo XVI en medio de la agitación religiosa que conmovió la Europa, oprimido por la influencia ardiente de una intolerancia escesiva, pero la cual, en medio de sus escasos perjuicios, produjo para la España el gran bien religioso y político de conservar la unidad de su Religión y su culto" – Uo. 23.o.

⁶²² "Si Felipe II acaso no bien servido por la escesiva dureza del Duque de Alba en Flandes, tuvo que sostener sin remedio aquellos rigores, temeroso de que escapasen de su dominio aquellos Estados (...) no debe acusársele a Felipe II, que lejos del terreno donde los sucesos se actuaban, sin gobernadores, no era posible echarse sobre sí enorme responsabilidad de seguir otro camino que el que, como mejor, le aconsejaban hombres respetables en quien Felipe tenía depositada su confianza." – "Ha II. Fülöp talán nem jól cselekedett Alba hercegének flandriai túlzott keménysége miatt, fenn kellett tartania azt a kemény helyzetet, mivel tartani lehetett attól, hogy elveszti azokat az államokat (...) nem szabadna vádolni II. Fülöpöt azzal, hogy távol attól a helytől, ahol az események történtek, kormányzók nélkül,

álláspontokkal kapcsolatban, mindenekelőtt a sokféle változatra hívja fel az olvasó figyelmét Miraflores, valamint az indíték hiányára. *"A történészek bűnrészességgel vádolják ebben a királyt (...) a gyilkosságot Antonio Pérez kalandjaival folytatják, amelyek regényizűek lettek az utókorban, melyekben Pérez hol mint áldozat, hol mint bűnrészes jelenik meg abban a bűnesetben, melyben a pártatlan történész nem érzel világosan elegendő indítékot a büntetthez, és főként nem lát elég erős személyes indítékot, mely arra készíthetett volna egy olyan kaliberű királyt, mint II. Fülöp, hogy részt vegyen egy olyan ember eltűnésében, mint Escobedo. Még Eboli hercegnő szerelmi intrikái sem tűnnek elegendőnek ahhoz, hogy II. Fülöpöt egy olyan közepszerű ember, mint Escobedo gyilkosának közönséges szerepébe kényszerítsék. Inkább nem-bűnrészessége melletti bizonyítéknak tartom magát az Antonio Pérez elleni üldözéseket."*⁶²³ Miraflores további érveket is felsorakoztat amellett, hogy miért valószínűtlen, hogy II. Fülöpnek köze lett volna az Escobedo-gyilkossághoz. Ez esetben ugyanis - Miraflores érvelése szerint - II. Fülöp csendben eltüntethette volna Antonio Pérezt, és oktalanság lett volna perbe fogni, megadni neki a lehetőséget a védekezésre.

Miraflores végezetül azt a vádat is megemlíti, miszerint II. Fülöpnek tulajdonítható Don Juan de Austria halála. *"Don Juan halálával is megvádolták, de az igazság az, hogy Don Juan egy szörnyű betegségben halt meg, és testvére nagy bánatot érzett, mikor megkapta a halálhírét."*⁶²⁴

A történészek vádjainak cáfolata után Miraflores már csak az Escorial felépüléséről és az Armada elvesztéséről tájékoztat röviden, záró értékelést II. Fülöpről

---

nem tudta magára vállalni azt a hatalmas felelősséget, és nem választott más utat, mint amelyet tiszteletreméltó emberek tanácsoltak neki, akikben Fülöp megbízott." – Uo. 24.o.

⁶²³ "Los historiadores acusan de complicidad en él al Rey (...) a cuyo asesinato se siguieron las aventuras de Antonio Pérez, pasadas a la posteridad con cierto aire de romance, en las que aparece Pérez unas veces como víctima, otras cómplice en aquel crimen, que el historiador imparcial no percibe con claridad causas suficientes para su perpetración, y sobre todo el interés personal asaz poderoso para conducir a un Rey del tamaño Felipe II a tomar parte en la desaparición de un hombre como Escobedo. Ni las intrigas amorosas de la Princesa de Evoli parece fácil fuesen suficientes a hacer descender a Felipe II al villano papel de asesino de un hombre tan mediano como Escobedo. Mas el gran argumento en favor de la no complicidad del Rey lo hallo yo en la misma persecución de Antonio Pérez." – Uo. 26.o.

⁶²⁴ "Le acusaron con la muerte de Don Juan también, pero la verdad es que Don Juan murió de una enfermedad aguda horrible, y que su hermano tuvo gran pena al recibir la noticia de su muerte." – Uo. 28.o.

nem ad. Mind a szerző társadalmi helyzete, mind műve dedikációja, mind a mű tartalma a szerző konzervatív, katolikus nézőpontjára szolgáltatnak bizonyítékot.

Salvador María Fábregues *El libro de los Reyes* című könyvében⁶²⁵ Kasztília és León királyai között található a LXXXII. fejezetben II. Fülöp-életrajz. A szerző II. Fülöp életrajzának elején egy rövid kitérőben bevallottan párhuzamot von II. Fülöp kora és a jelen között, és ezzel kapcsolatban a nemzet egységének a fontosságát emeli ki. *"Talán van aki azt hiszi, hogy egy nemzet annál hatalmasabb és erősebb, minél több páncélozott hajója és minél több pusztító találmánya van? A modern politikusok hibája, súlyos hibája ez. Csak egy út létezik arra, hogy egy nemzet sérthetetlen legyen ellenségei támadásaival szemben: minden gyermekének az egysége. (...) De bocsáss meg nekünk, jólelkű olvasó a rövid kitérőért, mely kiszökött a tollunkból megpróbálva egy kis összehasonlítást eszközölni II. Fülöp korának napjaink Spanyolországa között."*⁶²⁶ A szerző ezt követően II. Fülöp politikai tetteit egyértelműen a nemzet, valamint a nemzet fiainak jóléte, érdekei szempontjából ítéli meg, ez az életrajz első felének leghangsúlyosabb eleme. Az életrajz első felében II. Fülöp mint politikus és uralkodó jelenik meg, míg az életrajz második felében a magánember tetteit értékeli a szerző. Az életrajzot Fábregues egyértelműen negatív értékeléssel indítja: *"II. Fülöp, Spanyolország királya még csak az árnyéka sem volt legyőzhetetlen apjának, mivel ahelyett, hogy növelte volna hatalmát, megtette az első lépést a dekadencia felé, amely logikus módon más nemzetek felemelkedését szolgálta."*⁶²⁷ Spanyolország hanyatlásának kezdetét tehát II. Fülöp trónra kerülésétől számítja a szerző, okát pedig a rossz kormányzásban látja⁶²⁸. II. Fülöp vallásosságát, vallási fanatizmusát is a nemzet

---

⁶²⁵ Id. mű.

⁶²⁶ "¿Se cree acaso que una nación es más poderosa, más fuerte, cuantos más buques acorazados cuenta y más inventos destructores posee? Error, y error craso de los políticos modernos. Sólo hay un medio para que una nación sea invulnerable a los ataques de sus enemigos: la unión de todos sus hijos. (...) Mas perdonanos, bondadoso lector, que hayamos hecho esta pequeña digresión, que se ha escapado a nuestra pluma, al intentar hacer un cotejo entre la España de Felipe II y la de nuestros días." - Fábregues, id. mű, 114.o.

⁶²⁷ "Felipe II, rey de España (...) no fue ni la sombra de su invicto padre, pues en vez de acrecentar su poderío, dió el primer paso en la decadencia, que como es lógico, sirvió para el engrandecimiento de otras naciones." - Uo. 114.o.

⁶²⁸ "La causa fundamental de la decadencia de España, y de que Francia lograra al fin ganar la gran partida, no es otra que la falsa dirección impresa al gobierno por Felipe II, y que sus sucesores siguieron rutinariamente." - "Spanyolország hanyatlásának alapvető oka, valamint annak, hogy végül

szempontjából ítéli meg, kijelentve, hogy a vallási túlzások és az inkvizíció ártottak a nemzetnek⁶²⁹. A szerző a nemzet érdekeit más népek érdekeivel, fejlődésével hasonlítja össze. A fenti idézetekből kiderül, hogy más nemzetek sorsa Spanyolország hanyatlásával javult, sőt, annak következtében javult. Mindezekért pedig II. Fülöp politikáját hibáztatja. II. Fülöp kormányzását folyamatosan párhuzamba állítja apjáéval; az összehasonlítás mérlege pedig azt eredményezi Fábreguesnél, hogy míg V. Károly tettei a nemzet javát szolgálták addig II. Fülöp tettei éppen ellenkezőleg: *"Nem nagyon kedvelte a katonai csillogást, mely akkora nevet szerzett apjának, hanem annak tulajdonított fontosságot, hogy gyerekes újításokat vezetett be, melyekből a nemzetnek semmiféle haszna nem származott. (...) Ha I. Károly aktivitása hasznos volt alattvalóinak, akkor fia nemtörődomsége és visszavonultsága csak az inkvizítoroknak adott munkát. Ülő életmódja nem volt kevésbé káros a politikára, mint szigora, melyeket meghatározott esetekben tanúsított."*⁶³⁰

Az életrajz második részében a szerző II. Fülöp magánéleti tevékenységét, családtagjaival, ismerőseivel való viszonyát összegzi. De azt is mondhatnánk, hogy a szerző ebben a részben II. Fülöp feltételezett áldozatainak a listáját közli, hiszen számos vele kapcsolatban álló személy halálának a körülményeit misztifikálja, megfogalmazásaival sejtéseket ébreszt az olvasóban a felsorolt személyek halálának nem természetes voltával kapcsolatban, bár tartózkodik attól, hogy konkrét kijelentésekbe bocsátkozzon. Az első ilyen személy Don Carlos. *"Fia és örököse, Károly herceg titokzatos módon halt meg mint fogoly saját szobájában, 1568 július 24-én."*⁶³¹ Fábregues kiemeli, hogy az igazságot azóta sem sikerült kideríteni, mégis II. Fülöpöt hibáztatja. *"Bárhogy történt is, II. Fülöp a legkisebb jelét sem mutatta annak,*

Franciaország nyerte meg a nagy mérkőzést, nem más, mint II. Fülöp kormányzásának rossz iránya, és az, hogy ezt az irányt követték utódai is mechanikus módon." – Uo. 115-116.o.

⁶²⁹ "Felipe II, animado de un celo religioso excesivo, postergó intereses muy caros a la nación por su fanatismo en querer ostirpar las heregías que el poder del Vaticano no había conseguido." - "II. Fülöp, a túlzásba vitt vallásosságtól hajtva, a nemzet számára drága érdekeket halogatott fanatizmusa miatt, mivel ki akarta irtani az eretnkségeket, melyre a Vatikán hatalma sem volt képes." – Uo. 116.o.

⁶³⁰ "Poco amante del esplendor militar, que tanto renombre dió a su padre, quiso dar importancia a su reinado introduciendo innovaciones pueriles de las que ningún bien se seguía a la nación. (...) Si la actividad de Carlos I fue provechosa a sus vasallos, la indolencia y el retraimiento de su hijo sólo dio trabajo a los inquisidores. Su vida sedentaria no era menos perjudicial a la política que el rigorismo que usaba en ciertos y determinados asuntos." – Uo. 116.o.

⁶³¹ "Su hijo y heredero, el príncipe Carlos, murió misteriosamente, encerrado como preso en su propia cámara, el 24 de julio de 1568."- Uo. 117.o.

hogy gyöngéd apa vagy igazságos király lett volna, látva meghalni általa elítélve azt, akit a Gondviselés arra jelölt ki, hogy egy nap a trónjára üljön. Egy apa neheztelése, de még egy királyé sem elegendő cím arra, hogy halálra ítéljen egy fiút, egy herceget."⁶³² Azt, hogy itt valójában áldozatok soráról van szó, maga a szerző is alátámasztja, mikor áttérve a következő személyre, így ír: *"Másik áldozat, aki arra rendeltetett, hogy dicső hőstetteket szerezzen Fülöp koronája számára, Don Juan de Austria volt, a császár törvénytelen fia. (...) Ennek a győzelemnek - Lepantói Csata - a hőse, akit a dicsőségtől távol álló de arra irigy király oly rosszul jutalmazott, a Németalföldre ment meghalni.*"⁶³³ Fábregues áttételesen utal arra, hogy az ő és mások halálában II. Fülöp keze lehetett. *"Vannak, akik II. Fülöp kezét látják - a távolból sebezve - Don Carlos herceg, Valois Erzsébet és Don Juan de Austria halálában politikai érdekei vagy szenvedélyei miatt; és - ezt megerősítik kijelentései is - Antonio Pérez üldöztetésében, aki minisztere és bizalmas tanácsosa volt II. Fülöpnek, és aki, mint jó politikus, ahhoz szokott, hogy megszüntesse azt az eszközt, mely arra szolgált, hogy véghez vigye rémületes tetteit.*"⁶³⁴

Fábregues II. Fülöp halálát visszataszítónak ábrázolja. *"...egy undorító üszkösödés emésztette meg, akárcsak VIII. Henriket, mely úrrá lett az egész testén.*"⁶³⁵ A szerző záróértékelése a negatívnak mondható morális életrajz mellett a következő: *"a történelmi igazság nem tagadhatja, hogy II. Fülöp olyan tulajdonságokkal rendelkezett, melyek, ha jobban használja őket, nagy uralkodóvá tehetnék volna, nem*

⁶³² "De cualquier modo que sea, Felipe II no dió pruebas de ser padre cariñoso, ni rey justicero, viendo morir, condenado por él, al que la Providencia había destinado a sentarse algún día en su trono. El resentimiento de un padre, ni el de un rey, no son suficientes títulos para condenar a muerte a un hijo y a un príncipe."⁶³² – Uo. 117.o.

⁶³³ "Otra víctima predestinada adquirir gloriosos timbres para la corona de Felipe, Don Juan de Austria, hijo bastardo del emperador. (...) El héroe de esta victoria - Batalla de Lepanto - tan mal recompensado por un rey envidioso de la gloria ajena, fue a morir a los Países-Bajos."-Uo. 117.o.

⁶³⁴ "En las muertes de príncipe Don Carlos, de Isabel de Valois y de Don Juan de Austria, hay quien ve la mano de Felipe II, hiriendo a mansalva a las víctimas señaladas por su política o por sus pasiones; y apoyan sus asertos, en la desgracia y persecución de Antonio Pérez, ministro e íntimo consejero de Felipe, que acostumbraba, como todo buen político, a destruir el instrumento de que se servía para la realización de sus tenebrosos planes."- Uo. 118.o.

⁶³⁵ "...consumido como Enrique VIII, de una asquerosa gangrena que se había apoderado de todo su cuerpo."- Uo. 119..

*pedig sötét zsarnokká.*⁶³⁶ Fábregues mint dicső tetteket említi építkezéseit, győzelmeit, és hódításait Ázsiában⁶³⁷.

A XIX. századi spanyol szerzők közül több protestánst is találhatunk, mint például az előző korszakban már említett Juan Pérezt, aki egy kötetben több XVI. századi pápaellenes, illetve protestáns dokumentumot közöl⁶³⁸. Szintén protestáns szerző Adolfo de Castro, aki a spanyol protestánsok történetét írta meg⁶³⁹. Hat részből álló művének négy része foglalkozik II. Fülöppel, életével, jellemével, tetteivel, így bár a könyv nem életrajz, számos biografikus elemet tartalmaz. A szerző protestáns voltából és a mű címéből is következtethetünk arra, hogy Castro könyvében II. Fülöp negatív színben fog feltűnni. Castro valóban vádakkal illeti II. Fülöpöt, ezek a második fejezettől kezdve jelennek meg. A prológusban, mely Don Juan Pedro Muchadának címzett ajánlás, Castro kifejti műve megírásának okait. Ebből kiderül, hogy azért vállalkozott ennek a könyvnek a megírására, mert tudomása szerint ez a téma új területnek számít a spanyol szakirodalomban⁶⁴⁰. Az első fejezet elé "Pintura del verdadero carácter religioso de los españoles en el siglo XVI" című, magyarázó előszó jellegű részt illesztett. Itt a katolikus egyház megújulásának lehetőségéről és szükségszerűségéről értekezik. Az első fejezetben Castro egy rövid történelmi áttekintés keretei közt arra a következtetésre jut, hogy a középkori keresztény Európában a jobbágyrendszer az ókori rabszolgaság rendszeréhez volt hasonlatos⁶⁴¹. A népnek a földesuraktól való szabadulásának a vágya egy időben jelent meg az egyház

---

⁶³⁶ "la verdad histórica no puede negar que Felipe II poseyó cualidades suficientes, que, mejor empleadas, hubieran hecho de él un gran monarca y no un sombrío tirano."- Fábregues, id. mű, 119.o.

⁶³⁷ El Escorial, San Quintin, Islas Filipinas. – Uo. 119.o.

⁶³⁸ Juan Pérez: *Imagen del Anticristo y Carta a Felipe II*, id. mű

⁶³⁹ Adolfo de Castro: *Historia de los protestantes españoles y su persecución por Felipe II*, Imprenta de la Revista Médica, Cádiz, 1851.

⁶⁴⁰ "Desde los primeros años de mi juventud determiné escribir, querido amigo esta Historia de los protestantes españoles, asunto nuevo en nuestra literatura." - "Már ifjú koromban elhatároztam, kedves barátom, hogy megírom a spanyol protestánsok történetét, mely irodalmunkban új téma." - Adolfo de Castro, id. mű, "Al Señor don Juan Pedro Muchada", 10.o.

⁶⁴¹ "Los señores feudales al vender o comprar tierras, las compraban o vendían con sus habitantes, siervos verdaderos, que no podían salir de los dominios de sus amos (...). Tal esclavitud existió en la Europa cristiana de la edad media." - "A feudális urak, amikor földet vettek vagy eladtak, azt a lakóikkal együtt adták-vették, akik valódi szolgák voltak, és nem mehettek el uruk földjeiről. (...) Ilyen rabszolgaság létezett a keresztény Európában a középkorban." - Adolfo de Castro, id. mű, 82.o.

megreformálására irányuló gondolatokkal⁶⁴². Bár Castro Luthert eretneknek tartja⁶⁴³, ebben a fejezetben tanainak spanyolországi terjedését vázolja fel röviden. Az első spanyol protestánsok között sorolja fel Juan Valdést, Juan Gil doktort és Francisco de Encinas költőt.

II. Fülöpöt műve második fejezetében teszi központi alakká. Az első oldalakon II. Fülöp ellentétes megítélésével foglalkozik; a király és a saját kortársainak a szemléletét hasonlítja össze. Castro kifejti, hogy II. Fülöp korában a király nagy tiszteletnek örvendett a katolikusok körében, akik őt nagy politikusnak is tartották. A korabeli protestánsok viszont ellenkező véleménnyel voltak róla⁶⁴⁴. Castro úgy véli, hogy a felvilágosodás írói osztották a protestánsok véleményét⁶⁴⁵. *"De mivel a divat mindig keresi a maga igazát a történelemben is, néhány év óta nem hiányoznak azok a szerzők sem, akik megvetve a józan ítélőképességet, vagy egyszerű tudatlanságból megpróbálták helyre állítani II. Fülöp jó emlékezetét, melyet komoly írók már megtéptak, mikor arra törekedtek, hogy hű képet fessenek annak a királynak az életéről és a tetteiről."*⁶⁴⁶ Castro szerint a II. Fülöp alakja körül kialakult kétségeknek az az oka, hogy korának krónikásai, azért kapták járandóságukat a koronától, hogy dicsőítsék az aktuális uralkodót, így művüknek nem sok valóságértéke van⁶⁴⁷;

---

⁶⁴² "Pues en este mismo tiempo, cuando el entendimiento sacudía los yugos de la ignorancia, y el amor a la libertad comenzaba a revivir en el pecho de los mortales, apareció Lutero en Alemania, pidiendo contra la corte romana la reforma en la Iglesia de Dios." - "Ugyanebben az időben, amikor az értelem levetette a tudatlanság igáját, és a szabadság szeretete újraéledt a halandók lelkében, jelent meg Luther Németországban, felszólításával Róma ellen az Isten Egyházának megreformálására." - Adolfo de Castro, id. mű, 83.o.

⁶⁴³ "No cumple a mi propósito contar la vida de este hereje" - "Nem az a célom, hogy leírjam ennek az eretneknek az életét." - írja Castro Lutherről. Uo. 83.o.

⁶⁴⁴ "La reputación de Felipe fue grande en su tiempo entre los católicos, los cuales lo celebraban de eminente político. Los protestantes de su siglo lo acusaron de malvado y de rey poco hábil en la gobernación de sus pueblos." - "Fülöp tisztelete nagy volt a saját korában a katolikusok között, akik őt kiváló politikusnak tartották. Századának protestánsai azzal vádolták, hogy gonosz és rosszul kormányozza népeit." - Uo. 134.o.

⁶⁴⁵ "Los escritores de fines del último siglo y de principios del presente fueron también de este parecer." - "Az előző század végének és e század elejének írói szintén így vélekedtek." - írja a protestánsokra vonatkozó, fentiekben idézett mondatot folytatva Castro. - Uo. 134.o.

⁶⁴⁶ "Pero, como la moda quiere tener jurisdicción hasta en las historias, de pocos años a esta parte no han faltado autores que despreciando el recto raciocinio o armados de la ignorancia, por sólo su parecer y con la fé de sus palabras y pensamientos han intentado restaurar la memoria de Felipe II, harto maltratada por los severos escritores que han pretendido dar a las generaciones un fiel retrato de la vida y hechos de aquel rey." - Uo. 134.o.

⁶⁴⁷ "Los que escribieron su vida en nuestra patria fueron cronistas de los que pagaba la Corona de Castilla para loar las acciones de los monarcas: de forma que su testimonio ante la buena crítica no merece en realidad la fe de que algunos quieren darle." - "Akik hazánkban az életéről írtak, azok a

ugyanakkor az is joggal feltételezhető, hogy a külföldi szerzőket a gyűlölet vezette, mikor negatívan írtak II. Fülöpről⁶⁴⁸. A II. Fülöp személyét "rehabilitálni" kívánó szerzők ezekre a külföldi vádakra reagálva kívánták helyre állítani a király hírnevét. Mint láthattuk, Castro komoly figyelmet szentelt a II. Fülöpre vonatkozó források és korábbi szerzők hitelessége kérdésének. Ugyanakkor ő maga eleve elkötelezettként az egyik oldal felé viszonyul a témához. A fejezet további részében II. Fülöp tetteit interpretálva próbálja bebizonyítani, hogy II. Fülöp rossz politikus volt. Ennek alátámasztására az aragóniai incidenst emeli ki első helyen. *"Nem érdemli meg a nagy politikus nevet az a király, aki, hogy megbüntesse a lázadókat, vagy elnyomja azokat a megmozdulásokat, melyek az ő hatalmának növekedésével szegülnek szembe, nem ésszel lép fel, hanem gyilkossággal, mivel gyilkosság volt don Juan de Lanuza, Aragónia szerencsétlen főbírájának nyilvános kivégzése."*⁶⁴⁹. Ezután azt állítja, hogy a Don Carlos-esetben, melyet később tárgyal, szerepet játszó Mons de Montigny halálához is köze volt II. Fülöpnek⁶⁵⁰. Itt von - rövid kitérőként - először párhuzamot Tiberiusz, Néró és II. Fülöp között⁶⁵¹. II. Fülöp védelmezői érvelésének a megcáfolásával folytatja fejtegetését Castro. *"Sokan ebben a században azzal próbálták meg védeni ezt az uralkodót, hogy ezeket a kegyetlen tetteket a politikai okosság vezértelte abból a célból, hogy megmentse Spanyolországot egy polgárháború borzalmaitól. (...) Nevetséges látni azt a sok ostobaságot, melyet a*

Kasztíliai Korona által fizetett krónikások voltak, akiknek az volt a dolguk, hogy dicsőítsék az uralkodókat, ily módon tanúbizonyságuk a jó kritika előtt nem hiteles, még ha néhányan erre töreksenek is." - Uo. 135.o.

⁶⁴⁸ "Los autores extraños del tiempo de Felipe II pudieron escribir guiados del odio por ser este monarca firme defensor de la Sede Apostólica en contradicción de casi toda Europa." - "II. Fülöp idejének külföldi szerzői gyűlölettől vezérelve írhattak, mivel ez az uralkodó a Szent Szék szilárd védelmezője volt ellentétben csaknem egész Európával." - Uo. 135.o.

⁶⁴⁹ "No merece en verdad nombre de gran político aquel rey que para castigar a los rebeldes o para destruir los estorbos que se oponen al acrecentamiento de su poderío, no se vale de astucias sino de asesinos: porque asesinato fue la muerte en público cadalso del desdichado caballero don Juan de Lanuza, justicia mayor de Aragon." - Uo. 135.o.

⁶⁵⁰ "Montigny fue recluso en el alcázar de Segovia. Una noche, con ordenes secretas del rey, salieron de Madrid un escribano, un confesor y un verdugo, y sin sentencia, ni otra cosa alguna, se presentaron en la prisión de aquel caballero, al que intimaron la muerte en nombre de Felipe II." - "Montigny-t a segoviai várba zárták. Egy este a király titkos parancsára elindultak Madridból egy írnok, egy gyóntató és egy hóhér, és ítélet vagy egyebek nélkül megjelentek a börtönben, és II. Fülöp nevében megismertették a halállal azt a lovagot." - Uo. 136.o.

⁶⁵¹ "Dejo de hablar de otros muchos asesinatos de este género que bastan a igualar a Felipe II con Tiberio y con Néron." - "Nem beszélek most sok más, hasonló jellegű gyilkosságról, melyek elegendőek ahhoz, hogy II. Fülöpöt Tiberiuszhoz vagy Néróhoz lehessen hasonlítani." - Uo. 136.o.

látszat fenntartására mutatnak be II. Fülöp vak dicsőítői, mikor tőle - II. Fülöptől - származott mindaz a rossz, mely megrövidítette a kasztíliai korona hatalmát utódainak királysága idején."⁶⁵² Castro ezek után tér rá II. Fülöp azon politikai tetteinek az ismertetésére, melyek szerint Spanyolország számára károsak voltak. Az első ezek közül a Flandriában tanúsított kegyetlenség, melyet ő barbár intoleranciának nevez⁶⁵³. Castro úgy véli, II. Fülöp elvakultságában nem mérte fel, hogy Spanyolország valamennyi ellensége a flamand felkelőket támogatta, illetve kihasználta a számára kedvező helyzetet⁶⁵⁴. II. Fülöp tetteit részben abból vezeti le Castro, hogy szerint a királyt a gyóntatói irányították, bizonyítékként említve Felipe de Comines, a király gyóntatójának, emlékiratait, melyek Castro szerint azt támasztják alá, hogy II. Fülöp nem volt olyan bölcs, mint azt hirdették róla⁶⁵⁵. Castro a továbbiakban áttekinti II. Fülöp egyes híresebb tetteit, illetve uralkodásának sikereit és kudarcait, de valamennyiről negatív képet fest. A lepantói győzelemmel kapcsolatban úgy vélekedik, hogy a nagyszabású vállalkozás nem hozott semmiféle hasznot Spanyolország számára az Escorial felépítése anyagi csődöt okozott; politikai hiba volt nem látni előre az Armada katasztrófáját; a híres auto de fe-ket valamennyi tisztességes katolikus ember gyűlölte, mint ahogy a jezsuitákat is⁶⁵⁶.

A II. Fülöpöt dicsérő szerzők gyakran a király érdemének, illetve kemény fellépésének tulajdonítják, hogy Spanyolország megőrizte vallási egységét. Castro II.

⁶⁵² "Muchos de este siglo han pretendido defender a este monarca, diciendo que todas estas acciones crueles fueron encaminadas por la destreza política para salvar a España de los horrores de una guerra civil. (...) Risa causa ver las vulgaridades que para sustentar su parecer nos presentan los ciegos apologistas de Felipe de quien nacieron todos los males que acortaron el poder de la corona de Castilla en los reinados de sus sucesores." - Adolfo de Castro, id. mű, 138.o.

⁶⁵³ "Las guerras de Flandes comenzadas por la bárbara intolerancia de este rey fueron la principal ocasión de la ruina de España" - "A király barbár intoleranciája miatt kirobbant flandriai háborúk voltak Spanyolország hanyatlásának fő okozói." - Uo. 138.o.

⁶⁵⁴ "No eran los flamencos quienes peleaban por la libertad de sus conciencias, sino en figura de ellos Francia, Inglaterra y Escocia, los protestantes de Alemania y los rebeldes de Italia, enemigos todos del poder de la casa de Austria..." - "Nem a flamandok voltak azok, akik harcoltak lelkiismereti szabadságukért, hanem az ő képükben Franciaország, Anglia, Skócia, a német protestánsok és az itáliai lázadók, valamennyien ellenségei a Habsburg-háznak." - Uo. 138.o.

⁶⁵⁵ "Felipe II estaba dirigido en asuntos políticos por sus confesores. (...) Felipe de Comines, el último confesor de Felipe escribió sus Memorias. (...) Esto muestra cuan ciertos son los pareceres de aquellos que hablan contra la prudencia del demonio de mediodía." - "II. Fülöpöt politikai ügyekben a gyóntatói irányították. (...) Utolsó gyóntatója, Felipe de Comines megírta az Emlékiratait. (...) Ebből kiderül, hogy mennyire igaz volt azoknak a véleménye, akik a középkor démonának a bölcsessége ellen beszéltek." - Uo. 141.o.

⁶⁵⁶ Uo. 146-148.o.

Fülöp politikai képességeiről ennek az állításnak a megcáfolására tér rá. Érvrendszere szerint a XVI. századi Európa a vallási háborúk időszaka volt, és az államok vezetői szükségesnek látták, hogy erőszakkal nyomják el az általuk eretneknek ítélt mozgalmakat. Csakhogy Európa nagy részében ez az erőszakos fellépés és intolerancia éppen a protestantizmus terjedését segítette. Spanyolország lakói ellenben sohasem voltak nyitottak az új doktrínákra, így az, hogy a protestantizmus nem terjedt el, nem II. Fülöp szigorának, hanem ennek a jelenségnek köszönhető⁶⁵⁷.

A fejezet végén Castro néhány spanyol protestáns - Juan Pérez, Leonor de Vibreo, el doctor Agustín Cazalla, stb. - életét ismerteti röviden, valamint leír egy auto de fe-t. Végül pedig párhuzamot von II. Fülöp és Néró között, melyre majd a harmadik könyvben is visszatér. A hasonlóság alapja köztük az, hogy mindketten keresztények kivégeztetését rendelték el, még hozzá hasonló módokon, azzal a végkövetkeztetéssel zárva, hogy *"II. Fülöp Néró méltó testvére lehetett volna."*⁶⁵⁸ A harmadik fejezet végén - mely Bartolomé de Carranza atya életét tárgyalja - Castro a Néró és II. Fülöp közti párhuzam folytatásában azt igyekszik bizonyítani, hogy II. Fülöp kegyetlenebb volt, mint Néró⁶⁵⁹.

A további fejezetekben Castro felvázolja a vallási intoleranci eredetét Spanyolországban, mely szerinte a Katolikus Királyokkal kezdődött, újabb párhuzamokat von II. Fülöp és Néró, valamint Tibériusz között⁶⁶⁰, valamint ismerteti

---

⁶⁵⁷ "Es cierto que Europa estaba afligida en el siglo XVI con guerras religiosas. La intolerancia se tenía por necesaria para la conservación de los estados. (...) La intolerancia de los reyes de una parte, y por otra los malcontentos hábiles políticos, levanándola a las nubes y pintándola con horrendos colores a los pueblos herejes, alzaban la bandera de la rebelión y con sutil astucia se servían de los protestantes para lograr dichoso fin en sus pretensiones. (...) Pero la gente en España jamás ha prestado oídos fácilmente a nuevas doctrinas. Faltaban en España causas políticas también, que pusiesen las armas en la mano de los protestantes." - "Igaz, hogy Európát a XVI. században a vallási háborúk forgatták fel. Az intoleranciát szükségesnek tartották az államok megőrzésében. (...) A királyok intoleranciája egyfelől, az ügyes, de elégedetlen politikusok tevékenykedése másfelől felemelte róla a felhőket, és szörnyű színekkel festette az eretnek népek elé (a polgárháborút), felemelte a lázadás zászlaját, és finom okossággal szolgálták a protestánsokat, hogy vágyaik dicsőséggel beteljesüljenek. (...) De a spanyol emberek sohasem hallgattak könnyen az új doktrínákra. Hiányoztak Spanyolországban a politikai okok is, melyek fegyvert adtak volna a protestánsok kezébe." - Adolfo de Castro, id mű, 150-151.o.

⁶⁵⁸ "de Neron hubiera sido digno hermano Felipe II." - Uo. 186.o.

⁶⁵⁹ Castro szerint Néró, uralkodásának első éveiben, még nem szívesen írt alá halálos ítéleteket; II. Fülöp viszont, uralkodásának kezdetén, feleségével, Tudor Máriával együtt rendelték el a protestánsok kiirtását. Néró gyilkosságai után színészként lépett fel, II. Fülöp viszont imádkozni vonult vissza. - Uo. 240.o.

⁶⁶⁰ Uo. Hatodik fejezet (Libro sexto).

álláspontját a Don Carlos-esettel kapcsolatban⁶⁶¹. Castro felfogásában Don Carlos protestáns volt, ezért szimpatizált a flandriai felkelőkkel, ezért akart az élükre állni, és ezért kellett meghalnia⁶⁶². Castro nem állítja egyértelműen, hogy II. Fülöp lefejeztette volna Don Carlost, ugyanakkor elképzelhetőnek tartja, hogy szándékosan akart neki ártani, mikor engedte, hogy jeges vizet kapjon. *"Én nem öltem meg a fiamat mondhatta nyilvánosan II. Fülöp, miközben a szíve titokba azt felelte: de hagyta meghalni."*⁶⁶³

Adolfo de Castro spanyolországi protestánsokról szóló könyvének tehát II. Fülöp, a protestantizmus egyik legnagyobb ellensége, a központi alakja, azt is mondhatnánk, hogy a spanyol protestánsok csak mintegy mellékesen jelennek meg. A szerző arra törekedett, hogy a II. Fülöppel kapcsolatban leginkább elterjedt és elismert tényezőt - nagy politikus és a vallási egység megőrzője - megcáfolja, emellett pedig zsarnokként ábrázolja a királyt. Ezt az ókori zsarnokokkal való rendszeresen visszatérő, hatáskeltő párhuzamok hangsúlyozzák.

A Don Carlos-esetet és az Inkvizíció működését tárgyalja Manrique Cayetano vitairata⁶⁶⁴. Cayetano műve válasz egy II. Fülöpöt dicsőítő értekezésre⁶⁶⁵, melynek egyes állításait Cayetano igyekszik tételesen megcáfolni. A történettudomány szemléletbeli változását mutatja, hogy ekkor, 1868-ban, egy akadémiai vitában már nem elegendő XVI-XVII. századi szerzőkre, állításokra és közhelyekre hivatkozni, hanem dokumentumokat vagy más bizonyítékokat is meg kell említeni a hitelesség kedvéért. Cayetano ezt azonban csak műve elején teszi meg, hogy Ca)ete legfontosabb

---

⁶⁶¹ Uo. Ötödik és hatodik fejezet (Libro quinto y sexto).

⁶⁶² "Felipe sabía que Carlos quería ausentarse del reino para ponerse a la cabeza de los flamencos. Dispuso guardarlo en una prisión y que el Santo Oficio le formase el proceso como contra protestante." - "Fülöp tudta, hogy Don Carlos el akart menni a királyságból, hogy a flamandok élére álljon. Elrendelte, hogy tartsák börtönben, és hogy a Szent Hivatal mint protestáns ellen folytasson ellene eljárást." - Uo. 320.o.

⁶⁶³ "Yo no he matado a mi hijo pudo decir públicamente Felipe II mientras que su corazón le respondiese en secreto: pero lo dejaste morir." - Uo. 379.o.

⁶⁶⁴ Manrique Cayetano: *Apuntes para la vida de Felipe II y para la historia del Santo Oficio en España*. En contestación al Discurso académico del señor D. Manuel Cañete, Madrid, Imprenta de los Señores Gasset, 1868.

⁶⁶⁵ Manuel Cañete *Panegirico* című akadémiai értekezése II. Fülöpről. (Nem sikerült fellelnem a művet, de tételeit Cayetano felidézi.)

állítását, miszerint Don Carlos nem halt erőszakos halált, cáfolhassa⁶⁶⁶. Cayetano állítása szerint az általa említett dokumentumokból kiderül, hogy Don Carlost mint eretneket⁶⁶⁷ és mint az apja élete ellen konspirálót elítélték és kivégezték⁶⁶⁸. Cayetano könyve korábbi fejezeteiben kitér az ország gazdasági állapotára, mely szerinte II. Fülöp rossz kormányzása és az udvar fényűzése miatt következett be, majd az országban uralkodó erkölcstelenségre, mely szintén II. Fülöptől eredt⁶⁶⁹. Innentől kezdve Cayetano már nem hivatkozik forrásokra, hanem az uralkodó jellemét és tetteit oda-vissza utalásokkal egymásból vezeti le. A hangsúlyt azonban nem az érzelmi részekre helyezi – Isabel de Valois és Eboli hercegnő, nem a féltékenység és a szenvedélyek nem kerülnek szóba – hanem II. Fülöp tetteit annak pénzhétségéből, mohóságából vezeti le⁶⁷⁰. Nem szenvedélyek uralta, hanem hidegfejű, számító zsarnokként mutatja be, akinek ahhoz is volt elég lélekjelenléte, hogy megsemmisítse a gáztetteit bizonyító dokumentumokat⁶⁷¹. Véggkövetkeztetése az, hogy II. Fülöp Isten büntetése volt a spanyolok számára. *"Mindig is igaz lesz, hogy II. Fülöp az ég büntetése volt Spanyolország számára és ómen a jövőre nézve. (...) Isten elrendelte, hogy forduljon meg a természet rendje, megengedvén, hogy a férgek felfalják romlott testét, még mielőtt a sírba szállt volna."*⁶⁷²

⁶⁶⁶ Cayetano itt két bizonyítékra hivatkozik: az egyik a svájci Igazságügyi Minisztérium nyilatkozata, mely szerint Don Carlos erőszakos halált halt, a másik egy Simancasban talált kódex, mely számos kiadatlan művet tartalmaz, egyik közülük a *Vida y muerte del príncipe Don Carlos, por el abad de S. Real* és a *La vida reservada de Felipe II*, mely Antonio Pérez műve. A dokumentumok pontos fellelhetőségét nem közli. (Cayetano, id. mű, 5-6.o.)

⁶⁶⁷ Manrique Cayetano életéről nem sikerült kiderítenem semmit, de ez az állítása – Don Carlos eretnekségéről, azaz protestantizmusáról – a protestáns szférával való kapcsolatát valószínűsíti.

⁶⁶⁸ Manrique Cayetano, id. mű, VI. rész, 53-65.o.

⁶⁶⁹ "No hacía cinco años que Felipe II era rey, cuando casi todas las rentas ordinarias estaban ya vendidas o empeñadas. (...) El pueblo tenía hambre, pero Felipe II aumentó el escandaloso lujo que su padre trajo de Borgoña." - "Nem volt még öt éve sem király II. Fülöp, amikor csaknem valamennyi rendszeres bevétel eladták vagy elzálogosították. (...) A nép éhezett, de II. Fülöp növelte azt a botrányos luxust, melyet az apja hozott be Burgundiából." – Uo. 14.o. és 20.o.

⁶⁷⁰ „Ninguna consideración detenía a Felipe II cuando se trataba de sacar dinero.” Uo. 50.o. („Semmilyen megfontolás sem állíthatta meg II. Fülöpöt, mikor pénzszerzésről volt szó.”).

⁶⁷¹ "Felipe II mandó a destruir todos los papeles que podían comprometerle." - "II. Fülöp elrendelte, hogy semmisítsenek meg minden papírt, mely kompromitálhatná őt." – Uo. VI. fejezet, 59.o.

⁶⁷² "Siempre resultará que Felipe II fue para España un castigo del cielo y un escarmiento para el porvenir. (...) Dios dispuso que se invirtiese el órden de la naturaleza permitiendo que los gusanos devorasen antes de bajar al sepulcro, aquel cuerpo corrompido." – Uo. 95.o.

II. Fülöp életének egyes részeiről illetve uralkodásának politikai eseményeiről is íródtak művek, egyik ezek közül Lino⁶⁷³ könyve, mely II. Fülöp és a Pápa közti háborúról szól. A szerző római könyvtárakban és archívumokban 29 dokumentumot tanulmányozott át könyve megírásához, mely elsősorban a politikai eseményeket tartalmazza⁶⁷⁴. A háborúért elsősorban IV. Pál viselkedését okolja. A Pápa nemzeti érzelmeitől vezéreltetve és V. Károly iránti gyűlölete miatt olyan politikai helyzetet teremtett, mely háborúba kényszerítette az apja trónjára lépő II. Fülöpöt, amennyiben meg akarta tartani itáliai birtokait⁶⁷⁵. Lino kiemeli II. Fülöp fájdmát amiatt, hogy uralkodását éppen egy Pápa elleni háborúval kell kezdenie⁶⁷⁶. II. Fülöp személyiségét a korabeli itáliai vélemények ismertetésével mutatja be röviden a szerző. *"Fülöpről akkor Itáliában úgy vélekedtek, hogy apját, V. Károly császárt igyekszik utánozni tetteiben és gesztusaiban; türelmes és nyugodt az audienciákon, szűkszavú, éleselméjű és gyorsfelfogású, jó ítélőképességű, lelkiismeretes az üzleti ügyekben, és mindennek felett vallásos, jobban, mint ahogy az fiatal korától várható lenne. Ugyanakkor azt is gondolták, hogy nem volt meg benne az a lelki nagyság és nagylelkűség, sem pedig az az ambíció, dicsőség- és uralomvágy, amelyek a császárságban."*⁶⁷⁷ Az eseménytörténet leírása előtt a szerző ismételten hangsúlyozza azt a dilemmát, amelyet II. Fülöp számára a pápa elleni háború jelentett, és azt az elővigyázatos felkészülést, amely ezt a

⁶⁷³ Lino: *Guerra de un año entre el Papa Paulo IV y Felipe II*, Madrid, Imprenta de M. Rivadeneyra, 1869.

⁶⁷⁴ A tartalomjegyzék előtt megtalálható a szerző által áttanulmányozott kéziratok jegyzéke. - Lino, id. mű, pp. 3-4. (Többek között: Relación del cónclave en que fue elegido Paulo IV; Cartas al Monseñor della Casa, a nombre del Cardenal Carrafa; Cartas del Cardenal Carrafa al Duque de Urbino; Proceso del Cardenal Carrafa; Plenipotencia dada por Enrique II al Cardenal de Lorena; Instrucciones del Duque de Alba al Conde de San Valentino; Guerras de Paulo IV y Felipe II, de Pedro Nores (Bibl. Barberini, cod. 1679); Guerra de Paulo contra Felipe II (Bibl. Corsini, cod. 158); Guerra de Paulo IV contra los españoles (Bibl. Corsini, vol. 759, fol. 32.); Avisos del 1554 al 1558 (Bibl. Vaticana, Cod. Urbinate); etc.)

⁶⁷⁵ El Papa sintió "deseo de destruir la dominación extranjera en su patria. (...) concurrían a irritarle las persuaciones de su sobrino el cardenal Carlos Carafa, que también abrigaba grandes motivos de queja contra España." - A Pápa "meg akarta szabadítani hazáját az idegen uralomtól. (...) Irritálták Carlos Carafa érseknek - unokaöccsének - az érvei, melyek szintén Spanyolország ellen szóltak." - Lino, id. mű, 8.o. és 11.o.

⁶⁷⁶ "Mucho le dolía haber de empezar su reinado con una lucha contra el Sumo Pontífice." - "Nagyon fájt neki, hogy uralkodását a Pápa elleni háborúval kell kezdenie." - Uo. 78-79.o.

⁶⁷⁷ "Gozaba por entonces Felipe en Italia la opinión de imitador de los usos, artes y acciones de su augusto padre, el Emperador Carlos V; de paciente y sosegado en las audiencias, escaso de palabras, de buen ingenio y fácil comprensión de excelente juicio, de asiduo en los negocios y religioso sobre todo, más de lo que se podía esperar de su edad temprana. Creíase, sin embargo, que no tenía ni aquella ambición y deseo de gloria y de dominación que sobresalían en el Emperador." - Uo. 77.

háborút megelőzte.⁶⁷⁸ Lino művén már erősen érződik a XIX. század második felének tudományosság iránti igénye: a szerző egy konkrét politikai, hadi eseményt dolgoz fel részletesen, alapos dokumentáltsággal.

Antonio Pérez és II. Fülöp

II. Fülöp és Antonio Pérez szerepe az Escobedo-ügyben a tárgya egy esszének, mely a *Crímenes célebres españoles* című tematikus gyűjteményben⁶⁷⁹ jelent meg. A mű első soraiban a szerző mindenekelőtt a II. Fülöppel kapcsolatban kialakított álláspontját tisztázza, tekintettel a sok ellentétes véleményre, mely vele kapcsolatban létezik. *"Ami igaz, anélkül, hogy szándékunkban állna dicsőíteni II. Fülöpöt, úgy véljük, hogy méltatlan lenne a történelmi pártatlansághoz megismételni ezzel a királlyal kapcsolatban azokat a szenvedélyes vádakat, melyekkel az érdekelt krónikások illették: méltatlan a kor felvilágosodásához ezt az embert politikai és vallási ellenségei hamis prizmáján keresztül szemlélni, vagy az utóbbi évtized filozófiai kétségein keresztül. (...) Adminisztrációjának hibáiban, szenvedélyeinek túlkapásaiban - mely többször is megjelenik ebben a műben, mint véres esemény, mint az Escobedo-ügy - jellemének túlzásaiban, V. Károly fia elég okot adott a kritikára, hogy szükségképpen hamis bűnöket is a fejére hárítsanak. Elegendők azok, amelyek tényleg hozzá tartoznak, és ezek nincsenek is kevesen. Luis de Escobedo*

---

⁶⁷⁸ "Habiendo consultado, para mayor tranquilidad de su conciencia, a los teólogos y doctores más eminentes de Flandes y de España, y habiendo sido informado que no cometía impiedad ni faltaba a los deberes de príncipe católico si en defensa de sus estados movía guerra al Papa, y que era lícito tanto al vasallo como al hijo arrancar de las manos al príncipe o al padre las armas con que se preparaba a ofender sin motivo: envió las necesarias instrucciones al Duque de Alba, para que invadiese las tierras de la Iglesia, si era menester, aunque sólo después de haber ensayado todos los medios de conciliación que estuviesen a su alcance y haber usado todos aquellos términos de respeto y reverencia que se merecía el Vicario de Jesucristo." - "Miután lelkiismeretének megnyugtatója érdekében konzultált spanyol és flamand teológusokkal és doktorokkal, és úgy értesült, hogy nem követ el bűnt, és nem cselekszik keresztény fejedelemhez méltatlanul, ha államai védelmében háborút indít a Pápa ellen, és hogy megengedett úgy a vazallus, mint a gyermek számára kivenni a fejedelem vagy az apa kezéből a fegyvert, mellyel támadni készült ok nélkül: elküldte a szükséges instrukciókat Alba hercegének, hogy támadja meg az egyház területeit, ha szükséges, bár csak azután, hogy a békítés minden módját kimerítette, melyekre lehetősége volt, és olyan tisztelettel használta őket, amelyeket Jézus földi helytartója megérdemel." – Uo.. 79.o.

⁶⁷⁹ Juan Belza: "Don Luis de Escobedo" In: *Crímenes célebres españoles*, Szerk.: Don Manuel Angelon, Madrid, Barcelona, 1859, 202-248.o.

meggyilkolása is egyik ezek közül.⁶⁸⁰ A szerző tehát fontosnak tartja a történelmi-történeti pártatlanságot, ez a fenti idézetten kívül abból is kiderül, hogy hangsúlyozza: az ügyel kapcsolatban áttanulmányozta a legelismertebb szerzőket. Többek között Bermúdez de Castrót⁶⁸¹, Lafuentét, Sandovalt, Prescottot és Evaristo San Miguelt említi.

A szerző művében az Escobedo-gyilkosságra szorítkozik, azaz az esszé befejeződik Escobedo halálával, a következményekre már nem tér ki. Az eset két főszereplője azonban II. Fülöp és Antonio Pérez, akiket Belza részletesen bemutat. Ebben a részben Bermúdez de Castro művének rendkívül erős hatása érezhető, Belza több helyen csaknem szószerint idéz tőle⁶⁸², bár ezt sem idézőjellel, sem lábjegyzettel nem jelöli. Belza műve igen nagy egyezéseket mutat Bermúdez Castróéval, csupán a szerelmi szálát II. Fülöp és Eboli hercegnő között hangsúlyozza erőteljesebben⁶⁸³. Az események további tárgyalásában azonban végig, a legtöbb helyen szinte szóról szóra Bermúdez de Castro változatát közli, azaz a Don Juan de Austria és nagyra törő tervei körül folyó intrikákat, Escobedo érkezését az udvarba és vigyázatlan kijelentéseit, melyekkel magára haragította a királyt, aki végül is egy titkos tanácskozáson, melyen

---

⁶⁸⁰ "Lo que sí es cierto, que sin ser nuestro ánimo hacer la apología de Felipe II, creemos que es indigno de la imparcialidad histórica repetir sobre este monarca las acusaciones apasionadas de interesados cronistas: es indigno de la ilustración de la época considerar a este hombre a la luz del engañoso prisma de sus enemigos políticos y religiosos, y bajo el punto de vista de las preocupaciones filosóficas del último siglo. (...) En los errores de su administración, en los arrebatos de sus pasiones - que mas de una vez nos han de proporcionar en esta obra campo para describir sangrientos sucesos como el de Escobedo - en las exageraciones de su carácter, ha dado el hijo de Carlos V suficientes motivos de censura para que sea necesario acumular sobre su cabeza falsos crímenes. Bastan con los que de derecho le pertenecen que no son pocos. El asesinato de Don Luis de Escobedo es uno de ellos..." - Belza, id. mű, 202.o.

⁶⁸¹ Ő írta az előző korszakban elemzett *Antonio Pérez* című, idézett művet. (1841).

⁶⁸² Példák: *Castro*, 22.o.: Antonio Pérez tenía una "fisonomía franca y abierta, apariencia de disipada alegría. (...) Ocultaba Pérez una sagacidad penetrante y una ambición desenfrenada."; *Belza*, 204.o.: "Bajo una fisonomía franca y abierta, bajo una apariencia de disipada alegría, ocultaba Pérez una sagacidad penetrante y una ambición desenfrenada." - *Castro II. Fülöpről*, 36-37.o.: "Los primeros años de su juventud fueron pasto de sus fogosas pasiones. Escesos en los tratos amorosos le produjeron enfermedades que afligieron por mucho tiempo su robusta constitución. (...) Sólo la princesa de Eboli dominó algún tanto su alma severa."; *Belza*, 211.o.: "Los primeros años de su juventud fueron pasto de sus fogosas pasiones. Escesos en los tratos amorosos le produjeron enfermedades que afligieron por mucho tiempo su robusta constitución. (...) Sólo la princesa de Eboli dominó algún tanto su alma severa."

⁶⁸³ "La princesa de Eboli conmovió el corazón de Felipe. Llegó a amarla al fin con delirio, con vehemencia, y estaba en el apogeo de su profunda pasión cuando entró Antonio Pérez a su servicio." - "Eboli hercegnő megindította Fülöp szívét. Végül már örülten, igen erősen szerette, és mély szenvedélyének éppen a csúcán volt, mikor Antonio Pérez a szolgálatába lépett." Belza, id. mű, 223.o.

Antonio Pérez is jelen volt, elhatározta, hogy Escobedónak meg kell halnia. A király indítékaira kitérve Belza ismét szószerint Bermúdez de Castrót idézi, miszerint a király nem gyűlöletből, hanem megfontolásból adta ki Escobedo megöletésének a parancsát⁶⁸⁴. A történet azzal végződik, hogy bár Eboli hercegnőnek nem volt köze az Escobedo-gyilkossághoz, a király értesült az ő és Antonio Pérez viszonyáról, ezért egy időre őt is bezáratta.

Manuel Juan Diana *Cien españoles célebres* című életrajzgyűjteménye⁶⁸⁵ híres spanyolok - művészek, hadvezérek, hódítók - élettörténeteit tartalmazza. Az életrajzok elrendezése nem kronologikus, hanem alfabetikus. Uralkodók nincsenek benne, de az Aranykor kiemelkedő személyiségei közül többen is szerepelnek a könyvben. Található benne egy rövid - két oldalas - Antonio Pérez-életrajz is.

*"II. Fülöp volt kora első számú politikusa."*⁶⁸⁶ Ezzel a mondattal indítja az Antonio Pérez-életrajzot a szerző, mivel szerinte dicséretes Antonio Pérezre nézve az a tény, hogy az ő első számú minisztere volt⁶⁸⁷. A szerző ezután pár szót szól Antonio Pérez származásáról, majd az Escobedo-ügyre tér át. Az egész ügyet, a tizenkét évig húzódó pert, Antonio Pérez szökéseit, rendkívül tömören, leegyszerűsítve tárgyal, mely Diana előadásában a következőképpen fest: Escobedo, Don Juan de Austria titkára Madridba érkezett. II. Fülöp gyanítani kezdte, hogy féltestvérének Escobedo sugalmaz nagyra törő tervekkel Flandriával kapcsolatban. Escobedót egy éjjel megtámadta, és megölte három ember az utcán. Antonio Pérez abban az időben valamiért - nem fejt ki - nem élvezte a király bizalmát. Escobedo családja Antonio Pérezt vádolta meg a gyilkossággal. Antonio Pérezt kínvallatásnak vetették alá, de nem vallott. Megszökött a börtönből, de Aragóniában ismét elfogták. Ismét megszökött, és Franciaországba menekült. A történet így végződik: *"A király haragja tehetetlen volt az ellen, aki más törvények védelmébe menekült, így haragjában a lelke ellen próbált támadni, elfogatva feleségét és gyermekeit, és elkobozva a vagyonát. 1615-ben III. Fülöp,*

---

⁶⁸⁴ Belza, id. mű, 239-240.o.

⁶⁸⁵ Manuel Juan Diana: *Cien españoles célebres*, Madrid, 1864.

⁶⁸⁶ "Felipe II fue el primer político de su tiempo." - Diana, id. mű, 76.o.

⁶⁸⁷ "El elogio de Antonio Pérez está hecho con decir que fue el primer ministro de aquel Monarca y que merecía toda su confianza." - "Dicsérő jelző Antonio Pérezzel kapcsolatban az, hogy ennek az uralkodónak az első minisztere volt, és teljes bizalmát élvezte." - Uo. 76.o.

jóindulatúbb és igazságosabb, mint az apja, visszaállította a kitűnő patricius hírnevét, Spanyolország dicsőségére."⁶⁸⁸ Diana ebben az életrajzban Antonio Pérez életének legismertebb eseményének összefoglalását kínálja az olvasónak. Tekintettel arra, hogy mint a gyűjtemény valamennyi életrajza, ez is rendkívül tömör, a szerző nem érzékelteti sem az események időtartamát, sem személyi, érzelmi és politikai hátteret. Előadásmódja semleges, nem foglal állást egyik fél mellett sem, ugyanakkor az utolsó - általam fent idézett - bekezdés jelzőiből és hangneméből egyértelműen kiderül, hogy a szerző ártatlannak tartja Antonio Pérezt, és bár II. Fülöpöt nem vádolja semmivel, eljárását a titkárral szemben nem tartja igazságosnak.

---

⁶⁸⁸ "La ira del Rey, impotente contra quien se había refugiado al amparo de otras leyes, intentó abatir su ánimo mandando prender a su esposa y a sus siete hijos y secuestrar sus bienes. En 1615 Felipe III más benigno y justo que su padre, restableció la buena memoria del insigne patricio, honra de España." - Diana, id. mű, 77-78.o.

Kis Habsburgok

III. Fülöp

Fábregues *Reyes de España* című életrajzgyűjteményének⁶⁸⁹ LXXXIII. Fejezetében a III. Fülöp-életrajzot értékeléssel kezdi. *"Teljesen <<nulla>> király volt, egy másik (emberre) hagyatkozott, aki annyira óvatos volt, hogy olyan <<halvány>> politikát folytatott, hogy bajba sodort nem egy alkalommal nagyon fontos érdekeket."*

⁶⁹⁰ Bár Fábregues elismeri, hogy III. Fülöp jóindulatú király volt, tehetetlensége végigkíséri az életrajzot⁶⁹¹. A rövid lélekzetű életrajz két részre bontható: az első részben Fábregues bevezeti a kegyenc, Lerma hercegeének személyét az életrajzba, és a kegyenc gazdasági tevékenységének következményeit, illetve az ország általános gazdaság hanyatlását tárgyalja; a második részben pedig a főbb külpolitikai eseményeket. Az életrajz végén III. Fülöp halálát egy ironikus anekdotával illusztrálja.

Lerma hercege, Francisco de Rojas y Sandoval, megfelelő ismeretek nélkül került kormányzó pozícióba az életrajz szerzője szerint. *"Fülöp korábbi lovászmesterét Lerma hercegévé tette, és megbízta az államügyek intézésével, bár hiányoztak a szükséges ismeretei - Lermának - és azt hitte, hogy a pazarlás a legjobb út a dicsőségszerzéshez."*⁶⁹² Lerma megnövelte a forgalomban levő pénz mennyiségét, ez megbénította a kereskedelmet és az ipart a bonyodalommal, amit okozott. A másik végzetes tett a mókrok kiűzése volt. A szerző nem részletezi ez utóbbi eseményt, csupán végzetesnek minősíti gazdasági szempontból.

A szerző a külpolitika terén sem nevezi sikeresnek III. Fülöp uralkodását. Szégyenletesnek minősíti a Hágai konferenciát, melyen a Holland köztársaság és Spanyolország fegyverszünetet kötött. A katonai zseni Espinola ebben a helyzetben

---

⁶⁸⁹ Id. mű.

⁶⁹⁰ "Un rey completamente nullo, siguió a otro que siendo escesivamente suspicaz, empleó tan sutil política, que comprometió en más de una ocasión importantísimos intereses." - Fábregues, id. mű, 121.o.

⁶⁹¹ "Felipe III, aunque dotado de generosos y nobles sentimientos, era incapaz para todo..." - "III. Fülöp, bár nagylelkű és nemes érzelmekkel volt megáldva, képtelen volt bármire is..." - Uo. 122.o.

⁶⁹² "Antiguo caballero de Felipe, fue creado duque de Lerma al subir aquel al trono, y encargado del despacho universal de los negocios, falto de los conocimientos necesarios, creyó que la prodigalidad era el mejor medio para adquirir gloria." - Uo. 122.o.

nem tehetett semmit⁶⁹³. Ugyanakkor Osuna gróf függetlenné nyilvánította Szicíliát, ahol alkirály volt. *"Ez még egy példája annak, hogy a tudatlan királyok árnyékában hatalmas zsenik és politikusok nőnek fel, akiket ha a nemzet érdekében használnának, elkerülnék az érzékeny kilengéseket, melyekre az inaktív tehetség ösztönzi őket."*⁶⁹⁴

III. Fülöp halálát egy anekdotával illusztrálja a szerző melyet Bassompierre marsall emlékirataiból merített. E szerint III. Fülöp az apja által bevezetett etikett áldozata lett. Egy hűvös napon ugyanis közel ült a fém melegítő edényhez vagy kiskályhához, melynek melege kezdett számára zavaró lenni, de mire megérkezett az a személy, akinek az etikett szerint joga volt arrébb vinni a kályhát, a király túlzottan átmelegedett, ennek következtében hamarosan megbetegedett és meghalt.

A „kis” Habsburgok uralma Chao nemzettörténetében⁶⁹⁵ is a válság elmélyülésének, tehetségtelen vagy uralkodásra képtelen királyoknak a korszaka. A kegyencek uralmát III. Fülöp idején a „három király” uralkodásának nevezi. Egyikük - III. Fülöp - rendelkezett a névleges hatalommal, másikuk - Lerma hercege - a tényleges hatalommal, a harmadik pedig - Rodrigo Calderón - a szükséges mentális képességekkel⁶⁹⁶. III. Fülöp korszaka a válság látványossá és érezhetővé válásának korszaka volt. Jelentős eleme ennek a mórok kiűzése, mely rossz időpontban és tisztességtelenül történt szerinte. Chao értékelésében - az életrajz végén - ez a tény mint a nemzeti gazdagság forrásának elapadása és az elnéptelenedés egyik összetevője szerepel⁶⁹⁷. A válságot súlyosbították Lerma hercegének hatalmi ambíciói: jelentős összegeket költött például arra, hogy megszerezze a spanyol korona számára a magyar

---

⁶⁹³ "La guerra de los Países Bajos terminó ignominiosamente para Felipe III con las conferencias de la Haya, que establecieron una tregua de doce años entre España y la república de Holanda. El génio militar de Espínola, fue impotente ante la ineptitud de un monarca que nunca supo lo que más le convenía." - "A németalföldi háború szégyenletesen végződött III. Fülöp számára a hágai konferenciával, melyen 12 évre fegyverszünetet kötött Spanyolország és a Holland köztársaság. A katonai zseni Espínola tehetetlen volt az uralkodó alkalmatlansága előtt, aki sohasem tudta, mi felelne meg neki a leginkább." - Fábregues, id. mű, 124.o.

⁶⁹⁴ "Es una prueba más de que a la sombra de los reyes ignorantes, crecen grandes génios y políticos emperadores, que ser utilizados, en bien de la nación, se evitarían los sensibles extremos a que el talento inactivo se precipita." - Uo. 124.o.

⁶⁹⁵ Id. mű.

⁶⁹⁶ "Vino pues a quedar la vasta monarquía de Felipe II con tres reyes, de los cuales el uno llevaba el título, el poder el otro, y el pensamiento el último." - "II. Fülöp nagy birodalma három király kezébe került, akik közül az egyik viselte a címet, a másik a hatalmat gyakorolta, a harmadik pedig rendelkezett az értelemmel." -- Chao, id. mű, IV. kötet, 3.o.

és a cseh trónt⁶⁹⁸. Chao itt nemcsak más szerzőkre hivatkozik, mint forrásokra, hanem simancasi levéltári dokumentumokra is⁶⁹⁹.

III. Fülöpöt uralkodásra alkalmatlan személyként ábrázolja. Alkalmatlanságában Chao szerint apjának is szerepe lehetett. *"II. Fülöp misztikus félelemben és magányban neveltette a fiát."*⁷⁰⁰ Chao értékelése szerint egy ország boldogulásához nem elég, hogy uralkodója számos személyes jó tulajdonsággal rendelkezzen, mint II. Fülöp, hanem képesnek is kell lennie az uralkodásra.⁷⁰¹

III. Fülöp halálával kapcsolatban Chao is megemlíti azt az anekdotát, mely Bassompierre emlékirataiban maradt fenn⁷⁰².

D. I. F. Monje és D. T. Hurtado százhusz oldalas összefoglaló nemzettörténete⁷⁰³ iskolai történelmi segédanyagnak⁷⁰⁴ készült. Könyvüknek hatodik fejezete foglalkozik a spanyolországi Habsburg uralkodókkal. Tekintettel a könyv céljára és terjedelmére, az egyes uralkodók idejéből néhány fontosabb történelmi eseményt villantanak fel, és egy-egy szóval utalnak az adott uralkodó jellemére vagy személyes tulajdonságaira is. III. Fülöp uralkodásának bemutatását is egy ilyen, a király jellemére utaló értékeléssel kezdik. *"Ez az uralkodó jó lelki tulajdonságokkal volt*

---

⁶⁹⁷ Chao, id. mű, IV. kötet, 6.o. és 35.o.

⁶⁹⁸ "...el duque de Lerma ...solicitó formalmente la cesión de la Bohemia y la Hungría, por medio de su embajador en Viena, don Baltasar de Zúñiga." - "Lerma hercege formálisan kérte Csehország és Magyarország átruházását bécsi követe, Baltasar de Zúñiga útján." - Uo., IV.Kötet, 3.o.

⁶⁹⁹ Az előző idézettel kapcsolatban például a simancasi következő dokumentumokra hivatkozik: A. 59, 192 és 218.

⁷⁰⁰ "Felipe II educó a su hijo en el temor místico y la soledad." - Chao, id. mű, IV. kötet, 3.o.

⁷⁰¹ "El reinado de Felipe III es un testimonio histórico de que no bastan las virtudes privadas de un rey para labrar la felicidad de un pueblo. Tenía Felipe la afebilidad ordinaria de los talentos menguados y la dulzura de todos los caracteres débiles; era un esposo tierno y un padre cariñoso; y su piedad religiosa, llevada hasta el fanatismo, proscibía de su corazón todo sentimiento inmoral (...) bajo el reinado de esa alma pura (...) la monarquía española empezó a perder la supremacía en Europa. (...) La incapacidad y la indolencia de Felipe III le pusieron en manos de un válido igualmente inepto." - "II. Fülöp uralkodása történelmi tanúbizonysága annak, hogy egy király személyes jó tulajdonságai nem elegendőek ahhoz, hogy egy nép boldogulásán fáradozzon. A bátortalan szellemek szívélyességével és a gyenge jellemek kedvességével rendelkezett Fülöp; gyöngéd férj és apa volt, fanatizmusig menő vallásossága pedig száműzött szívéből mindenféle erkölcstelenséget. (...) ennek a tiszta léleknek az uralkodása alatt (...) a spanyol monarchia elkezdte elveszíteni fölényét Európában. (...) III. Fülöp alkalmatlansága egy szintén alkalmatlan kegyenc kezébe juttatta őt." - Uo. IV.K. 35.o.

⁷⁰² Uo.

⁷⁰³ Monje - Hurtado: *Compendio de la historia de España desde la más remota antigüedad hasta el presente*, Madrid, 1858.

megáldva a magánéletet illetően, de hiányzott belőle a politikai érzék ahhoz, hogy kormányozni tudjon egy olyan kiterjedt nemzetet, és hiányoztak a gazdasági lehetőségei is azoknak az I. Károly és II. Fülöp által makacsul folytatott háborúknak köszönhetően, melyek bár dicsőségesek voltak, de haszontalanok."⁷⁰⁵ A szerzők bevezetik a történetbe Lermát, és az ő kegyencét, Calderónt is, kiemelve, hogy ők ketten irányították az országot. A politikai események közül felvillantják az udvar átköltöztetését Madridból Valladolidba, a békét Angliával és a fegyverszünetet Hollandiával, valamint a mórok kiűzetését, mely utóbbi eseményhez nem fűznek további információkat. Az ország gazdasági életének legfontosabb jellemzőjeként azt emeli ki, hogy az Amerikából beáramló arany külföldre került. *"Innentől számítható a spanyol nemzet dekadenciája, mely nem sokkal korábban két világ ura volt.*"⁷⁰⁶

---

⁷⁰⁴ "Como el presente libro ha sido redactado para que sirva de texto en la Historia y a la vez en la Lectura..." - "Mivel eza könyv azért készült, hogy a történelem és az olvasás órán szöveggént szolgáljon..." - Monje - Hurtado, id. mű, Advertencias.

⁷⁰⁵ "Príncipe dotado de buenas prendas domésticas, pero que carecía de tacto político para gobernar una nación extensa y falta de recursos por efecto de las guerras, sin duda gloriosas, pero de seguro inútiles, que habían sostenido tenazmente Carlos I y Felipe II." - Uo. 100.o.

⁷⁰⁶ "Desde este punto parte, pues la decadencia de la nación española, poco antes señora de dos mundos." - Uo. 101.o.

IV. Fülöp

Fábregues művének IV. Fülöp-életrajzának központjában a kegyencek állnak. A szerző jóindulatúnak, de gyengének nevezi a trónra lépő 16 éves IV. Fülöpöt, aki fölött Olivares azonnal átvette az irányítást, és szándékosan igyekezett őt eltávolítani az államügyektől⁷⁰⁷. Az életrajz első felében a szerző Olivares külpolitikai tevékenységének főbb eseményeit ismertet. Ennek következtében Spanyolország ismét számos háborúba keveredett. A Hollandiával való fegyverszünet végén kiújult a flamand háború, és hamarosan a franciák is támadtak. Súlyosbította a helyzetet, hogy Olivaresnek olyan politikai ellenfelei voltak, mint Richelieu bíboros és Buckingham hercege. *"IV. Fülöp, bár későn, de felismerte miniszterének ártalmas politikáját, és volt annyi energiája, hogy eltávolítsa őt az udvarból."*⁷⁰⁸ Addigra azonban Olivares politikája siralmas helyzetbe hozta Spanyolországot, ennek következtében Katalónia függetlenedni próbált, és Portugália függetlenedett is, Nápoly pedig fellázadt. A helyzetet katonai téren Don Juan José de Austria, IV. Fülöp törvénytelen fia rendezte, ő verte le a nápolyi és a katalán felkelést. IV. Fülöp pedig új kegyencet választott az ország ügyeinek irányítására, Luis de Harót, aki *"Olivares gróf-herceg unokaöccse, aki az ő <<iskolájában>> nevelkedett."*⁷⁰⁹ IV. Fülöp halálának leírása után a szerző értékelést ad a király személyiségéről. *"IV. Fülöp természete kedves volt, bár a kinézete komoly, nagyon kedvelte az élvezeteket, lusta volt, apatikus, és nem szerette a komoly elfoglaltságokat. Gyülemölcsözően művelte a szépművészeteket, és írt néhány komédiát is, melyeket úgy mutatott be, mint egy szerény udvari szellem termékeit. Védte az irodalmat és a művészetet, és királysága alatt szereztek nagy hírnevet Calderon de la*

---

⁷⁰⁷ "Todo su conato estribaba en rodear de placeres a su señor para que le dejase en completa libertad de obrar según le sugería su errónea política." - "Minden fáradozása azon alapult, hogy urát élvezetekkel vegye körül, azért, hogy hagyja őt teljesen szabadon tevékenykedni, amint azt elhibázott politikája megkívánta." - Fábregues, id. mű, 126.o.

⁷⁰⁸ "Felipe IV aunque tarde, conoció la perniciosa política de su ministro, y tuvo bastante energía para desterrar de su corte." - Uo. 128.o.

⁷⁰⁹ "sobrino del conde-duque de Olivares y educado en su escuela." – Uo. 130.o.

Barca, Moreto, Alarcón, Tirso de Molina, Rojas, és mások, akik mint Fráncisco de Quevedo, egyetemes író, kiemelkedtek az irodalom számos ágában."⁷¹⁰

Miraflores életrajzgyűjteményének IV. Fülöp-életrajza nagyobb részben magánéleti-dinasztikus eseményeket - házasságkötések, gyermekek - , kisebb részben külpolitikai történéseket tartalmaz. A király személyiségét nem ábrázolja a szerző, csak annyit tudunk meg róla, hogy uralkodásának kezdetén teljesen átengedte az irányítást Olivaresnek, és minden bizalmát belé fektette. *"Visszaélt a gróf-herceg a király bizalmával, mivel gyakran előtérbe helyezve saját szenvedélyeit a közösség érdekének, igazságtalanságokat követett el becsületes hivatalnokokkal szemben elbocsátva őket, és olyanokat helyezett a tisztségükbe, akik az ő pártjához tartoztak."*⁷¹¹ A külpolitikai események közül a katalán felkelés és a portugál függetlenség kap hangsúlyt, valamint a németalföldi háborúk. A szerző ezek kapcsán kiemeli Don Juan José de Austriának, IV. Fülöp törvénytelen fiának a szerepét, akit a király seregei főparancsnokává nevezett ki. A magánélet eseményei Miraflores életrajzában összefüggésben állanak a politikai eseményekkel. Így például az angol trónörökös 1623-as, balul sikerült spanyolországi látogatása, melynek házassági céljai voltak, háborúhoz vezetett. Ugyanígy háborút okozott IV. Fülöp nagynénjének, Klára Izabella Eugéniának a halála, mivel a Németalföld az ő hozománya volt, és örökös nélküli halálával vissza kellett kerülnie Spanyolországhoz. IV. Fülöp uralkodásának végét békekötések - Franciaország és Spanyolország, majd Franciaország és Anglia között - jellemezték. Ebben az életrajzban Miraflores nem tér ki az ország helyzetére, gazdasági állapotára.

---

⁷¹⁰ "Felipe IV fue de amable carácter, aunque de grave aspecto, muy aficionado a los deleites, desidioso, apático y poco amigo de las ocupaciones graves. Cultivó las bellas artes con fruto, y compuso algunas comedias que hizo representar como producciones de un pobre ingenio de la corte. Protegió las letras y las artes y en su reinado alcanzaron gran renombre, Calderon de la Barca, Moreto, Alarcón, Tirso de Molina, Rojas y algunos otros, que como Francisco de Quevedo, escritor universal y profundísimo, descollaron en varios ramos de la literatura."- Fábregues, id. mű, 131.o.

⁷¹¹ "Mal uso hizo el Conde-Duque de la confianza del Rey, pues con frecuencia, anteponiendo sus pasiones y afectos personales al interés público, cometió injusticias removiendo dignos empleos, que reemplazó con personas sin otras condiciones ni servicios que ser sus partidarios." - Miraflores, id. mű, 35.o.

Eduardo Chao nemzettörténete⁷¹² hét fejezeten keresztül tárgyalja IV. Fülöp uralkodásának eseményeit. Chao részletes kül- és belpolitikai eseménytörténetet kínál, melynek főbb pontjai: IV. Fülöp uralkodásának a kezdetén - ezt az V. fejezetben tárgyalja a szerző - a külpolitikában nagy szerepet tölt be a konfliktus az Indiákon hódító hollandokkal, valamint Spanyolország érdekeltsége a harmincéves háborúban. A VI. fejezet az 1635 és 1640 közti eseményeket tárgyalja, melyben az Olivares és Richelieu közti diplomácia konfliktusnak, majd a Franciaország és Spanyolország közti háborúnak van jelentős szerepe, de Chao ír a Brazíliában teret hódító hollandokról is. Külön fejezetet - VII. - szentel Chao a katalán felkelésnek, melynek okát a nagy adókban és Olivares viselkedésében látja, aki a katalánokat kötelezte arra, hogy tartsák el a seregét. A katalánok felkelése során meghalt az alkirály is. A katalán események tárgyalását megszakítja a szerző, hogy a következő fejezetet Portugália elszakadásának szentelhesse, melyre ugyancsak 1640-ben került sor. A IX. fejezetben az 1640 és 1642 közti események kerülnek sorra, amikor Franciaország is beavatkozott a katalán felkelésbe. Nem sokkal ezután Richelieu meghalt, Olivares pedig megbukott. Ugyanebben a fejezetben említi a szerző a Németalföld elvesztését, valamint a harmincéves háború végét is. A következő fejezetben Chao azokat a küzdelmeket mutatja be, melyekkel Spanyolország megkísérelte több-kevesebb sikerrel visszaszerezni elvesztett területeit. Ez csak Katalónia esetében sikerült a későbbiekben, melyet Chao a XI. fejezetben tárgyal. Ugyanitt van szó a spanyolok itáliai hódításairól és háborúiról is. Az utolsó fejezet, az 1660 és 1665 közötti évek a Portugália elleni háború utolsó szakaszáról szólnak, melyben Anglia és Franciaország segítette Portugáliát, melyet a spanyoloknak nem sikerült visszaszerezniük. Végül meghalt IV. Fülöp.

A politikai életrajz végén Chao arcképet fest IV. Fülöpről, mely nagyban megegyezik a IV. Fülöppel kapcsolatban már megismert jellemképekkel. Egy jó képességekkel megáldott, jóindulatú, művészetbarát ember képe bontakozik ki, aki azonban nem használta ki adottságait országa javára, és a kormányzás helyett az élvezetekkel és a művészetekkel törődött. *"IV. Fülöp jó képességekkel rendelkezett, elegendőekkel ahhoz, hogy megkülönböztesse az erényt a bűntől, és ismerje tettei*

---

⁷¹² Id. mű.

rendes következményeit a társadalomra nézve. De közömbössége miatt átadta magát egy agresszív és korrupt kegyencnek, irányítás nélkül, és ez terméketlenné tette jó adottságait, és hosszú királysága - 44 év - egyike lett a legrombolóbbaknak a királyságra nézve. Don Rodrigo után, mint azt helyesen állítja egy történész, egyik sem volt rosszabb vagy gyászosabb."⁷¹³

Monje és Hurtado összefoglaló nemzettörténetében⁷¹⁴ IV. Fülöpöt is mint uralkodásra alkalmatlan királyt mutatják be. *"Ha IV. Fülöp minden szenvedélye az irodalomra irányult, és ez úgy mutatja be, mint az uralkodásra kevésbé alkalmas személyt, akkor, az igazat szólva, kegyence, Don Gaspar de Guzmán, Olivares herceggróf sem volt sokkal alkalmasabb."*⁷¹⁵ A szerzők Olivarest ambiciózus embernek mutatják be, aki az ország hatalmának megnövelése érdekében több háborúba is kezdett⁷¹⁶. A külpolitikában hangsúlyos pontként tűnik fel a harmincéves háború, melynek során Belgium és Hollandia függetlenné nyilvánították magukat Spanyolországtól, valamint Richelieu tevékenysége, aki a Habsburg-dinasztia mindkét ágának az ellensége volt. Szintén fontos események a katalán felkelés, mely a szerzők szerint a tartomány privilégiumainak védelmében tört ki, és amelyet Don Juan José de

---

⁷¹³ "Felipe IV poseía sino un talento superior, el suficiente para distinguir la virtud del vicio y conocer el resultado de las acciones ordinarias en la sociedad. (...) Pero su indolencia, entregándole a un privado sin instrucción, violento y corrompido, esterilizó estas buenas dotes, e hizo de su largo reinado de cuarenta y cuatro años uno de los más de desastrosos de la monarquía. Después de don Rodrigo, como dice muy bien un historiador, ninguno fue más ruinoso ni más funesto." - Chao, id. mű, IV. kötet, 96.o.

⁷¹⁴ Id. mű.

⁷¹⁵ "Si la pasión dominante de Felipe IV hacía la literatura, le presentaba como poco apto para el gobierno, no lo era mucho más, a decir la verdad, su favorito Don Gaspar de Guzmán, conde-duque de Olivares." - Monje - Hurtado, id. mű, 102.o.

⁷¹⁶ Hollandia, Franciaország, Itália, Anglia, Portugália, - Uo. 102.o.

Austria vert le⁷¹⁷, valamint Portugália függetlenedése. Mindkettő komoly harcokkal járt. Portugália végleges elvesztésével zárják a szerzők IV. Fülöp uralmát.

---

⁷¹⁷ Uo. 103.o.

II. Károly

Fábregues II. Károly-életrajzában magának a királynak nem sok szerep jut. A szerző az udvar irányító személyiségeinek a változását mutatja be. Az első ilyen személy a még IV. Fülöp által kinevezett anyakirálynő, akit a továbbiakban saját kegyenceinek - Nithard atya, majd Valenzuela - hatása alatt állt, mindaddig, amíg Don Juan el nem érte az időközben kamasszá érett II. Károlynál, hogy engedje át neki az irányítást, anyját és Valenzuelát pedig száműzesse⁷¹⁸. Don Juan halála után Medinaceli herceg nyert befolyást, majd pedig a király II. felesége. Az 1690-es évek végén pedig az örökösödés körül indult vitában alakult pártok folytattak hatalmi harcokat⁷¹⁹. Ennek eredménye lett a király "megbűvöltségének" az elhíresztelése, és az ezt követő megalázó ördögűzési ceremóniák. Az udvari intrikák mellett a szerző gyakorlatilag egyáltalán nem ír sem az ország külpolitikájáról, sem gazdasági helyzetéről, egy-két rövid utalást kivéve. A külpolitikával kapcsolatban csak a Don Juan által létrehozott Hollandiával és Franciaországgal való békekötést említi, a gazdasági helyzettel kapcsolatban pedig az életrajz elején azt írja, hogy "*Az az állapot, amelyben IV. Fülöp hagyta az országot, az utolsó csepp volt, mely hozzájárult a hanyatláshoz, mely már legyengítette a Habsburg-házat.*"⁷²⁰ II. Károly személyiségéről nem ír részletesen, a "gyenge" jelzővel illeti.

Miraflores életrajzgyűjteményében⁷²¹ szintén nem szabályos II. Károly-életrajz található, hanem egy rövid összefoglalás azokról az eseményekről, melyek uralkodása

---

⁷¹⁸ "Puesto de acuerdo Carlos II con su hermano, en el que había buscado amparo, decretaron la deportación de Valenzuela a Filipinas, y el destierro de la reina-regente a Toledo." - "Megegyezésre jutott II. Károly testvérével, akinél védelmet keresett, és elhatározták Valenzuela deportálását a Fülöp-szigetekre, és a régens-királynő száműztetését Toledóba." - Fábregues, id. mű, 132-133.o.

⁷¹⁹ Az inkvizitor Rocaberti és a király gyóntatója, Florian a francia örökösödést pártolták, míg Neubourg Mária és Oropesa gróf a Habsburg-ágot. A francia örökösödést pártolók terjesztették Oropesa grófról, hogy megbűvölte a királyt. - Uo. 137.o.

⁷²⁰ "el estado en que Felipe IV dejó el reino era el último golpe que podía sobrevenirle a la decadencia que ya enervaba la dinastía de Austria." - Uo. 131.o.

⁷²¹ Id. mű.

idején történtek. Magát a korszakot, mint a nagy dekadencia korát jellemzi⁷²². Miraflores az udvari hatalomváltásokat hasonlóan ábrázolja, mint Fábregues, a külpolitikában azonban nem csak a békekötéseket említi, hanem az 1672-es háborút is Franciaországgal, valamint arra is utal, hogy az azt megelőző, 1668-as aquisgrani béke előnytelen volt Spanyolország számára. A király halálát megelőző évek bonyodalmaint kevésbé részletezi, mint Fábregues. *"Froilan atya, a király új gyóntatója arra a mesére támaszkodva, hogy a királyt rossz szellemek szállták meg, a legnevetesebb és furcsább rítusoknak vetette alá a király személyét, betegsége miatt Oropesa grófra és admirálisra hárítva a hibát, és még azt is elérte a király gyengesége ellenére, hogy száműzze őket."*⁷²³ Miraflores, akárcsak Fábregues, II. Károly személye kapcsán egyetlen tulajdonságként a gyengeséget említi.

Eduardo Chao nemzetettörténetében⁷²⁴ II. Károly uralkodásával is több fejezetben keresztül foglalkozik, és itt is, akárcsak IV. Fülöp esetében, a külpolitikai, hadi eseményeken van a hangsúly, valamint az udvari hatalomváltozásokon, illetve az örökösödés körüli viszályokon. II. Károly uralkodásának első szakasza, az 1665-1676-os évek. Ekkor II. Károly még kiskorú volt, az ügyeket a régensnő, őt pedig a kegyencei - mint ismeretes Nithard, majd Valenzuela - irányították. II. Károllyal kapcsolatban a szerző felhívja a figyelmet a fiatal király fejletlenségére és betegességére. *"II. Károly 1675-ben lett nagykorú, de akarata és képességei arra rendelték, hogy örökös gyámság alatt éljen. Apja megmérgezett létet adott neki bűnei miatt, és hosszú gyermekége alatt folyton gyengélkedett."*⁷²⁵ Chao, hogy II. Károly

---

⁷²² "El reinado de Carlos II puede decirse que fue la época de la gran decadencia y abatimiento de la monarquía española, sucediéndose sin interrupción los reveses y las desgracias." - "Azt is mondhatjuk, hogy II. Károly uralkodása a nagy dekadencia és csüggedés korszaka volt a spanyol monarchia számára, melyben megszakítás nélkül követték egymást a nehézségek és a szerencsétlenségek." - Miraflores, id. mű, 41.o.

⁷²³ "El padre Froilan, nuevo confesor del Rey, apoyando la farsa de que el Rey estaba poseído de espíritus malignos, sometió la Real Persona a las más ridículas y extravagantes operaciones, echando la culpa de su enfermedad al almirante, al conde de Oropesa y aun a la Reina, consiguiendo de la debilidad del Rey que los desterrase." - Uo. 45.o.

⁷²⁴ Id. mű.

⁷²⁵ "Carlos entró en 1675 en su mayor edad, pero su voluntad y su talento estaban destinados a vivir en su perpetua tutela. Su padre le había dado una existencia envenenada por sus vicios, y la larga niñez en que gimio fue una continua serie de achaques." - Chao, id. mű, IV. kötet, 107.o.

fejlétlenségét, betegességét még hangsúlyosabbá tegye, leírja, hogy II. Károly négy éves koráig szopott, öt éves koráig nem tudott járni.

II. Károly uralmának főbb eseményei között Chao a franciákkal való állandó konfliktusokat és háborúskodásokat emeli ki, akik többször be is törtek Katalóniába. Másik hangsúlyos pont a trónöröklés körül már II. Károly életében kirobbant vita.

A II. Károly életét lezáró értékelésben Chao az ország katasztrofális helyzetét hangsúlyozza, és összefoglalja az egész Habsburg-dinasztia uralkodásának következményeit, eredményeit. Véleménye szerint V. Károly és II. Fülöp ambiciózus, gögös viselkedése indította el a válságot, III. és IV. Fülöp idején már csak az adminisztráció és a bürokrácia működött, II. Károly idején már az sem⁷²⁶. Chao felteszi a kérdést: mi jót hozott Spanyolországnak ez a család? Egy emelkedőfélben lévő, fejlődő országot örökölték, de ők kizsákmányolták, kimerítették az utolsó tartalékait is terméketlen harcokra pocsékolva. Az egységesülő népet újra megosztották, a tartományok szabadságjogait viszont korlátozták az egységesítő politika nevében felmérhetetlen károkat okozva ezzel⁷²⁷. Mindezeket a károkat a királyok számlájára írja, és érdekes módon arcképeiket is összehasonlítja. Az összehasonlítás segítségével megállapítja, hogy az öt spanyolági Habsburg király hasonló külső tulajdonságokkal rendelkezik, és az arcképsorozaton - az arcvonásokban - megfigyelhető a folyamatos

---

⁷²⁶ "Al presente todo ese poder había desaparecido: Carlos I y Felipe II les habían arrancado su soberanía, Felipe III y Felipe IV no habían mirado en ellas más que unas ruedas administrativas, ruedas de presión, bajo Carlos II ni aun esto eran ya." - "Addigra ez az egész hatalom eltűnt. I. Károly és II. Fülöp elvette tőle a fensőbbiséget, III. és IV. Fülöp nem látott benne mást, mint az adminisztráció és a nyomás néhány kerekét, II. Károly alatt pedig már ez sem működött." - Chao, id. mű, IV. kötet, 133.o.

⁷²⁷ "Su muerte puso fin a la dominación de la dinastía Austriaca en España, que reinó ciento ochenta y cuatro años. ¿Qué bienes hizo a la nación esta raza? Ella recibió un pueblo entusiasta y aguerrido, y lo dejó abatido y desangrado: lo halló dispuesto a precipitarse al África y América, conquistas que hubieran extendido los dominios de la civilización, y ella convirtió la de esta en saqueo y gastó las fuerzas de la nación en empresas estériles e imposibles de asegurar: debió afianzar la integridad de la península, e hizo de un solo pueblo dos pueblos enemigos. Un solo beneficio intentaron, la unidad política de todas las provincias, pero intentada inoportunamente en daño de sus libertades, costó a España lágrimas de sangre." - "Halála véget vetett a Habsburg-ház uralmának Spanyolországban, amely 184 évig uralkodott. Mi jót tett ez a család? Egy lelkes és háborús népet kapott, és egy kivézt, lerombolt népet hagyott; a nép kezdetben kész volt meghódítani Afrikát és Amerikát olyan hódításokban, melyekben a civilizáció határait bővítették volna ki, de ez a család ezt a küldetést rablássá változtatta, és a nép erejét terméketlen és lehetetlen vállalkozásokban fecsérelete el; meg kellett volna erősítenie a félsziget egységét, de egy népből két ellenséges népet csinált. Egy jó dolgot kíséreltek meg, a provinciák politikai egységét létrehozni, de amint megpróbálták, ártottak a szabadságjogoknak, és Spanyolországnak véres könnyekbe került." - Uo. 134.o.

degeneráció a zsenitől az idiótáig⁷²⁸. Ez a biológiai érdeklődés a történelemben eddig – 1850-ig - még csak elszórtan jelent meg, az örökléstani kíváncsiság még nem volt jellemző. A fiziológiai adottságok, az arcvonások és a történelmi tettek között Chao nem keres nyílt összefüggést, de az öt király egyöntetű negatív megítélése és az arcképek közti fizikai hasonlóság kiemelése feltehetőleg nem véletlen.

Chao művében ötvözi a dokumentumokkal, jegyzetekkel alátámasztott tudományos igényű, tényyszerű, gazdasági, társadalmi tényezőket is elemző történetírást a szubjektivitással. Az egyes királyok uralkodásának végén értékelő jellegű jellemrajz található. Ez, valamint az események életrajzcentrikussága biografikus jelleget kölcsönöz a műnek. Új elemként jelenik meg a biológiai tényező, illetve a külső elemzése.

Monje és Hurtado összefoglaló nemzettörténetében, akárcsak a korábban ismertetett szerzők esetében, a spanyol udvaron belüli hatalmi harcok játsszák a főszerepet, melyet a szerzők a rövid terjedelem miatt tömören mutatnak be. A külpolitikai események közül a flandriai és a francia háborút említik. Ez utóbbi konfliktus lezárásakor 1697-ben a franciák kivonultak a Katalóniában megszállt területekről. II. Károllyal kapcsolatban ők is, akárcsak a többi szerző, a gyengeségét és a betegségét emelik ki. *"II. Károly lelki gyengesége és betegessége hozzájárultak ahhoz, hogy sikerült vele elhitetni, hogy <<megbűvölt>>, ezen a néven ismeri őt a történelem."*⁷²⁹

A Habsburgokkal foglalkozó fejezet végén Monje és Hurtado összefoglalják a dinasztia spanyolországi tetteinek következményeit. *"Ennek a hatodik periódusnak a kezdetén Spanyolország volt a leghatalmasabb királyság Európában, és II. Károly uralkodásának a végére talán a legrosszabb helyzetű lett. (...) A többi nemzet ellátta minden szükséges dologgal, de ennek következtében kikerült az arany és az ezüst az országból. Ez már II. Fülöp uralkodására is igaz, aki kifogyhatatlan bányákat*

---

⁷²⁸ "Comparando los retaratos de los cinco reyes de la casa de Ausburg, se halla, en medio de una grande semejanza de fisonomías, la degradación de su inteligencia, desde el genio hasta la imbecilidad, en completa relación con la degradación de las facciones." - "Összehasonlítva ennek az öt Habsburg királynak az arcképét, a nagy külső hasonlóság mellett, intelligenciájuk hanyatlását figyelheti meg a zsenitől az idiótáig, teljes összefüggésben arcvonásaikkal." – Uo. 134.o.

*birtokolt, de kénytelen volt ezüst értéket adni a rézpénznek. III. és IV. Fülöp korának kegyencei felgyorsították a spanyol királyság hanyatlását, mely közel volt a megsemmisüléshez II. Károly idején. II. Fülöptől kezdve kezdte elveszíteni a jelentőségét a cortes, és elvesztek Aragónia népi előjogai, melyek nem küzdhettek a királyi hatalommal mely a Katolikus Királyok idején erősödött meg a teokratikus hatalom miatt."*⁷³⁰

---

⁷²⁹ "La poquedad de ánimo y estado enfermizo de Carlos II contribuyeron a que se le hiciese creer que estaba <<hechizado>>, renombre que le da la historia."- Monje - Hurtado, id. mű, 105.o.

⁷³⁰ "Al principio de este sexto período era España la monarquía más poderosa de Europa, al concluirse con Carlos II, era tal vez la nación más abatida. (...) Las demás naciones suministraban todo el necesario y se llevaban por consiguiente el oro y la plata extraídas por los españoles. Todo esto es igualmente aplicable al reinado de Felipe II que poseyendo tan inagotables minas, se vio precisado a dar a las monedas de cobre el valor de las de plata. Los favoritos en tiempo de Felipe III y Felipe IV aceleraron la ruina de la monarquía española, próxima a perecer con Carlos II. Desde Felipe II desapareció la importancia de las antiguas cortes y se hundieron los fueros populares de Aragón, incompatibles con el vigoroso nervio que había adquirido dignidad real, robustecida desde los reyes católicos por el poder teocrático."- Uo. 106-107.o.

Összefoglalás

A vizsgált korszak Habsburgokkal foglalkozó történeti műveiben részben megváltoznak az egyes királyokkal kapcsolatos hangsúlyos illetve visszatérő elemek. Ilyen változás például *V. Károlyt* illetően az, hogy a *vallás* szerepe, illetve a császár *vallásvédő tevékenysége* megszűnt a leghangsúlyosabb elem lenni. Az elemzett hat mű közül csak kettőben jelenik meg, azokban is inkább utalásszerűen. Fábrequer *V. Károlyról* szóló egyéni életrajzában arról ír, hogy míg a keresztény fejedelmek egymással háborúztak, addig egyedül *V. Károly* lépett fel következetesen a törökkel szemben. Fábregues életrajzgyűjteményében pedig *V. Károly* fiának szánt intelmeiben említődik meg a vallás védelme, mint az uralkodó fontos feladata. Iturrealde beszédében a császár katolikus vallást védő tevékenysége szintén pozitív színben tűnik fel.

Az *aktivitás* és a *nagyság* kategóriái továbbra is gyakran szerepelnek *V. Károly* életrajzaiban, többnyire az *ambícióval* is összekapcsolódva. Fábrequer egyéni életrajzában a nagyság negatív szerepűvé válik, mivel kiemeli, hogy *V. Károly* mindent feláldozott túlzott ambíciói érdekében. Fábregues életrajzgyűjteményében a nagyság pozitív kategória, és megjelenik mellette a szerencse és a dicsőség is. Szintén pozitív kategória a nagyság és dicsőség Gonzalo Morón és Iturrealde művében. A nagysághoz ebben a korszakban egy új kategória is kapcsolódik, mely több szerzőnél is megjelenik, ez az *univerzális monarchia* terve. Fábrequernél az univerzális monarchia képezi tulajdonképpen a császár ambíciózusságának az alapját, ez az az elem, amelyért mindent feláldoz, elérhetetlen színben tűnik fel ennél a szerzőnél. Az univerzális monarchia Chaónál sem tölt be pozitív szerepet, Chao ugyanis illúziónak tartja a császár ezen tervét. Szerinte *V. Károly* nem számolt azokkal a nehézségekkel, melyek terve megvalósításának útjában álltak, s ez is hozzájárult a gazdasági hanyatláshoz. Iturrealde szintén megvalósíthatatlannak értékelte így visszamenőleg az univerzális monarchiát, de számára ez a kategória a birodalom nagyságával kapcsolódik össze, és nem tűnik fel negatív színben.

A *nemzet egysége* és a *nemzet érdeke* hangsúlyosan jelenik meg több szerzőnél is. Fábrequer egyéni életrajzában kifejti, hogy *V. Károly* korában a nemzeti egység még

nem jött létre, bár egy korona alá kerültek a különböző tartományok. Miraflores a nemzeti érzelmek felerősödéseként értékeli az V. Károly uralkodásának elején támadt kasztíliai és valenciai felkeléseket. A felkelések okát abban látja, hogy az V. Károly által a külföldieknek juttatott kedvezményekben a felkelők saját nemzeti érdekeiket és érzelmeiket érezték megsértve. Ugyanakkor azt is hozzáteszi, hogy a "comunidades" felkelésben a demokratikus és az arisztokratikus elvek csaptak össze. A nemzet érdeke játszik szerepet Iturraldénél is, amikor hibaként rója fel V. Károlynak azt, hogy Spanyolországot idegen ügyekért folyó háborúba vonta.

V. Károly személyiségét és uralkodásának értékelését illetően szinte minden szerzőnél találunk pozitív jelzőket. Fábraquer merész hódítónak és ügyes politikusnak tartja, ugyanakkor életrajzában egy ellentmondásos karakter képe bontakozik ki. Fábregues morális arcképet fest róla, mint magánembert kedvesnek, büszkének és kellemes külsejűnek írja le. Fábraquernél és Fábreguesnél is található a császár életében egy választóvonal - a felkelések leverése - melynek két oldalán ellentétes a megítélése. Míg a felkelések leverése előtti tetteit igazságtalannak ítélte ez a két szerző, hangsúlyozva ugyanakkor fiatal korát és tapasztalatlanságát, addig a felkelések után jelentős változásról számolnak be, és a legtöbb tettet pozitívnak értékelik. Chao Spanyolország szempontjából közelítve V. Károly uralkodásának értékeléséhez, arra a következtetésre jut, hogy a császár tettei Spanyolország gazdasági hanyatlását okozták, emellett pedig nem tudta kihasználni a kínálkozó lehetőségeket. Iturralde beszédében a császár aktivitása, dicsősége, nagysága csodálatra méltó tulajdonságokként tűnnek fel.

A II. Fülöp-életrajzokban, életrajzi jellegű művek többségében továbbra is állandó elemnek számítanak az *Antonio Pérez*-ügy és a *Don Carlos*-eset. Antonio Pérez ártatlanként tűnik fel Fábreguesnél, míg Diana ugyanezt csak sejteti. Miraflores viszont II. Fülöpről jelenti ki, hogy ártatlan az Escobedo-ügyben. Belzánál viszont, aki a korábbi korszakból már megismert Bermúdez Castróra támaszkodik, az Escobedo-gyilkosságban szerepe volt Antonio Péreznek is, az utasítást pedig II. Fülöp adta. A Don Carlos-eset megítélése hasonlóan ellentétes. Don Carlos egyedül Mirafloresnél jelenik meg örültként, akit apja kénytelen volt bezáratni, és a fogságban betegségben

halt meg. Fábreguesnél Don Carlos nem örült, halálának körülményeit pedig misztifikálja a szerző. Adolfo Castrónál és Manrique Cayetanónál, a protestáns nézet képviselőinél Don Carlos egyértelműen áldozat. Egyes szerzők - Fábregues például - II. Fülöp más "áldozatairól" is említést tesznek, így például Fábregues szerint Don Juan de Austria is ide tartozott, akire a király irigy volt.

A *külpolitikai konfliktusok* közül a pápa-konfliktust és a németalföldi felkelést elemzi több szerző. Miraflores a pápa-háborúban a pápát tartja a kezdeményező és ugyanakkor okolható félnek. Lino műve, mely kizárólag a pápa-háborúval foglalkozik, és korabeli kéziratok széleskörű tanulmányozásán alapul, ugyanerre a következtetésre jut. A németalföldi felkelésnél tanúsított nagy szigorra Miraflores szerint szükség volt, Castro ugyanakkor azt mondja, hogy ez a szigor a kegyetlenség és az intolerancia megnyilvánulása volt.

II. Fülöp *vallással* kapcsolatos intézkedéseit Miraflores hosszú távon jó hatásúnak tartja, a szerzők többsége azonban ellenkező véleményen van. Fábregues szerint a vallási túlzások és az inkvizíció ártottak a nemzetnek. Castro az intoleranciát hangsúlyozza ebben a kérdésben, Cayetano is hasonló véleményen van.

II. Fülöp *jellemének, személyiségének* megítélése szintén ellentétes. Miraflores nagy királynak tartja, Fábregues úgy véli, II. Fülöp meglévő jó tulajdonságait nem az ország javára fordította, és alapjában véve egy sötét zsarnok volt. Szintén zsarnoknak nevezi őt Castro, és emellett is érvel, hogy II. Fülöp nem érdemli meg a bölcs - "prudente" - jelzőt. Cayetano, a protestáns nézet másik képviselője viszont pénzéhségét, mohóságát emeli ki. Lino az itáliai kortársak véleményét közli II. Fülöp jelleméről, mely szerint a király nyugodt volt, szűkszavú, éles elméjű, vallásos, kevésbé ambiciózus. Részletekbe menő jellemképet fest róla Bermúdez Castro könyve alapján Belza, melynek forrásai a kortárs krónikák.

Uralkodásáról csak Fábregues és Cayetano ad záró értékelést. Fábregues V. Károlytal összehasonlítva ír róla, véleménye szerint míg V. Károly tettei használtak a nemzetnek, addig II. Fülöp tettei nem. Cayetano pedig a gazdaság egyre romló helyzetére hívja fel értékelésében a figyelmet, melynek oka a rossz politika.

II. Fülöp építkező tevékenységeit méltatja Miraflores, ugyanezért viszont Castro kritikával illeti, szerinte ugyanis ezek az építkezések rontottak az ország gazdasági helyzetén.

Új elemként jelenik meg két szerzőnél - Fábregues és Cayetano - hogy a király halálát megelőző betegséget undorítónak nevezik; Fábregues a király testének elüszkösödéséről vagy elkorhadásáról beszél, Cayetano pedig azt állítja, hogy még életében férgek falták fel.

A "Kis" Habsburgok megítélése igen egyöntetű a második korszak szerzőinél, és a hangsúlyos pontok is hasonlóak. III. Fülöpöt mindhárom vizsgált szerző jó magánembernek, de alkalmatlan királynak tartja. Szintén mindhárom szerzőnél megjelenik az ország rossz gazdasági helyzete. Fábregues szerint Lerma politikája tette tönkre gazdaságilag az országot, Chao ezt a mórok kiűzetésének a katasztrofális gazdasági és demográfiai következményeivel toldja meg, míg Monje és Hurtado a nemesfém kiáramlást okolják. A mórok kiűzetését Fábregues is negatív tetteként értékeli - "végzetes tett" - míg Monje és Hurtado nem fűznek hozzá megjegyzést.

IV. Fülöppel kapcsolatban állandó elem a király élvhajász és művészetpártoló életmódja. Mint magánembert, őt is kedvesnek és jóindulatúnak tartják, akárcsak III. Fülöpöt. Chao szerint nem lett volna alkalmatlan az uralkodásra, de nem törődött az ország ügyeivel. Fábregues azt hangsúlyozza, hogy Olivares szándékosan távolította el a királyt az államügyektől, míg Miraflores és Chao szerint IV. Fülöp átengedte az irányítást Olivaresnek. A politikai események között minden szerzőnél megjelenik a katalán felkelés és Portugália függetlenedése. Az ország külpolitikáját általában rossznak tartják. A király törvénytelen fia, Don Juan katonai zseniként, illetve tehetséges katonai vezetőként jelenik meg az életrajzok többségében, így például Fábreguesnél, Mirafloresnél és a Monje-Hurtado szerzőpárosnál.

II. Károly valamennyi szerzőnél gyenge, visszamaradott, beteges emberként jelenik meg, akinek az ország irányításához nem sok köze volt. Valamennyi szerző az udvari hatalomváltásokat és a trónöröklés körül kialakult viszályt teszi meg az életrajz vezérfonalává. Az ország helyzete a legtöbb szerző szerint a mélypontra került II. Károly uralkodásának a végére.

Fábregues életrajzgyűjteményében a "fekete legenda" erősen érezteti a hatását, elsősorban a II. Fülöp életrajzban, míg legpozitívabb színben V. Károly tűnik fel. V. Károlyt csak ifjúkori viselkedése miatt illeti kritikával, a "kommünéró" felkelés leverése után azonban pozitív értékelést nyújt róla, és összehasonlítva tetteit fia, II. Fülöp tetteivel, úgy találja, hogy míg az előbbiek használtak a nemzetnek, az utóbbiak nem. A II. Fülöpről kibontakozó kép egyértelműen negatív, több burkolt és kevesebb nyílt gyanúsítással illeti a királyt, halálának körülményeit undorítónak ábrázolja, záró értékelésében pedig nem az említhető jó adottságokat is negatívvá teszi azzal a megjegyzéssel, hogy a király nem tudta ezeket az adottságokat felhasználni. A "kis" Habsburgok értékelésénél a kegyencek destruktív szerepét emeli ki, a királyokat gyengének ábrázolja, hangvétele olykor ironikus. IV. Fülöpöt ugyan mint magánembert kedvesnek nevezi, de az elpuhult, élvhajász, lusta király képével a katonai zseni fia, Don Juan de Austria alakját állítja szembe.

Miraflores az V. Károly életrajzban csaknem kizárólag a kasztíliai és a valenciai felkelések ismertetésére szorítkozik, s itt a külföldi és a nemzeti, erőket állítja egymással szembe, V. Károlyt a külföldiek közé sorolva. V. Károly - nem mint személy, hanem mint idegen - az életrajz nagy részét kitevő felkelésismertetésben nem tűnik fel jó színben. Miraflores ugyanakkor a II. Fülöp életrajzban elutasítja a "fekete legendát". II. Fülöpöt nagy királynak értékeli, kiemeli építkező tevékenységét, úgy véli szükséges volt a Németalföldön tanúsított szigor és a pápa-háború is. A Don Carlos- és az Antonio Pérez-ügyben is ártatlannak tartja. A "kis" Habsburgok korának ábrázolásakor Miraflores is csatlakozik kora történészeinek csaknem egyöntetű múltképéhez: a gyenge királyok, kártékony kegyencek és a nagy dekadencia korát ábrázolja.

A spanyolországi Habsburgok uralkodásáról két szerző ad összefoglaló értékelést. Mindketten - Chao és a Monje-Hurtado páros - úgy vélik, hogy a Habsburg-dinasztia tönkre tette az országot. Egy fejlődő országban került trónra a dinasztia, és II. Károly uralkodásának a végére egy agonizáló ország képét tárják az olvasó elé. Chao emellett, ezzel párhuzamosan a spanyolországi Habsburgok folyamatos degenerációjára is felhívja a figyelmet.

Ebben a periódusban polarizáltabbak az egyes szerzők véleményei, mint az előző korszakban. Mindkét irányban szélsőségesebb, elfogultabb nézetek jelennek meg, erős polemizálási hajlammal.

Hangsúlyossá, sőt, normává válik a nemzeti argumentáció, a nemzet érdekei alapján ítélik meg az uralkodókat.

A „fekete legenda” érvei összekapcsolódnak a hanyatlás problémájával, és a szerzők többsége az aktuális helyzet okává teszi a Habsburgokat. A „rózsaszín legenda” ugyancsak az aktualitás kisszerű állapotából indul ki, de a Habsburgok idejét a nagyság korának tekinti, nem pedig a jelen problémáinak az okának.

A nemzeti argumentáció demokratikus jegyeket kap: a népfelség, a lázadás joga és a cortes szerepének nagyobb figyelembe vétele által.

A tudományosság, pártatlanság igénye visszaszorult a propagandisztikus szubjektivitással szemben.

Habsburgok a XIX. századi történetírásban 1870 után

V. Károly

A XIX. század második felében elterjedt híres emberek életét tartalmazó gyűjtemények közül nemcsak a teljes spanyol uralkodói gyűjteményekben találkozhatunk V. Károly életrajzzal. Rafael del Castillo könyve⁷³¹ nem teljes életrajzgyűjtemény, hanem válogatás, tizenegy olasz és spanyol uralkodó életrajzát tartalmazza. A szerző bevezetésében rövid történelmi áttekintést kínál, és kifejti célját: bemutatni a múltat a *nagyközönségnek*, hogy jobban értékeljék az igazságosságot, mely az aktualitás sajátja⁷³². A könyvben kronológiai sorrendben következnek az uralkodók politikai életrajzai, spanyolok és olaszok vegyesen, az egyes részek végén értékeléssel és jellemzéssel. Castillo művében is találunk lábjegyzeteket, köztük simancasi dokumentumokra is hivatkozik, ugyanakkor ritkán határozza meg évszámokkal az egyes események korát.

Castillo gyűjteményében a spanyolországi Habsburgok közül csak V. Károly és II. Fülöp életrajza található. Castillo V. Károlyban látja az idegen uralom kezdetét spanyol földön, s ezt a megállapítását egy a Habsburg-dinasztia spanyol uralmát illető értékeléssel kapcsolja össze, mely szerint ez a család egyedeinek degenerációja folytán szánalmas helyzetbe jutatta a Katolikus Királyok által a fejlődés útján elindított országot.⁷³³ Castillo I. Károly uralkodásának kezdetét bemutatva felhívja a figyelmet

---

⁷³¹ Rafael del Castillo: *España e Italia. Galería de monarcas españoles e italianos*. (Obra monumental dedicada a S. M. el rey Amadeo I, escrita con gran copia de datos y documentos originales)., Barcelona, Imprenta y Librería Religiosa y Científica del Heredero de D. Pablo Riera, 1871., 1-2 kötet.

⁷³² "Es únicamente nuestro afán de ofrecer a las miradas de la multitud un espejo fiel del pasado por el cual puedan apreciar con más justicia lo que hoy constituye su presente." - "Egyetlen vágyunk, hogy a sokaság szemei elé egy olyan tükröt tárjunk, mely híven tükrözi a múltat, s melyen keresztül jobban tudják értékelni az igazságosságot, mely napjainkat alkotja." - Castillo, id. mű, VIII.o.

⁷³³ "La herencia pingüe acumulada y enriquecida por los Católicos Reyes, pasó a manos de una familia extranjera que si bien hizo cuanto de su parte estuvo para conservarla y engrandecerla, con la degeneración progresiva de sus individuos la condujo a un extremo lamentable, del cual fue necesario que otra familia extranjera también, la sacase..." - "A Katolikus Királyok által összegyűjtött gazdag örökség egy külföldi család kezébe került, mely noha tett erőfeszítéseket arra, hogy megőrizze és nagyra tegye, szülőtteinek progresszív degenerációjával a legszánalmasabb helyzetbe hozta, ezért arra volt szükség, hogy egy másik, szintén külföldi család abból kimentse." - Uo. 19.o.

Cisneros szerepére, aki *"aki mint egy népeit szerető apa megőrizte a trónt egy abszolút uralkodó számára."*⁷³⁴ Az V. Károly uralkodásának kezdetén kirobbant felkeléseket abból vezeti le, hogy a nemesség elnyomva érezte magát. V. Károlynak a felkelés idején tanúsított magatartását nem tartja helyesnek, mivel a császári korona bűvöletében magára hagyta az országot a bajban⁷³⁵.

A politikai események közül a szerző a francia és itáliai háborúkat ismerteti, különös tekintettel a Paviai csatára és I. Ferenc fogságára. Az előző korszak életrajzaihoz képest új elemként Castillónál nagyobb hangsúllyal jelennek meg az amerikai hódítások, külön fejezetet szentel Cortés mexikói hódításainak.

Értékelésében - mely az életrajz elején található - Castillo elismeri a császár uralkodói és emberi nagyságát⁷³⁶, ugyanakkor felrója V. neki a spanyol régiók szabadságjogainak a korlátozását, valamint – az életrajzirodalomban új elemként – azt, hogy elmulasztotta a spanyol ipar fejlesztését⁷³⁷. Castillo hibának látja azt is, hogy V. Károly nem lépett fel erélyesebben a protestánsokkal szemben, és ez évszázadokig tartó háborús konfliktusokat okozott Európa-szerte⁷³⁸.

Castillo V. Károlyt tartja legnagyobbak kortársai közül. *"I. Ferenc, VIII. Henrik, X. Leó, Szulejmán nagy figurák voltak, de egyikük sem tudta elhomályosítani*

---

⁷³⁴ "como un padre amante y cariñoso de sus pueblos conservaba el trono para un rey absoluto." - Castillo, id. mű, 21.o.

⁷³⁵ "cegándole el brillo de aquella corona e imidiéndole ver el terrible caos en que quedaba envuelta España" - "annak a koronának a csillogásától elvakultan nem látta azt a szörnyű káoszt, melybe Spanyolország merült." –Uo. 21.o.

⁷³⁶ "altas cualidades", "primer monarca europeo", "grandeza de pensamientos y de ambición" - "kiváló tulajdonságok, Európa első számú uralkodója, nagyság a gondolkozásban és az ambícióban." - Uo. 23.o.

⁷³⁷ "No puede negarse que el reinado de Carlos I era completamente nulo para la industria y para los progresos materiales de la nación, trajo consigo el encadenar por completo la voluntad de todo un pueblo al capricho de un hombre." - "Nem lehet tagadni, hogy I. Károly uralma nem ért semmit az ipar és a nemzet anyagi előmenetele szempontjából, és azt vontta maga után, hogy az egész nép akarata ki volt szolgáltatva egy ember szeszélyének." – Uo. 23.o.

⁷³⁸ "Su carácter poco a propósito para atraer y dominar a los reformistas por medio de la dulzura y del agrado, impedíale al mismo tiempo emplear la fuerza para sujetarles. (...) El protestantismo, según nuestra opinión, en vez de emancipar a los pueblos los dividió." - "Jelleme, mely kevésbé volt alkalmas arra, hogy vonzza és uralja a reformistákat a kedvesség által, megakadályozta őt ugyanakkor abban, hogy erővel vesse akarata alá őket. (...) A reformáció, véleményünk szerint, ahelyett, hogy egyenlővé tette volna a nemzeteket, megosztotta őket." – Uo. 25.o. A mai álláspont szerint V. Károly kénytelen volt egyezkedni a protestánsokkal, mert Franciaország elleni harcai és török ellenes küzdelmei máshol kötötték le erőit.

a császár nagyságát.”⁷³⁹ A történelmi személyiségek közül pedig Napóleonnal állítja párhuzamba. Castillo szerint mindketten egész Európában győzelmesek voltak, nagy ellenségeket győztek le, egyiküknek sem voltak gátlása, ha arról volt szó, hogy legyőzzék ellenségüket.

Castillo úgy véli, V. Károly lemondása után teljesen visszavonult, és nem foglalkozott többé világi ügyekkel. Vallási áhítatban élt, bár nem szegénységben, 50 szolga vette körül, és még életében megrendezte a saját temetését.

A XIX. század egyik legátfogóbb életrajzgyűjteménye Juan Landa *Hombres y mujeres célebres de todos los tiempos y de todos los países* című műve⁷⁴⁰, mint a címe is mutatja, az ókortól a XIX. századig válogat a világ híres emberei és asszonyai között. A könyv felépítése kronologikus, az ókortól halad a jelen felé. Az első kötet az ókortól a XIV. századig tartalmazza híres emberek életrajzeit, Mózással kezdve, a második kötet pedig a XV. századtól Napóleonig. Landa a kronológián kívül nem alkalmaz csoportosítási szisztémát, nem különíti el a személyeket nemzeti hovatartozás vagy életpálya – művészet, tudomány, stb – szerint. A válogatás szempontját nem adja meg. Az előszóban Landa csak annyit közöl, hogy olyan személyek életrajzeit tartalmazza a gyűjtemény, akik meghatározói voltak saját koruknak. Művének célja – a bevezető szerint – hogy követendő példaképeket állítson *saját korának emberei* elé. Fontosnak tartja azt is kiemelni, hogy objektivitásra törekszik, személyes érzelmek nem befolyásolják⁷⁴¹.

Ötvennégy életrajzot tartalmazó gyűjteményében kilenc – esetleg tíz, ha Kolombuszt is közéjük számítjuk – spanyol illetve hispániai élete található: Pelayo, I. Abd-el Rahman, Cid, Bölcs Alfonz, Katolikus Királyok, V. Károly, Juan de Padilla,

⁷³⁹ "Francisco I, Enrique VIII, Leon X, Soliman fueron figuras grandísimas, y ninguna de ellas consigue nublar la grandeza del Emperador." - Uo. 23.o.

⁷⁴⁰ Juan Landa: *Hombres y mujeres célebres de todos los tiempos y de todos los países*. Biografías de personajes ilustres, artistas, poetas, legisladores, guerreros, que han inmortalizado sus nombres por sus talentos, santidad, virtudes, acciones heroicas, crímenes y desventuras. (Obra escrita en presencia de los datos históricos más autorizados por Juan Landa), 1-2 kötet, Barcelona, 1877-1882, 3. Kiadás.

⁷⁴¹ El objeto de este libro es " presentar a la vista de la generación actual altos ejemplares que imitar (...) llevando por norma la verdad y no abrigando odio ni simpatía hacia ninguna de las grandes figuras históricas que nos proponemos bosquejar." - Ennek a könyvnek a célja " bemutatni a mai generációnak azokat a nagy példaképeket, akiket utánozhatnak (...) az igazság normájától vezéreltetve, és nem rejtgetve sem gyűlöletet sem szimpátiát egyik nagy történelmi személy iránt sem, akit megpróbálunk felvázolni." - Landa, id. mű, Prólogo.

Miguel de Cervantes. Landa a válogatásnál csak azt az egy szempontot vette figyelembe, hogy az életrajzok alanyai milyen mértékben határozták meg a világ fejlődését, és úgy találta, hogy a spanyolok közül a fent felsoroltak voltak azok, akiknek a tevékenysége az egész ismert világ sorsára hatással volt⁷⁴².

A spanyolországi Habsburgok közül – illetve valamennyi Habsburg közül – csak V. Károly élete került be a gyűjteménybe. Az életrajz szerkezete klasszikus, kronologikus; fő forrása Robertson könyve, melyből idéz is⁷⁴³.

Az életrajz származásával, születésével, neveltetésével kezdődik. Landa kiemeli, hogy Károlyt már gyerekkorában is érdekelték a harcok, illetve minden, ami a katonasággal kapcsolatos⁷⁴⁴. Neveltetésében kiemeli Chievres szerepét, valamint azt, hogy korán megnyilvánult éleselméjűsége, de nem volt még benne kezdeményező képesség, mert úgy nevelték⁷⁴⁵. Amikor Károly megörökölte a spanyol koronát, Landa Cisneros régensségének az ismertetésére tér át. Cisneros – írja Landa⁷⁴⁶ – Károly érkezéséig sok mindent tett azért, hogy a trónt biztosítsa a számára. Nem sokkal azután azonban, hogy Károly hálátlanul viselkedett vele, meghalt⁷⁴⁷. Landa ezután kitér azokra a nehézségekre, melyekkel Károly elismertetése járt Kasztíliában és Aragóniában. Landa kiemeli, hogy bár Kasztíliában elismerték királynak, viselkedése nemtetszést keltett⁷⁴⁸. Ehhez az is hozzájárult, hogy Károly a császári címre pályázott,

---

⁷⁴² "... por el influjo que ejercieron en el siglo en que vivieran, principalmente tendrán cabida en esta galería..." - "...elsősorban annak a hatásnak az alapján kerülnek be ebbe a galériába, amelyet a századukra gyakoroltak, amelyben éltek." - Landa, id. mű, Prólogo.

⁷⁴³ "Cuando se considera, dice Robertson la variedad, grandeza y éxito de este gran ministro..." - "Amikor számításba vesszük, mondja Robertson a sokoldalúságát, nagyságát és sikerét ennek a nagy miniszternek." - Uo. 211.o. - az idézet Cisnerosra vonatkozik.

⁷⁴⁴ "Fue Carlos desde su niñez aficionadísimo a los ejercicios violentos y militares, casi exclusivo estudio de las almas bien nacidas de quel siglo." - "Károly gyerekkorától kezdve rajongott a küzdő és katonai gyakorlatokért, melyek százada előkelő születésű embereinek csaknem kizárólagos tanulmányait képezték." - Uo. 209.o.

⁷⁴⁵ "Clara inteligencia tenía, pero muy poca iniciativa, así lo creyeron los pedagogos." - "Világos értelemmel rendelkezett, de kevés kezdeményező képességgel, így vélték a pedagógusok." - Uo. 210.o.

⁷⁴⁶ Sereget állított föl, kötelezte a nemeseket, hogy a jogtalanul szerzett adományokat visszaszolgáltassák, visszafizette Ferdinánd adósságait, stb. - Uo. 211.o.

⁷⁴⁷ "Cisneros que estaba apesadumbrado por las desdichas que preveía iban a caer sobre la pobre España, murió de dolor a las pocas horas de haber recibido la carta del ingrato soberano." - "Cisneros, aki gondokkal küszködött, mivel előre látta azokat a szerencsétlenségeket, melyek szegény Spanyolországot fenyegették, meghalt fájdalmában néhány órával azután, hogy megkapta a hálátlan uralkodó levelét." - Uo. 211.o.

⁷⁴⁸ Carlos "pronunció algunas palabras ambiguas, lo que contribuyó mucho a aumentar el general disgusto." - Károly "kiejtett néhány kétértelmű szót, melyek hozzájárultak ahhoz, hogy növekedjék az általános nemtetszés." - Uo. 212.o.

hiszen amikor Bölcs Alfonznak is felajánlották a császári címet, a kasztíliai cortes akkor is igyekezett ezt megakadályozni. *"Pedig Alfonz spanyol volt, felvilágosult és szerette az országát, míg Károly annyira külföldi volt Spanyolországban, hogy még a nyelvét sem ismerte, a szomorú Német Birodalom felhős ege után vágyakozott és fejében világuralmi terveket őrizgetett."*⁷⁴⁹ Mialatt Spanyolországban Kasztília és Valencia felkelt a király ellen, az alatt Károly elnyerte a császári címet, mely I. Ferencet és VIII. Henriket az ellenségévé tette. Megkoronázása után Károly összehívta a wormszi gyűlést, mivel a protestáns-kérdést is rendezni kellett.

Feltehetően Robertson hatására Landa részletesebben ír a magyarországi eseményekről. *"Mialatt a keresztény fejedelmek így ellenségeskedtek egymás között, Nagy Szulejmán háromszázezer török élén ismét megtámadta Magyarországot. II. Lajos, ennek a szerencsétlen országnak és Csehországnak a királya, megpróbálta megállítani a betolakodót, de elvesztette az életét a véres mohácsi csatában 1527 (!) augusztus 29-én húszezer ember mellett a seregéből, és odaveszett a magyar nemesség nagy része is. Ez után a győzelem után Szulejmán megszerezte a királyság déli erődtítményeit, és mintegy húszezer foglyot vitt magával, felgyújtotta Budát, és teljesen kifosztotta Pestet, majd visszatért birodalmába, az Ázsiában kitört lázadások miatt. Nem élte túl senki II. Lajost a Jagelló családból, így a császár testvére, Habsburg Ferdinánd, akit ez Flandriába küldött, hogy elejét vegye az újabb konfliktusoknak Spanyolországban, sokat ügyködött annak érdekében, hogy megszerezze Magyarország és Csehország koronáját, amelyeket nem tudott másként megőrizni, mint a bécsi egyezmény árán, amelyet a Felséges Portával kötöttek meg, atyának nevezve Szulejmánt, és védelmezőnek és testvérnek kegyencét, Ibrahimot. Így a Habsburg-ház csak egy nagy megaláztatás árán tudta növelni a hatalmát."*⁷⁵⁰ Landa

⁷⁴⁹ "Mas Alfonso era espa)ol, ilustrado y amaba a su país, mientras que Carlos era tan extranjero en España, que ignoraba su idioma, suspiraba por el nebuloso cielo de la triste Alemania y tenía en su cabeza la pretensión de dominar el mundo."- Landa, id. mű, 214.o.

⁷⁵⁰ "Mientras los cristianos se degollaban entre sí, católicos contra católicos en Italia y reformados y católicos en Alemania, Soliman el Magnífico, a la cabeza de trescientos mil turcos, volvió a invadir la Hungría. Luis II, el rey de este desdichado país y de Bohemia, intentó detener al invasor, pero perdió la vida en la sangrienta batalla de Mohacz, dada el 29 de Agosto de 1527 (!), junto con veinte mil hombres de su ejército y la mayor parte de la nobleza húngara. Después de esta victoria apoderóse Soliman de las plazas fuertes meridionales de aquel reino, llevándose consigo más de veinte mil prisioneros, incenció a Buda y saqueó completamente a Pesth, retrocediendo a sus dominios por las sublevaciones de sus Estados de Asia. No habiendo sobrevivido a Luis II ningún príncipe de la familia de los Jagellones, Fernando de Austria, aquel hermano del emperador a quién éste confinó a Flandes

hasznos részletességgel tárgyalja a török újabb támadását, mellyel Bécset fenyegette. Kiemeli, hogy Károly ekkor állt először seregei élére, de Szulejmán csata nélkül hazatért. Landa még többször visszatér Magyarország kérdéséhez, több helyen ugyanis a magyarországi törökveszély is szerepet játszott a császár döntéseiben⁷⁵¹. Szintén sokat ír a földközi-tengeri muzulmán kalózok elleni küzdelmekről is. Landa életrajzában tehát a császár küzdelmeinek ez a török-muzulmán oldala igen hangsúlyos. Emellett a Franciaországgal folytatott háborúk kísérik végig az életét. Az amerikai felfedezésekről azonban itt egyáltalán nem ír, csak az értékelésnél kerül szóba.

Az életrajz végén található mérleg Robertsont idézi: V. Károly történelmi nagyságának elismerése mellett hibaként rója fel neki azt, hogy gazdasági és demográfiai tekintetben egyaránt a hanyatlás útján indította el Spanyolországot⁷⁵². V. Károly nagybírói ábrándját – „idea imperial” – megvalósíthatatlannak tartja, hiszen ebbe a törekvésbe belebukott már Julius Caesar, Attila és II. Szulejmán is. Landa – Robertson alapján – azt sem tartja V. Károly érdemének, hogy a vallási egységet védte, szerinte ez nem teljesen igaz, hiszen időnként harcolt a pápa ellen is. A negatívumok közt említi azt is, hogy V. Károly nem tudta kihasználni a gyarmatok kínálatát lehetőségeket, valamint azt, hogy megteremtette az abszolutizmus alapjait és fellépett Spanyolország népeinek szabadságmozgalmai ellen. Landa mérlege tehát inkább negatív, mint pozitív, és ezt ironikus záró mondata is megerősíti. *Íme azok a jótettek,*

---

para evitar nuevas parcialidades en España, intrigó bastante para lograr ceñir a sus sienes las coronas de Hungría y Bohemia, coronas que no pudo conservar sino por el tratado de Viena celebrado con la Sublime Puerta, y llamando padre a Soliman y hermano y protector a su favorito Ibrahim. Así la casa de Austria aumentó su poder a costa de una grande humillación.”- Uo. 218.o.

⁷⁵¹ 1539 táján a törökök és a franciák egyre inkább kezdtek együttműködni. „Carlos propuso poner defensa por la parte de Hungría y emplear el resto de las fuerzas germánicas en una invasión contra Francia.”- „Carlos elhatározta, hogy védeni fogja Magyarországot, és német erősségeinek maradékát pedig egy Franciaország elleni invázióra fordítja.” – Uo. 247.o.

⁷⁵² „Las guerras que promovió o sostuvo Carlos V según un autor contemporáneo costaron la vida a doscientas mil personas. (...) enorme baja sufrió la población de España (...) ruina del comercio y de la industria y de la agricultura (...) que únicamente al cabo de dos siglos y medio lograron reponerse un tanto del abatimiento en que los sumiera esta monarca conquistador, cuyo reinado fue una verdadera calamidad para nuestra patria.” - „A háborúk, melyeket V. Károly kezdeményezett vagy fenntartott, egy kortárs szerző szerint kétszázezer ember életébe kerültek (...) nagy mértékben lecsökkent Spanyolország lakossága (...) romokban a kereskedelem, az ipar és a mezőgazdaság (...) melyek csak két és fél évszázad elteltével újjáultak meg abból a hanyatlásból, melybe ez a hódító király taszította őket, akinek a királysága igazi baj volt hazánkunknak.” – Uo. 268-269.o.

melyeket Szép Fülöp és Örült Johanna fia okozott dicső uralkodásának negyven éve alatt ennek a nemes népnek."⁷⁵³

José Paluzie a XIX. század végén jelentetett meg egy teljes uralkodói életrajzgyűjteményt⁷⁵⁴. Paluzie könyvének felépítése kronologikus, a gót királyokkal kezd, majd régióként következnek az egyes királyok életrajzai, egészen a Katolikus Királyokig, akiknek az életrajza a Spanyolország királyai című fejezetet nyitja. Az életrajzok rendkívül rövidek, mindössze egy, esetleg két oldalasak, a cím mellett az adott uralkodó arcképe látható. Az életrajzok rövidsége ellenére politikai életrajzokról van szó, a szerző felsorolásszerűen közli az adott király uralkodása alatt történt legfőbb politikai és hadi eseményeket, személyes kérdésekre nem, vagy csak igen ritkán tér ki. V. Károly életéről a következőket írja: *"Jiménez de Cisneros bíboros hívására érkezett a félszigetre Juana úrnő és Fülöp fia, I. Károly Spanyolországban, V. a Német Birodalomban. Elismerték királynak, de mivel Santiagóban hívta össze a cortest Galiciában, és mivel Spanyolországba flamandoktól körülvéve érkezett, akik nagy terheket róttak a népre és raboltak, a dühös kasztíliaiak karddal próbálták jogaikat megvédeni. A jelet Toledo hires városa adta meg, és meghallották kiáltását a szomszédságban is, és észrevették a jogtalanságokat, és felkelt még Ávila, Zamora, Salamanca, Madrid és mások. De egy jó vezető hiányában a comunérók Villalarnál veszítettek, és három vezetőjüket, Padillát, Bravót és Maldonadót elfogták. Károly háborúzott Franciországgal, és megverte I. Ferencet Páviánál, és el is fogta. Ezen kívül megtámadta a lutheránusokat Mühlbergnél, és győzött. Közben Hernán Cortés Mexikóban és Francisco Pizarro Peruban hódítást vittek véghez világokat hódítva meg a nagy Spanyolországban. Károly visszavonult Yuste kolostorába, ahol 1558-ban meghalt, és a fia követte a trónon.*"⁷⁵⁵ Mint láthattuk, Paluize rövid életrajza egy-egy

⁷⁵³ "He aquí los beneficios que el hijo de Felipe el Hermoso y de Juana la Loca dispensó durante su glorioso reinado de cuarenta años a esta nación hidalga." - Landa, id. mű, 270.o.

⁷⁵⁴ José Paluzie: *Reyes de España desde Ataulfo hasta D. Alfonso XII inclusive*, Barcelona, Imp. Y Litografía de Faustino Paluzie, 1886.

⁷⁵⁵ "A instancias del Cardenal Jiménez de Cisneros vino a la península el hijo de Doña Juana y Don Felipe, llamado Carlos I de España y V de Alemania. Fue reconocido rey, mas como reuniera cortes en Santiago de Galicia, cosa tan desusada, y hubiese venido a España rodeado de flamencos que impusieron grandes cargas al pueblo y robaron cuanto les fue posible, indignados los castellanos acudieron a defender sus fueros con la espada. Dió la señal la famosa ciudad de Toledo, oyeron su clamor las vecinas y las apartadas ciudades y pniendo los ojos en los desafueros recibidos,

politikai eseményt ragad ki a császár életéből, melyek közül a kasztíliai felkelést tárgyalja a legrészletesebben.

1888 és 1901 között jelent meg egy életrajzgyűjtemény⁷⁵⁶, melynek életrajzait spanyol királyok és köztársasági elnökök arcképei mellé írták tájékoztatásul. A könyv ezért jellegében hasonlít Paluize gyűjteményéhez - arcképek mellett rövid életrajzok - azzal a különbséggel, hogy míg Paluize művében politikai életrajzokat találunk, melyek nagyrészt az adott király uralma alatt történt eseményeket foglalják össze, addig a *Biografías de reyes de España y presidentes de la república* morális életrajzokat tartalmaz, melyek az adott személy jellemét hivatottak felvázolni, egyes esetekben természetesen utalva fontosabb eseményekre, dátumokra. Az előszó tanúsága szerint a könyvet a tanuló ifjúságnak szánták, és egy 1684-ben kiadott arcképgyűjteményt vettek alapul, melyet kiegészítettek az aktualitásig. Egyes arcképek még az adott király aláírását is tartalmazzák⁷⁵⁷.

V. Károlyról a következőket írja: "*Ez az uralkodó, aki olyan nagy szerepet játszott történelmünkben, Szép Fülöp és Örült Johanna fia volt, és nagyapjának, Miksának halála után német császárrá választották, melynek híré*

---

levantáronse también Ávila, Zamora, Salamanca, Madrid, y otras. La falta de una buena cabeza perdió a los comuneros que en Villalar fueron derrotados y presos sus tres cabos Padilla, Bravo y Maldonado. Don Carlos estuvo en guerra con Francisco I de Francia a quien derrotó por completo en Pavia y aprisionó. Además atacó a los lutheranos en Mulberg, alcanzando una victoria. Entre tanto Hernán Cortés en Méjico y Francisco Pizarro en Perú hacían proezas y atrocidades conquistando muchos para la grande España. Don Carlos se retiró al monasterio de Yuste donde falleció en 1558 y le siguió su hijo." - Paluizey, 93. Életrajz, I. Károly.

⁷⁵⁶ *Biografías de reyes de España y presidentes de la república*, Escrito ante importantes documentos históricos, Barcelona, s.a. (A könyvtár bejegyzése szerint 1888 és 1901 között).

⁷⁵⁷ "Al ofrecer a la juventud española la reproducción exacta de la estampa dibujada y grabada en Roma por el célebre Arnold von Westertrom de Amberes, en el año 1684, que representa los retratos de los reyes de España (...) creemos hacer un bien a la historia patria y contribuir a la ilustración de nuestro país (...) completamos la serie de los monarcas de España hasta nuestros días (...) Algunos retratos llevan estampados al pie los autógrafos de los reyes desde Alfonso XIII el Magno hasta nuestros días." - "Ajánljuk a spanyol ifjúságnak a híres Arnold von Westertrom, Amsterdami mester 1684-ben, Rómában vésett és rajzolt metszeteinek reprodukcióját, mely Spanyolország királyainak arcképeit tartalmazza (...) hisszük, hogy jól teszünk hazánk történelmének és hozzájárulunk országunk felvilágosodásához (...) kiegészítjük Spanyolország uralkodóinak sorát napjainkig. (...) Néhány arckép alatt megtalálhatók a királyok aláírásai Nagy XIII. Alfonztól kezdve napjainkig." - *Biografías de reyes de España y presidentes de la república*, id. mű, Prefacio, V.o.

Barcelonában kapta meg 1517-ben. Károly nagy tehetségű ember volt, politikus, harcos és vállalkozó szellem."⁷⁵⁸

Több mint hetven híres spanyol életrajzát tartalmazza a Pontes testvéreknek a XIX. század végén megjelent gyűjteménye⁷⁵⁹. Az életrajzok a személyek életpályája, hivatása szerint csoportosítva találhatók a kötetben. A legnagyobb csoport az íróké és filozófusoké, a szerzők Senecától kezdődően az ismertebb romantikus írókig közölnek életrajzokat. Külön fejezetekben kapnak helyet a művészek, a tudósok, a hadvezérek, a hajósok és felfedezők, valamint a politikusok. Az uralkodókat – Bölcs Alfonz kivételével, aki az írók és filozófusok csoportjába került – vagy a hadvezérek vagy a politikusok csoportjába sorolják. Az életrajzok – nagy számuk miatt – rövidek, vázlatosak, eseménycentrikusak. Az életrajzok alanyainak életéből kiemelik és röviden felvázolják a legfontosabb történéseket, a jellemrajz ehhez képest háttérbe szorul, tehát még vázlatosabb. A Pontes fivérek a Habsburg uralkodók közül csak V. Károly és II. Fülöp életrajzát írták meg. Mindkettőt a politikusok csoportjába sorolták; a kortársaik közül ebben a csoportban található még Antonio Pérez és Juan de Padilla életrajza is. A hadvezérek közé csak Don Juan de Austria került.

A Pontes fivérek V. Károly uralkodásának eseményeiből négyet emelnek ki, miután röviden felvázolják a származását⁷⁶⁰. Az első, leghosszabban tárgyalt esemény a kasztíliai és valenciai felkelések, melyeknek kapcsán a szerzők hangsúlyozzák, hogy V. Károly még fiatal, tapasztalatlan volt, és külföldi tanácsadói rossz tanácsokkal látták el⁷⁶¹. A kasztíliai és valenciai felkelések okaként a szerzők első

---

⁷⁵⁸ "Este monarca que tan gran papel representó en la historia patria era hijo de Felipe el Hermoso y de doña Juana la Loca, y desde la muerte de su abuelo Maximiliano emperador de alemania fue elegido para sucederle recibiendo la noticia en Barcelona en 1517. Era Carlos hombre de gran talento, político, guerrero y emprendedor." - *Biografías de reyes de España y presidentes de la república*, id. mű, "Carlos I de España y de Alemania".

⁷⁵⁹ José María és Fernando Pontes: *Espanoles ilustres en ciencias, letras, artes, etc.*, Imprenta de Enrique F. de Rojas, Madrid, 1895.

⁷⁶⁰ "Cumplióse el testamento de doña Isabel, la reina católica, y fue proclamado rey de España el príncipe Don Carlos, hijo de doña Juana la Loca y D. Felipe el Hermoso." - "Teljesedett Izabella, Katolikus Királynő testamentuma, és Károly herceget, Örült Johanna és Szép Fülöp fiát Spanyolország királyává koronázták." - Pontes, id. mű, 115.o.

⁷⁶¹ "Joven, sin experiencia y mal aconsejado por los extranjeros que le acompañaban hizo poco aprecio de los usos, costumbres y privilegios de los pueblos." - "Fiatal, tapasztalatlan, és külföldi kísérői által

helyen a spanyolok sértett büszkeségét jelölik meg, amelyet olyan sérelmek idéztek elő, mint például a cortes Galíciában való összehívása, illetve az, hogy a királyt idegennek érezték⁷⁶². *"Felkeltek a kommünérok Kasztíliaiban, lelkesen és erőteljesen; és visszhangként válaszolva erre ugyancsak bátran és eltökélten a valenciai testvériségek is, mely által elkezdődött Spanyolország számára egy szerencsére rövid polgárháború."*⁷⁶³ A másik politikai esemény, melyet a Pontes testvérek kiemelnek, a Franciaországgal folytatott háborúk, ezen belül is a Paviai csata, és I. Ferenc fogsága. A harmadik esemény a protestánsokkal szembeni fellépés, melyről a következőket írják: *"I. Károly császárnak bele kellett avatkoznia a vallási reformokba, anélkül, hogy elérte volna a célját, a lutheranizmus kiirtását."*⁷⁶⁴ A negyedik esemény az Újvilágban történt felfedezések és hódítások, melyeket a Királyság növekedésének a szempontjából nagy fontosságúnak neveznek a szerzők.⁷⁶⁵ Az életrajz a császár lemondásával és záróértékeléssel végződik. *"Uralma, egyike a legjelentősebbeknek a történelmben, felfedi, hogy a császár kivételes katonai és politikai tulajdonságokkal rendelkezett, felsőbb rendű szellemmel és nagy energiával."*⁷⁶⁶

Wenceslao *Árbol genealógico*⁷⁶⁷ című műve három részből⁷⁶⁸ áll. Az első kötet egy történelmi bevezető rész, mely korszakonként röviden összefoglalja Hispánia

---

rossz tanácsokkal ellátott (király) kissé lebecsülte a népek szokásait és privilégiumait." - Pontes, id. mű, 115.o.

⁷⁶² "Exigió (...) que le dieran subsidios (...) se lo concediesen en Coruña (...) no procuró disimular su condición de extranjero en su reino, y la altivez española se sintió herida." - "Adományokat követelt (...) és hogy azt Coruñában adják meg neki (...) nem próbálta meg elleplezni külföldiségét saját királyságában, és a spanyol büszkeség így sértve érezte magát." - Uo. 115.o.

⁷⁶³ "Levantáronse las comunidades en Castilla, animosas y pujantes. Contestaron, como un eco, también valientes y decididas, las Germanías de Valencia y se encendió la guerra civil, corta, por fortuna para España." - Uo. 116.o.

⁷⁶⁴ "El emperador Carlos I tuvo que intervenir en la reforma religiosa, sin conseguir su propósito de exterminar el luteranismo." - Uo. 116.o.

⁷⁶⁵ "De gran importancia son por el acrecentamiento que dieron al reino, y la gloria que proporcionaron al emperador los viajes y descubrimientos de Balboa, que llegó al mar Pacífico, Magallanes, que descubre las islas Filipinas, Elcano que da la vuelta al mundo, Hernán Cortés que conquistó México y Pizarro, que se hace dueño de Perú." - "Nagy jelentőségűek a királyság növekedése és a császár dicsősége szempontjából Balboa útjai, aki elért a Csendes-óceánhoz, Magellán, aki felfedezte a Fülöp-szigeteket, Elcano, aki megkerülte a földet, Hernán Cortés, aki meghódította Mexikót, és Pizarro, aki Peru ura lett." - Uo. 117.o.

⁷⁶⁶ "Su reinado, uno de los más notables de la historia, revela que el emperador era un hombre de raras cualidades militares y políticas, de espíritu superior y gran energía." - Uo. 117.o.

⁷⁶⁷ Esteban y Díaz Wenceslao: *Árbol genealógico-cronológico-histórico de los soberanos de España*, Toledo, 1898, 3 kötet egybe kötve.

történetét. A második rész maga az uralkodói családja. Az egyes uralkodóházakat a modern korig, illetve a Habsburg-ház megjelenéséig régióként – pl. Kasztília és León királyai – mutatja be, majd a Habsburg-ház és a Bourbon-ház spanyol uralkodóit - mint Spanyolország királyait - jeleníti meg a függetlenségi háborúig, végül pedig a XIX. századi uralkodókat a függetlenségi háborútól az aktualitásig. Az uralkodókat a dinasztián belül és kívül is megszámozza, nevük után zárójelben uralkodásuk határainak évszámát adja közre, majd röviden tárgyalja rokonsági viszonyait, végül pedig pár szavas értékelést közöl róluk. Az *Árbol genealógico* harmadik kötete jegyzeteket tartalmaz.

Az *Árbol genealógico* V. Károlyról a következő adatokat és értékelést közli: *"I. Károly, és V. a birodalomban, Örült Johanna és Szép Fülöp fia volt, és II. Fülöp apja (1516-1556). A háborúk, a békék, a fegyverszünetek és a diplomáciai komplikációk, melyeket véghez vitt, hogy győzzön a kommünéró és a germanias felkelések, a francia királyok, az itáliai hercegek, Gantes, a német protestánsok, a törökök és a berberék fölött, az amerikai hódítások bizonyítják nagy ineligienciáját, bátorságát, aktivitását, és hatalmának kiterjedtségét. Yuste kolostorában halt meg."*⁷⁶⁹

Dr. Fernando de Castro *Resúmen de Historia general y de España*⁷⁷⁰ középiskolásoknak szánt tankönyv, melynek bővített kiadása az aktuális oktatási törvény szellemében jelent meg⁷⁷¹. A könyv négy fő-részből áll. Az első egy elméleti bevezető, a második az ókorral, a harmadik a középkorral, a negyedik pedig a modern korral foglalkozik. Ez utóbbinak a keretei között tárgyalja a Habsburgok spanyolországi uralmát. A könyv szerzője ellentétes módon ítéli meg a Katolikus

⁷⁶⁸ Valójában három kötet, de egybe kötve adták ki és szerves egységet képeznek.

⁷⁶⁹ "Carlos I y V en el Imperio, hijo de Doña Juana la Loca y Felipe el Hermoso, y padre de Felipe II (1516-1556). Las guerras, las paces, las treguas y las combinaciones diplomáticas que empleó para triunfar de las comunidades y germanías, de los reyes de Francia, de los príncipes de Italia, de Gante, de los protestantes de Alemania, de los turcos y berberiscos y las conquistas de América, prueban su grande inteligencia, valor y actividad y la expansión de su poder. Murió en el monasterio de Yuste." - Wenceslao, id. mű, 221-222.o.

⁷⁷⁰ Madrid, 1873, 11., bővített kiadás. (A kötet nem tartalmaz információkat az első kiadás időpontjáról).

⁷⁷¹ "adiciones hechas en la presente debidas a los decretos de Junio último y al proyecto de ley presentado las Cortes Constituyentes sobre la reforma de la segunda enseñanza." - "a hozzáadások a jelen kiadáshoz júniusi dekrétumoknak köszönhetőek, és annak a törvénytervezetnek, melyet az

Királyok Korát és a Habsburg-dinasztia korát. Míg a Katolikus Királyokat – különösen Katolikus Izabellát – mind emberileg, mind politikai, történelmi tetteiket tekintve magasztalja, addig a Habsburg-ház spanyolországi megjelenését negatívan ítéli meg az ország szempontjából⁷⁷².

V. Károly életét a trónörökléssel kezdi. Uralkodásának történetében két dolgot emel csak ki. Az egyik a trónra lépése körüli viszályok és a kasztíliai felkelés, a másik pedig a mórok elleni küzdelmei, e tekintetben pedig első sorban a berberек elleni harcok. V. Károlyról nem közöl más, személyét illető megjegyzést, mint hogy ő volt az az európai uralkodó, akitől leginkább tartottak a maga korában⁷⁷³.

---

alkotmányozó nemzetgyűlés előtt mutattak be a másodfokú oktatás-reformjának a céljából." - F. Castro, id. mű, Prólogo.

⁷⁷² Katolikus Izabella halálával kapcsolatban azt írja, hogy a spanyolok nagyon szomorúak voltak, mivel "presentían lo que iban a perder por su muerte en libertades, en tranquilidad y bienestar, entraba a reinar en España con la Casa de Austria, desconocedora de nuestros buenos usos y costumbres, pródiga en gastar los tesoros del nuevo mundo y en derramar la sangre de sus hijos en guerras enteramente inútiles para nosotros." - "előre megérezték, hogy halálával elveszítik szabadságjogaikat, nyugalmaikat és jólétüket, és Spanyolországban a Habsburg-ház kezdett uralkodni, mely nem ismerte a mi szokásainkat, az újvilág kincseit és gyermekei véréért számunkra haszontalan háborúban pazarolta el." – Uo. 438.o.

⁷⁷³ "El monarca más temido de su siglo." - "Az az uralkodó, akitől a legjobban tartottak a maga századában." – Uo. 441.o.

II. Fülöp

II. Fülöpről Rafael del Castillo ellentmondásos képet fest. Az ifjú Fülöpről elismeréssel beszél, és egy Modesto Lafuentestől⁷⁷⁴ vett anekdotát idéz, hogy jelleme nagyszerűségét illusztrálja. II. Fülöp későbbi komorságának, szigorúságának az okát első felesége korai, gyermekszülés közben bekövetkezett halálában keresi⁷⁷⁵. (Ez - véleményem szerint - kissé emlékeztet a kortárs regényírói módszerekre, melyek a főhős jellemében bekövetkezett változást egy családi tragédiára vezetnek vissza.)

A Don Carlos-esetet részletesen és központi helyen tárgyalja Castillo. Szerinte Don Carlos ha nem is örült, de gyerekkorától kezdve túlzottan erőszakos, perverz személy volt⁷⁷⁶, kiemeli azt is, hogy II. Fülöpnek nem volt rá lehetősége, hogy személyesen nevelje, rossz természetét nagy szomorúsággal figyelte; ugyanakkor kijelenti, hogy II. Fülöp minden bizonnyal kivégezteti a fiát, ha az nem hal meg betegségben⁷⁷⁷. A fia elfogatásának, illetve az ellene folyó pernek az okát abban keresi, hogy Don Carlos a flamand felkelőkkel szimpatizált, de a szerelmi szál vagy a vallási különbség lehetőségét elveti. Castillo emellett érvekkel igyekszik cáfolni a Don Carlos és Valois Erzsébet közti szerelem lehetőségét, melyet egyszerűen kitalációnak tart,

---

⁷⁷⁴ "Don Modesto Lafuente refiere una anécdota de Felipe que prueba lo digno de su carácter aun en tan corta edad." - "Don Modesto Lafuente utal egy anekdotára Fülöppel kapcsolatban, mint bizonyítékra arra nézve, hogy milyen nemes jelleme volt már egészen fiatal korában." - Castillo, id. mű. 55.o. (Az anekdota arról szól, hogy egy alkalommal Toledó érseke akkor lépett be a fiatal Fülöphöz, amikor az öltözött, és Fülöp kérte, hogy takarják be a testét.).

⁷⁷⁵ "La alegría de Don Felipe con semejante nacimiento vióse entrubada bien pronto con la prematura muerte de la esposa que idolatraba. (...) Indudablemente tan desgraciado accidente debió influir de una manera notable en el carácter, ya de por sí grave y severo." - "Don Fülöp öröme a születés fölött nem maradt zavartalan felesége hamarosan bekövetkezett halála miatt, akit bálványozott. (...) kétségtelen, hogy ez a szerencsétlen baleset jelentősen hatott amúgy is komoly és szigorú jellemére." - Uo. 56.o.

⁷⁷⁶ Don Carlos "carácter violento desde la tierna edad y una perversidad. Don Felipe lo vio con tristeza." - Don Carlosnak "erőszakos és perverz természete volt már kiskorától kezdve, és ezt Don Fülöp szomorúan szemlélte." - Uo. 95.o.

⁷⁷⁷ "El proceso entre tanto seguía adelante, y por lo que de él se iba desprendiendo la sentencia seria de muerte si se había de seguir las leyes del reino, y el monarca por su parte no parecía dispuesto a hacer una excepción en favor de su hijo, según ya lo manifestó a los que a consultarle fueron. (...) Por fortuna la muerte de Don Carlos le evitó el horrible trance de condenarle a pena capital." - "A per közben haladt előre, és ő kimondja a halálos ítéletet, ha követi az ország törvényeit, és a király a maga részéről nem látszott hajlandónak arra, hogy kivételt tegyen a fia kedvéért, ahogy azok mondják, akikkel konzultált. (...) Szerencsére Don Carlos halála elkerülhetővé tette számára azt a szörnyű tetet, hogy halálra ítélje." - Uo. 99.o.

csak annyit ismer el, hogy Don Carlost esetleg zavarhatta, hogy az apja a saját menyasszonyát veszi el feleségül, ugyanakkor az esküvőn ő volt a násznagy. Csak a véletlennek köszönhető, hogy Valois Erzsébet nem sokkal Don Carlos után halt meg⁷⁷⁸.

Az Antonio Pérez-esetben pedig elfogadja azt a nézetet, miszerint II. Fülöp szerelmes volt Eboli hercegnőbe, és ezért üldözte titkárát, de Escobedo halálával egyedül Antonio Pérezt vádolja⁷⁷⁹.

Végkövetkeztetése az, hogy II. Fülöp erényeit és hibáit tekintve is nagy volt. Legfőbb hibájának azt tartja, hogy sok mindent túlzásba vitt, így például a vallásosságot, hiszen fanatikussá vált, valamint az abszolutizmust, amely Aragónia regionális jogainak megszüntetéséhez vezetett⁷⁸⁰. Külpolitikája pedig sokba került az országnak⁷⁸¹.

José Paluize életrajzgyűjteményében⁷⁸² II. Fülöp mint az egyik legnagyobb spanyol uralkodó jelenik meg. *"Egyike a legnagyobb spanyolországi uralkodóknak, és a mai napig a Bölcs elnevezéssel illetik."*⁷⁸³ Ezután a szerző II. Fülöp uralkodásának főbb háborúit és konfliktusait sorolja fel. Ezek: harcok II. Henrik francia király és IV. Pál Pápa ellen, ezen belül ostromolta Rómát és győzött San Quintin-nél; összefogott Máltával, Rómával és Velencével a török kalózok ellen, és Don Juan de Austria győzött Lepantónál; a legyőzhetetlennek nevezett Armada viszont vereséget szenvedett az angoloktól. Harcainál részletesebben szól II. Fülöp birodalmának a nagyságáról.

---

⁷⁷⁸ Arra a feltételezésre, hogy egyes szerzők Erzsébet halálában Fülöp bosszúját látják, a következőt írja: "No mucho necesitamos esforzarnos para destruir semejantes invenciones." - "Nem kell sok erőfeszítést tennünk arra nézve, hogy megcáfoljunk ilyesfajta kitalációkat." - Castillo, id. mű, 96.o. Castillo a Don Carlos és Valois Erzsébet közti szerelem lehetetlenségével kapcsolatban a következő érveket sorakoztatja föl: csak képről ismerték egymást és még nagyon fiatalok voltak ahhoz, hogy lángoló szerelem alakulhasson ki köztük, Don Carlos apja esküvőjén násznagy volt, Erzsébet nem sokkal az esküvő után himlőt kapott, ami nem volt túl kedvező esemény a szerelem kibontakozása szempontjából. - Castillo, id. mű, 96-97.o.

⁷⁷⁹ "El asesinato de Escobedo fue ordenado por Antonio Pérez, aprobado e investigado por el mismo Felipe." - "Escobedo meggyilkolására Antonio Pérez adta ki a parancsot, ezt maga Fülöp bizonyította be és nyomozta ki." - Uo. 120.o.

⁷⁸⁰ "Todo en este monarca fue grande, así sus virtudes como sus vicios." - "Minden nagy volt ebben a királyban, úgy az erényei, mint a bűnei." - Uo. 129.o.

⁷⁸¹ "Su gobernación y su política exterior nos costó mucho dinero." - "Kormányzása és külpolitikája sok pénzünkbe került." - Uo. 130.o.

⁷⁸² Id. mű.

"Don Fülöp mondta: az én birodalmamban soha sem megy le a nap. És valóban, soha azelőtt nem létezett még egy olyan ország, sőt birodalom sem, mint az akkori Spanyolország."⁷⁸⁴ A szerző ezek után felsorolja valamennyi országot és gyarmatot, mely a spanyol korona fennhatósága alá tartozott II. Fülöp idejében. Az életrajzot II. Fülöp halálának a dátumával zárja. A II. Fülöp magánéletével kapcsolatban elhíresült esetekről - Don Carlos, Antonio Pérez - egyáltalán nem ír.

A *Biografías de los Reyes de España y presidentes de la República*⁷⁸⁵ című életrajzgyűjtemény okos, hideg, visszafogott, abszolút uralkodóként jellemzi II. Fülöpöt⁷⁸⁶. Életének eseményei közül egyedül az Antonio Pérez-ügyet ragadja ki⁷⁸⁷, ezen kívül az ország gazdasági helyzetének hanyatlására hívja fel a figyelmet⁷⁸⁸.

A Pontes testvérek II. Fülöp életrajzának kezdetén mindenekelőtt azokat az országokat és területeket sorolják fel, amelyeken uralkodott. "*Joggal mondhatta büszkén, hogy <<birodalmában sohasem nyugszik le a nap.>>*"⁷⁸⁹ Az életrajzot a király értékelésével folytatják, mely így az életrajz elejére került. Ebben megállapítják, hogy az ország hanyatlása az ő uralkodása alatt kezdődött, hiányoztak belőle apja jó tulajdonságai, és még a sikereiből sem tudott hasznot kovácsolni az ország számára⁷⁹⁰.

---

⁷⁸³ "Es uno de los mayores soberanos que ha tenido España y hasta ahora le han apellidado el Prudente." - Paluize, id. mű, 94. Életrajz.

⁷⁸⁴ "D. Felipe decía: en mis dominios nunca se pone el sol. En efecto, no ha existido jamás un reino, ni siquiera imperio, como el de España en aquel entonces." - Uo.

⁷⁸⁵ Id. mű.

⁷⁸⁶ "Hombre de claro talento, frío, reservado y absoluto." - "Világos értelemmel rendelkező, hideg, visszafogott, abszolút ember." - *Biografías de reyes de España y presidentes de la república*, id. mű, "Felipe II".

⁷⁸⁷ "Persiguió inicualemente a su secretario de estado Antonio Pérez y a toda su familia, acusándole de traidor, cuando el único crimen de Pérez consistía en ser el amante de la princesa de Eboli, favorita del monarca." - "Igazságtalanul üldözte államtitkárát, Antonio Pérezt és egész családját, árulással vádolva őt, mikor az egyetlen bűne az volt, hogy szeretője volt Eboli hercegnőnek, az uralkodó kegyeltjének." - Uo.

⁷⁸⁸ "La industria, la agricultura y el comercio habían decaído en alto grado y al bajar este príncipe al sepulcro la deuda pública ascendía a treinta y cinco millones de ducados." - "Az ipar, a mezőgazdaság és a kereskedelem nagy mértékben hanyatlottak, és amikor ez a fejedelem a sírba szállt, az államadósság elérte a 35 millió dukátot." - Uo.

⁷⁸⁹ "Con razón podía decir orgulloso que <<en sus dominios no se ponía el sol>>." - Pontes, id. mű, 118.o.

⁷⁹⁰ "Pero Felipe II comienza la decadencia de España, y huérfano de las cualidades de su padre, su reinado queda en la historia sin el brillo de los grandes hechos. Ciertamente que venció a los franceses en San Quintín, celebrando la victoria con la edificación del monasterio del Escorial, pero no es menos

A szerzők kiemelik a király fanatikus katolikusságát, melynek komoly politikai következményei is voltak. *"Fanatikus katolikus, vérrel és tűzzel szünet és pihenés nélkül üldözte a protestánsokat, növelte Spanyolországban az Inkvizíció működését, segítette a francia katolikusokat, és megpróbálta azt az intézményt - Inkvizíció - meghonosítani a Németalföldön, melyet az ország szülöttei elvetettek, mivel ellenkezett a törvényeikkel és privilégiumaikkal, nyíltan fellázadtak, és végül 1581-ben elérték függetlenségüket."*⁷⁹¹ Értékelésükben a szerzők arra az álláspontra helyezkednek, hogy a király uralkodásának sikerei csak híres tábornokainak köszönhetők. A király személyét sötét színekkel festik le. *"Sötét és bizalmatlan jellem volt, és azt mondják, hogy ő okozta fiának, Károlynak a halálát."*⁷⁹²

Wenceslao genealógiájában II. Fülöp uralkodásának főbb eseményeit foglalja össze. *"Azt lehet mondani, hogy kivételes tehetségét és ügyes politikáját annak érdekében használta, hogy megőrizze államai vallási és területi egységét. A német, az Anglia elleni és a Németalföld elleni háborúk, a törökök legyőzése Lepantónál, a franciáké San Quintinnél, és a granadai mórak legyőzése, Portugália megszerzése, és a Németalföld átruházása komplikált uralkodásának legfőbb eseményei."*⁷⁹³

Opisso Alfredo és Carlos Mendoza könyve⁷⁹⁴ a címe-ellenére – *Varones ilustres del Renacimiento* – nem szabályos életrajzgyűjtemény – bár életrajzcentrikus – hanem inkább egy olyan ismeretterjesztő mű, mely az érett reneszánsz koráról – XVI. század

---

cierto que, inhábil para sacar de su victoria provechosos resultados." - "De Spanyolország dekadenciája II. Fülöppel kezdődött, akiből hiányoztak apja kvalitásai, és uralkodása a történelemben a nagy tettek csillogása nélkül maradt. Igaz, hogy legyőzte a franciákat San Quintinnél, és a győzelmet az Escorial kolostor felépítésével ünnepelte, de ugyancsak igaz az is, hogy ügyetlen volt ahhoz, hogy előnyt kovácsoljon győzelme eredményeiből." - Pontes, id. mű, 118-119.o.

⁷⁹¹ "Católico fanático, persigue a sangre y fuego, sin tregua ni descanso a los protestantes, alentando en España la obra de la Inquisición, ayudando en Francia a los católicos e intentando implantar aquella institución en los Países Bajos, idea que los naturales del país rechazaron como contraria a sus leyes y privilegios, rebelándose abiertamente y consiguiendo de fin, en 1581, su su independencia." - Uo. 119.o.

⁷⁹² "Era de carácter sombrío y desconfiado, y se dice que autorizó la muerte de su hijo Carlos."- Uo. 119.o.

⁷⁹³ "Puede decirse que todo su privilegiado talento y hábil política la empleó en conservar la unidad religiosa y la integridad de sus Estados. Las guerras contra Inglaterra, Alemania y los Países Bajos, las derrotas de los turcos en Lepanto, de los franceses en San Quintín, de los moriscos en Granada, la agregación de Portugal y cesión de los Países Bajos, son los principales hechos de su complicado reinado." - Wenceslao, id. mű., 222.o.

és a XVII. század eleje – kíván átfogó képet nyújtani. A szerzők elsősorban a kultúrára – a művészetekre és a tudományra – és a XVI. század nagy eszméáramlataira koncentrálnak, a történelem, a politikai események csak ezekkel összefüggésben, mintegy háttérként jelennek meg. A szerzők az egyes fejezetekben sorra veszik a kultúra és a tudomány egyes területeit – festészet, költészet, matematika, orvostudomány, filozófia, alkímia, stb – és ezeket az adott terület kiemelkedő művészeinek és tudósainak az élettörténetén keresztül vizsgálják. A könyv gerincét tehát a kultúrtörténet adja, de egy-egy fejezetben kitérnek a reformációra, valamint a XVI. század híres asszonyaira – itt Lucretia Borgiáról írnak – és politikusaira. Az utolsó két fejezet a spanyolországi Habsburg uralkodókkal kapcsolatos. A XVII. fejezetben a tudomány helyzetéről ír Spanyolországban a Habsburg uralkodók idején, de az uralkodók közül csak II. Fülöpről írnak a következő fejezetben⁷⁹⁵. A XVIII. fejezet kizárólag II. Fülöp életét tárgyalja, mégsem szabályos életrajz. II. Fülöp uralkodásának kezdetét egy korszakváltással azonosítja, mely az abszolút monarchiák virágkora.⁷⁹⁶ A legfőbb különbséget az abszolút monarchiák és a feudalizmus közt abban látja, hogy míg a feudalizmusban a nemesek tisztségviselők voltak, addig az abszolutizmusban udvari emberekké – cortesano – váltak⁷⁹⁷.

II. Fülöp életének a tárgyalását nem a király gyermek- vagy ifjúkoránál kezdik, hanem trónra lépése után, a Chateau Chambres-i béke említésével. Az életrajzban II. Fülöp uralkodásának főbb eseményeit mint csomópontokat emelik és tárgyalják, a végén pedig értékelést adnak a király uralkodásáról.

Az életrajzban kiemelt szerepet kap a vallás kérdése, melyhez több ponton is visszatér. A szerzők szerint a király kíméletlenül üldözte az eretnekeket. Az életrajz elején egy közismert⁷⁹⁸ történetet idéznek II. Fülöp életéből, mely szerint II. Fülöp

---

⁷⁹⁴ Opisso Alfredo és Carlos Mendoza: *Varones ilustres del Renacimiento*, id. mű.

⁷⁹⁵ XVIII. fejezet – Felipe II y su tiempo.

⁷⁹⁶ "Suélese designar esta época que se entiende desde el siglo XVI hasta la Revolución Francesa, con el nombre de *Época de las monarquías absolutistas*, porque tal es, en efecto, el hecho que la caracteriza." - "Ezt a korszakot, mely a XVI. század közepétől a francia forradalomig tart, az abszolút monarchiák korszakának szokták nevezni, mivel ez jellemző rá." - Opisso, id. mű, 402.o.

⁷⁹⁷ "En el siglo XV los nobles eran sus (del rey) oficiales, pero en el siglo XVI y más aún en el siglo XVII eran puramente sus cortesanos." - "A XV. században a nemesek a tisztségviselők voltak (a királyé), de a XVI. században, és még inkább a XVII.-ben, egyszerűen udvari emberek." - Uo. 402.o.

⁷⁹⁸ Már Evaristo San Miguel (id. mű, 252-253.o.) is mint a spanyol szerzők által sokat hangoztatott történetet ismerteti.

Valladolidban végig kívánt nézni egy auto de fe-t, és az egyik elítélt kegyelmi kérését azzal utasította el, hogy ha az ő fia eretnek lenne, ő maga vinné a rózsát a máglyájára⁷⁹⁹. A vallás kap erőteljes hangsúlyt akkor is, amikor a szerzők a nápolyi eseményeket⁸⁰⁰ és a granadai mórok elleni fellépést beszélik el⁸⁰¹.

Uralkodásának fontosabb eseményei között említik az udvar Madridba költöztetését, az Escorial felépíttetését, a Poliglot Bibliát, melyet nagyon pozitívan értékelnek⁸⁰², a német-alföldi felkeléseknek azt az időszakát, amelyben Don Juan de Austriát küldte oda⁸⁰³, Portugália megszerzését, a Francia korona megszerzésére tett kísérleteket és az Armada elvesztését⁸⁰⁴.

A Don Carlos-esetet a többi eseménynél kissé részletesebben tárgyalják a szerzők, és első helyen azt a változatot közlik, mely szerint Don Carlos betegségben halt meg börtönében. Hangsúlyozzák ugyanakkor a családban feszülő ellentéteket. Szerintük *"II. Fülöp hajlíthatatlan és kegyetlen szigora gyűlöletessé tette őt nemcsak népei körében, hanem saját családjában is."*⁸⁰⁵ Opisso és Mendoza abban látják Don Carlos elfogatásának az okát, hogy a herceg megelégedve apja szigorát, a német-alföldi felkelőkkel levelezett, és terveket szőtt arra nézve, hogy oda szökik, és az élükre áll. II. Fülöp ezt felfedezte, hozzájutott a levelezéséhez is, és azonnal bezáratta. A herceg ott

---

⁷⁹⁹ Opisso, id. mű, 404.o.

⁸⁰⁰ "En 1561 destruyó con el hierro y el fuego a los calvinistas que pudieron descubrirse en el reino de Nápoles." - "1561-ben tűzzel-vassal üldözte azokat a kálvinistákat, akiknek a nyomára tudtak bukkanni a nápolyi királyságban." – Uo. 406.o.

⁸⁰¹ "El mismo celo de Felipe II contra los herejes no dejó vivir en paz a los moriscos, bien que vivieran ocupados principalmente en la agricultura y el comercio. Las ordenanzas que contra ellos hizo dar en Granada, en 1565, por sospechas que tuvo acerca de la sinceridad de su cristianismo, dieron lugar a muchísimas quejas por parte de los mismos y todas quedaron desatendidas con desdén." - "Ugyanazzal a hévvel, amellyel II. Fülöp fellépett az eretnekekkel szemben, nem hagyta békén élni a moriszkókat, akik főként a kereskedelemből és a mezőgazdaságból éltek. A rendeletek, amelyeket ellenük kiadott Granadában, 1565-ben, mivel gyanú ébredt benne kereszténységük őszintesége felől, sok panaszra adtak alkalmat az ő részükről, de ezeket megvetéssel elutasították." – Uo. 408.o.

⁸⁰² "El año siguiente, Felipe hizo publicar en Amberes la Biblia Poliglota, impresa en ocho volúmenes en folio, siendo uno de los mejores monumentos de su reinado." - "A következő évben - 1569 - kiadatta Amszterdamban a Poliglot Bibliát nyolc kötetben, mely egyike királysága legkiválóbb emlékeinek." – Uo. 408.o.

⁸⁰³ "También los enemigos de Felipe II le han acusado de haberle envenenar por envidia de su talento, y por temor de que llegase a ser el esposo de la reina Isabel de Inglaterra." - "II. Fülöp ellenfelei azzal is megvádolták, hogy megmérgezte - Don Juant - , mert irigy volt a tehetségére, és mert félt, hogy elveszi feleségül Erzsébetet, Anglia királynőjét." – Uo. 408.o.

⁸⁰⁴ A szerzők itt közlik azt a közismert történetet, mely szerint II. Fülöp nyugodtan fogadta a hajóhad elvesztését, és csak annyit mondott, hogy az angolok ellen küldte a flottáját, és nem az elemek ellen. – Uo. 409.o.

halt meg *"mivel túl sokat evett, mondják spanyol szerzők, egy hosszú koplalás után."*⁸⁰⁶ A szerzők szerint a kortársak nem nagyon gyászolták meg Don Carlos halálát, mivel *"általában félték tőle, tekintettel jelleme arroganciájára és erőszakosságára, mely még rosszabb volt, mint az apjáé."*⁸⁰⁷ A szerzők emellett közlik II. Fülöp ellenségeinek a nézeteit is ezzel a halálesettel kapcsolatban. *"II. Fülöp ellenségei neki tulajdonítják ezt a két halálesetet, hozzátéve, hogy Erzsébet viszonzottan szerette Don Carlost, akivel kezdetben össze kellett volna házasodnia, és nem az apjával. A spanyol történész, Llorente sok részlettel szolgál e tragikus eset kapcsán, és tőle másolták a külföldiek, akik írnak erről."*⁸⁰⁸

Az életrajz végén a szerzők értékelik II. Fülöp uralkodását és személyét. Opisso és Mendoza szerint míg más szerzők saját vallási és politikai nézeteik alapján ítélik meg II. Fülöp uralkodását igen eltérő módon, addig ők azokból a szerepekből indulnak ki, amelyeket II. Fülöp betöltött⁸⁰⁹. E szerint II. Fülöp, mint a katolikus egyház védelmezője, jól teljesítette a feladatát, neki köszönhető, hogy a katolikus vallás maradt Spanyolország fő vallása, és Európából sem tűnt el⁸¹⁰. Vallásvédő tettei között Málta védelmét, a Lepantói csatát, az angol Erzsébet elleni harcokat, a Jézus Társaság alapításának támogatását emelik ki. Ugyanakkor mint Spanyolország királya nem érdemel dicséretet a szerzők szerint. Egyfelől az abszolutizmus uralma az ő idején szinte zsarnoksággá vált, másfelől pedig – és ezt róják fel a szerzők nagyobb hibaként – nem folytatta az afrikai vállalkozásokat, hanem a spanyol erőket Flandria megtartására

⁸⁰⁵ "la inflexible y cruel severidad de Felipe II le hizo odioso no sólo para sus pueblos, sino hasta para su misma familia." - Opisso, id. mű, 406.o.

⁸⁰⁶ "por haber comido en demasia, dicen autores españoles, después de una prolongada abstinencia." - Uo. 407.o.

⁸⁰⁷ "se temía generalmente, atendida su arrogancia y la impetuosidad de su carácter, que todavía había de ser peor que su padre." - Uo. 407.o.

⁸⁰⁸ "Los enemigos de Felipe han imputado a Felipe II estas dos muertes, alegando que Isabel amó, siendo correspondida, al infante Don Carlos, con quien al principio había de casarse, y no con el padre. El historiador Llorente da muchos pormenores acerca de este trágico suceso, y de él los han copiado los extranjeros que tratan de ello." - Uo. 407.o.

⁸⁰⁹ "Los historiadores juzgan a Felipe II de muy diferente manera, según sus ideas en religión y en política. Felipe II desempeñó dos cargos, el de protector de la Iglesia y el del rey de España." - "A történészek nagyon különbözően ítélik meg II. Fülöpöt, saját vallási és politikai nézeteik alapján. II. Fülöp két tisztséget viselt: az egyház védője volt és Spanyolország királya." - Uo. 410.o.

⁸¹⁰ "Considerado bajo el primer aspecto, no puede dudarse que a él le debe en gran parte la conservación del catolicismo en Europa y sobre todo en España, atacado al mismo tiempo por los turcos y los protestantes." - "Az első tekintetben (az egyház védelmezője) nem lehet kételkedni benne, hogy nagy részben neki köszönhető a katolikus vallás megőrzése Európában, és főleg Spanyolországban, melyet egy időben támadtak a törökök és a protestánsok." - Uo. 410.o.

tékozolta el Mindez oda vezetett, hogy uralkodásának végére a spanyol nemzet minden téren válságba került, és ez a válság III. és IV. Fülöp idején tovább mélyült, míg végül II. Károly idején tetőzött⁸¹¹.. Mindent összevetve a szerzők úgy találják, hogy II. Fülöp a kor kiemelkedő és meghatározó politikai személyisége volt⁸¹².

Fernando de Castro műve⁸¹³ II. Fülöp életéből, akárcsak V. Károlyéból a mórrok elleni küzdelmeket emeli ki. Ezek között is fontos szerepet töltenek be az afrikai expedíciók, 1559 és 1561 között Tripoli ellen, 1563-ban Orán ellen, majd 1564-ben Peñon de la Gomerában. A szerző a lepantói csatát és a moriszkók első kiűzetését említi még a fontos események között. A Don Carlos-eset egyáltalán nem jelenik meg. Az Antonio Pérez-esetről tesz említést. *"Megvádolták Escobedo halálával."*⁸¹⁴ - írja a szerző, de álláspontját Antonio Pérez bűnösségével vagy ártatlanságával kapcsolatban nem ismerjük meg. Az eset legfontosabb következménye az aragóniai előjogok elvesztése⁸¹⁵ lett. A szerző a szabadság egy másik aspektusára is kitér: megemlíti, hogy a toledói országgyűlés után nem hívták össze többet a cortest, hogy felesküdjön a trónörökösre. II. Fülöp személyéről nem fest képet a szerző, egyedül birodalmának nagyságát és hatalmát emeli ki. *"Európa egy fejedelme sem vetekedhetett vele hatalomban vagy területi nagyságban."*⁸¹⁶ II. Fülöp és V. Károly eredményeit összefoglalva II. Fülöp uralkodásának a végén, a szerző fontosnak látja megjegyezni,

---

⁸¹¹ "Considerado como rey de España, no merece elogios. Dominó con un poder, si no tiránico, demasiado absoluto, y abandonó la empresa de África, perdidas Tripoli, Túnez y Bujía, por atender a las guerras de Flandes, que tanta sangre y dinero costaron y que nada importaban a los españoles. (...) Al fin de su reinado comenzó a sentir al nación española los principios de esa decadencia que se declaró más en el reinado de su hijo Felipe III, creció en el de su nieto Felipe IV y llegó al extremo en el de su biznieto Carlos II." - "Spanyol királyként értékelve nem érdemel dicséretet. Ha nem is zsarnoki, de túlzottan abszolút hatalommal uralkodott, és elhagyta az afrikai küldetést, elveszve így Tripoli, Tunisz és Bujía, hogy folytathassa a flandriai háborúkat, melyek annyi vérbe és pénzbe kerültek, de egyáltalán nem használtak a spanyoloknak. (...) Uralkodásának a végén kezdte el érezni a spanyol nemzet a kezdetét annak a dekadenciának, mely már jobban megnyilvánult III. Fülöp uralkodása alatt, növekedett unokájának, IV. Fülöpnek az uralkodása alatt, és csúcspontjára ért dédunokája, II. Károly alatt." - Uo. 410.o.

⁸¹² "Felipe II es, de todas maneras una de las más grandes figuras de los tiempos modernos, habiendo merecido de un ilustre repúblico contemporáneo la calificación de primer hombre de estado de su tiempo." - "II. Fülöp mindenképpen egyike volt a modern idők legnagyobb alakjainak, megérdemelve a felvilágosult kortárs köztársaságítól a korának első embere minősítést." - Uo. 411.o.

⁸¹³ Id. mű.

⁸¹⁴ "Se le acusaron causar la muerte de Escobedo." - Dr. Fernando de Castro, id. mű, 447.o.

⁸¹⁵ "ruina de los fueros de Aragón." - "Aragónia előjogainak a veszte." - Uo.447.o.

⁸¹⁶ "Ningun soberano de Europa podía competir en poder y en estados con él." - Uo. 446.o.

hogy " *nem szabad elfelejteni, hogy ezek a királyok nem vetettek, hanem learatták annak a gyümölcsét, amit a Katolikus Királyok vetettek el.*"⁸¹⁷

A katolikus pap José Fernández Montaña több művet is szentelt II. Fülöp politikájának. *A Felipe II, El Prudente y su reinado*⁸¹⁸ című művét egy Jézus Krisztusnak szóló ajánlással vezeti be, mely tükrözi átszellemült katolikusságát⁸¹⁹. Az előszóban a II. Fülöpöt a protestánsok részéről ért támadásokat igyekszik cáfolni. Ehhez a Németalföldön történeteket veti fel, mint alaptémát, és azonnal kifejti a véleményét is. *"II. Fülöp látta, hogy mi a kötelessége a haza egysége, a vallás szent jogai, a trónja jó híre és államainak jóléte és rendje érdekében. Ha netalán ez a király a lázadók és fanatikus eretnekek ösvényén járt volna, ma ellenségei és a Történelem gyáva fejedelemeinek neveznék, és Spanyolország, az anyaföld árulójának."*⁸²⁰ Ez után külföldi történészek véleményét ismerteti a németalföldi szigorral kapcsolatban, köztük néhányan protestánsok. Elsőként egy általa mérvadónak tartó történész véleményét idézi, Nameche-ét, aki a Lovaini Egyetem rektora, és *Le Règne de Philippe II, et la Lutte Religieuse dans les Pays-Bas au XVI siècle* címmel jelentetett meg egy 8 kötetes könyvet 1885-ben⁸²¹. Híres és elismert történésznek nevezi Nameche-t, akinek a véleménye szerint a Németalföldön történeteket nem felkelés volt, hanem az eretnekek háborúja a katolikus vallás ellen a szabadság, függetlenség és az Inkvizíció kitalált

⁸¹⁷ "pero no se olvide que estos reyes no fueron los que sembraron sino los que recogieron el fruto que habían sembrado los Reyes Católicos." - Dr. Fernando de Castro, id. mű, p. 450.

⁸¹⁸ José Fernández Montaña: *Felipe II, El Prudente y su reinado con documentos inéditos y descripción novísima del Escorial*, Madrid, Librería Católica de D. Gregorio del Amo, 1911, Második, javított és bővített kiadás. (Az első kiadásról nincs adat).

⁸¹⁹ "Dedicatoria. Al Rey de los reyes, Señor de los que dominan, fuente y origen de toda autoridad y de todo derecho, Nuestro Señor Jesucristo, Dios y Hombre Verdadero, Autor de la vida (...) perseguido siempre de la pravedad herético-judaica y arrojado inicualemente de las leyes y gobernación de las naciones por la moderna incredulidad, dedica y consagra esta humilde obra el más despreciable de los pecadores, su siervo y esclavo indignísimo José Fernández Montaña, presbítero." - "Ajánlás. A királyok Királyának, Ura mindazoknak, akik uralkodnak, forrása és eredete minden hatalomnak y minden jognak, Urunk Jézus Krisztus, Isten és Igaz Ember, az élet Teremtője (...) akit mindig is üldözött az eretnek-zsidó romlottság és akit igazságtalanul kivetettek a nemzetek törvényeiből és a kormányzásból a modern hitetlenség miatt, neked ajánlja és szenteli ezt a szerény művet a legmegvetendőbbje a bűnösöknek, méltatlan szolgád és rabszolgád, José Fernández Montaña, presbítero." - Montaña, id. mű, VII.o.

⁸²⁰ "Felipe miró cual era el deber suyo por la integridad de la patria, los derechos santos de la religión, el honor de su trono, la prosperidad y el orden de sus Estados. Si por ventura hubiera caminado el Rey por sendas favorables a los rebeldes y fanáticos herejes de los Países Bajos, le hubieran apellidado hoy sus enemigos y la Historia príncipe cobarde y traidor de España, la madre patria." - Uo. VII.o.

⁸²¹ Montaña, id. mű, VII.o.

rémségei ürügyén. A következő történész, akit az esettel kapcsolatban idéz, Watson, protestáns szerző, Montaña szerint azonban még ő is elismeri, hogy a Németalföld lázadói szektások voltak, és fellázadtak az autoritás, illetve legitim uruk ellen. Ezen kívül Watson állítása szerint Horn és Orániai Vilmos a régenssége áhítoztak. Itt Montaña pontosan idéz Watson könyvéből⁸²². Ugyancsak Watsonra hivatkozik később, amikor azt állítja, hogy Watson szerint II. Fülöp nem fosztotta meg a hollandokat a jogaiktól, sőt hivatalokat osztogatott. Említi még Moltkét, akit II. Fülöp ellenségének tart, és a protestáns Prescottot. Ez utóbbival kapcsolatban úgy tartja, hogy véleménye Watsonéval egyezik⁸²³. Montaña úgy véli, egyedül Moltke képvisel szélsőséges álláspontot II. Fülöppel kapcsolatban *Escritos y memorias* című, Berlinben, 1892-ben megjelent művében, melyben azt állítja, hogy II. Fülöp rabságba akarta hajtani a flamand provinciákat az Inkvizíció segítségével. Montaña itt egy rövid kitérő erejéig védelmébe veszi az Inkvizíciót⁸²⁴.

A könyv többi részében a szerző a király alakját idealizálja. Elsősorban kegyességét, vallásos áhítatát emeli ki. Minden fejezet a király egy-egy olyan tulajdonságára tulajdonságára épül, mint például kegyessége, vallásossága, vallásos szenvedélye. Ezek megjelennek a fejezetcímekben is⁸²⁵. A szerző az egyes fejezeteket dokumentumokra, dokumentumok - kortárs szerzők, levelezés - kommentálására építi, ezekkel támasztja alá a címben megjelenített tulajdonságot. Ezeknek fontosabb adatait – szerző, év, archívum – is közli. Az egymáshoz nem kapcsolódó szövegeket a szerző kommentárjai kapcsolják össze, de a könyvnek így is meglehetősen heterogén jellege van. Az első fejezetben, melynek címe *Piedad del Rey Prudente* például az alábbiakat állítja: *"A Bölcs király a nehéz percekben az egyház minisztereihez fordul, hogy könyörgést és imádságot kérjen magas céljai eléréséhez (...) keresztény türelmet mutatott a legnagyobb ellenségeskedés időszakában (...) sohasem fáradt bele, hogy*

---

⁸²² Watson *Historia de Felipe II* című könyvére utal, I. Kötet, Madrid, 1822, lip. III, pág. 83 (fordította R. Z.), Uo. VIII.o.

⁸²³ Prescott *Historia de Felipe II* című, Madridban, 1857-ben megjelent művére hivatkozik. – Uo. IX.o.

⁸²⁴ "Por lo demás, no fue la Inquisición invento despreciable, sino Santo, como instituto por el Vicario de Cristo." - "Ezen kívül az Inkvizíció nem volt egy megvetendő intézmény, hanem szent, mivel Krisztus földi helytartójának az intézménye volt." – Uo. X.o.

⁸²⁵ Például: I. fejezet: *Piedad del Rey Prudente*, II. fejezet: *Devoción del Rey Prudente*, III. fejezet: *Religiosidad del monarca prudente*, stb.

örök igazságokat hallgasson.⁸²⁶ Ezeket az állításokat olyan dokumentumokkal és kortárs művekkel támasztja alá, mint például Francisco de Pisa *Historia de Toledo* (Toledo, 1617) című műve, mely a király kegyességéről szól, vagy Cernera de la Torre: *Testimonio auténtico y verdadero de las cosas notables que pasaron en la dichosa muerte del Rey nuestro Señor D. Phelippe III* (Valencia, 1599)⁸²⁷. A műnek elsősorban lelki vonatkozásai a hangsúlyosak, az uralkodó lelki, szellemi életét kíséri végig, bár nem kronológiai sorrendben, így Montaña műve – véleményem szerint – *spirituális életrajznak* tekinthető.

Montaña másik műve, a *Felipe II, El Prudente y su política*⁸²⁸ tematikus, *politikai életrajz*, melyben az események kronológiája a téma szerinti csoportosítás miatt – II. Fülöp háborúi, levelezése, stb – olykor megszakad⁸²⁹.

A *Felipe II, El Prudente y su política* című könyv bevezetőjében a szerző amellett érvel, hogy a Spanyolországot ért veszteségek nem II. Fülöp hibájából történtek. "*Ha II. Fülöp feltámadna, meghalna a borzalomtól, látva, hogy hatalmas államainak nagyobb része már nem tartozik a koronája alá, hanem az ő legnagyobb eretnek ellenségeihez. (...) Milyen mértékben degenerálódott az a dicső katolikus fajta, melyet ő kormányzott és vezetett a dicsőség mezejére.*"⁸³⁰ Montaña úgy véli, nem II. Fülöp hibájából vesztette el Spanyolország a flamand területeket. "*Nem, II. Fülöp nem vesztette el Spanyolország számára erővel a flamand területeket, hanem előnyös és dicső feltételekkel átadta mint nászajándékot a lányának, Klára Erzsébet*

---

⁸²⁶ "El rey Prudente acude en los momentos difíciles a los ministros de la Iglesia pidiendo plegarias y oración para obtener los fines altísimos (...) muestra paciencia cristiana en las épocas de mayor contrariedad (...) no se cansaba jamás de oír leer y declarar las verdades eternas."- Montaña, id.mű, 16-18.o.

⁸²⁷ Montaña, id. mű, 10.o.

⁸²⁸ Madrid, Librería Católica de D. Gregorio del Amo, 1914.

⁸²⁹ A könyv fejezetei: I. Compendio de su vida, II. Sus estudios, III. Viajes, IV. Nuevas victorias guerreras y diplomáticas, V. El mismo punto, VI Continuación del punto, VII. Acaba esta campaña, VIII. Nuevo matrimonio y Don Juan de Austria, IX. Historia del niño, X. Los dos regios hermanos y Quijada, XI. Más sobre ambos regios hermanos, XII. Viaje de Don Juan: rectitud del Monarca con él y con su madre, XIII. Importantísima correspondencia, XIV. Más correspondencia.

⁸³⁰ "Si Felipe II resucitara moriría del horror al ver que la mayor parte de los vastísimos Estados del imperio español ya no pertenecen a la que fue su corona, sino a sus mayores y hereticales enemigos. (...) Hasta qué punto degeneró la raza eminente católica que él gobernó y condujo a los campos de victoria- Felipe II, el prudente y su política," Montaña, id. mű, 4.o.

Eugénianak, a dicső hercegnőnek, aki a király unokaöccsével, Albert herceggel házasodott össze, a visszaadás címén, hogy véget vessen a flandriai háborúknak."⁸³¹

Az első fejezetben, melynek címe *Compendio de su vida* valójában származásáról, születéséről, megkereszteléséről és nevelőiről ír, tehát gyermekkorát foglalja össze tanulmányai megkezdéséig⁸³², mellyel a második fejezet foglalkozik. A második fejezet tárgyalja ezen kívül ifjú korát is, mely magában foglalja anyja halálát, azt hogy 1542-ben régenssé nevezte ki az apja, majd megnősült és megszületett a fia, Don Carlos⁸³³. A következő fejezet apja visszavonulásáig és a San Quintin-i győzelemig tárgyalja az életét. II. Fülöp németalföldi utazása során Montaña kiemeli, hogy Fülöp visszafogottsága - egy szerző szerint - félreérthető volt, és nem tetszett az apjának. *"Ekkor történt, egy szerző szerint, hogy V. Károly megdorgálta a fiát túlzott körülményessége, sőt komolysága miatt, amelyet a népi szórakozások közepette mutatott, ilyen volt II. Fülöp természete, joviális, sőt egyszerű a magánéletben, de kedélyét, az igazat szólva semmi sem borzolta fel vagy mozdította meg.*"⁸³⁴

A továbbiakban Montaña a már uralkodó II. Fülöp politikai tetteit elemzi oly módon, hogy a politikai tevékenységét ért kritikákat igyekszik cáfolni. Példa erre az, hogy a San Quintin-i győzelem után folytatnia kellett volna az utat Párizs felé egyes kritikusai szerint. Montaña azzal érvel, hogy még II. Fülöp ellenségei, a protestáns szerzők - Prescott⁸³⁵ és Motley⁸³⁶ - is úgy látják, hogy erre nem volt szükség.

⁸³¹ "No, Felipe II no perdió para España ni le arrancaron por fuerza las provincias flamencas, sino que con ventajosas y honorisimas condiciones las cedió como dote a su hija la serenísima infanta doña Isabel Clara Eugenia, casada con su sobrino el archiduque Alberto, para que a título de reversión y poner término a la guerra de Flandes." - *Felipe II, el prudente y su política*, id. mű, 4.o.

⁸³² Toledó érseke keresztelte, keresztszülei Béjar hercege, Nassau grófja és Franciaország királynéja voltak, hét éves koráig az édesanyja nevelte, akit Montaña kivételes asszonynak nevez - "mujer admirable por sus prendas raras y sólida virtud" -, majd hét évesen Juan de Zúñiga lett a nevelője, tanára pedig Juan Martínez Silíceo. - *Felipe II, el prudente y su política*, id. mű, 4-10.o.

⁸³³ - *Felipe II, el prudente y su política*, id. mű, 10-15.o.

⁸³⁴ "Entonces fue cuando según algún autor, apercibió Don Carlos V a su hijo por la demasiada circunspección y hasta severidad con que se mostraba en medio de aquellas diversiones populares, era así el carácter de Felipe II que siendo jovial y hasta sencillo en particular, pero era su natural parecido a la verdad que nada le turba ni conmueve". - Uo. 15.o.

⁸³⁵ "El protestante Prescott no cree tampoco que la política de Felipe II, ni su fama de prudente y previsor hayan sufrido menoscabo por no haber continuado tomando plazas y provincias francesas en aquella jornada hasta meterse dentro de París." - "Még a protestáns Prescott sem hiszi, hogy II. Fülöp politikája vagy bölcs és előrelátó híre csorbát szenvedett, amiért nem folytatta francia területek elfoglalását akkor, amíg Párizst el nem éri." - Uo. 28.o.

⁸³⁶ Motley, protestante que no tuvo ningún amor a Felipe II dice que "estuvo acertado y fue medida muy política detenerse en el camino de París, no dando asenso a varios de sus capitanes que le empujaban a continuar la marcha de sus conquistas en el país enemigo." - Motley, protestáns, és

A könyv további fejezetei nagyrészt Don Juan és II. Fülöp kapcsolatáról szólnak, itt Montaña elsősorban azt igyekszik bebizonyítani, hogy II. Fülöp nem volt féltékeny féltestvére sikereire, sőt, nagyon szerette, ezért az sem állt érdekében, hogy Escobedót megölesse. A IX. fejezetben a szerző amellell áll ki, hogy II. Fülöp elismerte testvérenek Don Juant. *"II. Fülöp a testvérenek nevezte őt, úgy vezette be az udvarba mint herceget, és elismerte Spanyolország hercegének."*⁸³⁷ Montaña szerint II. Fülöp nagyon szívélyesen fogadta a testvérét, amikor az meglátogatta, ezért nem lett volna értelme, hogy nehezteljen Escobedóra, akit nem sokkal később Don Juan küldött az udvarb pénzért.⁸³⁸ Montaña azonban megelégszik azzal, hogy bebizonyítsa, II. Fülöpnek nem volt köze Escobedo halálához, a folytatásra, azaz az Antonio Pérez-ügyre nem tér ki. Mivel ez a könyv első sorban politikai eseményekkel foglalkozik, azok közül is két vitás esetet ragad ki, a II. Fülöp életével kapcsolatban adódó, más szerzőknél megjelenő epizódokra - például Don Carlos-ügy, vagy olyan eseményekre, mint a portugál trón megöröklése, stb. - nem tér ki.

Antonio Pérez

A Pontes testvérek életrajzgyűjteményében⁸³⁹ található egy Antonio Pérez életrajz. Antonio Pérezt a politikusok csoportjába sorolják, és kiváló politikusnak tartják⁸⁴⁰. Élettörténete közvetlenül a II. Fülöp-életrajz után található. Az Escobedo-ügyet az életrajz elején tárgyalják egy bekezdésben összefoglalva, előtte arról szólnak, hogy hol végezte a tanulmányait. *"Juan de Escobedo családja őt vádolta meg a gyilkossággal. Ártatlannak vallotta magát, de elfogták és kivallatásnak vetették alá. Aragóniába szökött, és Calatayudban keresett menedéket, ahol letartóztatták. Az*

---

egyáltalán nem szerette II. Fülöpöt, azt mondja, hogy "nagyon okos és mértékletes politika volt megállni a Párizs felé vezető úton és nem hallgatni néhány kapitánya unszolására, akik arra ösztönözték, hogy folytassa útját az ellenséges országban." - *Felipe II, el prudente y su política*, id. mű, 31.o.

⁸³⁷ "Felipe II le llamó <<hermano>>, conduciéndole a la corte como a príncipe, reconociéndole como infante de España – Uo. 47.o.

⁸³⁸ Uo. XII. fejezet.

⁸³⁹ Id. mű.

⁸⁴⁰ "político eminente" - Pontes, id. mű, 120.o.

aragóniaiak úgy vélték, hogy lábbal tapossák az előjogaikat ezzel a fogsággal."⁸⁴¹ A szerzők ez után viszont nem részletezik az ügy fejleményeit, csak annyit közölnek, hogy a király börtönbe vetette Antonio Pérez feleségét és gyermekeit, miután a titkár Franciaországba szökött, és az asszony nem sokkal az után meg is halt. Antonio Pérez Párizsban halt meg 1611-ben. A szerzők csak ez után írnak a születési helyéről és származásáról, majd azt közlik, hogy III. Fülöp *"igazságot szolgáltatva helyre állította ennek a kiváló politikusnak a jó hírét."*⁸⁴²

---

⁸⁴¹ "La familia de Don Juan de Escobedo le acusó como autor del asesinato. Protestó que era inocente, pero fue preso y sometido a las torturas del tormento. Huyó a Aragón, refugiándose en Calatayud, donde fue detenido. Los aragoneses creyeron ver pisoteados sus fueros con aquella prisión." - Pontes, id. mű, 120.o.

⁸⁴² "realizando un acto de justicia, restableció la buena fama de este eminente político." - Uo. 121.o.

III. Fülöp

III. Fülöp életrajzában Paluize művében⁸⁴³ az ország gazdasági és demográfiai helyzete kerül előtérbe. *"Mivel nagy volt az emigráció az Indiákra és a folyamatos háborúk, melyeket Spanyolország fenntartott a flamandok, a franciák, a protestánsok és a törökök ellen, nagy mértékű volt a nemzet hanyatlása, mely nyilvánvalóvá vált, és ezt még tetézte a mórak kiűzése, akikről a nép azt hitte, hogy a törököket támogatják."*⁸⁴⁴ III. Fülöp uralkodásának eseményei között említi még azt is, hogy Spanyolország kezdte elveszíteni befolyását Európában, ugyanakkor Amerikában és Óceániában új területeket hódított meg, és tett egy expedíciót Marokkóba is. Békét kötött Angliával, és az Inkvizíció működése lehetetlenné tette, hogy a protestantizmus belépjen Spanyolországba⁸⁴⁵. III. Fülöp jelleméről, személyiségéről nem ír, csak azt említi meg, hogy volt egy kegyence: Lerma.

A *Biografías de los Reyes de España y presidentes de la República* című gyűjtemény⁸⁴⁶ III. Fülöp életével és személyiségével kapcsolatban a történészek által elfogadott általános álláspontot foglalja össze. *"Mindén történész egyetért abban, hogy ez a fejedelem kedves jellemű, erényes ember volt, ezért adták neki a <<Jámbor>> melléknevet; de mint király nem voltak meg a megfelelő adottságai, azaz ügyetlen volt mindenféle államügyekkel kapcsolatban, és mindig kegyenceinek gyámkodása alatt élt."*⁸⁴⁷

---

⁸⁴³ Id. mű.

⁸⁴⁴ "Como era grande la emigración a Indias y continúa la guerra que sostenía España contra flamencos, franceses, protestantes y turcos, de aquí que la decadencia de la nación se hizo manifiesta: acabó de acentuarla la expulsión a quienes el pueblo creía en tratos con los turcos."- Paluize, id. mű, 95. Életrajz.

⁸⁴⁵ Uo. 95. Életrajz.

⁸⁴⁶ Id. mű.

⁸⁴⁷ "Todos los historiadores están acordes, en que este príncipe era hombre de carácter afable, muy virtuoso, por lo que le dieron el epíteto de <<el Devoto>>, pero que para rey no reunía condición alguna, pues era inhábil para todo lo que se relacionase con las cuestiones de estado, y vivió siempre bajo la tutela de sus favoritos."- *Biografías de reyes de España y presidentes de la república*, id. mű, "Felipe III".

Wenceslao⁸⁴⁸ a fentiekben idézetekhez hasonlóan foglalja össze III. Fülöp uralkodásának és személyiségének jellemzőit. *"Rendelkezett minden házi és keresztény erénnyel, de nem politikai vagy hadi erényekkel. Az államügyek nem javultak, de még működtek a bennük levő lendület miatt. Lerma hercegének kegyencsége és a mórok kiűzése királyságának legfontosabb eseményei."*⁸⁴⁹

III. Fülöp uralkodásával kapcsolatban Fernando de Castro⁸⁵⁰ azt emeli ki első helyen nemzettörténetében, hogy ez a spanyol királyság dekadenciájának az időszaka volt egy gyenge királlyal az élén⁸⁵¹, akinek a kegyence, *"Lerma ügyes udvari ember volt, de túl középserű képességekkel a kormányzáshoz."*⁸⁵² A szerző Spanyolország dekadenciájának az okát első sorban abban látja, hogy az ország kimerült a sok háborútól. III. Fülöp uralkodásának eseményei közül egyedül a mórok kiűzését említi meg, de annak következményeit nem ecseteli, és nem is nyilvánít véleményt, csak azt közli, hogy egyesek elfogadják, mások kritikával illetik.⁸⁵³ A királyról vagy uralkodásáról záró értékelést nem ad.

---

⁸⁴⁸ Id. mű.

⁸⁴⁹ "Estaba adornado de todas las virtudes domésticas y cristianas, pero no de las políticas y militares. Los negocios públicos no mejoraron, pero pudieron marchar por el impulso que traían. El favoritismo del Duque de Lerma y la expulsión de los moriscos es lo más notable de su reinado." - Wenceslao, id. mű, 222.o.

⁸⁵⁰ Id. mű.

⁸⁵¹ "rey débil" - Dr. Fernando de Castro, id. mű, 451.o.

Lerma "hábil cortesano, pero muy mediana capacidad para el gobierno." - Dr. Fernando de Castro, id. mű, 451.o.

⁸⁵³ "determinación no menos aplaudida por unos que censurada por otros." - "Olyan döntés, melyet egyesek nem kevésbé tapsoltak meg, mint ahogy mások kritizáltak." - Uo. 452.o.

IV. Fülöp

Paluize életrajzgyűjteménye⁸⁵⁴ magánéleti, családi eseményekkel indítja a IV. Fülöp életrajzot⁸⁵⁵, majd azokat a károkat ecseteli, melyeket a kegyenc, Olivares rossz kormányzása okozott az országban. *"Kegyence, a gróf-herceg Olivaresnek sikerült uralnia a király akaratát, és növelte az adókat olyan mértékben, hogy több provincia fellázadt. A gróf-herceg helytelen cselekedetei, azt is mondhatjuk, hogy Spanyolország katasztrófáját okozták, melyet szükségtelen háborúba kevert."*⁸⁵⁶ A szerző ezután ezeket a háborúkat sorolja fel, és a főbb területi veszteségeket: Hollandia végleges elszakadását és Portugália függetlenedését. IV. Fülöp halálát is ezeknek a veszteségeknek tulajdonítja. *"Ez a szégyenfolt - az, hogy Braganza győzött Villaviciosánál - és Portugália elvesztése olyan hatást tett az uralkodó lelki állapotára, hogy három hónapon belül meghalt, 1665-ben."*⁸⁵⁷

Wenceslao genealógiájában⁸⁵⁸ IV. Fülöpöt melléknevével, a "Nagy"⁸⁵⁹ jelzővel tartja számon. Az ő királyságát a veszteségek korszakaként értékeli. *"A spanyolok jó hírének csődje volt az a kegyencség, melybe a gróf-herceg Olivares emelkedett. Jamaica elvesztése, a Franciaországhoz pártolt országok, Portugália függetlenedése,*

---

⁸⁵⁴ Id. mű.

⁸⁵⁵ "Cuando empuñó el cetro era un mancebo de diez y seis años. Casó con Doña Isabel de Borbón y en segundas nupcias con Doña María Ana de Austria. Fueron sus hijos Don Carlos, príncipe heredero, Don Baltasar, Doña María Teresa y Don Juan de Austria, habido fuera de matrimonio." - "Mikor trónra lépett, 16 éves kamasz volt. Bourbon Erzsébetet vette feleségül, majd második házasságában Ausztriai Anna Máriát. Gyermekei voltak Károly, a trónörökös, Don Baltasar, Mária Terézia és Don Juan de Austria, aki házasságon kívül született." - Paluize, id. mű, 96. Életrajz.

⁸⁵⁶ "Su válido, el conde-duque de Olivares, logró enseñorearse de la voluntad del rey y aumentó los tributos de la manera que varias provincias se sublevaron. Los desaciertos del conde-duque puede decirse que causaron la ruína de España, comprometida por él en guerras innecesarias."- Uo. 96. Életrajz.

⁸⁵⁷ "Esta mancilla y la pérdida de Portugal hicieron tal impresión en el ánimo del monarca que falleció a los tres meses, en el año 1665."- Uo. 96. Életrajz.

⁸⁵⁸ Id. mű.

⁸⁵⁹ "El Grande".

a felkelések Nápolyban és Katalóniában, a Münsteri egyezmény 1648-ban nagyon kevésbé teszik tiszteletre méltóvá az emléket."⁸⁶⁰

IV. Fülöp uralkodásának eseményei közül Fernando de Castro⁸⁶¹ a holland és a francia háborúkat emeli ki, valamint a katalán felkelést és Portugália elszakadását. Uralkodásának mérlegeként az akkor elszenvedett veszteségeket elemzi. *"IV. Fülöp uralkodása, akit Nagynak is neveztek, nem tudni miért, egyike volt a legszerencsétlenebbeknek a történelmünkben."*⁸⁶² Castro nem ír sem IV. Fülöp magánéletéről, sem közismert művészetpártoló tevékenységéről.

---

⁸⁶⁰ "Fue la ruina de la reputación española la privanza a que elevó el Conde Duque de Olivares. La pérdida de la Jamaica, los países cedidos a la Francia, la emancipación de Portugal, las sublevaciones de Nápoles y Cataluña, y el tratado de Munster en 1648, honran muy poco su memoria."- Wenceslao, 222.o.

⁸⁶¹ Id. mű.

⁸⁶² "El reinado de Felipe IV llamado Grande sin que se sepa por qué, ha sido uno de los más desgraciados de nuestra historia."- Dr. Fernando de Castro, id. mű, 457.o.

II. Károly

Paluize művében⁸⁶³ II. Károly melléknevével együtt - el Hechizado⁸⁶⁴ - szerepel, mely melléknevet a szerző szerint azzal érdemelte ki, hogy uralkodása utolsó éveiben rángógörcsökben szenvedett⁸⁶⁵. A szerző az életrajz elején az udvari hatalmi intrikákat foglalja össze röviden⁸⁶⁶, majd a külpolitikai eseményeket, megemlítve a három háborút Franciaországgal, melynek során Spanyolország több területet is elveszített végleg vagy ideiglenesen⁸⁶⁷. II. Károly életének utolsó éveiben az udvar két pártra oszlott az örökösödési vita miatt, melynek eredményeként végül is Anjou Fülöpöt nyilvánították trónörökösé⁸⁶⁸.

A *Biografias de los Reyes de España y presidentes de la República* című gyűjtemény⁸⁶⁹ II. Károly uralkodásának idejéből a francia háborúkat emeli ki⁸⁷⁰, a király személyiségével kapcsolatban pedig annak gyengeségét és tehetetlenségét⁸⁷¹.

---

⁸⁶³ Id. mű.

⁸⁶⁴ A Megbűvölt.

⁸⁶⁵ "En los últimos años de su reinado padecía de ataques convulsivos." - Paluize, id. mű, 97. Életrajz.

⁸⁶⁶ "En su minoría gobernó su madre, influyendo en gran manera un jesuita, llamado el Padre Nithard, que era el confesor de ésta. Don Juan de Austria, el hermano del rey se dirigió a la corte con algunas tropas, obligó a marchar al tal confesor y en su lugar puso a don Juan de Valenzuela." - "Kiskorúságának - II. Károly - idején anyja kormányzott, akit nagy mértékben befolyásolt egy jezsuita, Nithard atya, aki a gyóntatója volt. Don Juan de Austria, a király testvére csapatokkal vonult a corteshez, és távozásra kényszerítette ezt a gyóntatót, és a helyébe Don Juan de Valenzuelát tette." - Uo. 97. Életrajz.

⁸⁶⁷ A francia Németalföldet, a Frank grófságot és néhány területet Katalóniában, melyeket később XIV. Lajos unokája örökösödésének érdekében visszaadott. - Uo. 97. Életrajz.

⁸⁶⁸ "Dividióse en dos partidos la corte por no tener sucesión el rey Don Carlos. La reina apoyaba las pretensiones del archiduque Carlos y el general Portocarrero las de Felipe de Anjou. Éste fue quien triunfó, por lo cual fue declarado heredero del trono el nieto de Luís XIV." - "Két pártra szakadt az udvar, mivel Don Károlynak nem volt örököse. A királynő Károly herceg igényét támogatta, míg Portocarrero tábornok Anjou Fülöpét. Ez utóbbi nyert, ezáltal XIV. Lajos unokáját nyilvánították örökösé." - Uo. 97. Életrajz.

⁸⁶⁹ Id. mű.

⁸⁷⁰ "En tanto la Francia, nuestra enemiga mortal, se apoderaba del Franco Condado y de algunas plazas importantes del Principado catalán, que nos fueron devueltas de la paz de Riswick." - "Franciaországot, halálos ellenségünk, megszerezte a Frank Grófságot, és néhány fontos helyet Katalóniában, melyeket a Riswick-i békével visszaadott." - *Biografias de reyes de España y presidentes de la república*, id. mű, "Carlos II (El Hechizado)".

⁸⁷¹ "Carlos, débil, impotente para poner freno a tantas ambiciones y creyéndose al mismo tiempo hechizado." - "Károly gyenge volt, és tehetetlen ahhoz, hogy gátat vessen annyi ambíciónak, és

II. Károly uralkodását Wenceslao genealógiájában sötét időszakként értékeli.
"Miután nagykorúsították, Spanyolország a Habsburg-dinasztia történetének
legsötétebb korszakát élte át. Madrid volt a legrafináltabb és nevetségesebb intrikák
központja egy olyan korona körül, melynek nem volt örököse. Végül végrendeletében
örökösévé nevezte ki Anjou Fülöpöt, a Delfin második fiát."⁸⁷²

---

ugyanakkor azt hitte, hogy megbűvölték." - *Biografías de reyes de España y presidentes de la república*, id. mű, "Carlos II (El Hechizado)".

⁸⁷² "Declarado mayor de edad, atravesó España el período más sombrío de la dinastía de Austria. Madrid fue el foco de las intrigas más sagaces y ridículas a una corona que no tenía sucesor, y por fin nombró en su testamento heredero de ella a D. Felipe de Anjou, hijo segundo del Delfin." - Wenceslao, id. mű, 222-223.o.

Összefoglalás

A XIX. század utolsó harmadának életrajzgyűjteményei, nemzettörténeti leginkább a nagyközönséghez és a fiatalsághoz szólnak, és ez gyakran az előszavukban is megfogalmazódik, így például Rafael del Castellónál, aki a nagyközönségnek, Juan Landánál, aki az aktuális generációnak, a *Biografía de reyes...* című gyűjteménynél, mely a tanuló ifjúságnak, illetve Fernando de Castrónál, aki könyvét iskolai tananyagnak szánta. Az általam bemutatott könyvek többségének a felépítése, stílusa is ezt a célt szolgálja: áttekinthető rendszerű, olvasmányos, lapozgatható, esetenként képes könyvekről van szó. Ebből következik, hogy a szerzők az egyes királyok életével vagy személyiségével kapcsolatban a lényegyet - az általuk lényegesnek tartott elemeket - emelik ki, vázolják fel.

V. Károly életével kapcsolatban ebben a fejezetben csaknem kizárólag életrajzgyűjteményeket tekintettem át. Összehasonlítva ezeknek a műveknek a császárrol kialakított képét, azt mondhatjuk, hogy alapvetően kétféle nézetet tükröznek. Az életrajzok egyik csoportja - *Biografía de reyes...*, Pontes, Wenceslaó - V. Károly személyes és uralkodói nagyságát emeli ki, míg a másik csoport - Castillo, Landa, F. Castro - felhívja arra a figyelmet, hogy Spanyolország gazdasági hanyatlása az ő idején kezdődött el.

A kor életrajzgyűjteményeinek továbbra is hangsúlyos pontja az V. Károly trónra lépésekor megjelenő konfliktusok, illetve a kasztíliai és valenciai felkelések. Az okok tekintetében az életrajzgyűjtemények nagyjából megegyeznek: úgy találják, hogy a spanyolok idegennek érezték Károlyt, és sérelmezték a kíséretéhez tartozó flamandok tetteit. A Pontes testvérek ez ügyben elhárítják a felelősséget Károlyról, fiatalsága és a "rossz tanácsadók" miatt.

A század végének életrajzgyűjteményei már nem kizárólag pozitívan szólnak V. Károly vallásvédő tevékenységéről: Castillo szerint például hiba volt, hogy nem lépett fel erősebben a protestánsok ellen, Landa pedig kétségbe vonja, hogy igazán vallásvédő uralkodó lenne, hiszen olykor harcolt a pápa ellen is. A Pontes testvérek szerint nem sikerült elérnie a célját, azaz felszámolni az "eretnekséget".

Az amerikai hódításokat több szerző is említi és fontosnak tartja. Landa kritikával illeti azért, mert nem sikerült kihasználnia a gyarmatokban rejlő lehetőségeket. Paluize igen rövid életrajzában az amerikai hódítások ismertetése éppen akkora terjedelemben - egy-egy mondat - jelenik meg, mint a francia háborúk. A Pontes testvérek szintén rövid életrajzukban rendkívül fontos eseménynek értékelik az amerikai hódításokat.

V. Károly személyes tulajdonságai közül a tehetséget, nagy aktivitást, jó politikai és hadi képességeket emelik ki leginkább a szerzők, még az alapvetően negatív mérleget produkáló Castillo is.

Az előző korszakban lényeges elemmé váló univerzális monarchia gondolata - idea imperial - az általam vizsgált életrajzok közül csak Landánál jelenik meg, ő úgy találja, hogy ez egy megvalósíthatatlan ötlet volt.

A szerzők közül Castillo és Fernando de Castro ír V. Károly trónra lépése kapcsán az egész Habsburg-dinasztiáról. Mindkettejük véleménye szerint a dekadencia korszakát hozta ez a dinasztia a spanyolok számára.

II. Fülöp uralkodásával kapcsolatban több szerző - F. Castro, Paluize, Pontes - kiemeli hatalmát és birodalma nagyságát, utalva arra a híressé vált mondására is, miszerint birodalmában sohasem nyugszik le a nap.

II. Fülöp életének továbbra is állandó pontjai a Don Carlos- és az Antonio Pérez-ügy, de mint korábban, most sem minden szerző vállalkozik mindkét eset ismertetésére. Don Carlos ügyében több szerző is - Castillo, Opisso és Mendoza - átmeneti álláspontot képvisel: Don Carlost betegnek, extrém viselkedésűnek tartják, aki betegségben halt meg a börtönben, de emellett II. Fülöpöt nem tartják kedves vagy megértő apának, sőt, Castillónak az a véleménye, hogy Don Carlos véletlen halála a halálos ítéle kimondásától mentette meg II. Fülöpöt. A Pontes testvérek szerint viszont II. Fülöp okozta, illetve rendelte el Don Carlos halálát. Az Antonio Pérez ügyben a Pontes testvérek és a *Biografía de reyes...* című gyűjtemény arra az álláspontra helyezkednek, hogy Antonio Pérezt igazságtalanul üldözte II. Fülöp, Castillo viszont úgy véli, hogy az Escobedo-ügyben bűnös volt Antonio Pérez, de az üldöztetésben mégis inkább amiatt volt része, mert II. Fülöp féltékeny volt rá Eboli hercegnő miatt.

Fernando de Castro viszont megkerüli az ügyet, mivel mindössze annyit közöl, hogy Antonio Pérez megvádolták a gyilkossággal.

II. Fülöp vallásvédő tevékenységét több szerző is pozitívan emeli ki, ezek: Wenceslao, Montaña, Opisso és Mendoza, és talán így értékelhetjük Fernando de Castrót is, aki II. Fülöp muzulmánok elleni harcainak hangsúlyos szerepet szánt. Fanatikus vallásosságát, mint negatív tényezőt Castillo emeli ki.

II. Fülöp személyiségének megítélése továbbra is ellentétes. Pozitívan nyilatkozik róla Wenceslao, aki tehetségesnek és ügyes politikusnak tartja, és extrém módon dicsőítő Montaña írása, aki mindennek előtt jámborságára, vallásos érdemeire helyezi a hangsúlyt, de mint politikust is védi a kritikákkal szemben. Paluize az egyik legnagyobb spanyol uralkodónak tartja. A *Biografía de reyes...* okosnak, hidegnek, visszafogottnak és abszolút uralkodónak ábrázolja. Castillo úgy véli, hibái és erényei egyaránt nagyok voltak. Erényei között a jó adottságokat említi, míg hibái között a fanatikus vallásosságot és a túlzott abszolutizmust. A Pontes testvérek szerint hiányoztak belőle V. Károly jó tulajdonságai.

Uralkodásának megítélése két nézetet tükröz. Több szerző - *Biografía de reyes...*, Pontes testvérek, Opisso - úgy véli, hogy az ő uralkodása alatt kezdődött el az ország gazdasági hanyatlása. Ehhez a véleményhez közelít Castillo is, aki úgy véli, hogy túl sok pénzt áldozott háborúkra, és Fernando de Castro, aki szerint II. Fülöp - és V. Károly - csak learatta annak a gyümölcsseit, amit a Katolikus Királyok létre hoztak. Paluize, Wenceslao és Montaña viszont az egyik legnagyobb és leghatalmasabb spanyol uralkodónak tartják.

A "kis" Habsburgokról kialakult kép a XIX. század utolsó harmadában nem sokat változott az előző korszakokhoz képest, és meglepően egységes maradt. A szerzők életrajzaikban ugyanazokat az eseményeket és tulajdonságokat emelik ki a "kis" Habsburgokkal kapcsolatban, mint korábban. Valamennyi szerzőnél a dekadencia korát jelenti a "kis" Habsburgok uralkodása, melynek mélypontja II. Károly kora. III. Fülöppel kapcsolatban továbbra is személyes jó tulajdonságait és gyengeségét emelik ki a szerzők. A mórok kiűzetését több szerző - Paluize, Wenceslao, Fernando de Castro - jelentősnek minősíti, de következményeire nem tér ki, nem értékeli. IV. Fülöppel

kapcsolatban ebben a korszakban első sorban az országot ért területi veszteségek kapnak hangsúlyt, a királyt sem ítélik meg pozitívan - Wenceslao, F. Castro - kijelentve, hogy nem dicső az emléke. A korábbi korszakokhoz képest művészetpártoló tevékenységét nem hangsúlyozzák. II. Károly megítélésé változatlan maradt, a szerzők az udvarban támadt hatalmi intrikákról írnak. A korszakot sötét időszaknak tartják, a királyt pedig gyengének, betegesnek, alkalmatlannak.

A spanyolországi Habsburgokat, mint láhattuk, negatívan ítélte meg Castillo, aki szerint ez az idegen dinasztia a dekadenciát jelentette Spanyolország számára. Ennek megfelelően egyik spanyol Habsburg sem tűnik fel pozitív színben, egyedül V. Károly jó képességeit emeli ki, de számos - a fentiekben ismertetett - negatív aspektust is említ. A "fekete legendát" ugyanakkor nem fogadja el teljesen. A II. Fülöp életrajzban megpróbál egy nagyon érdekes, átmeneti álláspontot képviselni. Úgy véli - mint már említettem -, hogy erényei és hibái egyaránt nagyok voltak. Don Carlos természetes halállal halt meg, de ha nem így történik, halálra ítéltette volna. Az Antonio Pérez-ügyben a titkár volt a bűnös, de Fülöp személyes okokból üldözte. Legfőbb hibáinak a fanatikus vallásosságot és a túlzott abszolutizmust tartja.

A *Reyes y presidentes...* című gyűjteményben V. Károly nagy tehetségű politikusként jelenik meg, II. Fülöp életrajzi karcolatában azonban a negatív elemek dominálnak: a gazdasági hanyatlás, valamint Antonio Pérez igazságtalan üldöztetése. A "kis" Habsburgok esetében III. Fülöpnél kiemeli annak jó emberi tulajdonságait, köztük buzgó kereszténysége pozitív színben tűnik fel, ugyanakkor ki volt szolgáltatva kegyenceinek. Az ország gyors gazdasági hanyatlását IV. Fülöp idején Olivares - aki hatalmat szerzett a király fölött - szükségtelen háborúi okozták.

Wenceslao művének múltképe a "rózsaszín legendához" áll közel. A "nagy" Habsburgokat igen pozitívan ítéli meg: apologikus írást kínál úgy V. Károlyról - tehetségéről, bátorságáról, aktivitásáról - mint II. Fülöpről, akit szintén tehetségesnek és ügyes politikusnak tart, emellett pedig a vallási egység védelmezőjének. III. Fülöpöt jó embernek tartja, de ügyetlennek a politikában és a hadügyekben. Wenceslao úgy véli, hogy az ő uralkodása alatt az ország ügyei nem javultak, de még működtek az

előző korszak lendületével. A hanyatlás IV. Fülöppel kezdődött, akinek nem dicső az emléke, majd II. Károly uralkodása lesz a legsötétebb időszak Spanyolország számára.

A XIX. század utolsó harmadában erősödik a „fekete legenda”, gyakorlatilag hivatalos változattá válik, a Habsburgok korát többnyire negatív periódusként értékelik. Ugyanakkor a „rózsaszín legenda” is nagyobb teret kapott, de minden esetben a vallásossághoz kötődik, alapvető célja a katolikus vallás védelme, illetve propagálása.

Antonio Cánovas del Castillo

Antonio Cánovas del Castillo⁸⁷³ történészként és államférfiként is híressé vált. Történelmi munkássága a spanyolországi Habsburgokat érintő XIX. századi történelmi művek szintézisében csúcsosodott ki. A spanyolországi Habsburgok témájában Cánovas del Castillo munkássága összegzi a XIX. század történelmi műveinek eredményeit, és egyúttal egy új, modern, a történelmi kutatómunkát és az alapos dokumentáltságot alapul vevő módszertan és megközelítés felé mutat. Ezért láttam indokoltnak Antonio Cánovas del Castillo életét és munkásságát külön fejezetben tárgyalni, valamint azért is, mert az általam tanulmányozott XIX. századi spanyol történészek közül kétség kívül ő a legjelentősebb.

1828-ban született Malagában, és 1897-ben halt meg. Apja tanár volt. Ő 1845-ben Madridba költözött, és jogot tanult. Emellett újságírással is foglalkozott, és hamarosan publikálni kezdett. 1851-ben jelent meg első nagyobb lélekzetű műve, egy történelmi regény: *La campaña de Huesca*. Három évvel később, 1854-ben jelent meg híres történelmi tanulmánya, a *Historia de la decadencia de España*⁸⁷⁴, mely megalapozta a történelmen belül a Habsburgok iránti érdeklődését. Ebben a művében a „kis” Habsburgok uralkodásának és Spanyolország hanyatlásának kapcsolatát elemzi két szempontból: egyfelől történelmi kontextusában, másfelől biografikus nézőpontból, a „kis” Habsburgok életútjának követésével. A második kiadás előszavában Juan Pérez de Guzmán úgy találja, hogy ez volt az első komoly történelmi mű, melyet Cánovas del Castillo írt, mély háttérismereteket, erős kritikai érzéket tükröz; majd felsorolja valamennyi szerzőt, aki a spanyolországi Habsburgokról érdemleges művet jelentetett meg. Felhívja az olvasó figyelmét arra – mint azt korábban már említettem –, hogy a 169 külföldi szerző mellett mindössze 35 spanyol található, akik ezzel a témával foglalkoztak.

---

⁸⁷³ Az alábbiakban közölt élettörténet forrásai: Nueva Enciclopedia Larousse, Barcelona, 1989; García de Cortázar-González Vesga: *Spanyolország története*, id. mű. XIV. fejezet.

⁸⁷⁴ Antonio Cánovas del Castillo: *Historia de la decadencia de España*, Előszó: Juan Pérez de Guzmán, az 1910-es, második kiadás alapján készült kiadás, Málaga, Editorial Algazara, 1992, Első kiadás: Madrid, 1954.

Cánovas del Castillo hamarosan a politikához is közel került, és O'Donnell bizalmi embere lett. Rómában töltötte az 1855 és 1856 közötti időszakot, majd visszatért Madridba, a Liberális Unió soraiba. 1864-ben, Mon kormányában belügyminiszter lett, majd hamarosan a Tengerentúli Ügyek minisztere. 1860-ban beválasztották a Királyi Történettudományi Akadémiába (RAH). 1868-ban, a szeptemberi forradalom idején éppen Simancasban folytatott kutatásokat. Az 1869-es országgyűlésben a kisebbségi, ellenzéki liberális-konzervatív csoporthoz tartozott, melyből megalakult későbbi pártja. Ugyanebben az évben jelent meg a *Bosquejo histórico de la casa de Austria en España*. 1874-ben nagy szerepe volt a restaurációban, és XII. Alfonz trónra juttatásában. Ezután haláláig annak a rendszernek volt a vezéralakja, melyet a konzervatív és a liberális párt váltókormányzása jellemzett, és a békés fejlődés korszaka volt. Részt vett egy nemzettörténet létrehozásában is, az ő irányítása mellett jött létre a *Historia general de España*⁸⁷⁵

Historia de la decadencia de España

Cánovas del Castillo műve előszavában⁸⁷⁶ kifejti, hogy Spanyolország dekadenciája a „kis” Habsburgok alatt kezdődött el. Szerinte ha II. Fülöpnek tehetségesebb utódokat ad a sors, akkor Spanyolország történelme másként alakult volna⁸⁷⁷. Véleményét érvekkel is alátámasztja: Spanyolorzágnak mindenképpen meg lett volna a lehetősége a további fejlődésre II. Fülöp halála után, hiszen a török hatalma meggyengült, Spanyolország elérte területi maximumát, továbbra is az egyik első európai hatalom volt, a történelemtudományban és a művészetekben is első helyet foglalt el. Ugyanakkor a korrupció csírái és a II. Fülöp által elkövetett hibák

---

⁸⁷⁵ Madrid, 1891.

⁸⁷⁶ Cánovas del Castillo: *Historia de la decadencia...*, id. mű (A már idézett 1910-es kiadás 1992-es újranyomása).

⁸⁷⁷ "A finales del siglo XVI sentía la nación cierta cansación. Pero si Dios hubiera concedido a Felipe II sucesores tan grandes como eran los estados y los empeños de la Monarquía, hubiérase conservado como estaba." - "A XVI. század végén a nemzet elfáradt. De ha Isten II. Fülöpnek olyan nagy örökösöket hagyott volna, mint amilyen nagyok voltak a királyság területei és feladatai, megőrizhették volna olyannak, amilyen volt." - *Historia de la decadencia...*, id. mű, Introducción, 9.o.

elindították a hanyatlás útján⁸⁷⁸. *"Mert II. Fülöpnek, mint a római hősöknek, a gondolat és a hit volt az első, és nem az érzelmek vagy a lélek édes szenvedélyei, ez volt szigorúságának az oka."*⁸⁷⁹ Ugyanakkor *"ha a Katolikus Királyoknak olyan utódai lettek volna, mint II. Fülöpnek, akkor Spanyolország prosperálása egy évszázaddal rövidebb ideig tartott volna."*⁸⁸⁰ Ez Cánovas del Castillo alapkoncepciója, melyből kiindulva elemzi Spanyolország rohamos hanyatlásának folyamatát.

Könyvének egyes fejezetei a „kis” Habsburg uralkodók életszakaszaihoz kapcsolódnak, és bár elsősorban a történelmi eseményekre koncentrálnak, azokat az uralkodók és kegyenceik életével összefüggésben kíséri végig. Mindháromról jellemképet fest, az egyes jellemvonásokat, a jellemfejlődés alakulását magyarázza és illusztrálja.

III. Fülöpnek gyengeségét, félénkségét, vallásosságát emeli ki, mely II. Fülöp túl óvatos – a Don Carlos esetből okulva – nevelésének köszönhetően alakult ki. *"Természetéből adódóan félénk, képzelődő, szenvtelen, nem volt része más társaságban és barátságban, mint Lerma grófjában. (...) Talán Károly herceg szörnyű példája miatt nőtt a félelem a király lelkében, és ez arra ösztönözte, hogy szerény és vallásos nevelésben részesítse a fiát az első években."*⁸⁸¹ III. Fülöp döntés- és uralkodásképtelen embernek bizonyult, így került az ország irányítása egy ambiciózus, de tehetségtelen ember, Lerma hercege, kezébe, akiről Cánovas del Castillo szintén jellemképet fest. *"Ügyes udvari és aktív üzletember, és ravasz, de nem elmélyült politikus, se nem jó az adminisztrációban. Ambiciózus, bizalmatlan, gyanakvó, aki kevésbé ügyel a maga gazdaságára, de igyekszik megszerezni a másét."*⁸⁸² Cánovas del Castillo részletesen illusztrálja azt is, hogy milyen nagy befolyásra tett szert Lerma;

⁸⁷⁸ "gérmes de la corrupción y faltas cometidas por Felipe II" - *Historia de la decadencia...*, id. mű, Introducción, 9.o.

⁸⁷⁹ "Porque en Felipe, como en los héroes romanos, el pensamiento y la creencia eran todo, nada los sentimientos y pasiones dulces del alma, y tal era la causa de sus rigores." - Uo.9.o.

⁸⁸⁰ "si los Reyes Católicos hubieran tenido los sucesores que tuvo Felipe II, había durado un siglo menos la prosperidad de España." - Uo. 11.o.

⁸⁸¹ "Tímido de natural, de fácil imaginación y frías pasiones, criado sin otra amistad y compañía que el conde de Lerma. (...) Acaso el ejemplo fatal del príncipe Carlos, acrecentando en el ánimo del Rey los recelos naturales de su carácter, le movió a dar una educación humilde y monacal a su hijo en los primeros años." - Uo. 59.o.

⁸⁸² "Palaciego hábil y hombre de negocios activo y diestro, pero no profundo político, ni administrador inteligente. Ambicioso, desconfiado, suspicaz, poco cuidadoso de la propia hacienda y largo en recoger

bemutatja az általa végrehajtott személyi és adminisztrációs változtatásokat. Lerma, amint III. Fülöp a trónra került, személyi változtatásokat eszközölt az udvarnál, menesztette II. Fülöp kipróbált minisztereit, például Chinchón grófot, és saját embereit helyezte a fontosabb posztokra⁸⁸³. Az adminisztrációban bevezette a személyes "junták"-at, mely rendszert Cánovas del Castillo kártékonynak tartja⁸⁸⁴. Lerma még a királyi családon belül folyó kommunikációt is ellenőrizte. *"Lerma kedve szerint kezdett el rendelkezni az állam fölött, miközben a király nem csinált mást, mint aprólékosan gyakorolta vallási kötelezettségeit."*⁸⁸⁵

Miután Cánovas del Castillo felvázolta III. Fülöp és Lerma arcképét és, a kormányzásban betöltött szerepét, a politikai eseményeket ismerteti. Az 1602-es, sikertelen írországi expedícióval kezdi, melyben a spanyolok az ír katolikusoknak próbáltak segíteni, majd a béke lehetőségét végül is az angol királynő, Erzsébet halála és Jakab trónra kerülése teremtette meg. Ez után a második fejezet elején mórok kiűzetéséről ír, melynek következményeit III. Fülöp uralkodásának végén értékeli. Ebben a fejezetben kapnak még helyet az itáliai háborúk is, a harmincéves háború kezdete, melyben Spanyolország az osztrák Habsburgokat támogatta és Lerma kegyencségének a vége. III. Fülöp uralkodásának a mérlege egy elnéptelenedő, rossz gazdasági helyzetben levő ország. *"Láttuk Luis Cabrera által, hogy amikor II. Fülöp kezdett el uralkodni, a pénzügyi helyzet rendben volt (...) III. Fülöp uralkodásától kezdve, mint ahogy joggal mondja Colmeiro úr, <<a rendelkezések áradata szabadult el, olyan oktalambul és ellentmondásosan megváltoztatva a pénzt, hogy nem könnyű, és nem is szükséges kibogozni>> vagy bemutatni őket."*⁸⁸⁶

---

la agena. Comenzó trocando su título de conde por el de Duque de Lerma."- *Historia de la decadencia...*, id. mű, 60.o.

⁸⁸³ "Llenó con sus deudos todos los puestos de importancia." - "Minden fontos posztot saját lekötelezettjeivel töltött be." – Uo. 61.o.

⁸⁸⁴ "Nació el sistema funesto de juntas particulares formadas para resolver todos los negocios." - "Megszületett a személyes junták gyászos rendszere minden típusú ügy megoldása céljából." - Uo. 61.o.

⁸⁸⁵ "Lerma comenzó a disponer del Estado a su antojo, mientras que el Rey en el despacho no hacía más que practicar bien y minuciosamente sus devociones" –Uo.. 63.o.

⁸⁸⁶ "Hemos visto por Luis de Cabrera que al comenzar reinar Felipe II, estaba en buen arreglo la moneda, (...) desde este reinado de Felipe III <<desatóse ya>> dice con razón el Sr. Colmeiro, <<una lluvia de pragmáticas alterando la moneda tan indiscretas y contradictorias, que no es fácil ni necesario recogerlas>> ó sea exponerlas." Uo.160.o.

IV. Fülöp korára áttérve szintén összekapcsolja az ország sorsát a király életútjával. Mindenekelőtt jellemképet fest róla, krónikák, levelezések alapján⁸⁸⁷. IV. Fülöpről a többi XIX. századi és kortárs életrajzhoz hasonló kép bontakozik ki: a művészetek, az asszonyok és a vadászat iránt érdeklődő, gáláns, de az államügyekkel egyáltalán nem törődő király képe, akinek jó tulajdonságait önbizalomhiánya és nemtörődömsége ellentételezte. *"Úgy ismerték, mint aki nagyon büszke önmagára, könnyen adott audienciát, röviden és általánosságokkal válaszolt, nagyságot próbált tükrözni, általában szerényen öltözött, de szeretett nagyon elegánsan is mutatkozni: nem foglalkozott se sokat se keveset a közügyekkel, és rajongott a szerelemért, általában közönséges nőkkel (...) Nagyon szerette korának történelemkönyveit olvasni."*⁸⁸⁸ Cánovas del Castillo azonban a Spanyolországot ért kudarcokat és válságokat nem köti kizárólagosan IV. Fülöphöz. Véleménye szerint a katonai kudarcok és a nagyobb méretű gazdasági válság lehetősége már III. Fülöp idején is fennállt, de akkor, szerencsés véletleneknek – elsősorban IV. Henrik, francia király halálának – köszönhetően ezekre akkor nem került sor. IV. Fülöp idején azonban a spanyol-francia háború súlyos spanyol vereséggel végződött, és ez az élet minden területére kihatott⁸⁸⁹.

Cánovas del Castillo egyedül II. Károly életútjának ismertetését kerüli el, az utolsó fejezetben azzal a folyamattal foglalkozik, mely Spanyolországot a válság mélypontjára juttatta. II. Károlyról nem fest jellemképet, mindössze annyit ír róla, hogy

⁸⁸⁷ Forrásait nem jelöli meg pontosan, csak a neveket említi, néha azonban csak annyit: „Azt is mondták erről a királyról...”.

⁸⁸⁸ "Conociase que presumía mucho de sí propio, daba con facilidad audiencias, contestaba brevemente y con generalidades, aparentaba gravedad, vestía con modestia de ordinario, pero se complacía mucho también en mostrarse de gran gala: no se ocupaba poco ni mucho en los negocios públicos, y era muy dado al amor con mujeres de condición humilde por lo común. (...) Estaba muy dado a la lectura de obras históricas por entonces." - *Historia de la decadencia...*, id. mű, 165.o.

⁸⁸⁹ "El carácter pacífico del tercer Felipe, la prudencia de Lerma (...) y más que nada la muerte de Enrique IV, con la minoridad de Luis XIII, en Francia, aplazaron por algunos años el triste espectáculo de la impotencia radical que tenía España para mantener su posición pero la hora había de llegar, y llegó en tiempo de Felipe IV y de su gran favorito." - "III. Fülöp békés jelleme, Lerma óvatossága (...) és mindennél inkább IV. Henrik halála és XIII. Lajos kiskorúsága Franciaországban, elodázták néhány évre azt a szomorú látványosságot, melyet Spanyolország tehetetlensége jelentett ahhoz, hogy megtartsa pozícióját, de az órának el kellett érkeznie, és elérkezett IV. Fülöp és nagy kegyence idejében." – Uo. 478.o.

bár hivatalosan nagykorúvá nyilvánították, valójában élete végéig gyámság alatt állt, azaz mások irányították⁸⁹⁰.

Cánovas del Castillo a kilencedik fejezetben felsorolja mindazokat az eseményeket, melyek II. Károly kiskorúsága alatt az udvarban történtek. Ezek közül a legjelentősebbek a régens-királynő és Nithard atya befolyása rá; valamint a Don Juan José de Austria és a királynő közti ellentét. Ennek eredményeként a királynő először kénytelen volt Nithardot száműzni, majd pár évvel később ő maga és Valenzuela, az új kegyenc is száműzetésbe kényszerült. Az udvarban ekkortól haláláig Don Juan José de Austriaé volt a legnagyobb befolyás. A külpolitikában a francia és a flamand háborúk kísérték végig II. Károly uralkodását. II. Károly uralkodásának a második felére - tizedik fejezet - megváltoztak az erőviszonyok az udvarban, Don Juan José halála után. Visszatért az anyakirálynő, majd II. Károly új felesége szerzett nagy befolyást, ugyanakkor az udvarban az örökösödés kilátásai miatt két párt alakult ki.

II. Károly uralmának értékelése egybeesik a Habsburg-dinasztia, pontosabban a "kis" Habsburgok uralkodásának az értékelésével. *"Annyira halott volt erkölcsileg a Habsburg-dinasztia, hogy amikor befejeződött uralmuk, talán egy önzetlen védelmezőjük sem akadt. III. és IV. Fülöp rossz kormányzása, a régens hibái, II. Károly tehetetlensége és felesége, Anna Mária hibái, gyűlöletessé tettek a spanyolok szemében mindent, ami osztrák és német."*⁸⁹¹ Az ország hanyatlása egy folyamat volt, mely összekapcsolódott a Habsburg-ház uralkodóinak dekadenciájával.

Cánovas del Castillo kétszintű – biografikus és nemzettörténeti – megközelítésű művet készített a spanyolországi "kis" Habsburgok időszakáról, mely - mint ez a címből is kiderül - a válság időszakát jelentette az ország számára.

---

⁸⁹⁰ "No bien se hubo declarado mayor de edad al rey, aunque en realidad continuara tan en tutela como antes" - "Mégis nagykorúnak nyilvánították a királyt, bár a valóságban éppúgy gyámság alatt maradt, mint korábban." – Uo. 495.o.

⁸⁹¹ "Tan muerta moralmente estaba ya la dinastía austriaca, que cuando acabó no tenía quizá un sólo defensor desinteresado. El mal gobierno de Felipe III y de Felipe IV, los errores de la regente, la

Bosquejo histórico de la Casa de Austria

Cánovas del Castillo későbbi műve, a *Bosquejo histórico de la Casa de Austria en España*⁸⁹² szellemiségében szorosan kapcsolódik az *Historia de la decadencia de España*hoz, azt mondhatnák, hogy annak bővített továbbgondolása. Cánovas del Castillo ezúttal teljes képet ad a Habsburg-dinasztia spanyolországi tagjairól, I. Fülöptől kezdve, folyamatában ábrázolva a fejlődés és hanyatlás ívét. Biografikus szemlélete, különösen a „nagy” Habsburgok életének és korának tárgyalásakor még karakterisztikusabb, mint korábbi művében. Felvázolja azt az ellentétet is, amely kezdetektől – Szép Fülöptől – fogva a spanyol nép és a Habsburg-dinasztia között feszült; így a Habsburg-ház tagjainak spanyolországi sorsának alakulása és az ország rövid fejlődése, majd fokozatos, egyre mélyülő hanyatlása közti kapcsolat érzelmi töltetet kap. A spanyol nép alapvetően negatív érzelmei a Habsburg-ház spanyolországi tagjai iránt végigvonulnak a könyvön, kezdve Szép Fülöppel, aki ellenszenves volt a Katolikus Királyoknak éppúgy, mint a köznépnek⁸⁹³, míg végül eljutunk II. Károly koráig, egy olyan korig, amikor a népnek már nem maga az uralkodó volt ellenszenves vagy éppen gyűlöletes, hanem minden ami Habsburg.

Cánovas del Castillo könyve egészen a III. Fülöpig az uralkodók politikai életrajzait tartalmazza, elsődlegesen biografikus szemléletű, míg III. Fülöptől kezdve megjelenik az a kétszintű megközelítés, mely korábbi művének, az *Historia de la decadencia de España*nak is a sajátja volt.

Bár Cánovas del Castillo igyekszik elkerülni a szubjektivitást, az egyetlen spanyolországi Habsburg, akiről pozitív kép bontakozik ki a *Bosquejo histórico*ban, az V. Károly. Kijelenti, hogy bár V. Károly nem született Spanyolországban, mindenekelőtt spanyol volt, és a spanyol nemesség, valamint a spanyol katonák az első

---

nulidad de Carlos II, y los defectos de su mujer, Doña María Ana, habían hecho odioso a la generalidad de los españoles todo lo austriaco y alemán.”- *Historia de la decadencia...*, id. mű, 669.o.

⁸⁹² Antonio Cánovas del Castillo: *Bosquejo histórico de la Casa de Austria en España*, Előszó: Juan Pérez de Guzmán y Gallo, Madrid, Librería General de Victoriano Suárez, 1911.

⁸⁹³ "Parece cierto que no amó nunca a su esposa. No era simpático para sus suegros y para la mayoría de los españoles." - "Bizonyosnak tűnik, hogy sohasem szerette a feleségét. Nem volt szimpatikus sem az apósának és anyósának, sem a spanyolok többsének." - *Bosquejo histórico...*, id. mű, 15.o.

helyet foglalták el birodalmában.⁸⁹⁴ Cánovas del Castillo nemzeti és keresztény értékeket védő uralkodónak festi le V. Károlyt, katolikus hercegnek és a katolicizmus lovagjának nevezi⁸⁹⁵, akinek még a pápákkal – VII. Kelemennel és IV. Pállal – is küzdenie kellett, mivel ezek személyes érdekeiket védve sereget szerveztek ellene⁸⁹⁶. Cánovas del Castillo végkövetkeztetése az, hogy bár V. Károly nem volt tökéletes, nem volt hozzá hasonló léptékű uralkodó a történelemben⁸⁹⁷. Cánovas del Castillo a Károly uralkodásának elején fellépő kasztíliai és valenciai felkeléseket sem V. Károly számlájára írja, hanem egy olyan folyamat eredményének tartja, amelynek csirái már hosszabb ideje jelen voltak a nemzetben, és ezt a meglévő feszültséget tetézte még néhány véletlen egybeesés: az uralkodó távolléte, új adók, a külföldi urak fényűzése, stb⁸⁹⁸. Emellett Cánovas del Castillo V. Károly visszatérése után jelentős és pozitív változásokról számol be az uralkodó jellemében⁸⁹⁹. Mindez arra enged következtetni, hogy a szerző számára egyértelműen V. Károly volt a legrokonszenvesebb spanyolországi Habsburg uralkodó, így azt a historiográfiai vonalat követte, mely szerint Spanyolország gazdasági dekadenciája II. Fülöp idején kezdődött, figyelmen kívül hagyva azoknak a történészeknek – például Robertson – nézeteit, akik szerint a pénz kiáramlása és ezzel együtt a látens állami elszegényedés már V. Károly uralkodása alatt megindult.

Cánovas del Castillo a II. Fülöp élettörténetével foglalkozó rész elején mindennek előtt azt fejt ki, hogy a történészek véleményei II. Fülöpről ellentétes

---

⁸⁹⁴ "Carlos, aunque no nacido en España, era español ante todo, y la nobleza y los soldados españoles ocuparon siempre el primer lugar en su imperio." - "Károly, bár nem született Spanyolországban, mindenekelőtt spanyol volt, és a spanyol nemesség és katonaság mindig az első helyet foglalta el birodalmában." – Uo. 43.o.

⁸⁹⁵ "Carlos V no hizo más que defender los grandes derechos políticos que había puesto la Providencia en sus manos. (...) campeón del catolicismo." - "V. Károly nem tett mást, mint hogy védte azokat a politikai jogokat, melyeket a Gondviselés az ő kezébe tett le. (...) a katolicizmus bajnoka." –Uo. 48.o.

⁸⁹⁶ "y mientras aquel católico príncipe se hacía campeón de la cristiandad, ó más bien de la civilización entera, contra los turcos, los Papas mismos, Clemente VII y Paulo IV fundaban en sus bárbaras armadas esperanzas propias." - "és miközben a katolikus herceg a kereszténység, vagy inkább az egész civilizáció bajnoka volt a törökök ellen, maguk a pápák, VII. Kelemen és IV. Pál saját érdekeikért küzdöttek barbár seregeikkel." – Uo. 48.o.

⁸⁹⁷ "Sin duda no era Carlos V un hombre perfecto, pero no recuerda otro que lo sea más en la historia." - "Kétség kívül nem volt tökéletes ember V. Károly, de nem emlékezünk másra, aki több lett volna a történelemben." – Uo. 52.o.

⁸⁹⁸ Uo. 40.o.

⁸⁹⁹ 1522 júl. "Aunque tan joven todavía, notóse ya gran progreso en la inteligencia y el carácter de Carlos V." - "Bár még nagyon fiatal volt, nagy fejlődés mutatkozott V. Károly intelligenciájában és jellemében." – Uo. 42.o.

nézeteket tükröznek. *"Ezeknek az ellentétes nézeteknek egyike sem pontos vagy igaz."*⁹⁰⁰ Cánovas del Castillo megítélése szerint II. Fülöp tehetséges és szorgalmas ember volt, de hiányzott belőle az aktivitás és az alkotó energia⁹⁰¹, ezért szerinte V. Károly emléke mindig kedvesebb lesz, mint az övé⁹⁰². Kijelenti, hogy II. Fülöp személyiségének⁹⁰³ és uralkodásának egyaránt meghatározó szerepe volt Spanyolország későbbi sorsának alakulásában, ezért Cánovas del Castillo rendkívül fontos korszakként értékeli ezt az időszakot⁹⁰⁴. Bár Cánovas del Castillo – mint láthattuk – személyes véleményét sem titkolja el, mindenekelőtt dokumentumok alapján dolgozik; II. Fülöp jellemrajzát krónikák és követi jelentések alapján állítja össze⁹⁰⁵. Egyik legfontosabb következtetése az, hogy II. Fülöp uralkodása tette Spanyolország rendeltetésévé a jövőre nézve is a katolikus egyház védelmét⁹⁰⁶. Ez az ország későbbi sorsának meghatározó tényezője volt. A szerző csak egy minden tekintetben részletes jellemábrázolás után kezd bele II. Fülöp politikai életrajzában a felvázolásába. A politikai és hadi történetek mellett esetenként felvázolja II. Fülöp ellenfeleinek portréját is⁹⁰⁷, a nemzeti szintű eseményeket sokszor személyes perspektívából láttatja.

A Don Carlos-esethez óvatosan közelít. Több szerző⁹⁰⁸ véleményét, adatait sorakoztatja fel. Végül arra a következtetésre jut, hogy Don Carlos nem volt eretnek, de vallási kötelezettségeinek nem mindig tett eleget; nem volt teljesen örült, de rendszeres és periodikus elme zavarok törtek rá, ez a jelenség egyébként örökletes volt

⁹⁰⁰ "En ninguna de estas opiniones extremas hay exactitud ni justicia." - Uo. 67.o.

⁹⁰¹ "fue hombre de talento sumo y laboriosidad (...) faltábanle realmente la actividad, la resolución, el valor personal, la noble energía..." – Uo. 67.o.

⁹⁰² Uo. 67.o. „Siempre será, por todo eso, mayor y más simpática la memoria de Carlos V que la de Felipe II.” („Emiatt mindig nagyobb és rokonszenvesebb lesz V. Károly emléke, mint II. Fülöpé.”)

⁹⁰³ "tímido, desconfiado, irresoluto, seco, poco sensible, profundamente religioso, gran memoria." - "félénk, bizalmatlan, határozatlan, száraz, érzéketlen, nagyon vallásos, nagy emlékező tehetségű." – Uo. 67.o.

⁹⁰⁴ "Sus sucesores siguieron servilmente las huellas de Felipe II. Por eso tiene el reinado de Felipe II tanta importancia, ó más, que el de su gran padre." - "Utódai szolgálai követték II. Fülöp nyomait. Ezért van II. Fülöp királyságának akkora, vagy még nagyobb jelentősége, mint nagy apjáénak." –Uo. 68.o.

⁹⁰⁵ Például Federico Badoeróra és Michiellire hivatkozik. – Uo. 70.o.

⁹⁰⁶ "Hizo de España la corona defensora de la Iglesia." - "Spanyolországból az egyház védelmező királyságát alkotta meg." – Uo. 69.o.

⁹⁰⁷ IV. Pál, Uo. 73.o.

⁹⁰⁸ Kiindulópontja Gachard, bizonyos esetekben nem hivatkozik nevekre, csak annyit említ: „Sokan azon a véleményen vannak...”.

a családban⁹⁰⁹. Abban is biztos, hogy gyűlölte az apját.⁹¹⁰ Elfogadja, hogy konspirált Montignyval és Flandriába akart szökni⁹¹¹, azt is nyilvánvalónak tartja, hogy II. Fülöp elrendelte számára a házi őrizetet, halála azonban nagy valószínűséggel úgy történt, ahogy azt a korabeli spanyol krónikák állítják, tehát betegség következtében⁹¹². Cánovas del Castillo arra a végkövetkeztetésre jut, hogy amennyiben Don Carlos trónra lépett volna, az valóságos katasztrófát jelentett volna az ország számára⁹¹³.

Cánovas del Castillo az Antonio Pérez-esethez is hasonló óvatossággal és hasonló módszerekkel közelít. Nem vállalkozik történelmi nyomozásra, tehát arra, hogy az Escobedo-gyilkosság tettesét megtalálja, elfogadja viszont azt a nézetet, miszerint II. Fülöp vonzódott Eboli hercegnőhöz, és tetteit a féltékenység is vezérelte. *"A király megcsaltnak érezte magát, és látszólag az is volt az első két fogalmat illetően, mint szerető, mint barát és mint bíró, teli titkolt haraggal frivol ürügy alatt elrendelte 1579 júliusában a hercegnő és Pérez letartóztatását."*⁹¹⁴ Cánovas del Castillo ismerteti Ranke álláspontját is az ügyben, aki szerint II. Fülöp nem volt szerelmes Eboli hercegnőbe, ő viszont a követi jelentéseket - például Tomás Contariniét - tanulmányozva arra a következtetésre jut, hogy *"nincs miért megtagadunk a hitelt ettől a szerelmi szeszélytől, a követi jelentésekből ismerve Fülöp rajongását az asszonyok iránt."*⁹¹⁵

Cánovas del Castillo az életrajz végére érve perspektívát vált: nem II. Fülöp tetteinek és jellemének eredményét összegzi, hanem kitekint Spanyolország helyzetére, és megállapítja, hogy az ország bár látszólag hatalma csúcsán állt, a gazdasági hanyatlás már erőteljesen megindult, nagyok voltak az államadósságok, a nép

---

⁹⁰⁹ "por lo menos, padecía pasajeros accesos de demencia." - "legalábbis, időleges elmezavarokban szenvedett." - Uo. 105.o.

⁹¹⁰ "No cabe dudar tampoco, que aborrecía mortalmente a su padre." - "Nem fér hozzá kétség, hogy halálosan gyűlölte az apját." - Uo. 104.o.

⁹¹¹ "Se conspiró con Montigny, cuyo secreta muerte sería de este modo muy explicable." - "Montigny-nyel konspirált, akinek a titkos halála ily módon nagyon is magyarázható." - Uo. 104.o.

⁹¹² "Falleció de muerte natural a base de los datos que conocemos." - "Természetes halállal halt meg azok alapján az adatok alapján, amiket ismerünk." - Uo. 105.o.

⁹¹³ "Semejante rey para la monarquía española hubiera sido su inmediata ruina." - "Ilyen király Spanyolország számára az azonnali katasztrófát jelentette volna." - Uo. 109.o.

⁹¹⁴ "El rey juzgóse engañado y aparentemente lo estaba en los dos primeros conceptos, como amante, amigo y juez, y lleno de oculta ira, mandó prender con pretextos frívolos por julio de 1579 a la princesa y a Pérez." - Uo. 103.o.

⁹¹⁵ "ni hay por qué negar crédito a este capricho amoroso, sabiéndose ya lo que sobre la afición de Felipe a las mujeres escribiéron los embajadores." - Uo. 114.o.

elszegényedett, a papság viszont gazdag volt. Mindez a későbbi katasztrófa alapjául szolgált. Cánovas del Castillo dokumentumokra támaszkodó, mértékletes és objektivitásra törekvő képe II. Fülöpről kiinduló pontot jelentett a XX. század történészei – például Manuel Fernández Álvarez – számára.

A „kis” Habsburgokkal kapcsolatban Cánovas del Castillo főként az *Historia de la decadencia*ban megfogalmazott gondolatokat ismétli, és hasonló végkövetkeztetésre jut. Mindez annyival egészül csak ki, hogy a *Bosquejo histórico*ban részletesen elemzi a II. Fülöp és III. Fülöp kormányzási módszereinek különbségeit, és ennek hatásait. Míg II. Fülöp mindent személyesen ellenőrzött, addig III. Fülöp átengedte a kormányzást a kegyenceinek; II. Fülöp korlátozta a főnemesség hatalmát és megtiltotta, hogy miniszterei ajándékokat fogadjanak el, III. Fülöp viszont igyekezett a főnemesek kedvében járni, és általános szokássá váltak az ajándékok, azaz a vesztegetés⁹¹⁶. Mindez a kontroll hiányát idézte elő a kormányzásban, és a korrupció óriási mértékű növekedését eredményezte.

Cánovas del Castillo műve a biografikus és az átfogó nemzeti, gazdasági történet összefonódása, a kettős perspektíva összhangja az egyéni és társadalmi sors egymásra hatását hangsúlyozza. Cánovas del Castillo szintetikus életműve átlépett a legendákon, mérlegre téve őket, s ezzel lezár egy elfogult korszakot.

---

⁹¹⁶ *Bosquejo histórico...*, id. mű, 175.o.

6. A XIX. század irodalma

A történelmi regény az európai romantika egyik tipikus műfaja, szoros kapcsolatban áll a romantika erős történelmiségével, hagyománytiszteletével, nacionalizmusával. Bár a műfajnak Európa-szerte voltak előzményei, Walter Scottot tartják a történelmi regény megteremtőjének⁹¹⁷. A történelmi regény középpontjában a regényes, szentimentális szerelem áll két fiatal – többnyire egy lovag és egy előkelő származású, nagyon fiatal, leggyakrabban szőke, sápadt, szűzies hölgy – között. A történelem háttérként szolgál, és biztosítja a kalandokat⁹¹⁸. Nagyon fontos a hű korfestés, mivel a részleteken nyugszik az életszerű hatás. A háttérként szolgáló történelmi kort az író általában saját nemzete múltjából választja; a nemzeti érzés ezen kívül más formában is megjelenhet a regényben, az idegen elnyomás és az ellenállás, sőt szabadságharc megjelenése tipikus vonás⁹¹⁹. A történelmi regény főszereplői általában nem valós történelmi alakok, mivel ez esetben a történelmi tények túlságosan korlátoznák az író fantáziáját, ezért a valós történelmi személyek általában inkább mellékszereplők, de arra is találunk példát, hogy a főszereplő valós történelmi személy, és a regény az életének egy kevésbé ismert vagy homályos szakaszát dolgozza fel⁹²⁰. Ez alapvető különbség a történelmi regény és a regényes történelmi életrajz között, mivel az utóbbinak éppen az a lényege, hogy egy ismert történelmi személyiség életútját vagy életének fontosabb epizódjait tartalmazza regényes formában. Egyes történelmi regényekben megjelenik a csoda is, vagy legalábbis valamiféle misztikus elem.

---

⁹¹⁷ Például Szerb Antal: *A világirodalom története*, id. mű, 461.o.

⁹¹⁸ A történelmi regény, bár a műfaj megteremtője Walter Scott, alapsémáját tekintve évezredes múltra tekinthet vissza, alaptörténete – egy tiszta ifjú és lány szerelme egy kalandos történet keretei között – Kr.e. a II. századba, a bizánci regényhez nyúlik vissza, melyet a reneszánsz olasz és spanyol novellairodalma elevenít fel. De a történelmi regényben megtalálhatók a lovagregény és a reneszánsz neoplatonizmus és költészet elemei is, és minden bizonnyal hatással volt rá a XV. századi és a XVIII. századi szentimentális regény is.

⁹¹⁹ Már Walter Scott *Ivanhoe* című regényének is fontos eleme, a spanyol történelmi regényekben pedig a spanyolországi Habsburgok jelennek meg idegen elemként.

⁹²⁰ Joaquín Sánchez Fuentes: *Carlos I de España y los siete embajadores*, Madrid, 1851. (V. Károly ifjúkorának egy kitalált epizódjáról szól).

Az első spanyol romantikus történelmi regény – mint az köztudott – Ramón López Soler *Los bandos de Castilla* című műve, mely 1830-ban jelent meg⁹²¹, és első sorban Walter Scott regényei inspirálták. Az előbbieken említett első spanyol romantikus regények, illetve a Scott és Victor Hugo fordítások után ugrásszerűen megnőtt a történelmi regények száma, csak hogy ezek közül az utókor keveset ismer el irodalmilag értékes műként⁹²². A spanyol romantika egyik vezető műfaja – a dráma mellett – azonban a regény⁹²³ volt, első sorban a történelmi regény. Spanyolországi népszerűségét Guillermo Zellers azzal magyarázza, hogy a spanyol nép az 1830-as években különösen fogékony volt a romantika történelmiségére és nemzetközpontúságára mivel a spanyol nemzeti érzelmek felerősödtek részben a közelmúltbeli francia elnyomás, részben a gyarmatok elvesztése miatt⁹²⁴. A történelmi regény virágkora mindössze kb. tíz évet ölel fel, 1834-től 1844-ig, Enrique Gil y Carrasco *El señor de Bembibre* című regényének a megjelenéséig, mely az irodalomtörténet általánosan elfogadott álláspontja szerint a spanyol történelmi regény műfaj csúcspontja⁹²⁵.

Az európai 1848-as forradalmak az élet minden területén éreztették hatásukat; éles határ húzódik a XIX. század első és második fele között nemcsak a társadalmi fejlődést és politikát, hanem a kultúrát és az irodalmat tekintve is. Ekkor jelenik meg az irodalomban a realizmus és a naturalizmus; a romantika virágkora véget ér, és bár nem tűnik el, jellege megváltozik, másodvonalbeli irányzattá válik. A romantikát az 1840-es években sok támadás érte, melyek hamisnak nevezték a romantika világgépét. Ekkor kezdett a romantikus mozgalom kapcsolatot keresni a konzervatív irodalommal, mely az 1840-es évek elejétől meghatározza a romantikát⁹²⁶. A XIX. század második felében azonban a gondolkozást, a kulturális életet és az irodalmat is áthatja a pozitivizmus,

⁹²¹ Igaz, Trueba y Cossío művei – *Gómez Arias* (1828) és a *The Castilian or The Black Prince* (1829) – korábbiak, csak hogy ezek angol nyelven íródtak.

⁹²² Larra: *El doncelde don Enrique Doliente* (1834); Enrique Gil y Carrasco: *El señor de Bembibre*. (Ángel del Río, II. Kötet, id. mű, 213.o.)

⁹²³ Ugyancsak a spanyol romantika terméke az ún. „costumbrista” regény, melyet a realista regény előfutárának is tekintenek.

⁹²⁴ Guillermo Zellers: *La novela histórica en España* (1828-1850), Instituto de las Españas en los Estados Unidos, New York, 1938, 16. o.

⁹²⁵ Lásd például: D. L. Shaw, id. mű, 78.o.; Ángel del Río, id. mű, II. kötet, 213.o.

⁹²⁶ D. L. Shaw, id. mű, 75.o.

mely alapvetően ellentétes a romantika szellemével Ugyanakkor az elsősorban polgári rétegekből álló, ízlését és érdeklődését tekintve konzervatív olvasóközönség⁹²⁷ továbbra is igényelte a romantikus irodalmat. A XIX. század második felének posztromantikus irodalma – melyet Ángel del Río átmeneti irodalomnak tart⁹²⁸ – lassanként ponyvairodalommmá vált, és végigkísérte az egész XIX. századot, sőt jelenléte érezhető a XX. század elején is.

Történelmi regények és irodalmi művek

A romantika a spanyol irodalomban az európaihoz képest néhány évtizedes késéssel jelent meg, de igen szívósnak bizonyult, hiszen a posztromantikus vonulat együtt élt a realizmussal, sőt még a XIX. század elején is jelen volt. A spanyol romantikus és posztromantikus irodalomban a középkori és a kora újkori témák domináltak. A zűrzavaros középkori történelem és a lovagkor hangulata ideális hátteret képeztek a történelmi regényeknek. Érdekes jelenség azonban, hogy a spanyol Reconquistával, a spanyol történelem egyik legjelentősebb hőskorával, valamint Ciddel kapcsolatban csak nagyon kevés történelmi regény született a romantika korában⁹²⁹. Több regény helyszíne a Katolikus Királyok kora, sőt sokszor udvara volt. Ez a kor a XIX. századi spanyolok számára nemzetük hőskorát jelentette, a nemzeti nagyság szimbóluma volt, mint a spanyol nemzet kialakulásának, formálódásának kezdete. A Katolikus Királyok a történelmi regényekben csaknem mindig pozitív személyiségek, az igazságosság megtestesítői. Kivételként említhetjük meg Trueba y Cossío művét, a

---

⁹²⁷ A vezető társadalmi erők ebben a korban Spanyolországban az alapvetően konzervatív rétegek: az egyház, a hadsereg, a magukat mérsékelt liberálisnak nevező, de szintén konzervatív vidéki középosztály. (Ángel del Río, II. Kötet, id. mű, 228-229.o.).

⁹²⁸ „Entre el romanticismo, que parece agotado como movimiento al empezar esta época, y la plenitud del realismo, hay una literatura posromántica, de transición, más perceptible en la poesía y el drama, los géneros que habían alcanzado mayor desarrollo en los años precedentes.” – Uo. 230.o. („A romantika – mely mint irányzat kezd kimerülni ennek a kornak az elejére – és a realizmus fénykora között létezik egy átmeneti posztromantikus irodalom, mely leginkább a költészetben és a drámában érzékelhető, azokban a műfajokban, melyek a leginkább fejlődtek az elmúlt években.”).

⁹²⁹ Estanislao de Cosca Vayo: *La conquista de Valencia por el Cid*, Madrid, 1831.

Gómez Arias o los moriscos de las Alpujarras című történelmi regényt⁹³⁰, melynek cselekménye az alpujarrasi mórok Ferdinánd és Izabella elleni felkelését követi végig. A XVI. század különösen kedvelt korszaka a történelmi regényeknek, elsősorban a kor nagyszabású, de sokat vitatott alakjai – uralkodók, hódítók, stb. – miatt. A történettudomány eredményei, dokumentumközlések nem befolyásolták nagyban a történelmi regények íróit, akik a történelmi eseményeket a regény cselekményének vetették alá, és ennek megfelelően olykor tudatosan meg is változtatták őket⁹³¹. A történelmi események megváltoztatásánál azonban lényegesen egyszerűbb volt a valós történelmi személyiségek jellemét a regény cselekményéhez igazítva alakítani. Míg a történetírásban különböző véleményekkel találkozhatunk a „Nagy Habsburgokkal” kapcsolatban, addig a romantikus és posztromantikus irodalom ugyanazokat a sémákat ismételgette. A spanyolországi Habsburg uralkodók mint idegen elnyomók, s mint egy, a nemzetet romlásba döntő, dekadens dinasztia, ritkán jelentek meg pozitív színben. Kivétel ez alól V. Károly akiről a romantikus és a posztromantikus irodalomban egy pozitív és egy negatív séma egyaránt létezett.

Joaquín Sánchez Fuentes regényében⁹³² V. Károly mint egészen fiatal fiú jelenik meg, és szerelmes a hősnőbe, Estrellába. V. Károllyal kapcsolatban az egyetlen negatívum az, hogy ekkor még németalföldi tanácsadói, főleg Chievres hatása alatt állt, de a regény pozitív szereplői úgy ítélik meg, hogy V. Károly önmagában igen értékes ember.

Francisco de Sales Mayo túlzottan hatalomvágyónak és ambiciózusnak festi le V. Károlyt⁹³³. Ezeknek az ambícióknak a következményei nem voltak negatívak, de nem tudta boldoggá tenni sem a családját, sem a nemzetét. A szerző arra a következtetésre jut, hogy V. Károly uralkodásának első évtizedei dicsőségesek voltak ugyan, de ez volt a hanyatlás kezdete is. V. Károlynak azonban mégsem hatalmas ambícióit rója fel hibaként, hanem azt, hogy korlátozta a spanyol nép szabadságát, és

---

⁹³⁰ London, 1828, Madrid, 1831. A mű Calderón de la Barca *La niña de Gómez Arias* című darabjának a hatására született. A könyv azt sugallja, hogy a mórok a spanyolok hibájából, az erőszakos térítés miatt keltek fel, s ez végsősoron a Katolikus Királyok hibája volt. (Guillermo Zellers: *La novela histórica*, id. mű, 15.o.)

⁹³¹ Leonor Gabino például a *Los misterios del Escorial* című művébe (Madrid, 1845) beleilleszti az Escorial építőinek kitalált felkelését.

⁹³² *Carlos I de España y los siete embajadores*, Madrid, 1851.

azt, hogy a spanyol népet csak eszközül használta ahhoz, hogy céljait elérje. Ez a megállapítás vonatkozhat az aktuális politikai helyzetre is⁹³⁴, de ne felejtjük el, hogy az idegen elnyomás negatív hatásainak megjelenítése és a szabadság fontossága a romantikus történelmi regény alapelemeinek számítanak⁹³⁵.

Ugyancsak a nemzet szabadsága áll Manuel Fernández y González *El horóscopo real* című regényének⁹³⁶ a középpontjában, melynek témája a Padilla-felkelés. A regény főszereplője María Pacheco, Padilla felesége. A regény végén a szerző arra a következtetésre jut, hogy a Padilla-felkelés leverése egyben a feudalizmus győzelmét jelentette az antifeudális irányzattal szemben, és hosszú időre elvette a nemzet szabadságát, a spanyol népet pedig szolgaságba kényszerítette. A Padilla-felkelés a szerző szerint továbbra is köztiszteletnek örvend a jó spanyolok körében, mint a törvényesség és a nemzeti függetlenség szimbóluma. Ezek a gondolatok a romantikus történelmi regényekben csaknem kötelezően megjelenő szabadság-toposz mellett politikai üzenetet is hordozhatnak.

Ugyanakkor Fernández y González viszonylag árnyalt képet fest V. Károlyról a *Don Miguel de Mañara* című regényében⁹³⁷, mely jóval később született. V. Károly alakjában egybeolvad a dicsőség, a nagyság, a szeretet a félelmetessel. A szerző végkövetkeztetése az, hogy Spanyolország V. Károly uralkodása alatt lett igazi nagyhatalom, de mindez túl sokba került a spanyol nemzetnek. A fentiekben elmondottak ellenére V. Károly nem mint személy jelent meg bizonyos regényekben negatív színben, hanem mint a szabadság ellenpólusa, mint – idegen – elnyomó hatalom.

II. Fülöppel kapcsolatban sokkal egységesebben negatív a romantikus és a posztromantikus irodalomban alkotott kép, mint V. Károllyal kapcsolatban. II. Fülöp egyszerűen mint egy kegyetlen, sötét szörnyeteg jelenik meg. A XIX. század közepe

---

⁹³³ *Misérias imperiales o la gloria en un ataúd, crónica novelesca de los últimos tiempos de Carlos V*, Madrid, Marzo y Fernández, 1867.

⁹³⁴ A regény megjelenése utáni évben megbukik a spanyol monarchia. Az 1860-as években (63 után) a radikális liberálisok visszaszivárognak a hatalomba. 1864-től 1868-ig hét kormány váltja egymást, a politikai helyzet feszült, II. Izabella egyre népszerűtlenebb.

⁹³⁵ Lásd a 3.2. fejezetet. (Jelen esetben posztromantikus regényről van szó).

⁹³⁶ 1847.

táján és második felében számtalan regény jelenik meg, melyekben II. Fülöp sötét és bosszúálló alakja nagy szerepet játszik. Sok szerzőt idézhetnénk példaként, akiknek a fantáziáját megragadta a Habsburg uralkodó „ördögi” személyisége. Megemlíthetjük például a romantikus szerzőt, Eugenio de Ochoát⁹³⁸ vagy a posztromantikus Ramón Ortega y Friast, aki több regényt is szentelt II. Fülöp személyének illetve korszakának⁹³⁹. Ezek a regények az úgynevezett „fekete legenda” által meghatározott képet tükrözik: a szerzők II. Fülöpöt mint gátlástalan, perverz gyilkost, kegyetlen zsarnokot ábrázolják, nem törődve a történettudomány kutatási eredményeivel, a közreadott dokumentumokkal és levelekkel.

Az egyik első regény, melyben II. Fülöp negatív szereplőként jelenik meg Patricio de la Escosura *Ni rey ni roque* című műve⁹⁴⁰. A regény főszereplője Portugália királya, aki 1578-ban halt meg Afrikában. Escosura regényében azonban a király nem halt meg akkor, hanem életét féltve II. Fülöp gyilkosaitól, elmenekült, és Gabriel álnév alatt Spanyolországban telepedett le. Egy pékségben dolgozott unokahúgával, Inés-szel. Juan Vargas, egy fiatal katona beleszeret Inésbe, és ez úton értesül Gabriel titkáról. A regény végén Gabrielt elítélik árulásért, Juan és Inés pedig összeházasodnak. A regény 10. Fejezetében Escosura kifejti véleményét II. Fülöpről. Gyávának, kegyetlennek, fanatikusnak nevezi, és azzal vádolja, hogy ő okozta féltestvére, Don Juan de Austria halálát is. Guillermo Zellers⁹⁴¹ szerint Escosurát kétszer is száműzték politikai okokból, így II. Fülöpöt illető vádjaival voltaképpen II. Izabella uralkodását kritizálta. Zellers meglátását annyiban lehetne pontosítani, hogy a Escosura regényének megjelenésekor, 1835-ben II. Izabella még csak két éves volt, tehát a szerző kritikája valószínűleg inkább VII. Ferdinánd, illetve később a régensnő politikáját illethette. Ugyanakkor az is valószínű, hogy Escosura egyike volt azoknak a romantikus íróknak,

---

⁹³⁷ Egyedül Manuel Fernández y González: *Don Miguel de Mañara*, Madrid, Librería de Salvador Sánchez Rubio, 1877.

⁹³⁸ *El Auto de Fe*, 1837.

⁹³⁹ *El padre Ginés: memorias del tiempo de Felipe II*, 1875; *La agonía de un déspota*, Madrid, 1881-1882; *El gran tirano. Secreto de Felipe II*, 1880; *Una venganza de Felipe II. Memorias del Diablo en Palacio*, 1880; *Las justicias de Felipe II*, 1914.

⁹⁴⁰ Madrid, 1835.

⁹⁴¹ Guillermo Zellers, id. mű, 44.o.

akik rájöttek, hogy a II. Fülöpöt övező negatív légkört egy romantikus regény írásához is felhasználhatják.

Eugenio de Ochoa *El auto de fe* című regényében⁹⁴² hasonló nézeteket vall II. Fülöpről mint Escosura, ő azonban a Don Carlos-esetet dolgozza fel. Regényében összemossa az Aben Humeya féle felkelést a flandriaival. A regényben II. Fülöp bosszút áll politikai ellenfelein és családtagjain egyaránt. Feleségét egy lassan ölő méreggel gyilkoltatja meg, fiát pedig lefejezteti a börtönben. Ochoa olyan embernek mutatja be II. Fülöpöt, aki nemcsak hogy szörnyűségeket követ el – mint Escosura regényében – de még élvezi is. Egyik szórakozása a borzalmas *auto de fe*-k látogatása, sőt bosszúból az érzékeny és jóságos Izabellát is arra kényszeríti, hogy részt vegyen egy ilyen látványosságon. Ochoa nemcsak kiaknázza a „fekete legendát”, de a regény kedvéért még az akkoriban elfogadott történelmi tényeket is figyelmen kívül hagyja. Az ő változatában például Aben Humeya párbajban hal meg; a valóságban azonban felakasztották. A történelem tehát Ochoa számára csupán egy vezérfonal, melytől a regény érdekében kedve szerint eltávolodik; ezen kívül pedig érdekes, kalandos és véres történetek forrása.

Az *Auto de fe* megjelenésének évében látott napvilágot José Muñoz Maldonado történelmi drámája⁹⁴³, mely az Antonio Pérez-féle konfliktus utolsó szakaszát dolgozza fel. A szerző véleményét már a darab mottóverséből megismerhetjük:

„Si al Rey Felipe Segundo
El clero llama el prudente,
Con sangre conteste el mundo
Que fue un verdugo.. ¡y que miente!”⁹⁴⁴

A dráma három helyszíne: Madrid 1591-ben, Aragón 1592-ben, Róma 1598-ban. Az olvasó, illetve a néző már a darab elején, két udvari ember dialógusából megtudja, hogy Don Carlos és Izabella királyné halálát évekkel korábban II. Fülöp okozta. A szerző ezzel egyértelműen kijelölte a negatív szereplőt, ezután már csak az Antonio Pérez-eset

---

⁹⁴² Id. mű.

⁹⁴³ José Muñoz Maldonado: *Antonio Pérez y Felipe II. Drama histórico original en cinco actos en prosa y verso*, Madrid, 1837.

⁹⁴⁴ „Ha II. Fülöp királyt / a papság bölcsnek nevezi / Vérrel válaszoljon a világ, / hogy hóhér volt és hogy hazudik!” José Muñoz Maldonado, id. mű, mottó. – Fordítás tőlem.

II. Fülöpöt bűnösnek és Antonio Pérezt ártatlannak tekintő változatának a sémáit kell követnie. E szerint a változat szerint II. Fülöp azt gyanította, hogy féltestvére, Don Juan, Escobedo tanácsaira hallgatva konspirált ellene. Ezért a király arra buzdította Antonio Pérezt, hogy ölesse meg Escobedót. Muñoz Maldonado drámájában Antonio Pérez megszánta Escobedót, és nem ő ölette meg, mégis őt vádolták meg a gyilkossággal, mivel II. Fülöp így akart bosszút állni rajta. Antonio Pérez szerelmébe, Eboli hercegnőbe ugyanis II. Fülöp is szerelmes volt. A dráma első felvonása ezt az alaphelyzetet tárja elénk. A többi felvonás Antonio Pérez menekülését és az aragóniai eseményeket mutatja be, míg a darab végén, mely 1598-ban játszódik, II. Fülöp bocsánatot és kegyelmet ajánl Antonio Péreznek, csak hogy a titkár rövidesen meghal. A dráma érdemi cselekménye két évet ölel fel, noha a valóságban 1577-ben ölték meg Escobedót, és Antonio Pérez pere 12 évig tartott. A szerző valószínűleg a szorosabb drámai szerkezet kedvéért sűrítette össze az eseményeket, megváltoztatva ezzel a történelmi tényeket. A dráma csúcspontját az aragóniai események képezik, mivel ekkor törölte el II. Fülöp Aragónia kiváltságait – „fueros” – Antonio Pérez szökését és bujtatását ürügyül használva fel. Ez a tett, támadás a szabadságjogok ellen, feltehetőleg aktuális politikai figyelmeztetést is rejtett a carlista háborúkkal kapcsolatban.

1845-ben megjelent egy igen érdekes, és manapság kevésbé ismert regény, a *Los misterios del Escorial*⁹⁴⁵. A fentiekben tárgyalt irodalmi művek II. Fülöp életének egy-egy sötét szakaszával vagy eseményével foglalkoztak, például a Don Carlos-esettel, az Antonio Pérez-esettel, stb, a romantikus irodalmi mű kíváncsiainak megfelelően eltorzítva mutva be a történelmi eseményeket. A *Los misterios del Escorial* azonban olyannyira eltávolodik a valóságtól, hogy a szerző egy teljes egészében kitalált gaztettet tulajdonít II. Fülöpnek. Ezt a – végletekig romantikus – regényt – tudomásom szerint – még nem tanulmányozták irodalomárok vagy történészek, noha számos érdekességet tartalmaz történelmi és irodalmi szempontból egyaránt.

A regény cselekményének központjában egy képzeletbeli felkelés áll, mely az Escorial építése alatt zajlott le.

---

⁹⁴⁵ Leonor Gabino: *Los misterios del Escorial*, Madrid, 1845.

Az építkezésen dolgozó munkások nem kapták meg a fizetésüket időben, ezért erőszakkal behatolnak II. Fülöp lakosztályába, a fizetésüket követelve⁹⁴⁶. A király nem mutatja ki az érzelmeit, hanem azonnal és személyesen kifizeti a munkásokat, de titkárán, Ruigomezen kívül senki sem sejti, hogy bosszút akar állni a munkásokon. Kettejük beszélgetéséből hamarosan kiderül, hogy annak idején Don Carlos halálát is Ruigomez tervezte ki II. Fülöp kérésére. Ezután a munkások megbüntetését kezdi tervezni. II. Fülöp ezúttal nem akar mindükkel végezni, mivel új munkások beállítása nagy időkiesést jelentene, így a vezetők és a kantinosnők kivégzését határozzák el, ez utóbbiakét azért, mert II. Fülöp szerint a kantinosnők bujtották fel a munkásokat. A kantinosnők közül az egyiket, akit Aranyhajnak neveznek, és a regény hősnőjének a lánya, már az első fejezetek egyikében lefejezi II. Fülöp egy kegyetlen katonája, Carlos de Selva. A fejezet a „Cruz degollada”, azaz „A lefejezett kereszt” címet viselei, és arra a szerepre utal, melyet a szerencsétlen lány feje tölt be a továbbiakban: a felkelők seregének az élén hordozzák, mint egy keresztet a csatában. A lány halála elborzasztja a munkásokat, és ekkor határozzák el, hogy abbahagyják a munkát és bosszút állnak. Ismét behatolnak II. Fülöp szobáiba, de ezúttal nem tudnak megegyezni. A királynak menekülnie kell. A munkások ezután megölik Carlos de Selvát, és több más negatív szereplőt, majd harmadszor is szembe kerülnek II. Fülöppel. Ekkor azt követelik, hogy szolgáltatassa ki nekik Ruigomezt, vagy büntesse meg. A regény során II. Fülöp magánéleti botrányaira is fény derül: házasságtörő viszonyára egy titokzatos nővel, Cándidával, aki a palotában lakik, és akinek a férje szintén bosszút akar állni a királyon. A regény szomorú véget ér: a felkelést leverik, a pozitív szereplők meghalnak. Cándida férje végiggondolja azokat a gonoszságokat, amiket II. Fülöp elkövetett: „*Valois*

⁹⁴⁶ A munkástéma megjelenése meglehetősen szokatlan a romantikus történelmi regényekben, legalábbis azokban, melyeknek a cselekménye nem a közelmúlt eseményeivel foglalkozik, ezért ez a felkelés, melyet teljes egészében a regény szerzője talált ki, irodalmi és politikai szempontból egyaránt érdekes. A munkástéma csak a XIX. században, inkább a század közepe táján lett jellemző, jelent meg a mindennapi életben. Az utópisztikus szocializmus Spanyolországban csak az 1840-es évek elején kezd el terjedni, Madridban pedig csak 1844 után, folyóirataik itt csak 1846-ban és 1847-ben jelennek meg. A mindenkori kormány egyébként igyekezett elnyomni a munkásmozgalmakat, sőt, üldözte is őket. (*Historia de España dirigida por Manuel Tuñón Lara*, VIII. kötet, *Revolución burguesa, oligarquía y constitucionalismo* – 1834-1923 – Barcelona, Labor, 1990, 2. kiadás, 13. újranyomás, első kiadás: 1981) Leonor Gabino regénye tehát szorosan kapcsolódik annak a kornak a napi aktualitásaihoz, melyben a regény íródott. A regény cselekményét tekintve elmondhatjuk, hogy a mű tényleges főszereplője maga a felkelés. A szerző bemutatja, hogyan születik a felkelés, milyen okok

Erzsébet hercegnő, Don Carlos, akit két rabszolga fojtott meg egy selyemzsinórral az apja jelenlétében (...) Íme a leghallatlanabb kegyetlenség, és a legkeményebb szív."⁹⁴⁷

Az utolsó fejezeteken a narrátor II. Fülöp halálát írja el, kommentálva mindazt a rombolást és szerencsétlenséget, melyet a Habsburg-ház uralkodói okoztak Spanyolországban.

A regény tartalma, lényegi része is eltér a kor romantikus regényeitől. Egyfelől követi ugyan a romantikus regény sémáit: a szerelmi, érzelmi vonalat tekintve; másfelől azonban a cselekménynek társadalmi, társadalomkritikai aspektusai is vannak, felmerül ugyanis a munkáskérdés, megjelennek a munkásosztály problémái: a szegénység, a kiszolgáltatottság, az állandóan késő fizetés, az erőszakos fellépés érdekérvényesítésükkel szemben. A romantikus és posztromantikus regények közül viszonylag kevés – és inkább a színvonalasabbak – foglalkoznak csak társadalmi problémákkal, illetve érintik őket valamilyen szinten⁹⁴⁸. Ezek a romantikus regények azonban általában a közelmúltban játszódnak, szorosan kapcsolódva a jelenhez és a XIX. század felkeléseihez, forradalmaihoz. A *Los misterios del Escorial* egészen egyedi regény abból a szempontból, hogy teljes mértékben aktuális társadalmi probléma jelenik meg a XVI. századi helyszínen; a szerző ráadásul nem egy ténylegesen megtörtént eseményt, felkelést dolgoz fel, hanem egy teljes egészében kitaláltat. Azt is mondhatnánk, hogy egy XIX. századi munkásfelkelést helyezett a XVI. századba. A munkástémán kívül a regényben megjelenik az erős, központi, elnyomó hatalom és a korrupt udvar is. Ez, a regény keletkezésének feltételezett idejében – 1844-ben – hatalomra kerülő Narváez központosító politikáját és bürokratizációját is érintő kritika is lehetett. II. Fülöp kora sok tekintetben – központosítás, bürokratizáció, a hatalom elleni felkelések leverése, a szabadságjogok korlátozása, stb. – megfeleltethető volt az 1840-es évek spanyol helyzetének. II. Fülöp szerepeltetése – a fejezet elején már említett – irodalmi szempontból is megfelelő volt. A spanyol romantikában démonizált király alakja a *Los misterios del Escorial*-ban a gátlástalan, nagyhatalmú negatív

---

váltják ki, hogyan bontakozik ki, válik súlyosabbá, majd végül, hogy hogyan nyomják el, tehát bemutatja egy XIX. századi felkelés komplett forgatókönyvét.

⁹⁴⁷ „La princesa Isabel de Valois, el príncipe Carlos, ahogado con un cordón de seda por dos esclavos en presencia de su padre (...) He aquí la crueldad más inaudita, y el corazón más duro.”

⁹⁴⁸ Mint például Victor Hugo egyes regényei.

főszereplő lett a regény mindkét – magánéleti és társadalmi – cselekményszálát tekintve.

A XIX. század második felében továbbra is születtek posztromantikus irodalmi művek, melyekben II. Fülöp negatív szereplőként jelenik meg. Egyike ezeknek a műveknek egy történelmi novella, mely Salvador María de Fábregues novelláskötetében⁹⁴⁹ jelent meg. Ez a kevésbé ismert mű tíz, történelmi témájú novellát tartalmaz. Az *Agravios y desagravios*⁹⁵⁰ című novellában Fábregues Don Juan de Austria ifjúságát beszéli el. Ebben a műben II. Fülöp testvérféltékenységtől vezérelve megpróbálta meggátolni féltestvérét abban, hogy katonai pályára lépjen, és ezért bezáratta őt egy kolostorba. Csakhogy az a kolostor Yuste kolostora volt, s itt a fiatal Don Juan megismerkedett egy Carlos atya nevű baráttal, akiről később kiderült, hogy maga V. Károly, tehát Don Juan apja. A betegségekől elgyötört V. Károly utolsó erejével Don Juan segítségére sietett, így az katonai pályára léphetett. A szerző ebben a novellában felhasznált és eltorzított néhány közismert történelmi tény⁹⁵¹, melyek köré egy romantikus történetet szőtt. A novellában II. Fülöp ezúttal mint gyáva intrikus jelenik meg. Csak azzal a feltétellel hajlandó elismerni testvérének Don Juant, ha az sohasem házasodik meg. Bár a novella főcselekményének a megoldása – Don Juan elismertetése és lehetősége a katonai pályára – optimizmusra adna okot, a végkifejlet mégis tragikus: a szerző kitekint 20 évvel későbbre, és azt állítja, hogy Don Juant katonai pályája csúcán megmérgezték, a gyanúsított pedig szerinte II. Fülöp. Fábregues a Spanyol Királyi Történettudományi Akadémia tagja volt, munkáival azonban a nagyközönség igényeit kívánta kielégíteni, így irodalmi és történelmi műveit tekintve egyaránt a posztromantikus irányzatba sodródott, a történelem botrányaival,

---

⁹⁴⁹ *Leyendas tradicionales históricas españolas*, Valencia, 1873. (A szerzőről a 3.2-es fejezetben, a posztromantikus történetírás kapcsán már volt szó).

⁹⁵⁰ *Sérelem és jóvátétel*.

⁹⁵¹ Például: V. Károly élete utolsó éveit Yuste kolostorában, illetve annak közelében töltötte, de nem szerény és alázatos barátként, mint ahogy Fábregues művében megjelenik, hanem kísérettel, szolgálkkal élt, törődött a politikával, stb.; II. Fülöp nem törekedett arra, hogy megakadályozza Don Juan de Austria katonai pályán való indulását, és nem igyekezett letagadni a létezését, már csak azért sem, mert V. Károly hivatalosan elismerte fiaként.

sötét ügyeivel foglalkozott, a történelmi tényeket a romantikus hatás kedvéért gyakran elferdítette, fantáziájával feldúsította, bár ő ezt tagadta⁹⁵².

A „Kis Habsburgokról” kevesebb irodalmi mű született. Ezekben III. Fülöp és II. Károly, akárcsak a történelmi művekben, gyenge emberként és gyenge uralkodóként szerepelnek, IV. Fülöp pedig mint csak az élvezetekkel és művészetekkel törődő gáláns lovag. Példaként említhetjük ez utóbbira Fábregues említett novelláskötetéből a *La cruz de Santiago* című művet. Ennek a novellának egy szerelmi intrika a tárgya IV. Fülöp udvarában, melynek főszereplői a király, Velázquez és Velázquez felesége, Juana Pacheco. A mű hangulata kellemes, könnyed. IV. Fülöp személyében érdekes ellentétek ötvöződnek: rossz király, nem éppen erkölcsös ember, de kedves és nagyvonalú. A király udvarol Velázquez feleségének, sőt, arra akarja kényszeríteni, hogy kezdjen viszonyt vele, de Juana Pacheco mindent elmond a férjének, aki megleckézeti a királyt. IV. Fülöp megérti a leckét, és saját kezűleg festi Santiago keresztjét Velázquez ruhájára. A szerző a IV. Fülöpről a köztudatban élő, közhelyszerű sémákat építi a műbe, alapvetően pozitív képet festve az uralkodó személyéről.

II. Károly nem volt éppen egy romantikus irodalmi mű ideális tárgya, 1841-ben mégis született róla egy történelmi dráma⁹⁵³. Antonio Gil de Zárate műve történelmi érdekessége és irodalmi értékei miatt megjelenik az irodalomtörténetekben is. A romantikus dráma középpontjában egy ördögi személy, Fray Froilan⁹⁵⁴ áll, a király gyóntatója, aki szerelmes az angyali hösnőbe, Inésbe. A mű legnagyobb érdekessége az, hogy Inés a király, II. Károly törvénytelen lánya. A valóságban a beteges és

---

⁹⁵² A *Leyendas* Trinidad García de Bermejóhoz intézett ajánlásában a következőket írja: „A nadie mejor que a ti, repito debo dedicar este libro, porque en su lectura, estoy persuadido encontrarás la poesía que puede tener el que sigue la historia paso a paso, y sin falsear su verdad procura amenizar lo que otros olvidaron por no parecerles importante el embellecerlo con forma menos cansada que la narrativa.” („Neked ajánlom ezt a művet, sokkal inkább mint másnak, mert olvasása során, meg vagyok győződve róla, hogy megtalálod benne a költészetet, a történetet lépésről lépésre követve, anélkül, hogy meghamisítaná a valóságot, kedvessé kívánja tenni azt, melyet a többiek elfelejtettek, mivel nem tűnt nekik fontosnak, hogy eredeti elbeszéléssel megszépítsék.” – kiemelés tőlem.)

⁹⁵³ Antonio Gil de Zárate: *Carlos II el Hechizado*, Madrid, 1841.

⁹⁵⁴ Froilan atya csak II. Károly életének utolsó éveiben lett a király gyóntatója, és a valóságban is meglehetősen negatív szerepet töltött be: ő volt az, aki a király mentális betegségét és vélt „megátalkozottságát” kihasználva igyekezett megszabadulni ellenfelétől, Oropesa gróftól, miközben az uralkodót megalázó rituáléknak vetette alá.

állandóan szem előtt lévő II. Károlynak aligha lett volna arra lehetősége és energiája, hogy fiatal éveiben szerelmi kalandokba bonyolódjon, a dráma szerzője azonban mégis ezt tételezi fel. A dráma utolsó jeleneteiben II. Károly felismeri lányát egy gyűrűről; lánya iránt érzett szeretete és gyóntatója iránt érzett félelme között őrlődik. Végül Froilan – mivel szerelme nem talál visszonzásra – eléri, hogy elégessék a lányt, a király nem tud királyként viselkedni, tehetetlen. A mű sok vitát váltott ki megjelenésekor. Victor García de la Concha szerint⁹⁵⁵ ezeknek a vitáknak az a látens propaganda volt az oka, mely Spanyolország felszabadításáért, liberalizálásáért folyt. A mű kritikával illeti a hagyományos, konzervatív Spanyolországot. II. Károly alakjában bontakozik ki a dráma politikai kritikája, mert általa mutatja be a szerző, hogy a vallási fanatizmus és az egyház túlzott hatalma milyen mértékben képes eltorzítani egy gyenge átlagembert, akit II. Károly testesít meg.

---

⁹⁵⁵ Victor García de la Concha: *Historia de la literatura española. Siglo XIX*. Madrid, 1989, I., Cap. 5.

7. Konklúziók

A XIX. század a spanyol történetírás fejlődésének meghatározó korszaka; ekkor, ennek a századnak a folyamán fejlődik ki, illetve válik modern tudománnyá a történettudomány. A XIX. század elején a történetírás bárki által művelhető területnek számított, de ugyanebben az időben elindult a professzionalizálódás útján: kifejlődött a történelem kutatásához szükséges intézményi háttér, kikristályosodtak a történetírás tudományos módszerei, a történelemmel foglalkozó értelmiségen belül megjelentek a történészek, akik az egyetemek berkein belül működve kizárólagosan a történelem kutatásának és tanításának szentelték magukat. Ennek a fejlődési folyamatnak az eredményeként jönnek létre azok a képek, amelyeket a spanyol nemzet a saját történelmi múltjáról kialakított. *A XVI-XVII. század - a spanyolországi Habsburg uralkodók kora - a spanyol történelmi múlt meghatározó és vitatott korszaka lett.* A XIX. század folyamán a történészek és a történelemmel is foglalkozó értelmiség többféle módon közelítették meg ezt a korszakot, és ennek eredményeként *számos múltkép* született, melyek gyakran erősen eltértek egymástól.

A XIX. század történetírását még nem vizsgálták behatóan abból a szempontból, hogy a XVI-XVII. század, a spanyol történelem egyik legmeghatározóbb korszaka, és annak főszereplői a spanyolországi Habsburg uralkodók milyen szerepet tölthettek be benne; hogyan viszonyultak a XIX. század történetírása, és az azt meghatározó ideológiák az említett korszakhoz. A modern spanyol historiográfiában - az általam tanulmányozott szakirodalom alapján - a XIX. század történetírásával kapcsolatban kulcsszerepet töltenek be a nemzeti kérdéshez való viszonyulás, valamint a "fekete" és a "rózsaszín legenda" problematikája.

A XIX. századi Spanyolország helyzete a nemzeti kérdés miatt nagyon különleges, hiszen tudjuk, hogy Spanyolország állami, közigazgatási szempontból történő egységesülése-egységesítése is hosszú ideig tartott, teljes nemzeti egységesülésről országos szinten viszont a mai napig sem beszélhetünk. Ugyanakkor a XIX. század volt az a kor, melyben a történetírók és regényírók a múltra - a Katolikus Királyok utáni időkre - vonatkozóan is beszélnek Spanyolországról, illetve a spanyol nemzetről. Ebben a problematikus kérdésben kulcsszerepet kaptak a Katolikus

egységesítés elindító; illetve a Habsburgok, akik ugyan folytatták az egységesítő, központosító politikát, ugyanakkor viszont idegennek számítottak. A liberális történészek többnyire negatívan ítélték meg a spanyolországi Habsburgokat, köztük "nagy" Habsburgokat is, különösen pedig II. Fülöpöt. Számukra a Habsburgok egy idegen dinasztiát jelentettek, mely idegen érdekeket tartott szem előtt, és amely a spanyol nemzet hanyatlását okozta. Míg a Katolikus Királyokkal kapcsolatban pozitívan ítélték meg az egységesítő, központosító törekvéseket, addig a Habsburgokkal kapcsolatban úgy találták, hogy a hatalom túlzott mértékben koncentrálódott a kezükben⁹⁵⁶. A "nagy" Habsburgokat negatívan megítélő történészek uralkodásukkal és politikájukkal kapcsolatban három-négy negatív tényezőt emelnek ki és kapcsolnak össze: az egyik a már említett túlzott hatalomkoncentráció, ezzel kapcsolják össze általában a megmaradt tartományi szabadságjogok eltörlését; úgy ítélik meg, hogy a háborúkat első sorban idegen érdekekért vívták, és felőrölték benne a spanyol nemzet gazdasági és embertartalékait; negatívumként említik még a vallási intoleranciát is, elsősorban II. Fülöppel kapcsolatban. További jellemző az is, hogy valamennyi Habsburg uralkodását magánéletükkel szoros összefüggésben tárgyalják. A spanyol birodalom V. Károly és II. Fülöp alatti nagyságát és ennek előnyeit, valamint e két uralkodó erényeit főként a tradicionalista - konzervatív-katolikus - történészek szokták emlegetni⁹⁵⁷. A "kis" Habsburgok megítélése - politikájuk, uralkodásuk szempontjából - egyöntetűen negatív mind a liberális, mind a konzervatív történészek részéről.

A liberális és konzervatív nézőpontok szorosan kapcsolódtak a ma "fekete" és "rózsaszín legendának" nevezett képhez, mely a spanyol Habsburgokkal kapcsolatban kialakult. A "fekete" és a "rózsaszín legenda" megnevezés csak a XX. században született meg, de ez a két irányzat már sokkal korábban megjelent, és a XIX. századi spanyol történetírás meghatározó, egymással vitatkozó jelenségeivé váltak. Míg a "rózsaszín legenda", tehát a spanyolországi Habsburgokat, első sorban a "nagy" Habsburgokat védő álláspont egyféle volt, a konzervatív, királypárti, ultrakatolikus történészekhez kötődött; és viszonylag későn jelent meg; addig a "fekete legendának" több árnyalata is kialakult. A spanyolországi Habsburgokkal kapcsolatban a "fekete

---

⁹⁵⁶ Paloma Cirujano Marin, id. mű, 103. o.

legenda" szélsőségesen negatív változatát képviselték a - spanyol és külföldi - protestáns írók, mérsékeltebb, esetenként szürke változatait pedig a liberális szellemű szerzők. A "fekete legenda" árnyalását az objektivitás igénye és a professzionalizálódás fejlődése is elősegítette. Míg a XIX. század első felében a romantika hatása a "fekete legenda" szélsőségesebb változatainak kedvezett; addig a XIX. század második felében részben a pozitívizmus hatására, illetve a történettudomány fejlődésének következtében kezd kialakulni a spanyolországi Habsburgokról és korukról a tudományos változat.

Értekezésemben egy igen terjedelmes corpust tekintettem át, mely a spanyol történelem egyik legmeghatározóbb és legvitatottabb korszakát öleli fel. Ennek tanulmányozása során az alábbi következtetésekre jutottam:

1. Már a corpus összeválogatása és elsődleges tanulmányozása során feltűnt a történelmi életrajz mint műfaj, és az életrajzcentrikusság, mint nézőpont jelentősége. A XIX. századi spanyol történetírás egyik legjellemzőbb, de a modern historiográfia által kevésbé tárgyalt, sajátossága az *életrajzcentrikusság* volt. Ez az életrajzcentrikusság egyfelől mennyiségi szinten is megjelent⁹⁵⁷, másfelől tartalmi tekintetben is, azaz a nem életrajzi műfajba sorolható történelmi művek körében, például a nemzettörténeteknél is megfigyelhető. Ez az a kor - elsősorban a XIX. század második fele - melyben az *életrajzgyűjtemény* ősi műfaja újjáéled, és nagyon népszerű lesz. Az életrajzközpontú történetírói szemléletmód kialakulásának, illetve újbóli megjelenésének kedvezett a romantika hőskultusza és individualizáló hajlama. Az ország történelmi múltjának képe a történelmet meghatározó alakok - hősök és királyok - életútjának és tevékenységének bemutatásával állt össze. Az általam bemutatott corpuson keresztül jól látható, hogy a XIX. század történészei a XVI-XVII. század történelmi eseményeit szoros összefüggésben tárgyalták a kor uralkodóinak egyéni életútjával, tetteivel és személyiségével; a kor történelmi eseményeit meghatározó alakokként mutatták be őket. A kor társadalmi és gazdasági folyamatai és eseményei is az adott uralkodók

---

⁹⁵⁷ Például José Fernández Montaña. Lásd: a primér irodalom bibliográfiáját.

⁹⁵⁸ Visszatérnék a Paloma Cirujano Marin és szerzőtársai által készített statisztikára, melyet dolgozatom 4. Fejezetében, *A történettudomány főbb műfajai és témái* című alfejezetben, a 90. oldalon ismertettem, és amely szerint az 1834 és 1868 közötti spanyol történettudományos művek közül az életrajzok képviseltetik magukat mennyiségi tekintetben a második helyen a kortárs történelmi művek után.

életéhez, tetteihez és személyiségéhez kapcsolódnak a XIX. század történetírásában. Azt is megfigyelhetjük, hogy a történetírók a negatív gazdasági vagy társadalmi eseményekért gyakran az uralkodókat teszik felelőssé. E tekintetben néhány ismert példát emelnék ki: V. Károly uralkodásának kezdetén a valenciai és a kasztíliai felkeléseket. Az általam bemutatott forrásokból egyértelműen kitűnik, hogy a történészek ezeket a felkeléseket annak tulajdonítják, hogy V. Károly személye, illetve egyes tettei főlháborították kasztília és valencia városainak a polgárságát. E mozgalmak antifeudális jellegére, mint mélyebb mozgatórugóra csak a történészek elenyésző kisebbsége mutat rá a XIX. században. Szintén ismert példa a társadalmi megmozdulásokra II. Fülöp uralkodásának a végén az aragóniai felkelés, melynek bemutatása során a történészek kiemelt szerepet tulajdonítanak II. Fülöp személyiségének, személyes érzelmeinek a *fueros* eltörlésével kapcsolatban. A XIX. század történészei a XVII. század gazdasági hanyatlását a spanyolországi Habsburg uralkodók rossz gazdaságpolitikájához és pazarlásaihoz kapcsolják. Történészenként változó, hogy melyik Habsburg uralkodót teszik meg a gazdasági hanyatlás elindítójának, egyöntetű viszon, hogy egy vagy több uralkodót személyében tesznek felelőssé az egyre romló gazdasági helyzetért.

Az általam tanulmányozott életrajzgyűjtemények, nemzettörténetek és egyéb történelmi műfajok azt sugallták, hogy az életrajzcentrikusságnak a XIX. század történetírásában igen nagy szerepe van; és bármely corpus vizsgálatakor fontos szerepe lehet ennek a szempontnak.

2. Az általam tanulmányozott corpus, mint már említettem, igen összetett, számos nemzettörténetet, értekezést, életrajzgyűjteményt tartalmaz. Ezek vizsgálatakor úgy találtam, hogy a királyok közül a spanyolországi Habsburgok sorsdöntő szerepet játszottak Spanyolország történelmében. Az általam vizsgált corpus alapján elmondható, hogy a spanyolországi Habsburg uralkodók személye, életútja meghatározó jelentőségű a XIX. század történetírásában. A corpust áttanulmányozva úgy találtam, hogy a spanyolországi Habsburgok iránti érdeklődés viszonylag későn, a XIX. század 40-es éveiben jelent meg intenzíven, de ez után szinte töretlen maradt. A spanyolországi Habsburg uralkodók közül a XIX. század folyamán szinte kizárólag a

"nagy" Habsburgok álltak az érdeklődés és a viták középpontjában. A XIX. század kutatási módszertanát és intenzitását nagy mértékben fejlesztette az az élénk vita, melynek központjában a "nagy" Habsburgok álltak. Ezt támasztja alá egyfelől az életrajzok egyre részletesebb dokumentáltsága, másfelől a tanulmányok, értekezések és dokumentumkiadványok számának növekedése az idő előrehaladtával. A "kis" Habsburgok iránti érdeklődés viszont inkább a XIX. század vége felé válik intenzívebbé, ez az a kor ugyanis, amikor a kizárólag velük kapcsolatos tanulmányok és értekezések száma megnő.

A spanyolországi Habsburg uralkodók szerepe tehát igen nagy volt a XIX. század történetírásában, nemcsak mint egy a történelmet meghatározó időszak kulcsfontosságú és irányító személye, hanem mint a kutatásokat előmozdító témáé is.

3. A modern historiográfia egyik fontos kutatási területe a "fekete legenda" fejlődésének a kérdése. A "fekete legenda" a spanyolokról kialakult negatív kép, melynek számos összetevője van. Ezen összetevők - II. Fülöp, az inkvizíció, a kolonizáció, a spanyolok megítélése Európában, stb. - közül a corpus vizsgálata során első sorban a spanyolországi Habsburgokhoz, azon belül is főként a II. Fülöphöz kapcsolódó aspektusokat volt lehetőségem tanulmányozni. Tapasztalataim e téren egybevágóak a modern historiográfia nézeteivel, melyeket a *Bevezetés*ben is és ennek a fejezetnek az elején is felsoroltam. A corpus tanulmányozása alapján ezeket az alábbiakkal egészíteném ki:

- Míg a XIX. század végére lassan kialakult egy tudományos körökben elfogadott, alaposan dokumentált változat a spanyolországi Habsburgokról, köztük főként II. Fülöpről - mely változatot Antonio Cánovas del Castillo munkássága fémjelzi spanyol részről -; addig a tudományos változat, változatok mellett a népszerűsítő, ismeretterjesztő művekben és a szépirodalomban továbbél - még a XX. század első évtizedeiben is - a romantika korában elterjedt kép, melyben a "fekete legenda" nagy szerepet játszik. Míg a népszerűsítő, ismeretterjesztő történelmi művek - például az életrajzgyűjtemények - a "fekete legenda" nem minden elemét veszik át vagy fogadják el kritika nélkül, tehát inkább a "szürke legenda" különböző

árnyalatait képviselik, illetve fel-feltűnik a "rózsaszín legenda" is; addig az irodalom a XIX. század folyamán végig megőrizte a "fekete legenda" egyöntetűen negatív változatát II. Fülöppel kapcsolatban. Az irodalomban II. Fülöp kivétel nélkül negatív, démoni szereplő, aki számos ember - Don Carlos, Valois Erzsébet, Don Juan de Austria, Antonio Pérez, stb. - haláláért felelős.

- V. Károly megítélése többértű a XIX. század történetírásában, melynek minden szakaszában, szinte minden szerzőnél találunk pozitív jelzőket vele kapcsolatban. Ezek közül a legfontosabbak és leggyakrabban említettek: a császár vallásvédő tevékenysége, nagysága, aktivitása, katonai tehetsége. Minden periódusban találunk egyöntetűen pozitív, illetve igen mérsékelt kritikát tartalmazó műveket is. Ezek vannak többségben. A XIX. század minden általam vizsgált szakaszában a szerzők többsége egyetért abban, hogy V. Károly volt Hispánia egyik legnagyobb, legtehetségesebb uralkodója, a spanyolországi Habsburg uralkodók közül pedig kétség kívül a legjobb. Leggyakoribb kritikák, mellyel a XIX. századi szerzők illetik: a kasztíliai és valenciai felkelések előtti magatartása, Cisneros-szal és Cortés-szel szembeni hátlánsága, valamint a túlzott ambíció. Nagyrészt vagy egyöntetűen negatív képet Eduardo Chao, valamint a protestáns szerzők festenek csak róla. Eduardo Chao az ország gazdasági hanyatlásáért és erőtartálékainak feléléséért teszi felelőssé, az univerzális monarchia ideáját is komoly kritikával illeti. A protestáns szerzők fő célpontja II. Fülöp volt, V. Károlyt inkább mint a Habsburg-dinasztia tagját éri kritika. A protestáns szerzők, például Fernando de Castro, ugyanis kijelentik, hogy a Habsburg-dinasztia semmi jót sem hozott a spanyolok számára, az ország hanyatlásáért ők a felelősek.
- II. Fülöp körül komoly viták bontakoztak ki a XIX. század történetírásában. Ő volt a "fekete legenda" központi alakja, megítélése a XIX. század történészeinek körében igen ellentétes. Láthattuk, hogy az egyöntetűen negatív képet, mely szinte démonizálja II. Fülöpöt, első sorban a protestáns szerzők képviselték. A történészek többségét azonban az

objektivitásnak már a romantika korában felmerülő igénye arra készítette, hogy árnyaltabb képet fessenek II. Fülöpről, pozitív személyiségjegyeket és tetteket is említsenek; a vitás kérdéseket tekintve pedig - Don Carlos-ügy, Antonio Pérez-eset - ne foglaljanak egyértelműen állást, több nézetet is közöljenek. Ugyez az igény, az objektivitás igénye készítette a II. Fülöp pártján álló történészeket arra, hogy a pozitív tulajdonságok és tettek bemutatásán túl kritikával is illessék, így például egyes szerzők felróják neki a túlzásba vitt vallásosságot. A "rózsaszín legenda" legszélsőségebb változatát képviselő szerző - Montaña - viszont, bár művei a XIX. század végének, XX. század elejének a termései, mindenféle kritikától eltekint, műveiben elszántan védi II. Fülöpöt.

- A "kis" Habsburgok megítélése a XIX. század történészei részéről uralkodásuk politikai, gazdasági aspektusait tekintve szinte teljesen egységes. A szerzők egyöntetűen a "kis" Habsburgok korát tartják Spanyolország válságkorának. Egyöntetűek a szerzők abban is, hogy a "kis" Habsburgok nem törődtek személyesen az ország ügyeivel, többségében - olykor szellemileg is - gyengék voltak. Személyiségüket is hasonlóan ábrázolják: III. Fülöp (túl)buzgó módon vallásos, gyenge, nem tehetséges, befolyásolható, önállótlan személy; IV. Fülöp élvhajász, művészetbarát, nem tehetségtelen, de az ország ügyeivel nem törődő uralkodó; II. Károly testileg és szellemileg is beteg, gyenge, befolyásolható, fanatikusan vallásos ember. A "kis" Habsburgok személyiségének megítélését tekintve azonban tapasztalhatunk eltéréseket, első sorban III. Fülöpöt tekintve. Míg III. Fülöp a katolikus, konzervatív szerzők számára a vallás védelmezője, és legnagyobb tette számukra a moriszkók kiűzése, addig a liberális szerzők számára ez a tett - főleg gazdasági, demográfiai tekintetben - negatív, a király buzgó vallásossága pedig számukra nem jámborság, hanem fanatizmus. IV. Fülöpöt nemtörődömsége, érdektelensége, élvhajászása miatt minden oldalról érte kritika, a szerzők többsége azonban alapvetően jó tulajdonságokkal rendelkező, tehetséges embernek tartja, akinek művészetpártoló tevékenysége jelentős. Mind III. Fülöppel, mind IV.

- Fülöppel kapcsolatban több szerző is kiemeli, hogy uralkodásuk végén megbánták azt, hogy nem törődtek személyesen az uralkodással, és átengedték az irányítást az arra méltatlan kegyenceknek. II. Károlyt általában betegsége miatt nem ítélik meg a szerzők, az események központjában sem ő áll, hanem az udvari intrikák és intrikusok. Így a róla kialakult, a fentiekben felvázolt kép egyöntetű.
- Az egész spanyolországi Habsburg-dinasztiáról csak egyes szerzőknél találhatunk értékelést, főleg a XIX. század második feléből. Ezek az értékelések a Habsburg-dinasztia spanyolországi uralkodását tekintve általában negatívak, és a dinasztia biológiai hanyatlását az ország gazdasági, társadalmi hanyatlásával állítják párhuzamba.

4. A XVI-XVII. század a XIX. század történetírásában meghatározó jelentőségű kor. A korszakváltást a Katolikus Királyok trónra lépése jelenti, melyről szintén sajátos képek alakultak ki a XIX. század történetírásában, s melyről külön értekezést lehetne írni. A spanyolországi Habsburgok uralkodása szinte teljes egészében lefedi a XVI-XVII. századot, mely két jól elkülöníthető szakaszra - egy felfelé és egy lefelé ívelőre - oszlik. Hispánia a XVI. század során hatalmas világbirodalomra nőtt, nemcsak területi, hanem szellemi tekintetben is kitágult, kinyílt, a XVI-XVII. századi művészetek virágzása miatt (is) aranykornak nevezik. A XIX. századi történetírásban megjelenő képekben azonban végig hangsúlyos helyen állnak a kor problémái, nehézségei: a háborúk, felkelések, az arany kiáramlása, az elnéptelenedés, a vallási problémák. A nagyság pozitívumait mindvégig ellensúlyozzák, sőt elnyomják ezek az elemek. A XIX. század történetírásában a XVI-XVII. századról sugárzott kép fontos eleme a változás, a bizonytalanság és a lakosság szenvedése. A művészetek virágzását gyakran meg sem említik, vagy csak az összegzésben, pár sorban. A XVII. század egyértelműen válságkorszak a XIX. század történetírásában, melyért a történészek többsége - az ultrakatolikus-konzervatívok kivételével - a Habsburgok uralkodókat teszi felelőssé.

Felhasznált források és szakirodalom

Felhasznált források

Életrajzgyűjtemények

- *Biografías de los Reyes de España*, Barcelona, 1900?
- CÁNOVAS DEL CASTILLO: *Bosquejo histórico de la Casa de Austria en España*, Madrid, 1911, (1869)
- Uő: *Historia de la decadencia de España desde Felipe III hasta Carlos II*, Madrid, 1910
- *Crímenes célebres españoles*, Dir.: Manuel Ángeles, Madrid, 1859
- DIANA, Manuel, Juan, *Cien españoles célebres*, Madrid, 1864
- DREYSS, CH: *Cronología universal, seguida de la lista de los grandes estados antiguos y modernos de las dinastías poderosas y de los principales soberanos de primer orden*, Madrid, 1862, franciából fordítva.
- FÁBERGUES, Salvador María de: *El libro de los Reyes: Apuntes histórico-cronológico-biográficos de los Soberanos de España*, Valencia, 1867
- *Galería regia o biografías de los Reyes de España desde el primero...*, Madrid, 1848
- LANDA, Juan: *Hombres y mujeres célebres de todos los tiempos y de todos los países: Biografías de personajes ilustres, artistas, poetas*, Barcelona, 1877-1882, 2v
- MAYORAL, José: *El prognatismo inferior en los Reyes Españoles de la Casa de Austria*, Madrid, n.é.
- MONTERO, Carlos de: *Biografías de hombres célebres*, Madrid, 1916, 2v
- OPISSO, Alfredo, *Varones ilustres del Renacimiento*, n.é, n.h.
- PALUZIE Y LUCENA: *Biografía de los Reyes de España*, n.h., 1886
- PONTES Y FERNÁNDEZ, J.M., *Notas biográficas de españoles ilustres*, n.h., 1895
- RANKE, Leopold von (1795-1886), *Grandes figuras de la historia, una antología*, Grijalbo, México, 1958

- WENCESLAO, Esteban y Díaz: *Árbol Genealógico-cronológico-histórico de los Soberanos de España*, Toledo, 1898, 3v.

V. Károly. Kortárs és XIX. századi primér irodalom

- CARLOS I, REY DE ESPAÑA, *Memorias*, ed. Crítica, Madrid, 1960
- CARLOS I, Rey de España. Comentarios del Emperador Carlos Quinto, Madrid, n.é.
- COBALEDA, José de, *Panegyrico al señor Emperador Carlos V*, el Máximo, n.h., 1697
- Entrada de Carlos V en París el año 1540, n.h., 1864
- FORONDA Y AGUILERA, Manuel de: *Estancias y viajes de Carlos V*, Madrid, 1895
- GANTE, Pedro de: *Relaciones de la entrada del Emperador en Aquisgran (1520-1544)*, Madrid, 1873
- GARCÍA CERECEDA, Martin: *Tratado de las campañas y otros acontecimientos de los ejércitos del emperador Carlos V en Italia...*, Madrid, 1873, 3v.
- GIRÓN, Pedro, *Crónica del Emperador Carlos V*
- GÓMEZ-MORENO, Manuel, *Palacio del Emperador Carlos V en la Alhambra*, Madrid, 1885
- GONZALO MORON, Fermin, *Vida en el monasterio del Yuste el Emperador Carlos V*, n.h. 1859
- HERRERO, Leandro Angel: *El monje del monasterio de Yuste*, Madrid, 1911
- MEXÍA (MEJÍA), Pero, *Historia de Carlos Quinto*, 1945
- MIGNUET, Francois Auguste Alexis, *El emperador Carlos V: Su abdicación*, Cádiz, 1855
- MUVOZ MALDONADO, José, Conde de Fabraquer, *Historia del Emperador Carlos V*, Madrid, 1862
- ROBERTSON, William, *Historia del reinado del emperador Carlos V*, Madrid, 1846-47
- RODRIGUEZ VILLA, Antonio, *El emperador Carlos V*, Madrid, 1903, 990
- *Relación auténtica de la batalla de Pavia*, Marzo de 1525, Madrid, 1839

- SANDOVAL, Prudencio de, *Historia del Emperador Carlos Quinto, rey de las Españas*, n.h. 1604
- SEPÚLVEDA, Echalaz González de (trad), *La vida de Carlos V*, n.h. 1693
- VERA Y FIGUEROA, Juan Antonio de, *Epítome de la vida y hechos del innicto Emperador Carlos V*, 124

V. Károly. Irodalmi művek

- MAYO, Francisco de Sales: *Miserias imperiales o la gloria en un ataud: Crónica novelesca de los últimos tiempos de Carlos V*, n.h.1867
- PÉREZ GALDÓS, Benito: *Episodios nacionales* (sobre Carlos V)
- SÁNCHEZ DE FUENTES, Joaquín: *Carlos Iº de España y los siete embajadores*, novela histórica, 1851

II. Fülöp. Kortárs és XIX. századi primér irodalom

- CABRERA DE CÓRDOBA(1559-1623), Luis, *Felipe Segundo, Rey de España*, n.h., 1619
- CASTRIO, Adolfo de: *Historia de los protestantes espanoles y de su persecución por Felipe II*, Cádiz, 1851
- CALLE ITURRINO, Esteban: *El rey de los ojos garzos*, n.h., n.é.
- COOK, Henrique: *Relación del viaje hecho por Felipe II a Zaragoza, Barcelona y Valencia*, Valencia, 1994, 314 p (1876)
- FERNÁNDEZ DURO, Cesáreo (1830-1908), *Estudios históricos del reinado de Felipe II*, n.h., 1890
- FERNÁNDEZ DE ITURRALDE, José Enrique, *Discurso leído al recibo de la investidura de Doctor en administración*, Madrid, 1859
- FERNÁNDEZ MONTAÑA, José, *Nueva luz y juicio verdadero sobre Felipe II*, Valencia, 1992, (1882),
- FERNÁNDEZ MONTAÑA, José, *Felipe II, el Prudente y su política*, 1914

- FERNÁNDEZ MONTAÑA, José, *Más luz de verdad histórica sobre Felipe II*, 1911
- FRÍAS, Bernandino Fernández de Velasco, *La muerte de Felipe II*, Madrid, 1843
- GARCÍA GONZÁLEZ, Manuel, *Observaciones impugnando las indicaciones...* (Sobre la muerte de Don Carlos), Valladolid, 1871
- LEMA, Salvador Bermúdez de Castro y Díez, *Antonio Pérez, Secretario de Estado del Rey Felipe II*, Madrid, 1841
- LINO, *Guerra de un año entre el Papa Paulo IV y Felipe II, Rey de España*, Madrid, 1869
- MANRIQUE CAYETANO, *Apuntes para la vida de Felipe II y para la historia del Santo Oficio en España*, Madrid, 1868
- MAURENBRECHER, Wilhelm, *Estudios sobre Felipe II*, Madrid, 1887
- MENDOZA Y BOBADILLA, Francisco (1508-1566): *Tizón de la nobleza de España (memoria al rey Felipe II)*, Madrid, 1849
- PÉREZ, Antonio, *Las obras y Relaciones de Antonio Pérez, Secretario de Estado*, n.h., 1676
- PORREVO, Baltasar, *Dichos y hechos del señor Rey Don Felipe Segundo*, Sevilla, n.h., 1639
- RANKE, Leopold von, *Los imperios otomano y español en los siglos XVI y XVII*, Madrid, 1865
- SAN MIGUEL EVARISTO, *Compendio de la historia de Felipe II*, n.h., n.é.
- Uô: *Historia de Felipe II*, 1844-47, 1867

II. Fülöp. Irodalmi művek

- ESCOSURA, Patricio de la (1807.-1878), *Ni Rey, ni Roque, Episodio histórico del reinado de Felipe II, año de 1595*, Novela original, Madrid, Repullés, 1835, 4 tomos en 2 vols.
- FERNÁNDEZ Y GONZÁLEZ, Manuel (1821-1888), *Martin Gil* (nov.hist), Madrid, 1854
- LEONOR, Gabino, *Los Misterios del Escorial* (nov.hist.), Madrid, 1845
- MUÑOZ MALDONADO, José, *Antonio Pérez y Felipe II*, (Drama hist.), Madrid, 1837

- OCHOA, Eugenio, *El Auto de Fe*, n.h., 1837
- ORTEGA Y FRÍAS, Ramón, *El padre Ginés: memorias del tiempo de Felipe II*, Madrid, 1875
- Uő, *La Agonia de un déspota* (nov.hist), Madrid, 1881-82, 2v
- Uő, *El gran tirano* (secreto de Felipe II): novela histórica, Madrid, 1880, 2v
- Uő, *Una venganza de Felipe II (memorias del Diablo en Palacio)*, (nov.hist), 1880

Kis Habsburgok. Kortárs és XIX. századi primér irodalom

- CABRERA DE CÓRDOBA, Luis: *Relaciones de las cosas sucedidas en la Corte de Espana desde 1599 hasta 1614*, 1997
- CÁNOVAS DEL CASTILLO, *Historia de la decadencia de España desde Felipe III hasta Carlos II*, Madrid, 1910 (A COLECCIÓN-ban is benne van)
- Uő: *Estudios del reinado de Felipe IV*, 1888
- CÉSPEDES Y MENESES, Gonzalo de, *Historia de don Felipe III, Rey de Españas*, , n.h., 1634?
- COLÓN DE LA CERDA, Cristóbal: *Tratado de partición de la Corona de Espana, celebrada entre la Francia y Austria en Vida de Carlos II, discurso*, n.h., 1860
- GONZÁLEZ DE VILLASANTE, Francisco: *Al Rey nuestro señor, D. Felipe IV...con la serenissima Reyna...doña Mariana de Austria ... acerca del nacimiento oculto que se pretende*, n.h., 1660?
- MAURA GOMAZO, Gabriel, *Carlos II y su Corte, Ensayo de reconstrucción biográfica*, Madrid, 1911-1915, 2 vol
- Uő: *Vida y reinado de Carlos II*, Madrid, 1942, 3v
- OPISSO, Alfredo: *Espana bajo Carlos II de Austria*, n.h., 1890?
- PORREVO, *Dichos y hechos del Rey Don Felipe III*
- *Reales cédulas de Felipe III en la escritura fundacional del Monasterio de Descalzas de Madrid* (1556-1601)
- YUDERÍAS, Julián, *Los favoritos de Felipe III*, Madrid, 1909

Kis Habsburgok. Irodalmi művek

GIL Y ZÁRATE, Antonio: *Carlos II, El hechizado*, Madrid, 1841

Dokumentumközlések

- *Documentos inéditos referentes a las postrimerías de la Casa de Austria en España*, 4v, Madrid, 1929-35
- CADENAS Y VICENT, *Diario del Emperador Carlos V*, Madrid, 1992
- *Corpus documental de Carlos V*, ed. Crítica dirigida por Fernández Álvarez, 5v, Madrid, 1973-1981
- LOAISA, García de, *Cartas del emperador Carlos V (1530-1532)*, Berlin, 1848
- OCHINO, Bernardino: *Imagen del anticristo: Carta a Felipe II*, Barcelona, 1981 (1849) (documento)
- *Documentos inéditos referentes a las postrimerías de la Casa de Austria en España*, 4v, Madrid, 1929-35
- FELIPE III, *Cartas de Felipe III a su hija Ana, Reina de Francia (1616-18)*, Madrid, 1929, 56p
- FELIPE III, *Testamento de Felipe III*, Madrid, 1982, 65p
- *La historia de España en sus documentos*, 1971, 3 v (I. Desde los orígenes hasta Felipe II, II. Desde Felipe II hasta el desastre de 1898)

Lexikonok, enciklopédiák

- DÍEZ CANSECO, Vicente, *Diccionario biográfico universal de mujeres célebres*, 3v, 1844
- GRÉGOIRE: *Diccionario enciclopédico de historia, biografía, mitología y geografía*, París, 1874.

Középkor

- *Benvenuto Cellini mester élete, amiképpen ő maga megírta Firenzében*, Corvina Kiadó, 1968, Harmadik kiadás. Fordította Füsi József. Eredeti címe: *La vita di Benvenuto Cellini*.
- CHACÓN, Gonzalo (1452-1517): *Crónica de don Álvaro de Luna*, Rd 1452
- COLÓN, Fernando: *Historia de la vida y hechos del almirante Cristóbal Colón*, n.h., 1571
- CONTRERAS, Alonso de (1582-1641): *Aventuras del capitán*, n.h., 1943
- PÉREZ GUZMÁN, Fernando: *Generaciones y semblanzas*, (~1450), Edición Crítica por R.B. Tate, London, Tamesis Books, 1965, Colección Tamesis
- PULGAR, Fernando del: *(Loores de los) Claros varones de Castilla*, Madrid, Espasa-Calpe, 1969, 4-a ed. (1-a ed.en 1923), Introducción y notas por Jesús Domínguez Bordona, apareció primera vez en 1486, Toledo, por Juan Vázquez

Felhasznált szakirodalom

A biográfia elmélete

- ALONE: *Historia de la Biografía*; Santiago de Chile; Edit. Universitaria S.A., Colección "Babel"
- BERSCHIN, Walter: *Biographie and Epochenstil im lateinischen Mittelalter*, Stuttgart, Hiersemann, 1986, Col.: Quellen und Untersuchungen zur lateinischen Philologie des Mittelalters, vol. 1-3, Contenido: 1. Von der Passio Perpetuae zu den Dialogi Gregors des Grossen, 2. Merowingische Biographie, Italien, Spanien und die Inseln im frühen Mittelalter, 3. Karolingische Biographie, 750-920 n.Chr.
- *Biography und Autobiography in der Renaissance*, Wiesbaden: In Kommission bei Harrasowitz, 1983, 173p.
- *Biografia e storiografia* (Renzo de Felice...) Fondazione G. Brodolini, a cura di Alceo Riosa, Milano, F. Angeli, cop. 1983, Col. Studi ericherche storiche.
- BUCK, August: *Biographie und Autobiographie in der Renaissance Arbeitsgesprach in der Herzog August Bibliothek Wolfenbittel vom 1 bis 3 November 1982*: vortrage /herausgaben von August Buck), Wiesbaden: In Kommission bei Harrasowitz, 1983, VIII, Col: Wolfenbüttler Abhandlungen zur Renaissance forschung, Bol. 4. (Autobiografia – SXIV-XVII – Congresos y asambleas)
- CARO BAROJA, Julio: *Género biográfico y conocimiento antropológico* (discurso leído el día 15 de junio de 1996), Publ. RAE, Madrid, 1986
- CARO BAROJA: *Biografías y vidas humanas*, Editorial Txertoa, n.h., 1986
- *Coloquio Internacional sobre Historiografía y Biografía (de la Antigüedad al Renacimiento, 1992, Granada)*, Historiografía y Biografía, Clásicas, Madrid, 1997
- *Enciclopedia biográfica española*, B., n.h., 1955
- GITTINGS, Robert: *The nature of biography*, Seattle, Univ. of Washington Press, 1978
- GOMEZ NAVARRO, *En torno a la biografía histórica*, Madrid, 1998
- LÓPEZ BARAJAS, Emilio (Ed.): *Las historias de vida y la investigación biográfica*, Madrid, UNED, 1996

- LUCIANI, Giovanni: *L'arte della biografia: saggio su lytton Strachey*, Bulzoni, Roma, cop., 1987
- *Medieval lives and the historian studies in medieval prosography*, Kalamazoo (Michigan), Medieval Institute Publications, 1986
- MEDINACELLI, Carlos: *Apuntes sobre el arte de la biografía*, La Paz, 1986
- MEYERS, Jeffrey: *The Craft of literary biography*, New York, Schocken Books, 1985
- MOLLOY, Silvia: *At face value: autobiographical Writing in Spanish America*, Cambridge University Press, 1991, Col.: Cambridge studies in Latin American and Iberian literature
- NYÍRI Tamás: *A filozófiai gondolkodás fejlődése*, Budapest, 1991
- ORTEGA, Exequiel César: *Historia de la biografía*, El Ateneo, Buenos Aires, 1945
- PUJADAS MUÑOZ, Juan José: *El método biográfico: el uso de las historias de vida en ciencias sociales*, Madrid, Centro de Investigaciones Sociológicas, 1992
- ROSA, Nicolas: *El Arte del olvido (sobre la autobiografía)*, Buenos Aires, Puntosur, cop., 1990, Col. Puntosur Literaria, Crítica
- SABATER, G.: *Diccionario biográfico español e hispanoamericano*, Palma de Mallorca, 1950
- SALWAK, Dale: *The literary biography*, Iowa City, University of Iowa Press, cop. 1996, XVI.
- SÁNCHEZ, Alonso, B.: *Historia de la historiografía española*, Madrid, 1947
- WINSLOW, Donald J: *Life-writing: a glossary of terms in biography, autobiography and related forms*, edición 2nd, Hawai, Biographical Research Center by University of Hawai Press, 1995., Col. Biography monographs

Történettudomány, történetírás

- ANDERLE Ádám: *Megosztott Hispánia*, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1985

- ANDERLE Ádám, *Spanyolország története*, Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1992
- BENITO RUANO, Eloy, *La Historiografía en la Alta Edad Media española*, Buenos Aires, 1952
- BIHARI Péter, *Polgári társadalmak és nemzetállamok*, Raabe Klett, n.h., 1999
- BOURDÉ, Guy, *Las escuelas históricas*, Akal, Madrid, 1992
- CONTE Y LACAVE, Augusto, *La leyenda negra en la primera mitad del siglo XIX*, 1923
- FERNÁNDEZ ÁLVAREZ, Manuel: *Breve historia de la historiografía*, Madrid, Ed.Nacional, 1955
- FUETER (Ed.), *Historia de la historiografía moderna*, 2v, Buenos Aires, Editorial Nova, 1953?
- GARCÍA CÁRCCEL, Ricardo, *La leyenda negra*, Madrid, 1997
- GARCÍA MORENTE, M.: *Ideas para una filosofía de la historia de España*, Madrid, Universidad, 1943
- *Historia de España. Centralismo, ilustración y agonía del antiguo régimen (1715-1833)* VII. Kötet, Szerk.: Manuel Tuñón de Lara; Labor, Barcelona, 1988
- *Historia de España. Revolución burguesa, oligarquía a constitucionalismo (1834-1923)* VIII. Kötet, Szerk.: Manuel Tuñón de Lara; Labor, Barcelona, 1990
- LEFEBORE, Georges, *El nacimiento de la historiografía moderna*, Martínez Roca, Barcelona, 1985
- MENÉNDEZ PIDAL, Ramón, *Los españoles en la historia*, Espasa Calpe, Madrid, 1982
- MENÉNDEZ PIDAL, Ramón (DIR): *Historia de España*, Espasa Calpe, Madrid, 1966, Tomo XVIII
- MODESTO LAFUENTE: *Historia General de España, 1850-1859*, Trad., 30 vols.
- MORADIELLOS GARCÍA, Enrique, *Las caras de Clío: introducción a la historia y a la historiografía*, Universidad, Oviedo, 1992
- MORENO ALONSO, Manuel: *Historiografía romántica española*, Sevilla, Universidad de Sevilla, 1979

- PONTES, Fernando, *Cuadros de la historiografía española*, Madrid, 1896
- RAMA, Carlos M., *La historiografía como ciencia histórica*, Montesinos, Barcelona, 1982
- RAMA, Carlos M., *La historia y la novela y otros ensayos historiográficos*, Teenos, Madrid, 1975
- RUIZ TORRES, Pedro (ed.), *La historiografía*, Marcial Pons, Madrid, 1993
- TATE, Robert B., *Ensayos sobre la historiografía peninsular del siglo XV.*, Gredos, Madrid, 1970

Habsburgok

- ANDERLE Ádám, *Don Carlos. Őrült vagy áldozat?*, Szeged, Hispánia, 1996
- BEINERT, Berthold, *El testamento político de Carlos V*, n.h., 1958
- FERNÁNDEZ ÁLVAREZ, Manuel: *Maria de Hungría y los planes dinásticos del Emperador*, n.h., 1961
- FERNÁNDEZ ÁLVAREZ, Manuel, *Felipe II*, Madrid, 1956
- LAIGLESIA, Francisco de: *Estudios históricos*, Madrid, 1918, 3v.
- MENÉNDEZ PIDAL, Ramón, *Idea imperial de Carlos V*, Madrid, 1971
- SÁRA János, *A Habsburgok és Magyarország*, Athenaeum 2000 Kiadó, Budapest, 2001

Középkor

- CALVERÍA, C.: "Notas sobre la caracterización de la personalidad en las Generaciones y semblanzas", *Annales de la Universidad de Murcia*, 10, 1951-52, 481-526.o.
- CARR, D.C.: "Pérez Guzmán and Villena. A polemic on Historiography", *Hispanic Studies in Honor of Alan Deyermond*, Madison, 1986, 57-70.o.

- CURRY, Kathleen Amanda: *Las memorias de Leonor López de Córdoba*, Washington, 1987)
- LÓPEZ ESTRADA, F.: "La retórica en las Generaciones y semblanzas de F. Pérez Guzmán", *Revista de Filología Española*, 30, 1946
- LÓPEZ ESTRADA, F.: *Introducción a la literatura mediaval española*, Madrid, Gredos, 1983
- PARILLA, C.: "Un cronista olvidado..." En: A. Deyermond – I. Macpherson (eds.): *The Age of the Catholic Monarch 1474-1516: Literary Studies in Memory of Keith Whinnom*, Liverpool, 1989, 123-33.o.
- ROMERO, J.L.: "Sobre la biografía española del siglo XV y los ideales de la vida", *Cuadernos de Historia de España* (1-2), 1944, pp.115-138.
- SZÉKELY, Melinda: "Bevezetés", In.: Seivillai Izidor: *A gótok története* (Fordította Székely Melinda), Szeged, Hungría, 1998
- TATE, R.B.: *Ensayos sobre la historiografía peninsular del siglo XV*, Madrid, 1970

A XIX. század irodalma

- ABELLÁN, José L.: *Historia del pensamiento español IV: Liberalismo y Romanticismo (1808-1868)*, Espasa Calpe, Madrid, 1984, 8 v, 5.v
- AUNOS, E., *Romanticismo y política*, Madrid, 1951
- BLANCO GARCÍA, Francisco (1864-1903): *La literatura española en el siglo XIX*, Madrid, 1899-1912, 3v
- *Filosofía y literatura en el mundo hispánico*, Salamanca, 1997
- GARCÍA LÓPEZ, JOSÉ: *Historia de la literatura española*, Barcelona, Vicens-Vives, 1995, Vigésima ed., 789p.
- *Historia de la literatura española*, Siglo XIX (I), Director: Víctor García de la Concha, Madrid, Espasa-Calpe, 1997
- *Historia de la literatura española*, Madrid, 193, 3 v.
- IÁÑEZ, Eduardo, *El siglo XIX: realismo y postromanticismo*, Tesis, Bosch, Barcelona, 1992

- MENÉNDEZ Y PELAYO, Marcelino: *Orígenes de la novela*, Buenos Aires, Emecé, 1945, I: Influencia oriental-caballeresca; II: Novela sentimental; III: Celestina, etc.
- PEERS, E.A.: *Historia del movimiento romántico español*, Madrid, 1973, 1954
- PEDRAZA JIMÉNEZ, Felipe B: *Las épocas de la literatura española*, 1-a ed, Barcelona, Ariel, 1997
- PÉREZ PRIEGO, Miguel Ángel: *Historia de la literatura española en la Edad Media y Siglo de Oro*, 5-a ed. Madrid, 1991
- SZERB Antal, *A világirodalom története*, Budapest, Magvető, Hatodik kiadás, Első kiadás: 1941
- VICENS VIVES, J.: *El romanticismo en la historia*, en: *Obra dispersa*, Barcelona, 1967
- ZAVALA, I.M.: *Ideología y política en la novela española del siglo XIX*
- ZELLERS, Guillermo: *La novela histórica en España*, (1828-1830), New York, 1983

Lexikonok, enciklopédiák

- *Diccionario de la literatura española*, 2v, 1993
- *Enciclopedia de historia de España*, Madrid, 1988-1993, 7 vol. (4.vol.: Diccionario biográfico)
- *A Pallas Nagy Lexikona*, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1894.

Melléklet

Az Országos Széchényi Könyvtár vonatkozó anyagai

- Anonim: *Az elkorcsosult Habsburg család*, New York, 1906, (Írta egy magyar jankee), 36230 (anato i 473 r)
- Adalbert Prinz von Bayern: *Das Ende der Habsburger in Spanien (II. Károly)*, München, 1929 – 50.870
- Áldor Imre: *V. Károly császár, vagy: trónról a kolostorba* (ifjúsági regény), Budapest, 1876, Franklin, - 226.165
- Augusztána Confessio, az az a keresztény evangyelika hitnek azon vallás-tétele, melly V.-dik Károly császárnak 1530.-dik ezt. Julius 25-én a Német Birodalom ország gyűlése alkalmával beadatott, Ford, jegyz. Agonás Sámuel, Kassa, 1838, - 805.913
- Árvay Gergely: *A felséges Ostriai Ház magyar országi három százados uralkodásának emlék ünnepére szentelve a Szombathelyi Királyi Gymnasium által*, Szombathely, 1827 – 623.468.
- Baráthosi-Balogh Benedek: *A magyar nemzet igaz története. 3. A magyarság kigyilkolása a Habsburgok alatt*, Budapest, 1937 – 10.162/17
- Bergendy Szilveszter: *Ellensége volt-e a Habsburg család Magyarországnak? Történelmi korrajz a mohácsi csatavaesztéstől napjainkig*, Budapest, 1927 – 808.844
- Bíró Zoltán, Gelsei: *A Habsburg-ház bűnei Magyarország négyszáz éves szenvedésének története*, Budapest, 1919, Pátria nyomda, - 188.108
- Böngérfi János (1859-1940): *A Lothringen-Habsburg-házból származott magyar királyok története*, Budapest, 1894, PNY 1.503
- Uő: *Szapolyai, az utolsó nemzeti király és az első Habsburgok*, Budapest, 1894, - PNY 1.511, 894.511-91 Böngérfi
- Uő: *Az utolsó Habsburgházi királyok viselt dolgai*, Budapest, 1894, - 47.129, PNY 1.517
- *Betrage zur politischen Hrsg. unter d. Leit von Johann Joseph Ignaz von Döllinger Regensburg*, 1862, Sp. Nyelven V. Károly, II. Fülöp, - 3.823/1 – 943.0.031 (093.2)
- Fassmann: *II. Fülöp* (Szász Károly), Budapest, 1887, 262.277

- Fáy Béla: *A Habsburg-uralom válsága*, Budapest, 1905 – 222.802
- Festschrift zur sechshundert jährigen Gedenkfeier der Belehnung des Hauses Habsburg mit Österreich, Wien, 1882 – 229.909
- Fraknói Vilmos: *A Habsburg-ház első érintkezései Magyarországgal. (1269-1274)*, Budapest, Akadémia, 1917, - 13.628/XXIV.8
- Gáspár Artur: *Dinasztiánk a haza védelmében 1914-15*, Budapest, 1915 – 245.493
- Gindely Anton: *Ueberr die Erbrechte des Hauses Habsburg auf die Krone von Ungarn in der Zeit von dem Jahre 1526-1687*, Wien, 1873 – 234.852
- *Die Gunstdamen und die Kinder der Liebe im Hause Habsburg*, Berlin, 1870 – 221.715
- Habler, Konrad: *Geschichte Spaniens unter den Habsburgern*, Gotha, 1907, 617.111
- Höfler, Constantin: *Zur Kritik und Quellenkunde der ersten Regierungsjahre K.Karls V*, Wien, 1876, P15.225/25
- Hentaller Lajos: *Sérelmeink a Habsburgok alatt*, Budapest, 1905 – 143.018
- Iankovics József Mihály: *V. Károly és a német reformatio*, Munkács, 1902, Germ.4813 //44835
- Joó Imre: *V. Károly császár világhatalmi terve és a reformatio*, Szatmár, 1889, Germ.4821 h/ 46343
- Katalog zum stammtaum des allerhöchstes kaiserhauses, Budapest, 1907 – 504.605
- Kertész János: *Bibliographie der Habsburg-Literatur (1218-1934)*, Budapest, 1934 – 259.250 Magyarul: 211.475
- Krudy Gyula: *Az első Habsburg*, (történelmi regény), Budapest, 1930, Franklin, 813.683
- *A legfelségesebb Habsburgi és Lotharingi házból származott császárok és királyok képcsarnoka I. Rudolftól a jelen időkig*, Bécs, 1876 – 127.417
- Lichnowsky Eduard Maria: *Geschichte des Hauses Habsburg*. Wien 1836-1844, 1-8 köt, 52.230

- Mahovszky József: *A felséges ausztriai házból származott dicső királyok magyar honunkon való országlásának harmadik százados öröm ünnepén tartott beszéd*, Kassán 1828, - 827.461
- Meyer I.: *Szózat Némethontól Habsburg-ház és Kossuth Lajos felől* (ford.), Pest, 1849, - 231.694
- *Monumenta Habsburgica. Sammlung von Actenstücken und Briefe zur Geschichte des Hauses Habsburg 1473-1576*, wien 1854-58, - 40.463/171-3, 40.463/2/1 – V. Károly
- Nagy Miklós: *Az uralkodó (Habsburg)-család tagjai*, Budapest, 1889, 231.466
- Prescott, William: *V. Károly császár lemondása és végnapjai a st. Yusti klostorban*, ford. Szathmáry Károly, Pest, 1866
- Pyrker János László: *Tunisiás oder Keisers Carl V.*, Wien, 1820, - 608.286
- Radu Sebestyén: *V. Károly császár és a protestantizmus*, Szamosujvár, 1889, - 284.845
- Rónay Jenő, Barsi: *A Habsburgok Magyarországon*, Szeged, 1934, 161.677
- Storch Ludwig: *Geschichte Keser Karl's des Fünften*, Leipzig, 1865
- Supka Géza (1883-1956): *Habsburg Krónika*, - B 103.151, 930.85(46)"15/18)
- Szabó István: *Az ellenreformatio és a Habsburgok*, Temesvár, 1911, 258.013
- Szádeczky Lajos: *A Habsburg-ház lengyel királyságra törekvése a XVI.században*, Kolozsvár, 1892, - 282.720
- Szinnyei József (1830-1913): *Hazai és külföldi folyóiratok magyar tudományos repertórium*, 1-2 köt., 1885 – 608.209
- Uő: *Irodalomtörténeti repertórium*, 1876-1889
- Turba, Gustav: *Beltrage zru Geschichte der Habsburger (1548-1558)*, Wien, 1901 – H 23.275
- Uő: *Über den Zug Keiser Karls V gegen Algier*, Wien, 1890
- Türr Lajos: *Két királyi vetélytárs (Károly V. és Ferencz I)*, Sopron 1889
- Weissegger, Joseph Johann Maria: *Historische Gemalde oder biographische Schilderungen aller Herrscher und Prinzen des Erzhauses Habsburg von Rudolph I bis Maria Theresia 1-5*, Kempten, 1800-1803 – 804.932

- Wölfling, Leopold: Az utolsó Habsburgok, Budapest, 1923, 242.031
- Wolfram, Herwig: *Gegenstände des Briefwechsels* (V. Károly, Mária, II. Lajos felesége) 00 47.567

Válogatás a bécsi Österreichische Nationalbibliothek anyagából

- Ascargota: *Geschichte von Spanien*. Leipzig, 1865
- Castro, Rossi Adolfo: *Geschichte des spanischen Protestanten und Ihrer Verfolgung durch Philipp II*, Ford: Heinrich Hertz, Frankfurt, 1866
- Chimani, Leopold: *Biographien berühmter und verdienter Männer aller Zeiten und Nationen*. Wien, 1832
- Gebhardt, Bruno: *Deutscher Kaiser-Saal*. Stuttgart, 1894
- Gottschall, Rudolph von: *Der neue Plutarch*. Leipzig, 1874
- Glöckner, F: Haus Habsburg. *Erinnerung an die Feier des 600 jährigen Bestandes der glorienchen Dynastie des Hauses Habsburg*. Reichenberg, Schöpfer, 1884
- Hagen, Carl: *Die deutschen Kaiser. Nach den Bildern des Kaiser-Saales im Römer zu Frankfurt am Main*. Frankfurt, 1847
- Hempfling, Joseph: *Die Habsburg. Festgedicht zu 600 jährigen...*, Wien, 1882
- Hoffmann, Fridolin: *Geschichte der Inquisition*. Bonn. 1878
- Kohlrausch, Friedrich: *Bildnisse der deutschen Könige und Kaiser von Karl d. Gr. Bis Franz II nach Siegeln*. Hamburg, 1844

- Lindau, Wilhelm A.: *Gemalde aus er Geshcichte von Spanien*, Dresden, 1824
- *Die Martyrer der protestantischen Intoleranz im Vergleiche zu den Opfern der spanischen Inquisition*. Augsburg, 1870
- Mühbösch, Rudolph: *Don Lorenzo Gardizabal, Admiral von Leon oder: Die Büssenden Brüder am Monzenrat*. Wien, 1823
- Nackler, Alois von: *Das Haus Habsburg*. Festschrift zur 600 jährigen Feier der Gründung der Dynastie Habsburg, Wien, 1886
- *Neuer Plutarch oder Biographien und Bildnisse der berühmtesten Männer und Franuen aller Nationen und Stande von den alteren bis auf unsere Zeiten*, Pesth, Wien, Leipzig, 1858.
- Nordal, Eugen: *Philipp II - König von Spanien*. Tragische Oper. Linz, 1843
- Philippson, Martin: *Ein Ministerium unter Philipp II, Kardinal Granvella am spanischen Hofe*, Berlin, 1895
- Richter, Johann Daniel Wilhelm: *Letzte Unterhaltungen des Königs Jacob on England mit dem Könige Philipp III von Spanien...*, Erfurt, 1855
- Scheyrer, Ludwig: *Antonio Perez*. Trauerspiel in 5 Acten. Wien, Sommer 1872
- Schirrmacher, Friedrich Wilhelm: *Geschichte von Spanien*, Gotha, 1881
- Schafer, Heinrich: *Geschichte von Spanien*, Hamburg, 1844
- *Die Spanische Inquisition*, Klagenfurt, s.a.

- Warnkönig, Leopold August: *Don Carlos*. Stuttgart, 1864
- Wilkens, Cornelius August: *Fray Luis de Leon. Eine Biographie aus der Geschichte der spanischen Inquisition und Kirche im 16 Jh.* Halle, 1866